Molnár Csaba

A radikális jobboldal törvényalkotásra gyakorolt hatása
A Jobbik esete

Politikatudományi Tanszék

Témavezető: Ilonszki Gabriella DSc

© Molnár Csaba

Budapesti Corvinus Egyetem

Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola

A radikális jobboldal törvényalkotásra gyakorolt hatása
A Jobbik esete

doktori értekezés

Molnár Csaba

Budapest, 2023

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés 1

2. Mi az ellenzék? 11

2.1. Az *„ellenzék”* szó értelmezése a politikatudományi szaknyelvben 11

2.2. Az ellenzékiség határai 17

2.3. Összegzés: az ellenzék fogalmának meghatározása 24

3. A radikális jobboldali ellenzék értelmezése 26

3.1. Szélsőjobboldal, radikális jobboldal, nacionalizmus, populizmus…: fogalmi problémák 26

3.2. A radikális jobboldali ellenzék értelmezései 31

4. Hogy értelmezhető az ellenzék hatása? 35

4.1. A kormányzati döntéshozatal 35

4.2. Az ellenzék kormányzatra gyakorolt hatása: ismeretelméleti előfeltevések 37

4.3. Az ellenzék kormányzatra gyakorolt hatása: formális megközelítés 39

4.4. Az ellenzék kormányzatra gyakorolt hatása: politikatudományi megközelítés 48

4.5. Az ellenzék törvényalkotásra gyakorolt hatásának mechanizmusa 61

4.6. A radikális jobboldali ellenzék kormányzatra gyakorolt hatása 66

5. Módszertan 68

5.1. Esetválasztás 68

5.2. A közpolitikai napirend kutatása 70

5.3. Az esettanulmányok 72

5.4. Az ígéretkutatás 74

5.5. A törvényalkotási folyamat vizsgálata 76

5.6. A felhasznált adatok bemutatása 76

6. Leíró adatok 79

6.1. A Jobbik parlamenti felszólalásainak napirendje 79

6.2. A Jobbik törvényjavaslatainak napirendje ... 87
6.3. A Jobbik támogatottsága ... 93
6.4. A Jobbik pártprogramjai ... 94
6.5. A közvélemény álláspontja ... 95
6.6. A Jobbik zsarolási potenciálja ... 104
6.7. A Jobbik által birtokolt bizottsági tisztségek ... 106
6.8. A Jobbik és a Fidesz álláspontjának távolsága ... 107
7. A politikai napirend elemzésének eredményei ... 111
7.1. A Jobbik törvényjavaslatai ... 111
7.2. A Jobbik hatása a parlamenti viták napirendjére ... 113
7.3. A Jobbik hatása a törvények napirendjére ... 122
8. Esettanulmányok ... 129
8.1. A közbiztonság ... 129
8.2. A bevándorlás ... 142
8.3. A devizahitelek ... 159
9. Összegzés ... 169
Felhasznált irodalom ... 182

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat Az ellenzékfogalmak tipológiája Gordon Smith alapján 14

2. táblázat A három stratégia főbb vonásai 65

3. táblázat Több cikluson át hivatalban lévő kormányok radikális jobboldali ellenzékkel..... 69

4. táblázat A Fidesz és Jobbik álláspontjának távolsága egyes közpolitikai kérdésekben..... 108

5. táblázat A Fidesz és a Jobbik programjai közötti álláspontok euklideszi távolsága 109

6. táblázat A hipotézisek kapcsán kapott eredmények összegzése 174

Ábrajegyzék

1. ábra Az ellenzékek nyomásgyakorlási dinamikája 14

2, ábra A pártok létrejötte 18

3. ábra A koalíciók létrejötte 20

4. ábra Az ellenzéki pártok stratégiái 21

5. ábra A medián szavazó modellje 40

6. ábra A vétópolitika modellje 42

7. ábra Az eljárásikartell-elmélet modellje 43

8. ábra Egy négypárti fiktív parlament a bal–jobb dimenzió alapján 43

9. ábra Egy négypárti fiktív parlament az X ügy dimenziója alapján 44

10. ábra A végrehajtó hatalom döntéshozatalának ábrázolása térmodellben 45

11. ábra A végrehajtó hatalom döntéshozatalának ábrázolása térmodellben (két szereplő egyetértése elegendő) 46

12. ábra A végrehajtó hatalom döntéshozatalának ábrázolása térmodellben (mindhárman vétójátékosok) 46

13. ábra A végrehajtó hatalom döntéshozatalának ábrázolása térmodellben (szűkebb mozgástér) 47

14. ábra A törvények ellenzéki befolyásolásának csatornái 49

15. ábra Az ellenzék hatásgyakorlásának meghatározói 60

16. ábra A napirend-formálás értelmezése a pártválasztás térmodelljében 63

17. ábra A jobbikos politikusok felszólalásainak száma ülésnaponként 80

18. ábra A jobbikos politikusok önálló kezdeményezésű felszólalásainak száma ülésnaponként 80

19. ábra Kormányzati működés a jobbikos parlamenti felszólalások között 81

20. ábra Igazságügy és rendvédelem a jobbikos parlamenti felszólalások között 82

21. ábra Makrogazdaság a jobbikos parlamenti felszólalások között 83

22. ábra Emberi jogok a jobbikos parlamenti felszólalások között 84

23. ábra Belkereskedelem és egyéb pénzügyek a jobbikos parlamenti felszólalások között... 84

24. ábra Lakásügy a jobbikos parlamenti felszólalások között ... 85

25. ábra Egészségügy a jobbikos parlamenti felszólalások között ... 86

26. ábra Bevándorlás a jobbikos parlamenti felszólalások között ... 87

27. ábra A Jobbik képviselőinek eloszlása az általuk benyújtott törvényjavaslatok száma szerint ... 88

28. ábra A jobbikos képviselők által benyújtott törvényjavaslatok száma havi bontásban (2010-2018) ... 89

29. ábra A Jobbik által benyújtott törvényjavaslatok száma ... 91

30. ábra A Jobbik törvényjavaslatainak napirendje ... 92

31. ábra A Jobbik törvényjavaslatainak napirendje ... 93

32. ábra A Jobbik támogatottsága a teljes népesség körében a Medián közvélemény-kutatások alapján ... 94

33. ábra A Jobbik pártprogramjainak napirendje ... 95

34. ábra A közvélemény számára legfontosabb ügyek ... 97

35. ábra A közvélemény számára legfontosabb ügyek ... 98

36. ábra A gazdaság általános állapotával való elégedettség ... 99

37. ábra Az oktatási rendszerrel való elégedettség ... 100

38. ábra Az egészségügyi rendszerrel való elégedettség ... 101

39. ábra A bevándorlás összességében vett hatásának megítélése ... 102

40. ábra A jogrendszerbe vetett bizalom ... 103

41. ábra A rendőrségbe vetett bizalom ... 104

42. ábra A regisztrált bűncselekmények száma százezer 14 éves és annál idősebb lakosra .. 129

43. ábra A bűnözést a két legfontosabb ügy között említők aránya (%) ... 130

44. ábra Bízik-e a jogrendszer egészében (százalék)? ... 131

45. ábra Bízik-e a rendőrségben (százalék)? ... 132

46. ábra Az igazságügy és rendvédelem előfordulási aránya a magyar pártok választási programjaiban (1990-2014), százalék ... 133

47. ábra Egyes magyar pártok álláspontja a rend és a polgári jogok kapcsolatáról 134

48. ábra Az igazságügy és rendvédelem aránya a közpolitikai tartalommal rendelkező országgyűlési felszólalások között, százalék 135

49. ábra A Magyarországra érkezett menedékkérők száma 143

50. ábra A bevándorlást a két legfontosabb ügy között megnevezők aránya Magyarországon 144

51. ábra A bevándorlók inkább jobb vagy rosszabb hellyé tették-e az országot a válaszadók szerint 145

52. ábra A bevándorlás előfordulási aránya a magyar pártok választási programjaiban (1990-2014), százalék 146

53. ábra Egyes magyar pártok álláspontja a bevándorlásról 147

54. ábra A bevándorlás aránya a közpolitikai tartalommal rendelkező országgyűlési felszólalások között, százalék 148

55. ábra A lakáscélú devizahitelek hóvégi állománya, milliárd forint 159

56. ábra A svájci frank és az euro hóvégi árfolyam (forint) 160

57. ábra A háztartási nemteljesítő hitelarány fő termékcsoportonként 161

58. ábra A lakhatást a két legfontosabb ügy között megnevezők aránya (százalék)..... 162

59. ábra A devizahitelek előfordulási aránya a magyar pártok választási programjaiban (2002-2014), százalék 163

60. ábra A devizahitelek aránya a közpolitikai tartalommal rendelkező országgyűlési felszólalások között, százalék 164

Köszönetnyilvánítás

Sokaknak tartozom hálával azért, hogy dolgozatom elkészülhetett. Köszönöm családom, különösen szüleim, Molnár László és Molnárné Romvári Gabriella támogatását, akiknek mindenre kiterjedő segítsége és gondoskodása nélkül ma nem tarthatnék itt. Feleségem, M. Balázs Ágnes nem csak házastársként, hanem szakmai tanácsaival is hozzájárult munkámhoz. Köszönöm gyermekeinknek, Molnár Tordának és Illangónak korukat messze meghaladó türelmüket és segítségüket, mellyel a „diszitácijó" elkészültét lehetővé tették. Szeretném megköszönni általános- és középiskolai tanáraimnak, különösen Fekete Tivadarnak, akik elindítottak a politikatudomány felé.

A dolgozat elkészültéért elsősorban témavezetőmnek, Ilonszki Gabriellának mondhatok köszönetet, aki aktivitásával, rengeteg támogatásával, ötletével, tanácsával, rendkívül alapos segítségével és szigorú meglátásaival mindent megtett azért, hogy disszertációm a lehető legjobb minőséget érje el. Köszönöm korábbi társtémavezetőmnek, illetve a témában született TDK-dolgozataim konzulensének, Róna Dánielnek a disszertáció előkészítéséhez és megkezdéséhez nyújtott segítségét.

Szeretném megköszönni a Comparative Agendas Project kutatócsoportja jelenlegi és volt tagjai, név szerint Boda Zsolt, Sebők Miklós, Barczikay Tamás, Böcskei Balázs, Kacsuk Zoltán, Kiss László, Kiss Rebeka, Kubik Bálint György, M. Balázs Ágnes, Mészáros Evelin, Micsinai István, Oross Dániel, Patkós Veronika, Pokornyi Zsanett, Ring Orsolya, Zágoni Bella és Zorigt Burtejin, valamint a kutatásban részt vett közel száz gyakornok segítségét, melyek lehetővé tették a kutatás során felhasznált adatbázisok létrejöttét. Külön köszönöm Sebők Miklós rengeteg segítségét, melyet kutatói pályára lépésem óta nyújtott.

Köszönettel tartozom azon kollégáimnak, kutatótársaimnak, bírálóimnak, akik a dolgozat elkészítését tanácsaikkal segítették. Közülük is szeretném kiemelni Balázs Zoltánt, Frank Baumgartnert, Ana Belchiort, Bíró-Nagy Andrást, Dúró Józsefet, Gallai Sándort, Gajduschek Györgyöt, Hajnal Györgyöt, Bryan Jonest, Agnieszka Kwiatowska-t, Kurtán Sándort, Mike Károlyt, Papp Zsófiát, Rajnai Gergelyt, Thomas Saalfeldet, Török Gábort, Ványi Évát, Várnagy Rékát és Francesco Zucchinit.

Végül szeretném megköszönni dolgozatom munkahelyi vitára elkészült változata bírálóinak, Dobos Gábornak és Dúró Józsefnek, valamint a munkahelyi vita bizottsági elnökének, Gallai Sándornak, és a vita résztvevőinek tanácsait.

Taksony, 2023. február 18.

1. Bevezetés

Harold Lasswell klasszikus meghatározása szerint a politika azt jelenti: „ki mit, mikor és hogyan kap meg”. És valóban, a politikát vizsgálva végső soron mindig arra törekszünk, hogy feltárjuk, a különböző érintetteknek mekkora hatalma, befolyása van arra, hogy milyen formában tudnak, szoktak vagy akarnak élni. Talán a legkönnyebb ezt a képességet azokban az esetekben vizsgálni, amikor a hatalom nyílt birtokosaira tekintünk: a kormányra, a bürokráciára, a médiára, befolyásos gazdasági és közéleti szereplőkre. Szintén gyakran találkozhatunk azzal, hogy különböző szerzők annak erednek a nyomába, ezeknek a hatalombirtokosoknak a társai mit ér(het)nek el: kisebb szövetségesek, szatellitszervezetek, társadalmi csoportok befolyása szintén rendkívül érdekes kutatási kérdés. Harmadrészt felmerül a hatalom nem ennyire látványos birtokosainak kutatása. Ekkor vizsgálatunk a háttérben meghúzódó érdekcsoportok, kapcsolati hálók, befolyásos szereplők, vagy például a politikát meghatározó gondolkodásmódok megismerésére irányul.

Az alábbiakban mégsem ezeket a kulcsfontosságú kérdések kerülnek terítékre. Az emberi gondolkodást az ősidők óta foglalkoztatja, hogy a látszólag gyengék, elesettek, törékenyek, alávetettek hogyan kerekednek mégis a hatalmasok, az őket alávetők fölébe. Az óriási filiszteus katonát legyőzi a szinte gyermek Dávid, Lehel vesztes csata után csapja agyon kürtjével a császárt, a törékeny egyiptomi Ízisz istennő csellel megszerzi a napisten hatalmát, a legkisebb testvérből emelkedik az Olümposz királyává Zeusz, a magyar népmesékben a harmadik fiúgyermek hajtja végre a nagy tetteket.

A látszólag erőtlen szereplők kutatásának jelentős hagyománya van a politikatudományban, és tágabban a társadalomtudományokban is: a látványosan háttérbe szorított, alávetett csoportok mellett, bár kisebb mértékben, de figyelem irányul azokra is, akik deklaráltan és a funkciójukból következően alávetettek, gyengék: az ellenzékre. A következőekben mi is erre fogunk vállalkozni: az ellenzék, azon belül is egy különösen gyenge pozíciókkal rendelkező ellenzéktípus, a radikális jobboldal befolyását fogjuk elemezni.

A radikális jobboldal nem új szereplője az európai politikának: a pártcsalád tagjai az 1970-80-as évek óta tendenciaszerűen erősödnek, a legtöbb országban mára releváns, egyre több esetben kormányzati pozíciókat szerző, illetve azok betöltésére reális esélyekkel törekvő szereplőkké váltak. Bár a radikális jobboldal megjelenése és megerősödése személyes meggyőződéstől függően pánikot vagy reményt keltet, szigorúan a választási eredményeiket szemlélve látható, ezen szereplők jelentőségét erősen eltúlozza a közbeszéd. Ennek és politikai újdonságuknak köszönhetően a politikatudomány kiemelkedő érdeklődést tanúsít irányukba:

számtalan kötet, cikk, konferencia tárgyát képzi vizsgálatuk a legkülönbözőbb szempontokból: társadalmi bázisuk, működésük, kommunikációjuk, ideológiájuk, a politikai rendszerben betöltött szerepük, valamint hatásuk mind-mind alaposan vizsgált kérdésnek tekinthető.

Ugyanakkor a téma kutatója azt érzékelheti, ez utóbbi, a radikális jobboldal hatásának vizsgálata rendszerint igencsak elnagyolt kiinduló lépésekkel történik. Az ezzel foglalkozó szerzők legtöbbször közhelyszerűen kiválasztják a radikális jobboldal legfontosabbnak vélt ügyeit (azaz a bevándorlást, esetleg valamely kisebbség helyzetét), és azt tárják fel szerencsés esetekben valóban alapos esettanulmányokban. Elmarad ugyanakkor egyrészt annak szisztematikus és empirikus feltárása, hogy ténylegesen mik voltak ezen pártok napirendjét meghatározó ügyek. Másrészt működésüket gyakran valamiféle rendszeridegen, hogy ne egyből kártékony, veszedelmes jelenségként elemzik, így gyakran elsikkad az a perspektíva, hogy a radikális jobboldali pártok is egyszerűen bevett és konszolidált pártjai az európai politikai rendszereknek, épp ezért működésük megértésében talán nagyobb segítséget nyújt az, ha átlagos ellenzéki pártként szemléljük őket (a radikális jobboldal fogalmát tisztázó 3.1. fejezetben térünk ki arra részletesebben, hogy a vizsgált Jobbik parlamenti aktivitása mennyire emlékeztet a többi pártéra). Harmadrészt, és ez természetes velejárója a politikatudomány művelői hátterének, a fennálló vizsgálatok többnyire Nyugat-Európára (illetve az elmúlt időszakban már az Amerikai Egyesült Államokra) irányulnak. Ennek nagy hátránya, hogy viszonylag homogén környezeteket tárnak fel rendkívüli alapossággal. Épp ezért más térségek sajátosságai, azok hatásai ritkán jelennek meg ezekben a kutatásokban.

Így rendkívüli érdekességgel bírna a radikális jobboldal kormányzatra gyakorolt hatásának szisztematikus feltárása. Ugyanakkor maga a hatás annyira széleskörű, sokrétű és szövevényes, hogy teljeskörű vizsgálata szinte minden kutatás kereteit szétfeszítené. Még a téma szakirodalmának ismertetése nélkül is eszünkbe ötölhet, hogy a hatás megjelenhet a politikai rendszer különböző színterein: a társadalomban, az önkormányzatokban, a közigazgatásban, a központi intézményrendszerben, illetve az államok feletti szinten is (azaz például annak vizsgálata, hogy nemzetközi szervezetekben, tárgyalásokon mit képvisel a kormány, illetve az Európai Unió intézményeiben a magyar szereplők hogy járnak el). Megvizsgálhatjuk, hogyan képes megváltoztatni a radikális jobboldal a közbeszédet, a politikai gondolkodást, az állampolgári attitűdöket és preferenciákat. Megnézhetjük, hogy változik meg a bürokrácia működése, a helyi politika dinamikája (lásd pl. Loxbo, 2010). Kutatható a többi politikai szereplő átalakulása, kapcsolata a radikális jobboldallal, illetve a pártrendszer egészének módosulása (lásd pl. Bale, 2003; Lynch – Whitaker, 2013). A központi szervek kapcsán vizsgálható a parlamenti működés, a viták változása, a törvény- és rendeletalkotás, a

költségvetési kiadások módosulása, de akár megközelítve a jogtudomány területét, maguknak a bíróságoknak az ítélkezési gyakorlata is (lásd pl. Akkerman – de Lange, 2012; Zaslove, 2004, Schain, 2006; Schain – Zolberg – Hossay, 2002; Minkenberg, 2001, az említett tanulmányok tartalmára a későbbiekben még visszatérünk).

Ezeket ráadásul tovább szaporítja, hogy maga a hatás számtalan területen bekövetkezik: tagolhatjuk a magatartások megváltozásával, de akár azzal is, hogy ezek a változások milyen közpolitikai területet érintenek (lásd pl. Halikiopoulou – Nanou – Vasilopoulu, 2015). Amikor pedig a közpolitika egésze bekerülne vizsgálatunk fókuszába, a fentiekkel metszve gyakorlatilag parttalanná válik kutatásunk. Amennyiben tehát érdemi megállapításokra akarunk jutni, kénytelenek vagyunk vizsgálatunk körét szűkíteni. Mint korábban kifejtettük, ez a szűkítés szinte mindig azt jelenti, hogy a radikális jobboldal hatását csak egyes témakörök kapcsán vizsgáljuk meg. Ennek nyilvánvaló előnyein túl súlyos hátránya, hogy nem ad átfogó képet az ellenzék hatásáról.

Amikor átfogó vizsgálatot végzünk, természetesen az is irányulhat a politika számtalan korábban bemutatott színterére. Igen széles irodalma van annak, hogy alakítja át a radikális jobboldal a pártrendszert, a politikai kommunikációt, vagy hogyan reagál a többi politikai szereplő hátterét adó ideológia a jelenlétük és működésük támasztotta kihívásra. Ezen kutatási területek létjogosultságán túl ugyanakkor a gyakorlati politikában kiemelkedő jelentősége van annak, hogy a tényleges közpolitikai folyamatokban hogy jelenik meg a radikális jobboldali ellenzék hatása: amikor már nem csak azt kell szemlélni, amit a kormányon lévők mondanak, hanem amit tesznek is. A közpolitikai folyamat még mindig túlzottan sokrétű ahhoz, hogy egészében vizsgáljuk: ahogy már fejtegettük, a döntéshozatal korai, bürokratikus szakaszán túl a vizsgálat a nyilvánosság előtti döntéshozatalra, magára a jogalkotásra, illetve a jogalkotás hatásának utólagos értékelésére és vizsgálatára is kiterjedhet.

Ezen kiterjedt területen belül a törvények vizsgálata különösen fontos szerepet tölthet be. Egyrészt számuk még áttekinthető. Míg például Magyarországon a 2010 után intenzívebbé váló törvényalkotási munka során is évente átlagosan 200 alatti törvény kerül elfogadásra (Molnár – M. Balázs, 2020: 241), a miniszteri-, miniszterelnöki- és kormányrendeletek száma ennek nagyjából hatszorosa (Sebők et al, 2020: 412). Másrészt országos, így könnyebben vizsgálható problémákra fókuszálnak, szinte mindenre kiterjedő kompetenciával. Így sokkal könnyebben gyűjthetünk átfogó adatokat (ráadásul az önkormányzatok teljeskörű vizsgálata is nagy számuk miatt nehezen kivitelezhető), ráadásul nem szembesülünk azzal a problémával, hogy főleg egy kisebb település viszonylag kevés közpolitikai területtel foglalkozik.

A másik irányból kiindulva, az uniós döntéshozatal vizsgálatát nagyban megnehezíti, hogy nem hogy egy tagállam radikális jobboldali ellenzéke, de ráadásul maga a kormányoldal is a döntéshozatalnak csak egy kicsiny aktora, így a vizsgálat maga igen nehezen végezhető el. A költségvetésekre, illetve a politikai rendszer legmeghatározóbb szabályaira (például az alkotmány) gyakorolt hatás vizsgálata egyrészt azért nehéz, mert ezek is viszonylag specifikus jogszabályok, különleges és nehézkes módosítási eljárásokkal körülbástyázva, másrészt pedig azért, módosításukra is ritkán vagy pedig ütemezetten kerül sor, így elemzésük ebből a szempontból szintén kevéssé lenne szerencsés. A rendeletek száma nagyon magas, viszonylag sűrűn módosulnak, ráadásul elfogadásuk folyamata nem túl átlátható, mivel jórészt a nyilvánosság kizárásával zajlik.

Így kerül kiválasztásra a törvények vizsgálata. A törvények viszonylag egyszerűen módosíthatóak, mégsem túlzottan instabilak. Széleskörű területeket szabályoznak, és noha minisztériumi előkészítésük általában szintén kevéssé átlátható, elfogadásuk parlamenti szakasza nyilvános, jól dokumentált. Azaz vizsgálatunkat érdemes arra fókuszálnunk, a radikális jobboldali ellenzék milyen hatással bír a törvényalkotásra.

Felmerül ezek után a kérdés, hogy konkrétan melyik radikális jobboldali ellenzéki párt vagy pártok kerüljenek be vizsgálatunkba. Az alapvető kérdés, hogy hány esetre akarunk fókuszálni. Míg egy széleskörű összehasonlító vizsgálat elsőre kézenfekvőnek és megfelelőnek tűnik, részleteibe mélyedve kiderülnek ennek hátulütői. Mint a későbbi fejezetekből kiderül, a vizsgálat kulcsfontosságú eleme az okozatiság mechanizmusainak feltárása. A megfigyeléseink megértése szempontjából kikerülhetetlen kérdés, a radikális jobboldali párt gyakorolt befolyást a fősodorbeli pártra, vagy fordítva történt. Nehéz eldönteni, egy konkrét kezdeményezést az egyik vizsgált párttól származik, párhuzamosan fogalmazták meg, esetleg egy harmadik szereplő hatott minkettejükre. Ezek megválaszolása csak mély, holisztikus elemzés segítségével lehetséges. Így szerencsésebb esettanulmányunkat egyetlen párt vizsgálatára fókuszálni. A vizsgálatot nagyban megkönnyíti, amennyiben olyan esetet választunk, melyben minél kevesebb zavaró tényező fedi el a radikális jobboldali ellenzék és a kormánypárt(ok) kapcsolatát. Ilyen zavaró tényező lehet a kormányoldal szabad döntéshozatalát akadályozó vétópontok léte, illetve a vizsgált ellenzéki párt szempontjából az, ha más ellenzéki aktorok is vele párhuzamosan sikeresen (esetleg még nála is hatékonyabban) befolyásolják a kormányoldalt.

Ez egyúttal azt is jelenti, hogy kutatásunk nem csupán az ellenzéki párt hatásáról szól. A későbbiekben kiderül, hogy kormány és ellenzéke(i) között olyan dinamikus kapcsolat áll fent, melyben egyik fél sem passzív elszenvedője a másik cselekedeteinek. Az ellenzék

hatásgyakorlási kísérleteire a kormányoldal reagál, sőt igyekszik azoknak elébe menni, így nem csupán reaktív, hanem egyenesen proaktív szerepet tölt be.

Ez természetesen kettős határt szab eredményeink általánosíthatósága fele. Egyrészt egy konkrét ellenzéktípust, a radikális jobboldali ellenzéket vizsgálva, óvatosnak kell lennünk, amikor más ellenzéktípusok irányába is át kívánjuk ültetni következtetéseinket. Másrészt pedig nem feledkezhetünk meg arról, hogy az ideáltipikushoz ilyen közeli eset vizsgálata ugyan lehetővé teszi egy (legalábbis demokratikus berendezésekben gondolkodva, azokhoz viszonyítva) közel korlátlan hatalommal rendelkező kormányzat működésének megértését, ám az általánosan elterjedt, sokkal komolyabb korlátok közé szorított kormányok működésénél természetesen más szempontokat is figyelembe kell venni (melyek ugyanakkor sokkal kisebb súllyal, de itt is megjelennek vizsgálható mértékben). Ugyanakkor, ahogy a kutatás elméleti keretének ismertetése során kiderül, a vizsgált „tiszta" eset nem jelent atipikus, deviáns esetet. A megfigyelhető jellegzetességek, az ellenzék hatásgyakorlásának működése nem kerül ellentmondásba a más esetek kapcsán megfigyeltekkel, ugyanakkor a zavartalanabb kapcsolat lehetővé teszi azok finomítását, pontosítását.

A magyar eset megfelel ezen elvárásoknak. Miközben a 2010-es években egy viszonylag magas támogatottságú, sikeres radikális jobboldali párt működött, ezzel párhuzamosan egy nagy jobboldali párt végig szilárdan birtokolta a kormányrudat.[1] A Fidesz-KDNP azzal, hogy lassan két évtizede fenntartja kiemelkedően magas választói támogatottságát, a magyar politika predomináns erejévé vált. Ezalatt átvette az ellenőrzést a politikai szempontból lényeges önkormányzatok felett, saját jelöltjeit juttatta a fontosabb politikai intézmények élére, 2010 és 2015 között, majd 2018-tól újra az országgyűlési képviselők minősített többsége soraikból került ki. A Fidesz-KDNP ilyen domináns szereplővé alakulása egybeesett a Jobbik előretörésével, melynek során egy jelentéktelen parlamenten kívüli pártból az ellenzék tán legmeghatározóbb szereplőjévé vált. A Jobbik ebben az időszakban először sikeresen a maga javára formálta a politikai napirendet, majd képviseletre tett szert sorra az Európai Parlamentben, az Országgyűlésben, majd az önkormányzatokban is. Végül 2014-re a második legnépszerűbb párttá vált, mely helyzetét nagyjából öt évig meg is tudta őrizni.

[1] Ugyanakkor, főleg a 2015 utáni időszakban egyre komolyabb ellenérvek jelennek meg a Fidesz jobbközépre sodorhatóságával kapcsolatban. Ám mivel a párt radikalizálódásának leglátványosabb elemei (például az Európai Néppárttal kibontakozó konfliktusa, majd szakítása) csak 2018 után, vizsgálatunk időszakának később megindokolt lezárulta után következtek be, így semmiképpen sem jelent problémát a kormánypártok jobbközép politikai erőként való kezelése.

Ezzel egyszerre a magyar baloldal súlyos válságot élt meg. A Magyar Szocialista Párt nyolcévnyi kormányzás után szétesett, belőle több csoport kivált, napirend-formáló ereje nagyrészt odalett. A baloldal bénultsága szinte példa nélküli helyzetet teremtett: lehetővé teszi a radikális jobboldal és a jobbközép kapcsolatának szinte zavartalan vizsgálatát. A Fidesz-KDNP az alkotmány biztosította eszközök, centralizált működése és folyamatosan magas választói támogatottsága segítségével egyrészt minden jelentős politikai intézmény felett át tudta venni az irányítást, másrészt a közjogi rendszert a maga szája íze szerint át tudta formálni. Így annyira kevés fékkel és egyensúllyal kellett csak számolniuk, amennyi demokratikus politikai rendszerekben csak lehetséges. Mindez azt jelenti, hogy a radikális jobboldal kezdeményezéseire adott válaszaik során a lehető legkevésbé kellett mérlegelniük más politikai aktorok tevékenységének következményeit. Összefoglalva tehát a Jobbik vizsgálata úgy tűnik, kutatásunk megfelelő alapját adja. Ugyanakkor arra már most fel kell hívjuk a figyelmet, hogy annak ellenére, hogy a Jobbik hatását igyekszünk feltárni, a vizsgálatunk valójában természetszerűleg (és mint a későbbiekben látni fogjuk, a téma szakirodalma által is alátámasztottan) a Jobbik-Fidesz kapcsolatrendszerre fog irányulni.

Kutatásunk második lényeges kérdése, hogy milyen időkeretet öleljen fel vizsgálatunk. Az egyik lehetséges megoldás a Jobbik 2003-as alapításával kezdődő vizsgálat lenne. Mivel ez nagyjából egybeesett a Fidesz szervezeti megújulásával, a kutatás szinte teljes képet adna a két párt ezredforduló utáni történetéről és profiljáról. Ugyanakkor nagy hátránya, hogy egyrészt a Fidesz még hét esztendőn át ellenzéki pártként működött, ráadásul a Jobbik is még évekig a magyar közélet jelentéktelen szereplője volt. Épp ezért a korai szakaszból nagyon nehéz lenne érdemben vizsgálható adatokat beszerezni.

A második lehetőség időrendben haladva a párt történetének első fordulópontját, Vona Gábor 2006-os pártelnökké választását kitűzni. A párt ismertsége ekkor kezdett emelkedni (elsősorban a 2006. őszi tiltakozások következtében). Ugyanakkor ez az időszak a korábbiaktól nehezen határolható el, a Fidesz-KDNP továbbra is ellenzékben volt, valamint az adathiány még itt is fenyeget.

A harmadik lehetőség az lenne, ha a vizsgálat 2008-ban vagy 2009-ben kezdődne, amikor a párt először ért el komolyabb választói támogatottságot (noha még parlamenti képviselettel továbbra sem rendelkeztek). Ugyanakkor itt még nehezebb lenne szigorú kezdődátumot kitűzni, illetve a Fidesz-KDNP továbbra is ellenzéki párt volt.

Negyedik lehetőségként a 2010-ben induló vizsgálat jelenik meg. Ennek fő előnye az lenne, hogy a Jobbik ekkor már parlamenti képviselettel rendelkező releváns párt lett, ráadásul a fentiekben tárgyalt körülmények, így a Fidesz-KDNP minősített többsége is ekkor jött létre.

A vizsgálat ilyen időpontban való elindításának fő hátránya, hogy nem igazán tud kiterjedni arra, a két párt nyilvánvalóan már 2010 előtt hatott egymásra (ahogy erre majd az esettanulmányok kapcsán ki is fogunk térni). Ezzel együtt nem lesz lehetőségünk arra, hogy a vizsgált szereplők pozíciójában bekövetkező gyökeres változásokat vizsgáljuk: bár ez az áttekinthetőség szempontjából nem is feltétlen probléma.

Bár mindegyik eshetőség rendelkezik egyértelmű előnyökkel és hátrányokkal is, ezek aránya jól láthatóan a negyedik esetben a legkedvezőbb a számunkra. A Jobbik hatásának vizsgálata záródátumaként érdemes 2018-at kijelölni: ekkor zárult le a második olyan parlamenti ciklus, maikor a fent ismertetett körülmények fennálltak. A Jobbik vezető pozícióját az ellenzéki térfélen ezt követően elvesztette, a párt súlyos válságon, pártszakadáson ment keresztül, és idővel erősen kétségessé vált, vajon továbbra is tekinthető-e radikális jobboldali pártnak. Bár a párt mérséklődése, a „néppártosodás" folyamata már 2013-ban elindult, még 2018-ban is olyan mennyiségű korábbi, radikális programelemet őrzött meg a Jobbik a radikális retorika feladása mellett, hogy nyugodtan sorolhattuk addig a radikális jobboldalhoz (Molnár, 2018a). A mérséklődés ekkor még nem csapott át balratolódásba, így a párt vizsgálható marad radikális jobboldali pártként. Tehát a kérdés vizsgálata a Jobbik 2010 és 2018 közötti, a törvényalkotásra gyakorolt hatására fog koncentrálni.

A Jobbik mellett felmerülhet a Mi Hazánk vizsgálata is, ugyanakkor esetükben nehezíti azt az a tény, hogy egy jellemzően sokkal kisebb (bár támogatottságához képest nagyon erős napirend-formáló képességgel rendelkező) alakulatról van szó, ráadásul esetükben önjogon való parlamenti mandátumszerzésről csak 2022-től beszélhetünk. Mivel 2018-2022 között nem rendelkeztek saját frakcióval, a parlamenti munkában való részvételük is nagyon komoly akadályokba ütközött. Ezt talán az illusztrálja legjobban, hogy a párt két, mind a 2018-2022-es, mind a 2022-ben kezdődő ciklusban mandátumot szerzett képviselője, Apáti István és Dúró Dóra Mi Hazánk-képviselőként közel négy év alatt az Országgyűlés plenáris ülésén összesen nyolcvanöt alkalommal jutott szóhoz, míg csak a 2022-ben kezdődő ciklus első naptári évének hét hónapjában hatvannyolc alkalommal (nem számítva a technikai jellegű megszólalásaikat).

A 2010-2018 közötti időszak vizsgálata ugyanakkor egy fontos kérdést felvet. Abban mind a politikatudományi szakirodalom, mind a magyar közbeszéd egyetért, hogy ez az időszak a legkevésbé sem az állandóság és változatlanság kora volt Magyarországon. A Fidesz-KDNP sorozatos választási győzelmei eredményeként a politikai berendezkedést alapjaiban alakult át (Körösényi, 2015). Elég csak arra gondolni, hogy ebben az időszakban került elfogadásra az új alkotmány (2011), de témánkra, a törvényalkotásra fókuszálva is olyan alapvető szabályok kerültek megalkotásra, mint az új Országgyűlésről szóló törvény (2012) vagy az új Házszabály

(2014). Ez azt jelentette, hogy nemcsak mind a kormánypártok, mind az ellenzék működésének körülményei, hanem olyan jól azonosítható színterek, mint az Országgyűlés működésmódja is döntően átalakult. Ez az átalakulás ráadásul nem csupán a korábbi időszakhoz képest zajlott le (mely természetszerűleg eredményezett átmeneti időszakot), hanem a létrejövő Orbán-rezsim konszolidációja is elmaradt, így akár a két vizsgált ciklus között is döntő különbségeket észlelhetünk. (Erdős – Szabó, 2020; Ilonszki – Vajda, 2021; Sebők – Artner, 2020; Molnár – Sallay, 2020; Molnár, 2018b) Az ellenzéki szereplők működésének környezete így (hasonlóan a kormányoldaléhoz) jelentősen megváltozott a vizsgált időszakban, melynek jelentőségére még a 4.4. fejezetben visszatérünk. Vizsgálatunk során az ellenzék hatásgyakorlási mechanizmusát befolyásoló intézményi korlátokra mindenképpen figyelemmel kell lennünk, melyeket később vázolandó hipotéziseink közé is beépítünk.

Ugyanakkor a később felvázolt szakirodalmi áttekintés egyik fontos tanulsága, hogy a politikai hatalom koncentrációja nem a döntéshozó szereplők logikáját változtatja meg, „csupán" a rendelkezésükre álló erőforrások körét, azok felhasználhatóságának mértékét. Hogy előrevetítsünk két későbbi elemzési szempontot: a kormánypárti médiafölény kiépítése nem szünteti meg sem az ellenzék törekvését a választók számára fontos közpolitikai területek körének alakítására, sem a kormányoldal igyekezetetét a számára kedvező közbeszéd fenntartására vagy megteremtésére. Ellenben nehezebbé teszi az ellenzék napirendjének átadását a közvélemény számára, illetve megkönnyíti a kormányoldal alkalmazkodását. Így, noha az itt említett változások kétségkívül döntő jelentőségek a magyar politika egészét vizsgálva, elemzésünk szempontjából másodlagos szerepet töltenek be (főleg összevetve a kormánypártok és a radikális jobboldali ellenzék kapcsolatának fentebb kifejtett „zavartalanságával").

Kutatási kérdésünk tehát az, mitől függ egy radikális jobboldali ellenzéki párt törvényalkotásra gyakorolt hatása. Ennek feltárása érdekében először is tisztáznunk kell alapfogalmainkat. A következő fejezetben megkísérlünk választ adni arra, mit jelent az ellenzék. Mint hamarosan kiderül, korántsem olyan egyszerű pontos határokat szabni ennek a fogalomnak. Ezt követi a radikális jobboldal fogalmának, értelmezhetőségének tisztázása, valamint a radikális jobboldali ellenzékre irányuló korábbi kutatások eredményeinek vizsgálata. Harmadikként az ellenzék törvényalkotásra gyakorolt hatását szükséges értelmeznünk. Ehhez röviden áttekintjük a kormányzati döntéshozatal folyamatát, majd magának az ellenzéknek a kormányzatra gyakorolt hatására fókuszálunk. Ehhez magának a hatásnak az ismeretelméleti problémáit, majd az ellenzék hatásgyakorlásának formális modellekkel történő értelmezését tárjuk fel. Ezt követi a témában releváns politikatudományi

szakirodalom ismertetése. Az ellenzék kormányzatra gyakorolt hatásának főbb jellegzetességei mellett annak hatásmechanizmusa, majd a radikális jobboldali ellenzék specifikumai is bemutatásra kerülnek.

A kérdés elméleti hátterének feltárása és tisztázása után áttérünk arra, hogy milyen módon kerülhet sor kutatásunk elvégzésére. Ehhez még részletesen visszatérünk a kiválasztott eset, a Jobbik vizsgálatának indokoltságára. Ezután bemutatjuk a közpolitikai napirend kutatásának, az ígéretkutatásnak, valamint a törvényalkotási folyamat vizsgálatának alkalmazható módszereit. Ezt követi az esettanulmányi jelleggel feltárt három közpolitikai terület kiválasztása okának, és vizsgálata módszerének ismertetése. Végül röviden bemutatjuk a kutatás során felhasznált adatokat.

Ezt követik a dolgozatunkban felhasznált adatok leíró statisztikai elemzése. Így bemutatásra kerül a Jobbik parlamenti felszólalásainak és törvényjavaslatainak napirendje, választói támogatottsága, pártprogramjai, zsarolási potenciálja, az általa birtokolt parlamenti bizottsági elnöki tisztségek bemutatása, a közvélemény állápontja a vizsgált kérdésekkel kapcsolatban, valamint a Jobbik és a Fidesz álláspontja közötti különbségek ismertetése egyes közpolitikai területeken.

A Jobbik törvényalkotásra gyakorolt általános hatásának vizsgálatát három szinten végezzük el. Először a legkézenfekvőbb kérdést, a párt formálisan is kimutatható hatását, azaz benyújtott törvényjavaslatainak sorsát elemezzük. Mint a későbbi fejezetekben kiderül, egy vétópontok felett ellenőrzést nem gyakorló ellenzéki párt, mint a Jobbik, hatást elsősorban a politikai napirend átalakításával tud gyakorolni. Másodikként éppen ezért azt vizsgáljuk meg, a Jobbik milyen hatást tudott gyakorolni a Fidesz-KDNP parlamenti felszólalásainak napirendjére. Mivel vizsgálatunk elsősorban a törvényalkotásra irányul, így harmadikként azt vizsgáljuk meg, a törvényalkotás napirendjén milyen formában jelenik meg a Jobbik hatása.

A politikai napirend szisztematikus vizsgálatát követően az általános elemzésen túlmenően három esetet, a közbiztonság, azon belül is a büntetőjog kérdését, a bevándorlást és a lakáscélú devizahiteleket külön-külön esettanulmányok formájában mélységében is bemutatjuk, hogy feltárhassuk a Jobbik hatásgyakorlásának főbb jellegzetességeit. Ez azt jelenti, hogy kutatásunk kevert módszertant alkalmazva két lábon áll. A politikai napirend vizsgálata önmagában még nem elégséges: az általános adatok ismertetése során elsikkadnak az előre nem ismerhető, így a kutatásba be nem építhető körülmények. Ez pedig a mélyebb vizsgálatok során nagy valószínűséggel ellentmondásos eredményekre fog vezetni bennünket. Az esettanulmányok ugyanakkor kevés kérdéskört alaposabban feltárva lehetővé teszik, hogy

az esetleges ellentmondások feloldásra kerüljenek, így lehetővé téve a Jobbik hatásgyakorlásának megértését. Dolgozatunkat az eredmények összegzése zárja.

Fő célunk, hogy ezzel hozzájáruljunk az ellenzék kutatásához, mely annak ellenére is, hogy nem nélkülözi akár a nagy összegző műveket sem (lásd például Dahl, 1966a; Kolinsky, 1987 vagy de Giorgi – Ilonszki, 2018), még mindig a későbbiekben kibontakozó jelentőségéhez képest kevés figyelmet kap. Ehhez pedig első lépésként tekintsük át, mit is jelent maga az *'ellenzék'* kifejezés!

2. Mi az ellenzék?

2.1. Az *„ellenzék”* szó értelmezése a politikatudományi szaknyelvben

Az ellenzéket vizsgálva nem kerülhetjük el annak meghatározását, hogy mit is jelent maga a szó. Hiába nevezi Schmitt (1932: 19) a politikai lényegének a barát-ellenség megkülönböztetést, hibába tűnik a közéletre figyelmet szentelő emberek számára úgy, az ellenzék kapcsán teljesen világos és bejáratott fogalomról van szó, a valóságban ez közel sincs így. Ez annak ellenére is így van, hogy a politikatudományi szakirodalom is el tudja fogadni kiindulási pontként akár azt a definíciót is, hogy ellenzékiek azok a pártok, melyek nincsenek kormányon (Helms, 2022: 2).

Amikor a szó pontos jelentését próbáljuk meghatározni, elsőként érdemes köznyelvi értelmét áttekinteni. A Magyar értelmező kéziszótár 1999-es kiadása szerint egyrészt politikai, másrészt átvitt értelemben beszélhetünk ellenzékről. Előbbi alapján ellenzéknek a „nem kormányzó párt(ok együttvéve)” tekinthetőek, míg a második kapcsán „A hiv. felfogással szemben ellentétes véleményt valló” fogalmat használhatjuk. Látható, hogy az ellenzéknek nyelvünkben kibontakozik egy pártokra és pártokon kívüli képviselőkre, valamint átvitt értelemben egy általánosabb, a „hivatalos vagy általános”[2] felfogással egyet nem értő, azt vagy az uralmon lévő(ke)t támadó személyekre vagy csoportokra vonatkozó jelentése. Nagyon érdekes, hogy míg a politika világára intézményesült formában érti az ellenzéket (minden bizonnyal a klasszikus institucionalista politikafelfogás maradványaként), addig átvitt értelemben sokkal tágabb (bár még messze nem tökéletes vagy problémamentes) értelmezést nyújt. Ezzel az ellenzék fogalma kiterjed a nem intézményesült szereplőkre is, ám látókörünkön kívül marad annak elhatárolása, pontosan mikortól számít egy szereplő az ellenzékhez tartozónak, illetve a politikai intézményrendszerben esetleg strukturálisan benne rejlő ellenzékiségre sem térnek ki a szerzők (ezekre fejezetünk végén még visszatérünk).

Az „ellenzék” szóból képzett melléknév, az „ellenzéki” magyarázata: „1. Az ellenzékhez tartozó, rá jellemző (…) 2. Az ellenzéktől eredő (…)”, valamint „ellenzéki politikus”. Azaz jelent (1) minőséget, (2) eredetet, (3) hovatartozást. Az ellenzék befolyásának megértéséhez ezt a három ellenzéki-értelmezést kell alaposabban megvizsgálnunk. Jelen fejezetünkben, amikor is arra keressük a választ, mi az ellenzék, épp a harmadikra, a hovatartozásra fókuszálunk. Az ellenzék (jelleg értelemben vett) minőségére a következő, 2.2.

[2] Akármit is jelentsenek ezek a fogalmak a gyakorlatban.

fejezetben térünk vissza, míg arra, mikor értelmezhetünk egy döntést vagy javaslatot ellenzéki eredetűnek, a 4.2. fejezetben vizsgáljuk meg.

A kéziszótár megemlíti az „ellenzékieskedik” enyhén pejoratív hatású igét a szótárban „(Akadékoskodva) ellenzéki magatartást tanúsít” jelentéssel. (Juhász et al, 1999: 292) A fogalmakban jól visszatükröződik a magyar politikai kultúrában meghatározó, a pártoskodást, a pártpolitikai viszályt elutasító attitűd (v.ö. Körösényi – Tóth – Török, 2007: 61).

A köznyelvről a politikatudományi szaknyelvre áttérve az ellenzék fogalma szintén nem magától értetődő. Kiindulásként érdemes áttekinteni, Dahl alapművében (1966a) hogyan jellemzi az ellenzéket. Legabsztraktabb szinten úgy definiálja azt, mint aki egy adott időszakban és adott politikai rendszerben nem tudja meghatározni legalább bizonyos tekintetben a kormányzat magatartását (Dahl, 1966b: xvi). Érezzük a fogalom problematikusságát, elsősorban a *„legalább bizonyos tekintetben”* kitétel miatt. A fogalom természetesen fontos: enélkül a nem teljesen homogén és centralizált kormányzatok vagy akár a koalíciók is értelmezhetetlenné válnának. Ugyanakkor a továbbiakban épp amellett fogunk érvelni, hogy a mind a köznyelvben, mind a szakirodalomban „ellenzékként” címkézett csoportok igenis képesek *„legalább bizonyos tekintetben”* meghatározni a kormányzat magatartását.

Sokkal érdekesebb és hasznosabb az a leírása, miszerint az *A* kormány által eltervezett és végrehajtott S_A cselekedetet vagy stratégiát *B* ellenzék ellenzi, mert úgy véli, az általa eltervezett és végrehajtott S_B cselekedetet vagy stratégiát S_A ellehetetleníti (Dahl, 1966b: xvi).[3] Bár Dahl csak azt a következtetést vonja itt le, hogy nincs objektív meghatározása az érdekellentétnek, az mindig az aktorok hiedelmeitől függ, érdemes tovább lépnünk. Amennyiben az ellenzéket megalkotó érdekellentétek nem objektíve észlelhetőek, azt is mondhatjuk, az ellenzékiségnek sincs objektív kategóriája. Ellenzékké az teszi *B* aktort, hogy úgy véli, a kormányként azonosított *A* aktor működése az ő S_B stratégiáját lehetetleníti el. Amennyiben tehát az ellenzékiség önmeghatározásként, címkézésként értelmezzük, kezelhetővé válik számtalan problémás eset (a később még részletesen tagolt kormánypárton belüli belső ellenzék, koalíciós társak, intézmények, civil társadalom stb.).

[3] Fontos tisztázni a stratégia szó jelen értelmét. A stratégia alapvetően a célkitűzések és rendelkezésre álló erőforrások, valamint a cselekvő tulajdonságai mérlegelésével kialakított viselkedésmód, melynek célja a fenti célkitűzések elérése. A viselkedésmód ilyen kialakításának startégiaként való használata igen elterjedt az ellenzék kutatása kapcsán (Dahl, 1966a itt részletesen tárgyalt gondolatmenetén túl jó példa rá Ilonszki és de Giorgi, 2018: 3).

A probléma az, hogy ebben a leegyszerűsített esetben van két aktorunk, akik kölcsönösen úgy vélik, hogy a másik stratégiájának sikere ellehetetleníti a sajátjáét, ám absztrakt szinten nehéz lehet eldönteni, közülük melyik a kormány, és melyik az ellenzék. Mint a későbbiekben látni fogjuk, egyes esetekben nehéz eldönteni, melyik fél határozza meg a kormányzat magatartását. Más esetekben azt láthatjuk, hogy mindkét aktor részt vesz a kormányzati magatartás meghatározásában. Dahl (1966b: xvii) ezt úgy fogalmazza meg, hogy az ellenzékiség eloszlik a rendszerben. Megfordítva azt is mondhatjuk, a kormányzatiság is eloszlik a rendszerben: a kormányzati hatalomból is lehetősége van mindegyik aktornak részesednie.

A kormányoldal szerepét ehhez hasonlóan nem szabad figyelmen kívül hagyni az ellenzékiség meghatározásában. Nem kizárólag arról beszélhetünk, hogy az ellenzék saját magát határozza meg ellenzékként. Maga a kormányoldal is definiálja ellenfeleit (lásd például Körösényi – Illés – Gyulai, 2020: 75-78). Már az ellenzék szó definíciójánál felbukkant, hogy az ellenzék lehet egy szervezett, állandó, intézményesült csoport, másrészt pedig a kormány politikájának, valamely döntésének egyszerű ellenzője is (azaz eseti ellenzékiségről is beszélhetünk). Míg előbbit egy folyamatos ellenzékiség jellemzi, utóbbi csak egy-egy ügy kapcsán válik ellenzékké.

Érezhetjük tehát, hogy amennyiben kizárólag öncímkézésként tekintünk az ellenzékiségre, túl tág teret nyitottunk annak. Már Dahl (1966b: xvii) is megkülönbözteti az aktív ellenzéket (mely olyan cselekvéssorozatot hajt végre, melynek célja a kormányzat vezényletének megváltoztatása) a passzívtól (mely csak felismeri az S_A és S_B stratégiák között feszülő érdekkonfliktust, ám nem hajt végre semmiféle cselekedetet a kormányzat vezényletének megváltoztatására). Bealey és Johnson (1999: 230-231) az aktív ellenzéket tagolja egyéni és szervezett ellenzékre. Míg előbbi elsősorban a kormányt személyesen vagy a médiában kritizáló polgárokat foglalja magában, utóbbi jelenti a kormányra nézve komolyabb kihívást: érdekszervezetek, parlamenten kívüli és parlamenti pártok egyaránt ide sorolhatóak. Jellemzően ez utóbbiak képesek a kormányzatra nagyobb nyomást gyakorolni, noha hozzátehetjük, hogy a két ellenzéktípus koordinált működése egyáltalán nem kizárt. Smith (1987: 49) az ellenzéket társadalmi, nem pártalapú (nála pártokon túli és pártokon kívüli), illetve pártalapú, valamint parlamenti és parlamenten kívüli ellenzékre tagolja, melyek együttesen alkotják a politikai ellenzéket. A fentiek alapján a pártalapú ellenzék egyértelműen az állandó ellenzék, a társadalmi az eseti ellenzék kategóriájába sorolható, míg a nem pártalapú ellenzék megoszlik a kettő között.

1. táblázat Az ellenzékfogalmak tipológiája Gordon Smith alapján

	társadalmi	nem pártalapú	pártalapú
parlamenti	-	kormánypártokon belüli csoportok; képviselők pártokon átívelő csoportjai	parlamenti ellenzéki pártok
parlamenten kívüli	kormánnyal szembeni társadalmi elégedetlenség	szervezett, nem pártként működő érdekcsoportok, mozgalmak	parlamenten kívüli ellenzéki pártok vagy parlamenti ellenzéki pártok parlamenten kívüli tevékenysége

forrás: saját szerkesztés

Smith (1987:49) gondolatmenete az ellenzékiségnek dinamikát is ad. A társadalmi, valamint a nem pártalapú parlamenten kívüli ellenzék függetlenül attól, hogy összefonódik-e egy párttal vagy sem, a politikai rendszer inputját képezi: erőforrást jelent a pártalapú ellenzéknek, valamint a nem pártalapú parlamenti ellenzéknek. Mind igényeik, mind a kormánnyal szemben felvett pozíciójuk (Dahl terminológiáját használva az S_A és S_B stratégiák között vélelmezett feszültség) erőforrást jelenthet a másik két ellenzéktípus számára. Működésük nem merül ki ebben: amennyiben tartósan nem nyernek kielégülést, a létező pártok kihívójává alakulhatnak parlamenten kívüli pártalapú ellenzék formájában. Az ellenzék dinamikájának második lépcsője a nem pártalapú parlamenti ellenzéket, illetve a pártalapú ellenzék mindkét típusát érintheti: mindkettő a kormány helyébe léphet, ezzel megszűnve ellenzékinek lenni. Bár Eva Kolinsky (2001: 142) alapvetően a parlamenten kívüli ellenzékhez köti a parlamentek legitimitásának és politikai változtatásokra való képességének hiányát megfogalmazó kritikát, valamint olyan kérdések megfogalmazását és napirendre emelését, melyekkel a parlamenti pártok nem foglalkoznak, a későbbiekben látni fogjuk, hogy ugyanezek a parlamenti ellenzék működése kapcsán is észlelhetőek (természetesen bírálatukat a teljes parlament helyett a kormányoldalra fókuszálva).

1. ábra Az ellenzékek nyomásgyakorlási dinamikája

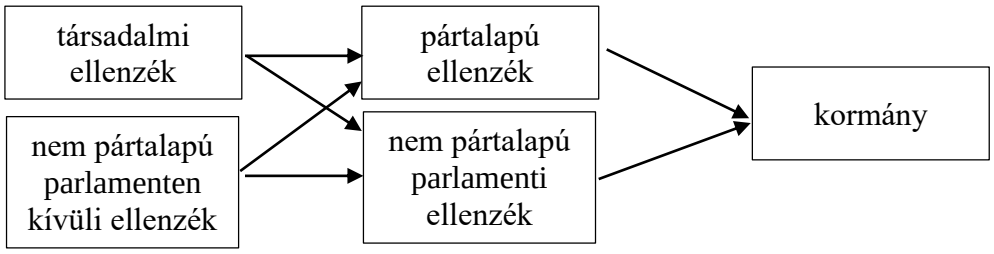

forrás: saját szerkesztés

Természetesen a gyakorlatban ez tovább bonyolódik. Smith (1987: 50-51) maga is felhívja a figyelmet arra, hogy sem a parlamenten kívüli és parlamenti, sem a pártalapú, a társadalmi és a nem pártalapú ellenzék nem válik el egymástól élesen. Elég csak arra gondolni, hogy egy parlamenti ellenzéki párt (parlamenti pártalapú ellenzék) rendelkezik parlamenten kívüli aktivitással (parlamenten kívüli pártalapú ellenzék), hozzá szorosan kötődő szatellitszervezetekkel (parlamenten kívüli nem pártalapú ellenzék), valamint mögötte álló választópolgárokkal is (parlamenten kívüli társadalmi ellenzék).

És nem csak az ellenzékek nehezen elválaszthatóak: míg az egyértelműen megkülönböztethető kormányt és ellenzéket a brit modellhez kapcsolja,[4] ahol a két csoport egymás alternatívájaként jelenik meg, arra is rámutat, hogy sok esetben az ellenzékiség rugalmasabb fogalom: a kormány leváltása nem mindenki számára jelent egyben kormányra kerülést, valamint az ellenzék egyes kérdésekben kimondottan támogathatja is a kormányt (mint később látni fogjuk, mindkettő gyakori jelenség témánk esetében). Ennek fő oka, hogy maga az ellenzék távolról sem egységes: az, hogy egyként kezeljük, jelentős részben az angolszász politikatudomány kétpártrendszerekre irányuló fókuszának hatását mutatja. Ahogy de Giorgi (2018: 2) is felhívja rá a figyelmet, az ellenzéket csak akkor érthetjük meg, ha az azt alkotó pártokat külön-külön vizsgájuk meg mind a kormányhoz, mind pedig a többi ellenzéki szereplőhöz való viszonya alapján. Ez magyarázza meg azt, hogy miért beszélhetünk sok esetben magának „az ellenzéknek az ellenzékéről" (lásd például Farkas, 2018).

Az ellenzék értelmezhetőségét számos szerző összeköti a demokrácia fogalmával. Kolinsky (2001: 141) a fogalmat a politikai folyamatban a kisebbség azon jogaként határozza meg, mely alapján bírálhatja és ellenőrizheti a többséget úgy, hogy népi vagy választói támogatást szerez alternatív pozíciói (azaz S_B) érvényesítéséhez. Dahl ezzel szemben világosan felhívja a figyelmet, hogy a fogalom nem csak demokráciákban, sőt nem csak államokban értelmezhető (Dahl, 1966b: xvii).[5]

---

[4] Ehhez hozzátehetjük, hogy az azóta eltelt három évtized a brit politikát is átlökte az utóbbi, Smith által még skandinávnak nevezett modellbe.

[5] Noha témánkat nem igazán érinti, a nem demokratikus rendszerek ellenzékére a későbbiekben még visszatérünk, ám a nem államon – hanem például önkormányzaton vagy civil szervezeten – belüli ellenzék kérdéskörét nem áll módunkban taglalni. Az ellenzék nem demokratikus rendszerekben jellemzően a kormányzó eliten belül jelentkezik, nem pártalapú ellenzék formájában (lásd Marchut, 2019: 123). Hibrid rezsimekben ezzel szemben jellemzően létezik a demokratikus országokban megismerthez hasonló, sokszínű ellenzék, de annak működése erősen korlátozott, a kormányoldalnak kiszolgáltatott (lásd Ilonszki – Dudzińska, 2021).

Amikor a szakirodalom ellenzékről beszél, vizsgálati köre rendszerint nem terjed ki a társadalmi ellenzékre, és figyelme gyakran elkerüli a nem pártalapú ellenzéket is (ezek parlamenten kívüli formája inkább a politikai szociológia és a mozgalomkutatás területét képezi, lásd például Mikecz, 2012; Angyal – Felner – Fényes, 2017). Rokkan (1970) is az ellenzék alatt a politikai konfliktus intézményesülését érti elsősorban. Ennek következtében a parlamenti (és tegyük hozzá, implicite a pártalapú) ellenzék kerül a vizsgálat középpontjába. Von Beyme (1987:30) ezt akként definiálja, hogy olyan párt, mely elegendő számú parlamenti képviselővel rendelkezik ahhoz, hogy önálló, hivatalosan (jogilag) is elismert képviselőcsoportot alakíthasson.[6] Összetettebb fogalmat alkalmaz de Giorgi és Ilonszki (2018: 2), mikor is egy vagy több párt képviselőcsoportja(i) által képzett aktorként értelmezi, melynek célja a kormány feletti ellenőrzés gyakorlása, valamint magát a kormány olyan kihívójaként mutatja be, mely annak mind politikai, mind szűkebben közpolitikai alternatíváját jelenti. A pártalapú ellenzék épp ennek érdekében szavaz a parlamentben, javasol törvényeket, valamint kíséri figyelemmel a kormánytevékenységét. A gond újfent abban rejlik, hogy időnként nehéz azonosítani, pontosan mely pártok tartoznak a kormányoldalhoz. Kolinsky (2001: 141) ezt próbálja a lehető legintézményesületebben meghatározni: meghatározása szerint a parlamenti ellenzéket a kormánykoalícióhoz nem tartozó pártok, a parlamenten kívüli ellenzéket a parlamenti képviselet elnyeréséhez túl gyenge, vagy azt egyáltalán nem ambicionáló pártok alkotják.

Bár a legtisztább megoldás első ránézésre az lenne, ha a parlamenti ellenzékre fókuszálnánk mi is, nem tehetjük ezt meg. Mivel a későbbiekben az ellenzék kormányzatra gyakorolt hatását kíséreljük meg értelmezni, nem tekinthetünk el attól a dinamikától, amit Smith felvázolt előttünk, így aztán a nem parlamenti pártalapú, valamint a társadalmi és a nem pártalapú ellenzék sem maradhat ki vizsgálatunkból. Így a később felvázolt hipotéseink közül négy, a második (H2: azokat az ellenzéki kezdeményezéseket, melyeknek társadalmi támogatottsága magasabb, könnyebben elfogadják a kormánypártok), a harmadik hipotézis alhipotézisei (H3a: az ellenzék kezdeményezéseit könnyebben elfogadják a kormánypártok, ha az ellenzék támogatottsága magasabb; és H3b: az ellenzék kezdeményezéseit könnyebben elfogadják a kormánypártok, ha az ellenzék támogatottsága növekvő tendenciát mutat), valamint a hatodik (H6: az ellenzéki pártok a közvélemény által fontosabbnak tartott ügyek

[6] Ő maga is felhívja ugyanakkor a figyelmet arra, hogy ez a fogalom sokszor figyelmen kívül hagyja az ellenzék lényeges elemeit (nem tudja például értelmezni a nagykoalíciókat, a nem pártalapú – például regionális – parlamenti ellenzéket vagy a parlamenten kívüli pártalapú ellenzéket).

kapcsán nagyobb hatást tudnak gyakorolni a kormányra) ezeket építi be vizsgálatunk modelljébe.

2.2. Az ellenzékiség határai

Az ellenzék eddigiekben kifejtett meghatározását még érthetőbbé teszi, ha tételesen áttekintünk olyan, esetenként (vagy gyakran) ellenzéknek nevezett aktorokat, melyek a pártalapú ellenzék fogalmába nem férnek bele.

Amikor ellenzéki aktivista, ellenzéki újságíró, ellenzéki művész, ellenzéki író, ellenzéki értelmiségi tevékenységéről olvasunk, világos, hogy egyéni ellenzékről van szó. Ugyanez a helyzet, amikor párton kívüli ellenzéki politikusokról beszélünk.

A társadalmi ellenzék részét képezi az egyéni ellenzék összessége is. A társadalmi ellenzék fontos tulajdonsága, hogy lehet mind passzív, mind aktív ellenzék. A választásokon távol maradók egy része minden bizonnyal előbbi csoporthoz sorolható. Az aktív társadalmi ellenzék intézményesülése (állandó ellenzékké válása) maga után vonja parlamenten kívüli nem pártalapú ellenzékké alakulását. Ez az intézményesülés magában foglalja az ellenzéki civil szervezetek és mozgalmak létrejöttét, de nem kell az intézményesülésnek ilyen formális fokára eljutni: ezért beszélhetünk ellenzéki szubkultúráról vagy ideológiáról is. Szintén említést érdemelnek a nem pártalapú ellenzék olyan megjelenési formái, mint az ellenzéki média vagy az ellenzéki gazdasági szervezetek (melyek a pártalapú ellenzék fontos erőforrásait képezhetik).

A legbonyolultabb kérdés annak eldöntése, hogy mi alapján tudjuk a parlamenti pártokat objektíve elhelyezni a kormány-ellenzék dichotómiában. Kiindulásként elevenítsük fel Dahl (1966b: xvi) meghatározását, miszerint az A kormány által eltervezett és végrehajtott S_A cselekedetet vagy stratégiát B ellenzék ellenzi, mert úgy véli, az általa eltervezett és végrehajtott S_B cselekedetet vagy stratégiát S_A ellehetetleníti. Ennek értelmében a kormány esetében feltételeznünk kell egy közös S_A stratégiát. Ennek a stratégiának a keletkezése két szinten is megjelenik, ám a két keletkezési szint mechanizmusa szinte teljesen megegyezik. Tegyük fel, hogy A pártot két csoport, B és C alkotja, akik rendelkeznek saját S_B és S_C stratégiájukkal. Kompromisszum akkor köttethet közöttük, közös pártba akkor tudnak tömörülni, ha képesek meglelni azt az S_A stratégiát, mely mindkettejük eredeti stratégiai célkitűzéseit legalább részben képes kielégíteni. Amennyiben ezt térmodellben ábrázoljuk, azt jelenti, hogy S_B és S_C halmazok

mindegyikével közös metszettel bír az S_A stratégia (lásd 2. ábra). Amennyiben akár *B*, akár *C* csoport stratégiájával nincs közös metszet, nem jön létre az *A* párt.[7]

2, ábra A pártok létrejötte

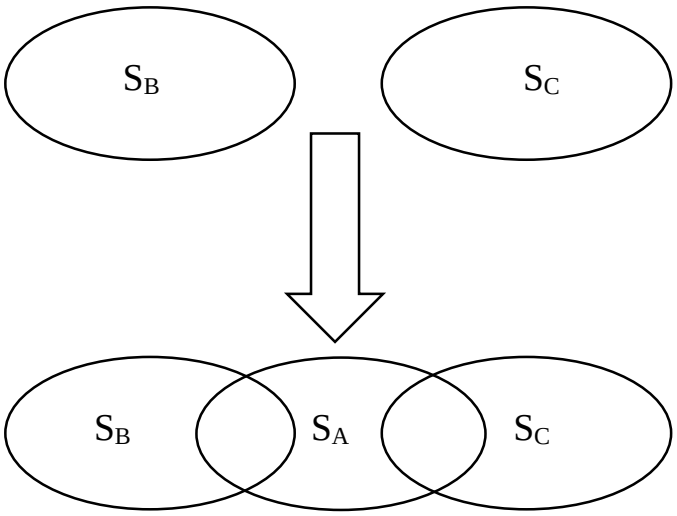

forrás: saját szerkesztés

Komplexebb a helyzet, amennyiben nem csak egy pártalakulást kívánunk modellezni, hanem a teljes koalícióalkotási folyamatot is, de lényegében nem tér el az eddig vázoltaktól (lásd 3. ábra). *B* és *C* csoport alkotja *A* pártot, míg *D* és *E* csoport *F* pártot. Látható, hogy az érdekcsoportok és a pártalakulás szintjén az eddig vázoltaktól nem találunk eltérést, csupán megkettőztük az érintett aktorok számát. A pártok koalícióalkotása lesz ennek a közösstratégia-kialakítási folyamatnak a harmadik fázisa. Ekkor a korábban bemutatott A és F pártnak kell kialakítania a *G* koalíció közös S_G stratégiáját, mely mindkét párt stratégiájával közös metszetet alkot. A koalíció létrejöttének elégséges feltétele, ha S_A és S_F is alkot közös metszetet S_G-vel. Ugyanakkor *A* és *F* párt egységének feltétele, hogy az azt alkotó csoportok (azaz *B*, *C*, *D* és *E*) külön-külön stratégiáival (S_B, S_C, S_D és S_E) is tartalmazzon közös metszeteteket. Amennyiben valamelyik csoport stratégiájával nem sikerül a közös metszet kialakítása, az a csoport onnanstól kezdve a koalíció ellenzékének tekinthető.

Az így értett ellenzékiség a kormány-ellenzék különbségtétel kulcsa. A látszólagos kormányoldalon belül könnyen elképzelhető, hogy léteznek olyan csoportok, melyek a

[7] A következőekben bemutatott formális modellek, bár elsőre hasonlónak tűnhetnek, tartalmukban lényegesen eltérnek a Tsebelis (2002) által bemutatott, és a 4.3. fejezetben részeletesebben tárgyalt, a döntéshozatalra vonatkozó modellektől.

kormány közös S_G stratégiájának sikerében nem érdekeltek, mivel megítélésük szerint az az ő stratégiájuk ellehetetlenülését eredményezné. Ugyanígy a látszólag ellenzéki oldalon létezhetnek olyan csoportosulások és pártok, melyek még akkor is érdekeltek a kormány S_G stratégiájának sikerében, ha formálisan nem tagjai a kormányzó koalíciónak. Előbbi esetben belső ellenzékről, utóbbi esetben külső kormánytámogatókról beszélhetünk. Míg előbbiek csak formálisan tagjai a kormányoldalnak, viselkedésük alapján ellenzékiek, utóbbiak csak formálisan ellenzékiek, viselkedésük alapján azonban kormánypártiak. Annak, hogy miért választanak ilyen stratégiát, számtalan oka lehet, melyekre dolgozatunk nem terjed ki, ám a 4.3. fejezetben még érintőlegesen visszatérünk rá.

3. ábra A koalíciók létrejötte

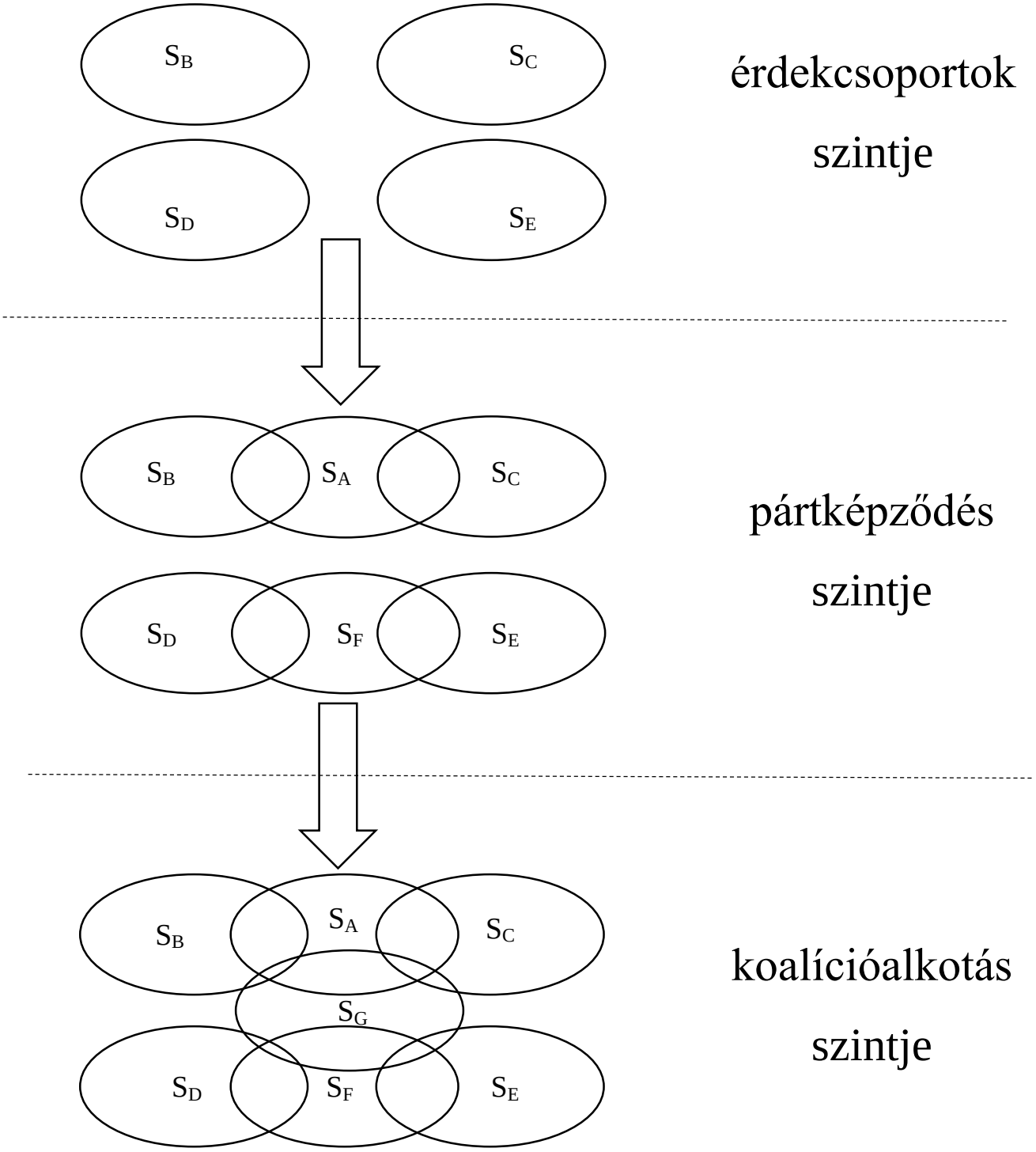

forrás: saját szerkesztés

Dolgozatunk lényege ebből a szempontból nézve épp annak megválaszolása, hogy ezek a formalizált modellek mi alapján töltődnek fel tartalommal, azaz a kormányzat S_G stratégiája mi alapján kerül kialakításra, a radikális jobboldali ellenzéknek van-e befolyása kialakítására, és ha van, milyen mértékben. Az ellenzékiség fogalmának tisztázásához előtte azonban szükséges még két kérdéskörrel foglalkoznunk.

4. ábra Az ellenzéki pártok stratégiái

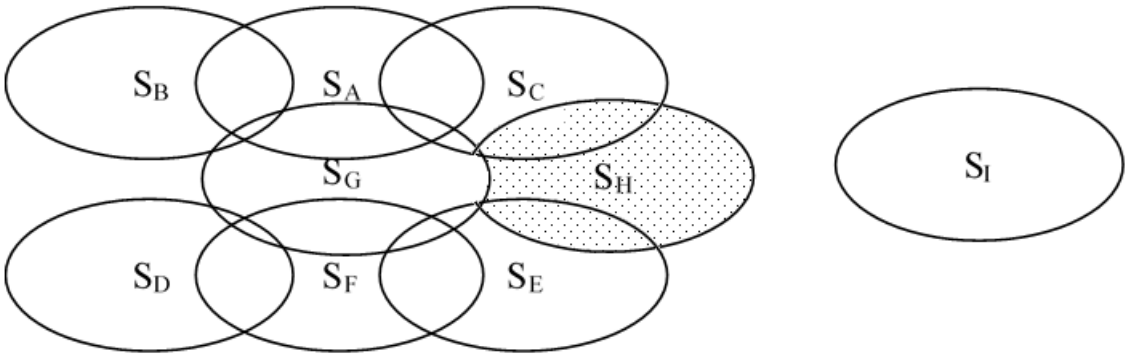

forrás: saját szerkesztés

Az első az ellenzéki pártok stratégiáinak a 4. ábrán látható problémája. A közbeszédben is érzékelhetjük de Giorgi korábban már idézett megállapítását, hogy az ellenzékiség nem mint kategorikus változó értelmezhető: léteznek „máshogy ellenzékiek", „ellenzékibb" ellenzékek és „kevésbé ellenzéki" ellenzékek. A kifejtett modellünkben ez is jól megjeleníthető. Az S_G stratégiájú kormányzat stratégiája akár mutathat is hasonlóságot *H* ellenzéki párt S_H stratégiájával. Megtörténhet ez a politika rendes működése közben is, épp úgy, ahogy rendkívüli helyzetek idején (pl. háborús kabinetek esetében). Mi teszi mégis ellenzékivé *H* pártot ebben az esetben? Az, hogy a *G* kormány S_G stratégiájának sikere az ő S_H stratégiájának általánosságban vett kudarcát eredményezi, még ha ki is elégítheti S_H bizonyos (köz)politikai célkitűzéseit. Ennek szemléltetésére látható, hogy az áttekinthetőség kedvéért pöttyözötten ábrázolt S_H stratégia és a kormányzati S_G stratégia metszete üres: *G* kormányzat és *H* párt kapcsolatának lényege a konfliktus, a kormányzat stratégiai sikere *H* párt stratégiai kudarcát jelenti, azaz *H* ellenzékinek tekinthető. Az üres metszetet a stratégiai konfliktusok fentebb már bemutatott szubjektív értelmezése teszi lehetővé.

Természetesen sokkal világosabb a helyzet *I* párt S_I stratégiájával, mely igen távol esik mind *G* kormány, mind *A* és *F* kormánypártok, mind pedig a kormánypártokat alkotó *B, C, D* és *E* csoportok stratégiáitól. Az ellenzéken belüli ilyetén különbségekre a következő fejezetben még részletesebben visszatérünk.

Az utolsó tisztázandó kérdéskör az intézményi ellenzék lehetőségének dilemmája. Az ellenzéket vizsgálva eddig két alapvető típusról szóltunk: amikor egyén(ek) ellenzékiségét taglaltuk, valamint ennél lényegesen hosszabban az önkéntes alapon szerveződő csoportok ellenzékiségéről beszéltünk. Az ellenzékiség kérdése ugyanakkor nem csak itt merülhet fel. Gyakran hallhatjuk a mindennapokban, hogy bizonyos intézményekre rásütik az ellenzékiség címkéjét (ellenzéki bírák, önkormányzatok, a kormánnyal szemben álló Európai Parlament stb.). Ez az állítás már csak azért is megfontolásra érdemes, mert a szakirodalomban is visszaköszön, hogy egyes intézmények (például a közigazgatás) esetenként ténylegesen is a kormány ellenzékeként működnek (Helms, 2008b: 226). Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a többszintű kormányzás egyes intézményei még bonyolultabbá teszik, mi tekinthető kormánynak, és mi ellenzéknek. Az Európai Unió kvázi kormányaként tevékenykedő Bizottság ellenében számtalan esetben tapasztalhatjuk, hogy az Európai Parlament testületileg ellenzékként tevékenykedik, nem pedig kizárólag egy kormány-ellenzék logika alapján megosztott parlamentként. Ezt tetézi, hogy nem egy nemzeti parlament vagy kormány épp olyan aktív kritikusa az Európai Unió működésének, mint egy nemzetállam ellenzéke a maga kormányáénak. (Helms, 2008b: 225 és 229)

Az igazi dilemma, hogy mi alapján lehet megkülönböztetni ezeket az eseteket a hatalommegosztás rendszeréből fakadó konfliktusoktól. Napjaink fősodorbeli demokráciafelfogásainak közös pontja, hogy a demokratikus működés fenntartása és hatékonnyá tétele érdekében szükség van az államhatalom egyes ágainak elválasztására (Sári, 1995: 44). Míg a parlamentáris rendszerekben a klasszikus hatalmi ágak közül a törvényhozás és végrehajtás egybefonódik (Sári, 1995: 218-220), az igazságszolgáltatás rendszerének elkülönülése általános (bár nem ellenpélda nélküli).[8] Hozzá kell tenni, hogy ennek az összefonódásnak is megvannak a korlátai. Egy többpártrendszerben a pártok közötti kapcsolatok dinamikája mind a kormány-ellenzék dimenzióban, mind az esetleges koalíciós

[8] A hatalmi ágak elválasztásának iskolapéldájaként emlegetett Angliában (Egyesült Királyságban) ez a gyakorlat a legutolsó időkig nem valósult meg: nem csak a kormány (a végrehajtás) függött a parlamenttől (a törvényhozástól), hanem a 2005-ig az igazságszolgáltatás élén álló lordkancellár a kormány tagja, egyben a felsőház elnöke is volt, a főbírák pedig bírói megbízatásuk ideje alatt is helyet foglaltak a felsőházban 2009-ig (Garnett – Lynch, 2012: 137 és 239). Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a brit rendszer, hasonlóan a többi parlamentáris rendszerhez, inkább Montesquieu hatására került be a politikáról való gondolkodásba mint a hatalommegosztás iskolapéldája. A valóságban ehhez sokkal közelebb áll az Amerikai Egyesült Államok elnöki rendszere, ahol sokkal élesebben elkülönül elsősorban a Kongresszus és az elnök intézménye.

kormányokban a hatalom dekoncentrációjához vezet, így teremtve meg az elnöki rendszerek intézményileg garantált hatalommegosztásának alternatíváját.

Megfigyelhető az is, hogy autonóm vagy félautonóm állami szervekre (például jegybank, versenyhivatal, közigazgatás) egyesek önálló hatalmi ágként tekintenek, de legalábbis abban egyetértés van, hogy a végrehajtó hatalom ellensúlyaként tevékenykednek. Ezen szervek léte a jogszabályi környezettől függ, világosan kijelölt funkcióval rendelkeznek, valamint rendszerint együttműködésük kötelessége szerepel a joganyagban is. Kijelölt céljuk rendszerint funkcionális, feladatuk nem a kormány stratégiája érvényesülésének megakadályozása, hanem egy jogszabályban meghatározott célrendszer érvényre juttatása. Például a jegybankok feladata az árstabilitás fenntartása, így a kormány ellensúlyaként legfeljebb akkor tevékenykednek, ha a kormányok S_G stratégiája csak az árstabilitás felborulása esetén teljesülhet. Más időszakokban nem működnek valódi hatalmi ellensúlyként. Épp ezért hiába van jelen a potenciális konfliktus a különböző intézmények között, ténylegesen nem tekinthetőek a kormány ellenzékének (ráadásul nem csak a kormánnyal, hanem egymással is szembe kerülhetnek – erre jó példa, amikor a Magyar Nemzeti Bank által is támogatott Bokros-csomag egyes rendelkezéseit az Alkotmánybíróság megsemmisítette). Nem szabad azt sem elfelejteni, hogy konfliktusuk esetén a végső szót a végrehajtó hatalom (például a közigazgatással szemben) vagy a vele összefonódó törvényhozás (például a jegybankkal szemben) mondja ki (v.ö. Balázs, 2020: 175-184). Amit látunk tehát: olyan intézményekről van szó, melyek között a konfliktus nem természetükből adódóan áll fenn, nem is állandó, és amely esetleges érdekellentétet rendszerint a kormány is (legalábbis hallgatólagosan) legitimnek tekinti (például nem tagadja az alkotmányossághoz való ragaszkodás, a tisztességes piaci verseny, a költségvetési fegyelem, az önkormányzatiság vagy az árstabilitás kívánalmát).

Mégis tagadhatatlanul az az érzésünk, hogy noha elvben nem tekinthetőek a hatalommegosztás intézményei ellenzéknek, a gyakorlatban mégis számtalan esetben azt látjuk, hogy akként viselkednek. Egy aktivista alkotmánybíróság, egy kiélezett helyzetben a választás győzteséről döntő választási bizottság, egy kormányzat gazdaságpolitikáját elszabotáló jegybank, egy passzív ellenállás eszközéhez nyúló közigazgatás, egy, a kormánnyal állandó konfliktust kereső önkormányzat nagyon nehezen látható nem ellenzékként. Ennek oka azonban nem az intézményben rejlik, hanem abban, hogy ezek a szervek sem gépként működnek: irányítóik, tagjaik önálló preferenciákkal, célrendszerrel, stratégiával rendelkező emberek. Azaz ellenzéki működésre akkor kerül sor, ha a korábbiakban már bemutatott egyéni ellenzékhez sorolható szereplők olyan hivatalt vagy munkakört töltenek be, mely lehetővé teszi számukra az államhatalom egy részének felhasználását is. Ekkor azonban nem az ellenzékiség

valamilyen, eddig nem tárgyalt típusáról beszélünk, hanem az ellenzék rendelkezésére álló, a 4.4. fejezetben részletezett erőforrások konkrét példáiról.

Amennyiben ezt a gondolatmenetet elfogadjuk, világos, hogy az Európai Unió egyes intézményei sem tekinthetőek ellenzéknek. Amennyiben ellenzéki magatartást folytatnak, annak oka vagy a bennük helyet foglaló egyéni ellenzékhez tartozó aktorok, illetve mivel működésükből (szemben például a nemzeti bíróságokkal) a pártalapú és nem pártalapú ellenzékek nincsenek kirekesztve, így valójában azok tevékenységei, a közöttük kibontakozó dinamikák okozzák. Még az Európai Parlament és az Európai Bizottság konfliktusa sem szokatlan (legfeljebb az Unióban domináns parlamentáris kormányformában és variánsaiban): feltűnően emlékeztet az elnöki rendszerek végrehajtó és törvényhozó hatalmai között fennálló feszültségekre.

Az utolsó felvetés az intézmények mint ellenzéki aktorok kérdésével kapcsolatban az lehet, amikor egyes esetekben intézményesített keretek között biztosítják ellenzéki pártok vagy társadalmi szervezetek részvételét, akár paritásos alapon is bizonyos szervekben (például Nemzeti Választási Bizottság, Országos Rádió és Televízió Testület, parlamenti vizsgálóbizottságok). Ellenzéki intézményekről ezekben az esetekben sem beszélhetünk, ami itt kibontakozik, az kvázi a konszenzusos jelleg alkotmányos előírása egyes kérdésekben (hasonlóan a minősített többség, a kisebbségi vétók, az arányos választási rendszer vagy a kvóták esetéhez). A 4.3. fejezetben tárgyalt vétópontok tolódnak el ezekben az esetekben. Azaz leszögezhetjük, hogy amikor az ellenzéket tárgyaljuk, önálló ellenzéktípusként az intézményi ellenzék nem vizsgálható. Az ellenzékiként észlelt intézmények valójában csupán más ellenzékek által eszközként felhasznált erőforrások, melyek nem önállóan járnak el, egyszerűen más aktorok akaratának érvényesítését szolgálják.

2.3. Összegzés: az ellenzék fogalmának meghatározása

A továbblépés érdekében érdemes tehát összegeznünk, mit fogunk érteni a következőekben az ellenzék kifejezés alatt. Az ellenzék tehát olyan személy vagy (akár formális, akár informális) csoport, mely szubjektíve úgy ítéli meg, hogy saját stratégiai célkitűzéseinek érvényesülését a kormány stratégiai célkitűzéseinek érvényesülése megakadályozza. Az ellenzék működése csak komplex rendszerben értelmezhető, ahol figyelemmel kell lennünk a különféle ellenzékek és a kormány egymásra kifejtett nyomásainak dinamikájára. Az ellenzék működhet a parlamenten kívül és belül is. A formális koalíciók nem mindig segítenek eligazodni a kormány-ellenzék dimenzióban: mind a kormánypártok egyes

csoportjai vagy tagjai viselkedhetnek ellenzékként, mind egyes kormányon kívüli pártok, csoportok vagy személyek viselkedhetnek kormánypártiként. Végül pedig az ellenzékiség skálaként is értelmezhető: lehetséges a kormányhoz közelebb, illetve tőle távolabb álló ellenzék is. Ez utóbbi gondolat vezet át bennünket a következő fejezetbe, ahol arra keressük a választ, miként értelmezhetjük a radikális jobboldali ellenzéket.

3. A radikális jobboldali ellenzék értelmezése

Dolgozatunk témája a Jobbik törvényalkotásra gyakorolt hatása. A pártot a vizsgált időszakban mind a szakirodalomban, mind a közbeszédben számtalan jelzővel illették, melyek között eligazodni igencsak nehéz, így fontos az alaposabb vizsgálatok előtt tisztázni a továbbiakban alkalmazott terminológiát.

3.1. Szélsőjobboldal, radikális jobboldal, nacionalizmus, populizmus…: fogalmi problémák

A radikális jobboldal vizsgálatakor nem csak a magyar esetben, hanem általában is rögtön azzal a problémával szembesülhetünk, hogy a pártcsalád annak ellenére, hogy mind a közbeszédben, mind a politikatudományban kiemelkedő figyelem irányul rá, még csak egyöntetűen elfogadott elnevezéssel sem rendelkezik (Mudde, 1996; Bíró Nagy et al, 2011: 8-11; Dúró – Hajdú, 2020: 15-18). Norris (2007: 44-45) gyűjtésében szerepel a szélsőjobboldali (ráadásul az angolban ez is két kifejezéssel írható le: *'far-right'* és *'extreme right'*), radikális jobboldali, újjobboldali, bevándorlásellenes, neonáci, neofasiszta, elitellenes (*'antiestablishment'*), nemzeti populista, protest, etnikai, tekintélyelvű, kormányellenes, antipárt, ultranacionalista, neoliberális, libertárius, kriptofasiszta, klerikális, ultrakonzervatív, radikális-populista. Carter (2005: 21) ezeken túlmenően felsorolja a náci, fasiszta, totalitárius, fundamentalista, új radikális jobboldal, populista jobboldal, neopopulista jobboldal, újpopulista, jobboldali; Fennema (1997) hozzáteszi a rasszista és rendszerellenes; Filippov (2011) az új szélsőjobboldali, populista radikális jobboldali, radikális jobboldali populista elnevezéseket. Amennyiben ezeket csoportosítani akarjuk, akkor gyorsan kirajzolódik előttünk néhány (kisebb átfedéseket mutató) kategória:

- a két világháború közötti jobboldali diktatúrákra utaló elnevezések (neonáci, neofasiszta, náci, fasiszta, kriptofasiszta stb.),
- a jobboldaliságra utaló nevek (szélsőjobboldali, újjobboldali, új radikális jobboldal, populista jobboldal, neopopulista jobboldal, jobboldali, új szélsőjobboldali stb.),
- a populizmusra utaló kifejezések (nemzeti populista, radikális-populista, populista jobboldal, neopopulista jobboldal, újpopulista, populista radikális jobboldali, radikális jobboldali populista stb.),
- ideológiai elemeket megragadó nevek (bevándorlásellenes, tekintélyelvű, ultranacionalista, neoliberális, libertárius, klerikális, ultrakonzervatív, totalitárius, fundamentalista, rasszista, etnikai stb.)

- és a kívülállóságukra utaló elnevezések (elitellenes, protest, kormányellenes, antipárt, rendszerellenes stb.).

Amikor fogalmak ilyen tömkelegét használják ugyanarra a jelöletre, elkerülhetetlenül arra gondolhatunk, hogy ezen fogalmak jelentős részének alkalmazása ez esetben nem helytálló. A legkönnyebben az utolsó két kategória használatát lehet elvetni: ezek a fogalmak egy része kimondottan nem vonatkoztatható ezen pártok egy részére (például a klerikális vagy a totalitárius), más részüket kimondottan más csoportokra alkalmazzuk bevetten (például a fundamentalista vagy a libertárius), harmadik részük pedig nem csak egyetlen pártcsaládot jellemezhet (például elitellenes vagy tekintélyelvű).

A populizmus kérdése kicsit komplexebb. Egyrészt jól látható, hogy a felsorolt elnevezések a *'nemzeti', 'radikális', 'jobboldali'* és *'populista'* kifejezések különböző kombinációi. A populizmus politikatudományi (és közéleti) használata főleg az elmúlt évtizedben mutatott robbanásszerű elterjedést, ám a radikális jobboldal fogalmához hasonló problémát észlelhetünk: esetében ugyan egységes a fogalomhasználat, ám a jelölete már nem. A populizmus alatt a különféle szerzők érthetnek például ideológiát, gazdaságpolitikát, demokráciafelfogást, kommunikációs stílust, politikai stratégiát, vagy akár magát a politika lényegét és mozgósító-emancipáló elemét (Mudde – Kaltwasser, 2017: 2-5). Amennyiben a pártok csoportosítására leginkább alkalmas populizmus mint ideológia fogalmat használnánk, azzal a problémával kellene szembenéznünk, hogy maga a populizmus kívül esik a baloldal-jobboldal dimenzión (Balázs – Molnár, 2019: 212-213): így noha árnyalni segíthet számunkra egy-egy párt leírását, a jobboldali pártok egyik típusának meghatározására kevéssé használható.

Bár a nemzetiszocializmusra és fasizmusra utaló kifejezések nem ismeretlenek a szakirodalomban (kritikájukról lásd részletesen: Copsey, 2018), használatuk félrevezető: a legtöbb ma is aktív radikális jobboldalinak címkézett párt nem mutat sem leszármazási kapcsolatot, sem számottevő ideológiai-közpolitikai átfedést, sem pedig hasonló politikai stratégiát, mint az egykori fasiszta és nemzetiszocialista szervezetek.[9] Copsey szavaival a fasizmus a radikális jobboldalra alkalmazva csupán egyfajta „mumus-kifejezés".

A fentiek közül maradnak tehát a jobboldaliságra utaló kifejezések. Gondolatmenetünk alapján a szélsőjobboldali, radikális jobboldali és újjobboldali jöhetne szóba. Utóbbi legfontosabb problémája, hogy amellett, hogy szintén alkalmazzák más irányzatra is (nevezetesen a neokonzervatizmusra – lásd Balázs – Molnár, 2019: 257), nem is túl időtálló

[9] Ugyanakkor ez nem általános: a Német Nemzetidemokrata Párt, az Olaszország Testvérei vagy a görög Arany Hajnal igenis köthető ide.

(gondoljunk csak arra, hogy a legbevettebben újjobboldalként emlegetett irányzat kialakulása is az 1960-as és 1970-es évekre tehető: ötven-hatvan évvel ezelőttre). Így komolyan csak a radikális jobboldali és a szélsőjobboldali fogalmak alkalmazása kerülhet szóba. Közöttük a különbségtétel fő elve, hogy előbbiek elfogadják a demokratikus politikai működést, míg utóbbiak annak elvetését, a közvetlen, erőszakos politikai cselekedeteket hirdetik. Természetesen jelen van a két fogalom elválasztásának kritikája is (lásd Krekó et al, 2011: 54-55), mely kétségbe vonja egyrészt a demokratikus működés elfogadásának őszinteségét, másrészt a radikális retorika és a politikai erőszak alkalmazásának lényegi különbségét, harmadrészt pedig a két fogalom elkülöníthetőségét (noha mintha a *'szélsőjobboldali'* fogalom háttérbeszorulóban lenne az elmúlt években).

Felmerül a kérdés, vizsgálatunk szempontjából van-e jelentősége annak, hogy egy pártot a két érvényesnek tekinthető kategória melyikébe sorolhatunk be. Mivel arra kérdésre keressük a választ, a radikális ellenzék milyen módon képes befolyást gyakorolni a kormányzatra, komolyabb elméleti megalapozás nélkül is biztosan állíthatjuk, annak az ellenzéknek, mely a fennálló rendszer erőszakos megdöntésére, a fennálló elit elpusztítására vagy legalábbis a közéletből való kiiktatására törekszik, lényegesen eltér a hatása attól az ellenzékétől, mely a fennálló kereteknek az alapvonásait elfogadja, ám azok tartalmát jelentősen átalakítaná (erre még a későbbiekben visszatérünk). Ez ott ragadható meg igazán, ahol mindkét párttípus jelen van (például Görögországban a radikális jobboldali Független Görögök és a szélsőjobboldali Arany Hajnal 2012-2019 közötti párhuzamos parlamenti jelenléte alatt).

Épp ezért vizsgálatunk során arra a pártcsoportra érdemes fókuszálnunk, melyről relevánsabb, általánosíthatóbb következtetéseket lehet levonni. Kétségtelen, hogy valódi, számottevő szélsőjobboldal csupán maroknyi demokratikus országban létezik (például Németország, Izrael, Görögország, Ciprus, Ukrajna), míg a radikális jobboldal szinte valamennyi európai ország parlamentjében rendelkezik képviselettel. Tehát a továbbiakban a radikális jobboldal fogalmát alkalmazva az államszervezet demokratikus működését elfogadó ellenzéki pártok hatását fogjuk vizsgálni.

A használt fogalom tisztázása után érdemes rátérni a lényegi kérdésre, mit is jelent a jobboldali radikalizmus. Rydgren (2018: 1-2) ide sorolja azokat a szereplőket, melyek fő célja nemzetük megerősítése azzal, hogy egyrészt etnikailag homogénné teszik azt, másrészt azzal, hogy visszatérítik a hagyományos értékekhez. Nem általános, de gyakran társul szerinte populizmussal (amikor is az elitet azzal vádolják, a nemzetköziséget és a különböző különérdekeket a nép elé helyezik), így a népen belüli törésvonalak és megosztottságok delegitimálásával kvázi a pluralizmust tagadja (v.ö. Betz, 2005 és Minkenberg, 2000). Rydgren

(2018: 2) szerint emellett gyakran ágyazódik a radikális jobboldali gondolkodás társadalmi-kulturális tekintélyelvűségbe (pl. a rendpártiság vagy a hagyományos család támogatása kapcsán).

A fenti definícióval kapcsolatban az lehet az érzésünk, hogy határai egyrészt eléggé elmosódottak, másrészt a kapcsolódó fogalmakat (tekintélyelvűség, populizmus, nacionalizmus) lehántva kevés elképzelésünk marad arról, hogy mi a jobboldali radikalizmus. Sokkal bevettebb és elterjedtebb Cas Mudde (2007: 30-31) meghatározása. Szerinte a jobboldali radikalizmus a nacionalizmus különleges formája, azaz miközben az összes radikális jobboldali nacionalista, ám bőven találhatunk nem radikális jobboldali nacionalistákat (pl. nem tekinti radikális jobboldalnak a xenofób és elitista nacionalistákat).[10] A nacionalizmus ezen speciális formáját nevezi nativizmusnak, mely a politikai hatalmat a „bennszülött", „törzsökös" népcsoportnak tartaná fenn, a kívánatosnak a homogén államot tekintené, miközben az „idegenekben" egy állandó potenciális fenyegetést érzékelnek. Az „idegenség" forrása változatos lehet (pl. etnikum, faj, vallás), de szinte mindig megjelenik egyfajta kulturális elkülönülés is. (Mudde, 2007: 19) A jobboldali radikalizmust nem a szélsőjobboldal mérsékeltebb formájának tekinti, hanem gyökereiben eltérő dolognak: míg a szélsőjobboldal (mint fentebb kiderült) velejéig antidemokratikus, a radikális jobboldal a liberális demokrácia liberális vonásaival szemben fogalmaz meg kritikát (Mudde, 2007: 31). A jobb megragadhatóság érdekében a hazai szakirodalomban bevett módon (lásd például Bíró Nagy et al, 2011; Dúró – Hajdú, 2020) Mudde meghatározását fogjuk alkalmazni.

A fogalom alkalmazhatóságát jól jelzi, hogy a magyar jobboldali radikális politikai gondolkodás lényegi elemeivel (nacionalizmus, nemzeti szuverenitásra törekvés) jól összeegyeztethető (lásd Balázs – Molnár, 2019: 197-206). A Jobbik a vizsgált időszakban vitathatatlanul a demokratikus játékszabályokat betartva működött (még ha egyes szövetségeseire, pl. a Betyárseregre ez nem feltétlen igaz). Működésének leglátványosabb terepe az Országgyűlés volt, noha a többi ellenzéki párthoz képest nagy hangsúlyt fektetett a helyi jelenlétre, a demonstrációkra is. Kiemelendő, hogy utóbbiak egy részét a párt mintegy „kiszervezte" szatellitszervezeteinek, erre láthattunk példát a cigány-magyar konfliktusok és a közbiztonság kérdése körüli problémák kapcsán lezajlott, 2011. tavaszi gyöngyöspatai demonstrációsorozat esetében. Bár parlamenti működésük kapcsán előfordultak botrányok, azok a legtöbbször nem a parlamentáris működés figyelmen kívül hagyásából fakadtak, hanem az átadott üzenetek tartalmát kritizálták a párt politikai ellenfelei. A kevés kivétel közé

[10] Illetve szemben a magyar közegben megszokottal, a nacionalizmus nem is feltétlen a jobboldalhoz köthető.

tartoznak olyan szimbolikus esetek, mint amikor Vona Gábor az Országgyűlés 2010-es alakuló ülésén gárdamellényben jelent meg (ugyanakkor az üzenetet tompította, hogy a frakció többi tagja szándékosan nem öltötte azt magára), vagy amikor épp az üléstermi fegyelem megbomlása ellen tiltakozott Novák Előd azzal, hogy az ülésvezető elnöknek karikás ostort ajándékozott. A parlamentáris működés keretei közül való kilépésre két példát találhatunk, mindkétszer az amúgy nemzetközi szinten sem példátlan obstrukciót alkalmazva: először a földtörvény 2013-as elfogadása megakadályozásának kísérletét, másodszor 2016 áprilisában az azonnali kérdésekre vonatkozó házszabályi rést kihasználva megbénították az Országgyűlés plenáris ülését, mikor is az ülésvezető alelnökkel felolvastatták a párt ötven azonnali kérdésének hosszú és sokatmondó címét, majd a válaszadásra kijelölt minisztert egyesével visszautasították rövid indoklások kíséretében. (A Jobbik 2010-2018 közötti történetéről részletesebben lásd Molnár, 2018a: 505-514). Mindezekkel együtt is látható, hogy a párt a vizsgált időszakban szélsőjobboldalinak nem tekinthető, a demokratikus és parlamentáris működés szabályait szinte teljes egészében betartották.

Emellett a párt nem csak, hogy nem tett a parlamentáris működés ellen, hanem kifejezetten élt vele. Politikusai ellátták az ellenzékieknek biztosított szerepeket (adtak alelnököt és jegyzőket az Országgyűlésnek, elnököket, alelnököket és tagokat a bizottságoknak). Emellett kiemelkedően aktívak voltak: a 2010-2014-es ciklusban egy átlagos jobbikos képviselő 406 alkalommal szólalt fel (szemben a Fidesz 172-es, az MSZP 274-es és az LMP 258-as átlagával, csupán a KDNP előzi meg őket átlag 407 felszólalással), míg a 2014-2018-as ciklusban egy átlagos jobbikos képviselő 348-szor szólalt fel (szemben a Fidesz 216-os, az MSZP 324-es átlagával, ekkor a KDNP 559-es és az LMP 400-as átlaga előzte meg őket). Ugyanekkor a törvényalkotás folyamatában is aktívan részt vettek: 388 törvényjavaslat első beterjesztője került ki közülük, mellyel megelőzték az LMP-t (266), az MSZP-t (193), a KDNP-t (45), csupán a náluk sokkal nagyobb Fidesz-frakció tagjai nyújtottak be első beterjesztőként törvényjavaslatot (454 esetben).

A vizsgált időszakban a Jobbikot szintén jellemezte a nativizmusnak a fent bemutatott fogalma, ugyanakkor jobboldaliságával kapcsolatban ellenvetésként merülhet fel erőteljesen baloldali gazdaságpolitikája (erre látunk majd példát a devizahitel-válsággal foglalkozó 8.3. fejezetben). Ez azonban korántsem egyedi saját pártcsaládján belül: a közép- és kelet-európai radikális jobboldal esetében kimondottan elterjedt a baloldali gazdasági elképzelések hangoztatása (Buštiková, 2018: 567-569). Ami egyértelműen a jobboldalra sorolja a pártot, az a párt jobboldali kulturális pozíciója, melyet a zöld-alternatív-liberális és hagyományos-tekintélyelvű-nacionalista törésvonal (GAL-TAN, lásd Bornschier, 2018: 223) mentén való

elhelyezkedése egyértelműen jelez. Azaz a Jobbikot elsősorban kulturális kérdésekben felvett álláspontja teszi jobboldalivá gazdasági elképzelései ellenére is.

3.2. A radikális jobboldali ellenzék értelmezései

Még a radikális jobboldal fogalmának egzakt meghatározásával sem találkozhatunk ugyanakkor a radikális jobboldalra mint ellenzékre vonatkozó egyértelmű, egybehangzó szakirodalmi alapokkal. A radikális jobboldali pártokat gyakran tekintik felelőtlen ellenzéki szereplőknek. A felelőtlen és a felelős ellenzék megkülönböztetése azon alapszik, hogy míg egyes pártok a politikai váltógazdálkodás következtében rendszeresen hatalomra kerülnek, mások hosszú időre (akár örökre is) kizáratnak a kormányzásból, így míg előbbiekkel szemben rendszeresen érvényesül a választók részéről egy felelősségre vonás ígéreteik és kormányzati teljesítményük függvényében (lásd Körösényi, 2007), utóbbiaknál ezzel nem kell számolni. Épp ezért a felelőtlen ellenzék esetében idővel megszűnik az a gátlás, hogy programjuk, ígéreteik a realitás talaján mozogjanak, megvalósíthatóak legyenek, így a felelőtlen ígérgetés és túllicitálás valószínűsége jelentősen megnő (Sartori, 1966: 152). A felelőtlen ellenzékiség természetesen nem csak a radikális pártokat érinti, egyes esetekben (például pont Magyarországon) mérsékelt pártok körében is komoly hagyománya lehet (lásd Csizmadia, 2017: 339-340 és Schlett, 2018: 187-199). Emellett megállapítható, hogy a felelőtlen ellenzékiség rendkívül változatos körülmények között jelenhet meg: sem a kormányoldal parlamenti túlhatalma, sem az örökös ellenzékiség, sem a radikalizmus szintje, sem az új politikai szereplőként való megjelenés, sem pedig az ellenzéki pártok polarizációja nem predesztinálja felelőtlenségre az ellenzéket (Ilonszki – Marangoni – Palau, 2021).

Azt nem lehet tagadni, hogy a radikális jobboldali ellenzékben sok esetben megvan a felelőtlen ellenzékiségre való késztetés: ez fontos magyarázata annak, hogy mi okozza egyes radikális jobboldali pártok választói támogatottságának összeomlását kormányzásuk időszaka alatt. Ugyanakkor már Akkerman és de Lange (2012: 576) adatai is igazolták, hogy egyáltalán nem általános a radikális jobboldal szavazatvesztése kormányra kerülésük esetén. Emiatt, valamint kutatásunk témája, a kormányzatra gyakorolt hatásuk miatt feltételeznünk kell olyan esetek létét, illetve figyelmünket olyan példákra kell irányítsuk, melyeknél a radikális jobboldali ellenzék igenis hatni akar a kormányzásra, így olyan ígéreteket és követeléseket fogalmaz meg, melyek ténylegesen átültethetőek a gyakorlatba, megvalósíthatóak.

Ha viszont a radikális jobboldal hatást akar gyakorolni, ám a fennálló rendszertől, az uralkodó elittől jelentősen elkülönül, akkor elitellenes (lásd Abedi, 2004: 6) vagy

rendszerellenes ellenzékről beszélhetünk. A rendszerellenesség árnyalt megkülönböztetését adja Capoccia (2002: 23-24), amikor a kérdést két dimenzió szerint vizsgálja. Kapcsolati szempontból (azaz hogy ideológiai szempontból távolságot tart más pártoktól, izolacionista koalíciókötési stratégiát alkalmaz, a politikai versenyt pedig élesítő, centrifugáló stratégiát követ), valamint (sajnos félreérthető elnevezéssel) ideológiai szempontból (azaz hogy szemben áll-e a demokráciával) értelmezi a rendszerellenes pártokat: az előbbi kategóriába esők a többi párttal, az utóbbiba esők magával a demokratikus rendszerrel állnak szemben. A két dimenzió a szerző szerint egy mátrixot rajzol ki. Ez alapján a radikális jobboldali ellenzéket kapcsolati szempontból rendszerellenesnek tekinthetjük, ám ideológiai szempontból nem. Az ilyen szereplőket nevezi Capoccia (2002: 26) polarizáló pártoknak, melyek a politikai verseny kiélezésében érdekeltek.

Zulianello (2017: 657) a rendszerellenesség feltételének tekinti, hogy egy párt egyszerre kérdőjelezze meg a politikai rendszer alapvonásait (*'metapolicies'*), és ne rendelkezzen érzékelhető rendszerszintű kapcsolatokkal más politikai szereplők irányába. Sartori (2005: 117-118) szerint a szavazók rendszertől való elidegenítéstől a tiltakozásig terjedő eszköztár alkalmazásával kísérlik meg ezek a pártok a rendszer egészét delegitimálni. Ő is elkülöníti a forradalmi ellenzéket a rendszerellenes ellenzéktől: a rendszerellenes pártok a rendszer keretei között tevékenykedhetnek, a forradalmiak nem (ez a megkülönböztetés könnyen párhuzamba állítható a radikális jobboldali – szélsőjobboldali fogalompárossal).

Smith (1987: 54-55) a társadalmi-gazdasági rendszerrel való kapcsolatra vonatkozó dimenzió alapján különbözteti meg a pártokat (összeilleszthetőek-e vele a párt célkitűzései vagy igyekszik azt leváltani). Ez alapján a mérsékelt pártok az előbbi pólushoz helyezhetőek közelebb, legyen szó akár kormánypártokról, akár ellenzékükről: ez még akkor is igaz, ha rendszerkonformitásukat éles retorikával fedik el. A pártok második csoportjához a lényegi változásra törekvő, *„átalakító"* erőket sorolja. Ezek lehetnek *„radikálisok"*, amennyiben békésen és többségi döntéssel kívánják céljaikat megvalósítani, míg a *„forradalmi"* pártok erőszakos megoldásokhoz nyúlnak (vagy azokra törekszenek). Ez utóbbiak képzik nála a rendszerellenes pártok csoportját (Smith, 1987: 56). Esetválasztásunk során ezekre a szempontokra vissza fogunk térni.

Noha nem alkalmazzuk a populizmus koncepcióját a radikális jobboldalra, a populizmus mint politikai stratégiát érdemes megvizsgálnunk. Weyland (2017: 56-58) a populista politikai stratégia lényegének a különösen fontos magánérdekeket megjelenítő csoportok megkerülését, helyette a tömegek mozgósítását, közvetlen cselekvésre (például tüntetés, közösségimédia-aktivitás) bátorítását, így az intézményesült érdekegyeztetés és döntéselőkészítés kihagyását

tartja. Fel kell hívni ugyanakkor a figyelmet, hogy a szerző kritikával illeti, mennyiben alkalmazható ez az elmélet az európai radikális jobboldalra (Weyland, 2017: 61-64). Mindenesetre a tömegek közvetlen mozgósítása, az utcai politizálás fontos vonása ennek az ellenzéknek. Ezt támasztja alá a mozgalmi pártok irodalma is, mely sok esetben a radikális jobboldali pártokat is ilyen, erősen a mozgalmakra emlékeztető tulajdonságokkal rendelkező pártok közé sorolják (Kitschelt, 2006: 286-288). (Érdekes, hogy a Heinisch és Mazzoleni szerkesztésében megjelent, a radikális jobboldali pártok szervezeti felépítését vizsgáló kötetben csak a norvég Haladás Párt esetében említik a mozgalmi párti jelleget és annak irodalmát, miközben implicite a Flamand Érdek, az Osztrák Szabadságpárt és az olaszországi Északi Liga esetében is körülírják azt – lásd Heinisch, 2016; van Heute – Pauwels, 2016; McDonnell – Vampa, 2016; Jupskås, 2016).

Elméleti megközelítésünk szempontjából kiemelt jelentősége van a rétegpártiságnak. Rovny és Edwards (2012: 60) a rétegpártokat (*'niche party'*) úgy határozza meg, mint amelyek szemben a korábbi pártokkal, olyan ügyeket karolnak fel, melyekre mások nem fordítottak figyelmet, vagy csupán másodlagos jelentőségük volt számukra, így képesek újabb, korábban passzív szavazói csoportok mobilizálására, politikába történő bevonására. A tág fogalomból látható, hogy a rétegpártok köre nagyon széles lehet (például a környezetvédelem ügyét felkaroló zöldek, a bevándorlásra fókuszáló radikális jobboldaliak vagy a nemzetiségi pártok), Ezrow (2008) szerint jellemzően a bal- vagy jobboldali pólus fele elmozduló rétegpártok sikeresebbek a mérsékelt vagy a centrumban elhelyezkedő társaiknál. Rovny és Edwards (2012: 61) ezt azzal pontosítja, hogy a rétegpártok jellemzően akkor sikeresek, ha az általuk felkarolt ügyről (1) a többi pártnak nincs szilárd ismert álláspontja vagy (2) az ügy kapcsán érdekeltsége, esetleg ha (3) a többi párt belülről megosztott az ügy tekintetében.

Meguid (2005) bemutatja, hogy a rétegpártok választói bázisa nem a klasszikus törésvonalak alapján szerveződik meg, jellemzően nem osztályalapú. A zöld- és radikális jobboldali pártok példáin keresztül mutatja be, hogy olyan ügyeket emeltek politizálásuk középpontjába, melyeket a hagyományos törésvonalak mentén szerveződő pártok közpolitikai programja lényegében nem tárgyalt. Emellett a rétegpártok megosztják, illetve részben megnyerik maguknak a fősodorbeli pártok szavazótáborát. Végül fontos tulajdonságuk, hogy figyelmüket jórészt néhány számukra kiemelt jelentőséggel bíró ügyre koncentrálják (azaz például jellemzően nem fogalmaznak meg kezdeményezéseket valamennyi közpolitikai területen). Természetesen idővel többnyire kibővítik közpolitikai profiljukat, ám gyakran ekkor is a közbeszédben eredeti, legfontosabb ügyükhöz kötődően jelennek meg.

A rétegpártok ezen részletes leírása ugyanakkor nem könnyíti meg pontos azonosításukat, ám néhány minimalista definíció közelebb vihet bennünket ehhez. Meyer és Miller (2015: 260) vetélytársaik által figyelmen kívül hagyott közpolitikai területekkel foglalkozó szervezetekként határozza meg a rétegpártokat. Wagner (2011: 847) a rétegpártokat úgy határozza meg, mint melyek jellemzően nem gazdasági kérdésekkel foglalkoznak, helyette más *„piaci réseket”*, a választók számára fontos ügyeket igyekeznek felhasználni. A rétegpártiságnak nagy jelentősége van az ellenzéki párt kormányzatra gyakorolt hatásának jellegét tekintve, melyre a 4.5. és a 4.6. fejezetben még visszatérünk.

Röviden érdemes kitérni Williams (2006) perifériкus pártokra vonatkozó koncepciójára. Azokat a pártokat sorolja ide, melyek választói támogatottsága alacsonyabb, emellett koalíciókötési potenciáljuk sem túl erős: ezek a tulajdonságaik vezetnek a következő fejezetben ismertetésre kerülő, speciális érdekérvényesítési mechanizmusukhoz, a tölcsérügyek kiválasztásához.

4. Hogy értelmezhető az ellenzék hatása?

A radikális jobboldal törvényalkotásra gyakorolt hatásának megértése többrétegű problémát jelent. Először is meg kell vizsgálni, hogy milyen eljárás keretében hozza döntéseit a kormányzat, hiszen a törvényalkotás is lényegében ennek lesz az eredője. A következő probléma abban rejlik, hogy mi alapján dönthetjük el egy intézkedésről, hogy az egy ellenzéki szereplő hatására született-e. Ennek ismeretelméleti tisztázása után térhetünk rá arra, először lecsupaszított, formalizált megközelítéssel, hogy milyen körülmények között tud a kormányoldalra hatást gyakorolni egy ellenzéki szereplő.

Amennyiben mindezek megtörténtek, át lehet térni általánosságban az ellenzéki szereplők törvényalkotásra gyakorolt hatásának vizsgálatára. Ennek során tisztázni kell, hogy egyrészt milyen csatornákon lehetséges egy ellenzéki párt számára a törvényalkotás folyamatát befolyásolni. Másrészt meg kell határozni, mely tényezők alapján dől el, egy ellenzéki párt ezek közül a később bemutatott csatornák közül melyiken keresztül kísérli meg akaratát érvényesíteni, illetve hogy mely ügy(ek) kapcsán törekszik akarata érvényre juttatására. Ezt érdemes a konkrét hatásgyakorlási mechanizmus(ok) tisztázásával folytatni, mielőtt az általában vett ellenzék hatásgyakorlásáról áttérünk a radikális jobboldali ellenzék hatásának különlegességeire.

4.1. A kormányzati döntéshozatal

Bár az ellenzék kormányzatra gyakorolt hatása számtalan területen jelentkezhet (például a politikai kommunikációban, ideológiában, de akár a nyilvánosság előtt megjelenő személyi összetételben is), az alábbiakban az 1. fejezetben már részletezett okokból a közpolitikára, azon belül is a törvényalkotásra gyakorolt hatásra fókuszálunk. A törvényalkotás kiemelése a jogalkotás folyamatából egyrészt magának a folyamatnak, másrészt a megalkotott törvényeknek a jellegével magyarázható. Előbbinek, azaz a törvényalkotás folyamatának döntő eleme, hogy mivel a törvényeket a parlament, a törvényhozó hatalom alkotja, amennyiben nem egypárti parlamentről beszélünk (és demokráciákban erre nincs is példa), az intézményi sajátosságokból adódóan megalkotásuk folyamatába az ellenzék is részt vesz. Utóbbi, azaz a megalkotott törvények jellege ennél többrétű kérdéskör.

Bár a jogalkotás két legfontosabb elemét, a törvény- és rendeletalkotást együttesen érdemes vizsgálni, a két jogszabálytípus szerepe jelentősen eltér egymástól. Míg a törvények jellemzően nagyvonalakban, tágabb keretek között szabályoznak közpolitikai kérdéseket, a (végrehajtási) rendeletek azok, melyek a törvények alkalmazásának részletkérdéseit

megszabják. Ez azt is jelenti, hogy a rendeletek többsége a korábban megalkotott törvények következményeként születik meg. A rendeletek száma épp ezért szinte minden esetben jelentősen meghaladja a törvények számát, Magyarországon nagyjából a nyugati demokráciák középmezőnyének megfelelő, hatszoros arányban. (Sebők et al, 2020a) Ráadásul a rendeletek ebből fakadóan sokkal volatilisebbek: például e sorok írásakor[11] a 2010-ben elfogadott törvények 29,2%-a, míg az ugyanekkor kibocsátott kormányrendeletek 20,5%-a, a legtermékenyebb kormánytagok, a földművelésügyi- és vidékfejlesztési, illetve a vidékfejlesztési miniszterek rendeleteinek csak 14,9%-a volt hatályban. Épp ezért vizsgálatunk során a törvényalkotásra fogunk fókuszálni.

A kérdés az, hogy hol tud ebbe bekapcsolódni az ellenzék. A törvényalkotás folyamata két szakaszra osztható: a parlament előtti, valamint a parlamenti szakaszra. Érdemesebb az amúgy időrendben későbbi, parlamenti szakasszal kezdeni elemzésünket. Ez a törvényjavaslat benyújtásával veszi kezdetét, és a törvényjavaslat elfogadásáig tart. Általánosságban szemlélve egyrészt az ellenzéki szereplőknek általában jogukban áll törvényjavaslatokat benyújtani, másrészt pedig a más szereplők által benyújtott törvényjavaslatokat (szóban vagy írásban) véleményezni, módosításukat kezdeményezni, valamint róluk szavazni. A magyar esetre konkretizálva ez azt jelenti, hogy lehetőségük van az ellenzéki képviselőknek törvényjavaslatot benyújtaniuk, a mások által benyújtott törvényjavaslatok bizottsági és plenáris vitáiban felszólalni, módosító és kapcsolódó módosító javaslatokat benyújtani, valamint bizottsági és plenáris szinten is szavazni a törvényjavaslatokról, illetve azok esetleges módosításáról (Sebők – Molnár, 2020). Ezekkel a későbbiekben még részletesen foglalkozni fogunk mind elméleti, mind pedig empirikus szempontból, ugyanakkor nem szabad abba a tévképzetbe esnünk, hogy a törvényhozó szerv lenne az, ami az elfogadandó törvények többségét ténylegesen előkészíti. A kormányzat és a közigazgatás szerepe ebben messze meghaladja a parlamentét (lásd Almond et al, 2006; Inoguchi, 2008).

Így érdemes áttérnünk a törvényalkotás parlament előtti szakaszára. Törvényjavaslatokat országonként eltérő szabályozás alapján, számos szereplő nyújthat be. Jellemzően különböző állami tisztségek viselői, kormánytagok, parlamenti bizottságok és képviselők tehetik ezt meg, közülük is a közigazgatást maguk mögött tudó kormánytagok a legmeghatározóbbak. Míg a parlamenti szakaszban könnyen azonosítható az ellenzék törvényalkotásba való bekapcsolódása (pl. elfogadják-e az általuk benyújtott törvényjavaslatot vagy a módosító javaslatukat), a parlament előtti szakaszban ez sokkal nehezebb. A

[11] 2022. július 19-én.

későbbiekben számtalan esetet fogunk látni, amikor egy ellenzéki szereplő kezdeményezését valamilyen okból egy kormányhoz kötődő benyújtó előterjesztéseként kerül a parlament elé, és kerül végül elfogadásra is. Kutatásunk legfontosabb kihívását pont ezek képezik: itt merülhet fel a legtöbb kérdés, hogy (1) mi alapján mondhatjuk ki, hogy egy más szereplő által benyújtott javaslat egy ellenzéki szereplő hatására született meg, (2) miért fogadja el a kormányoldal az ellenzék javaslatait. Fejezetünk további részében ezeket a kérdéseket tekintjük át.

4.2. Az ellenzék kormányzatra gyakorolt hatása: ismeretelméleti előfeltevések

Elsőként a kutatásunk szempontjából kritikus kérdést, azaz hogy mikor állíthatjuk biztosan, hogy egy más (elsősorban kormánypárti) szereplő által benyújtott javaslat egy ellenzéki szereplő hatására született meg. Ehhez érdemes először áttekinteni az okozatiság kérdésének ismeretelméleti vonatkozásait, majd azokat összevetni a témában született politikatudományi szakirodalommal.

Könnyebb lenne a helyzetünk, ha az okozatiság ismeretelméleti megközelítése egységes lenne, ám *„Az okozatiság oxfordi kézikönyve”* (The Oxford Handbook of Causation) szerint több különböző megközelítése is létezik annak. A szabályos oksági elméletek (*‘regularity theories’*) szerint *A* akkor okozza *B*-t, ha (1) *A* és *B* időben és térben közel áll egymáshoz, (2) időben *B A*-t követi, (3) és *A*-t törvényszerűleg követi *B* bekövetkezte (Psillos, 2009: 129, 137). Míg az első két pont minden bizonnyal elfogadható a társadalomtudományok keretei között is, a harmadik már kevésbé. Nem létezik olyan mechanizmus, melynek segítségével pontosan, egyértelműen és teljes bizonyossággal meg lehetne határozni egy másik szereplő viselkedését.

A másik irányzati csoportot a tényellenes elméletek (*‘contrafactual theories’*) jelentik. Ezek szerint az okozatiság úgy érthető, hogy *A* akkor okozza *B*-t, ha *B* akkor, és csak akkor következik be, ha előtte *A* már bekövetkezett (Paul, 2009: 153). Bár ez a megközelítés vonzóbbnak tűnik, két nagy problémával is szembesülhetünk. Az első, hogy több ok egyszerre történő jelenlétét vagy nem tudjuk kezelni (csak az egyikre fókuszálunk), vagy pedig figyelembevételükkel saját elméletünket aprózzuk fel (pl. A_1 és A_2 együttes jelenléte az oka B_1-nek, de A_1 önmagában B_2-nek, A_2 pedig B_3-nak). A másik ok, ami a tényellenes elméletek politikatudományi, különösen jelen kutatásunkban való alkalmazása ellen szól, az az, hogy biztosabb állítást csak nagyon nagy számú megfigyelés esetén tehetünk: amikor vizsgálatunk néhány száz törvényre irányulhat legfeljebb, nagyon nehéz megalapozottan állítani, hogy mivel egy esemény közöttük nem következett be, ezért máris kizárhatjuk annak létét.

Az okságifolyamat-elméletek (*'casual process theories'*) az oksági láncolatokon, folyamatokon és interakciókon keresztül írják le az okozatiságot (Dowe, 2009: 198). Ezek alkalmazása a politikatudománytól egyáltalán nem idegen. Az esettanulmányok lényegében ezt a megközelítést alkalmazzák, így dolgozatunk 8. fejezetében mi is hozzá fordulunk, ugyanakkor rendkívül nagy erőforrás- és információigénye miatt sokszor nem alkalmazható: egyszerűen nem lehetséges minden egyes intézkedés lehetséges okait alaposan feltárni, mind nagy elemszámuk, mind pedig a nehéz kutathatóságuk miatt.

Az ügynökségi és beavatkozási elméletek (*'agency and interventionist theories'*) az okozatiság és a manipuláció kapcsolatára koncentrálnak: arra keresik a választ, az ok módosítása mennyiben változtatja meg annak hatását (Woodward, 2009: 217). A politikatudománytól ez sem idegen: a kísérletek alkalmazása mögött ez a felfogás áll (lásd Janky, 2020: 258). Ugyanakkor kutatásunk kapcsán ennek alkalmazására nem nyílik lehetőség, ebben a kérdésben nincs lehetőségünk az okok manipulációjának vizsgálatára.

Végezetül fontos beszélnünk a társadalomtudományi kutatások legelterjedtebb megközelítéséről, a valószínűségi elméletekről (*'probabilistic theories'*). Ezen nézőpont alapján *A* akkor tekinthető *B* okának, ha *A* előfodulása növeli, vagy csökkenti *B* bekövetkeztének valószínűségét (Williamson, 2009: 175). Amikor következtető statisztikai elemzésekről beszélünk a társadalomtudományban, ezt a megközelítést alkalmazzuk.

A társadalomtudományi kutatásokban eleve különleges, korlátozott az okozatiság értelmezése. Az oksági kapcsolatok ceteris paribus vizsgálata a megszámlálhatatlanul sok és megismételhetetlen tényező miatt nem lehetséges. Az elemzési egységek sok esetben egyéni megfigyelések aggregátumai, így az okok és okozatok még csak nem is kapcsolódnak össze közvetlenül. Az okság itt értelmezhető horizontálisan (azaz különböző egyéni vagy aggregált szinten értelmezett aktorok között) és vertikálisan (azaz egyéni és aggregált szint között) is. Ugyanakkor nagy könnyebbség, hogy ismeretelméleti szemszögből nem szükséges mind az egyéni, mind pedig az aggregált szint egyidejű vizsgálata. Az okság társadalomtudományi feltételeinek Kincaid (2009) a fenti értelmezésen túl az alábbi követelményeket támasztja:

- az oknak időben meg kell előznie az okozatot
- mind az oknak, mind az okozatnak egy-egy folyamatosan létező, saját tulajdonságokkal rendelkező tényezőnek kell lennie
- az oksági kapcsolatnak stabilnak kell lennie (azaz hatásának azonosnak, noha nem feltétlenül determinisztikusnak kell lennie)
- ok(ok)nak és okozat(ok)nak ugyanabban az időkeretben kell létezniük

- egy oksági viszony különböző okainak egymástól függetlenül kell hatniuk
- egyazon oksági viszony különböző esetekben is észlelhető kell legyen
- az oksági viszony nem lehet aszimmetrikus (azaz mind az ok növelése, mind pedig csökkentése meg kell változtassa a kiváltott hatást)

Ezt Szalai és Markovich (2020) alapján kiegészíthetjük azzal, hogy

- az okozat nem lehet még közvetve sem az ok oka
- az oksági viszonynak kell legyen valamiféle differenciáló ereje

Lazarsfeld (lásd Babbie, 2008: 87 és 89) hozzáteszi azt is, hogy:

- ok és okozat között empirikus összefüggés kell fennálljon, valamint
- ez az empirikus összefüggés ne legyen megmagyarázható egy harmadik változóval.

Végül Elster (1995: 11-16) alapján még azt tehetjük hozzá:

- az ok megnevezésén túl ismertetni kell az oksági mechanizmust is
- ki kell zárni a harmadik, közös okok meglétét
- az okság nem feltélen jelent szükségszerűséget, törvényszerűséget
- az oksági mechanizmus túllép egy eseménysor elbeszélésén
- az okság és az előrejelzés két külön dolog: előrejelezni lehet az oksági viszonyok ismerete nélkül is

Összegezve tehát noha a szigorú determinizmust nem követeli meg a társadalomtudomány az oksági viszonyoknál, több szempontot érvényesítenünk kell. Az oknak időben meg kell előznie az okozatot, az oksági rendszerben ciklikusság nem lehet, időben egymáshoz közel kell lenniük. Az okozatnak az okból kell következnie egy általánosítható, megkülönböztető erővel bíró, más oksági mechanizmusoktól elkülönülő oksági mechanizmus révén, közöttük empirikus összefüggésnek kell fennállnia. Mind az oknak, mind az okozatnak, mind pedig az oksági mechanizmusnak stabilan létezőnek kell lennie. Az oksági viszony nem lehet aszimmetrikus. Módszertanunk alkalmazásakor ezekre figyelemmel kell legyünk.

4.3. Az ellenzék kormányzatra gyakorolt hatása: formális megközelítés

A radikális jobboldali ellenzék kormányzatra gyakorolt hatásának megértéséhez a következő lépcsőfok tehát annak bemutatása, a kormányzat miért fogadja el, és hajtja végre valamelyik ellenzéki szereplő kezdeményezését. Ennek bemutatását érdemes először formális modellek alapján elvégezni, majd ezután rátérni a politikatudomány legfontosabb téziseire az ellenzék törvényalkotásra gyakorolt hatását illetőleg, végül pedig azokat egyrészt a radikális

jobboldali ellenzékre alkalmazni, másrészt pedig a radikális jobboldali ellenzék hatásának specialitását feltárni.

Mint kiderült, a jogalkotás két fő színterét a törvényhozás (törvények) és a végrehajtás (rendeletek) képezi. A döntéshozatal módja a kettő estében lényegesen eltér egymástól.

Logikai szempontból egyszerűbb a törvényhozással kezdeni elemzésünket. Ez esetben kulcsfontosságú a vétójátékosok (*'pivots'*) szerepének vizsgálata: ők azok a szereplők, akik önmagukban is képesek egy döntés meghozatalának megakadályozására. Ennek a legegyszerűbb elméleti megközelítése a medián szavazó modellje (Krehbiel, 2008: 224). Ennek lényege, hogy amennyiben az azonos súlyú aktorokat egy egydimeniziós skálán helyezzük el, és az eloszlásnak egyetlen csúcsa van, a döntésük kimenete mindenképpen a medián pozícióban elhelyezkedő aktor (a vétójátékos) döntésén múlik (Black, 1987: 18). Azaz például ha egy parlamentben nincsen frakciófegyelem, és a képviselők kétféle adótörvény közül kell válasszanak, akkor mindenképpen az kerül elfogadásra, amelyiket az a képviselő támogatja, akitől „jobbra" és „balra" is ugyanannyi képviselő áll (lásd 5. ábra).

5. ábra A medián szavazó modellje

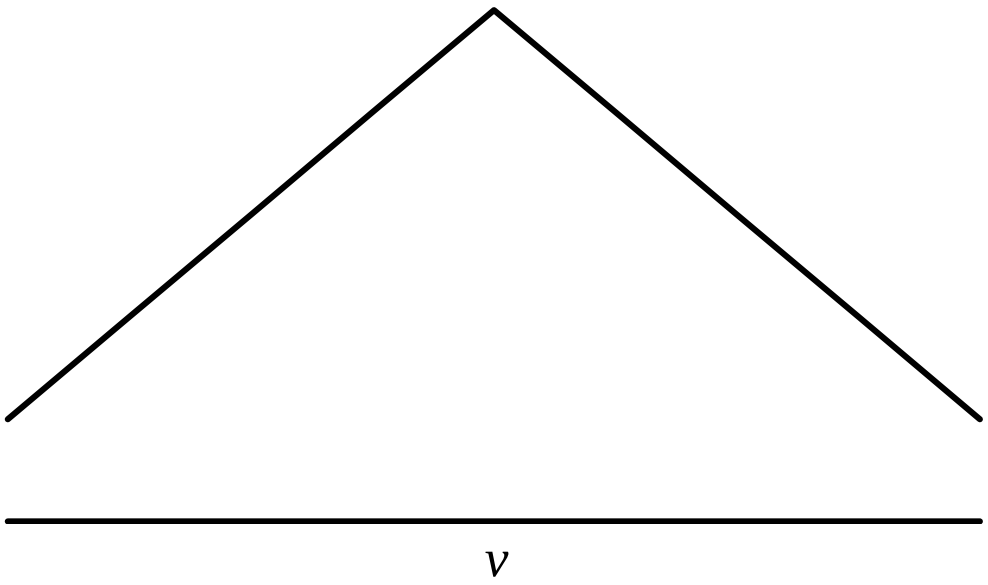

jelmagyarázat: v - vétójátékos

forrás: saját szerkesztés Krehbiel, 2008 alapján

Bonyolítja a helyzetet, hogy sok döntés meghozatalához nem egyszerű többség szükségeltetik (jó példák erre a magyar kétharmados törvények), itt kerül alkalmazásra a vétópolitika (*'pivotal politics'*) elmélete. Ennek gyökerei az amerikai megosztott kormányzás (társbérlet, *'cohabitation'*) vizsgálatához köthetőek, azaz azokhoz az időszakokhoz, amikor az elnöki tisztség betöltője nem abból a pártból került ki, amely a kongresszusi mandátumok többségét birtokolta. Mayhew (2005: 191-195) eredményei alapján egyértelműen kijelenthető, hogy ez a megosztott állapot sem vezet a kormányzás elakadásához, patthelyzetek (*'girdlocks'*) kialakulásához gyakrabban, mint amikor a kormányzat egységes, ráadásul az elfogadott törvények mögött a minimálisan elvártnál jelentősen nagyobb többség sorakozik fel. Ezek megértéséhez Krehbiel (1998: 34-35) a korábbiakon túl modelljébe beépíti, hogy (1) mindenképpen van egy kiinduló helyzet, ami döntés híján is előáll, illetve (2) a döntéshozatal valamilyen speciális többséget igényel. Ennek köszönhetően öt részre osztható a kimentek alapján felálló dimenzió (lásd 6. ábra). A szélsőséges kiinduló helyzetek (I és V) esetében a változás be fog következni, a vétójátékosok álláspontját nem kell figyelembe venni. A mérsékelt kiindulóhelyzetekben (II és IV) a vétójátékosok preferenciáját mérlegelni kell, de döntés még tud születni. A patthelyzetben (III) nem lehetséges új döntést meghozni, a kiinduló helyzet fennmarad.

6. ábra A vétópolitika modellje

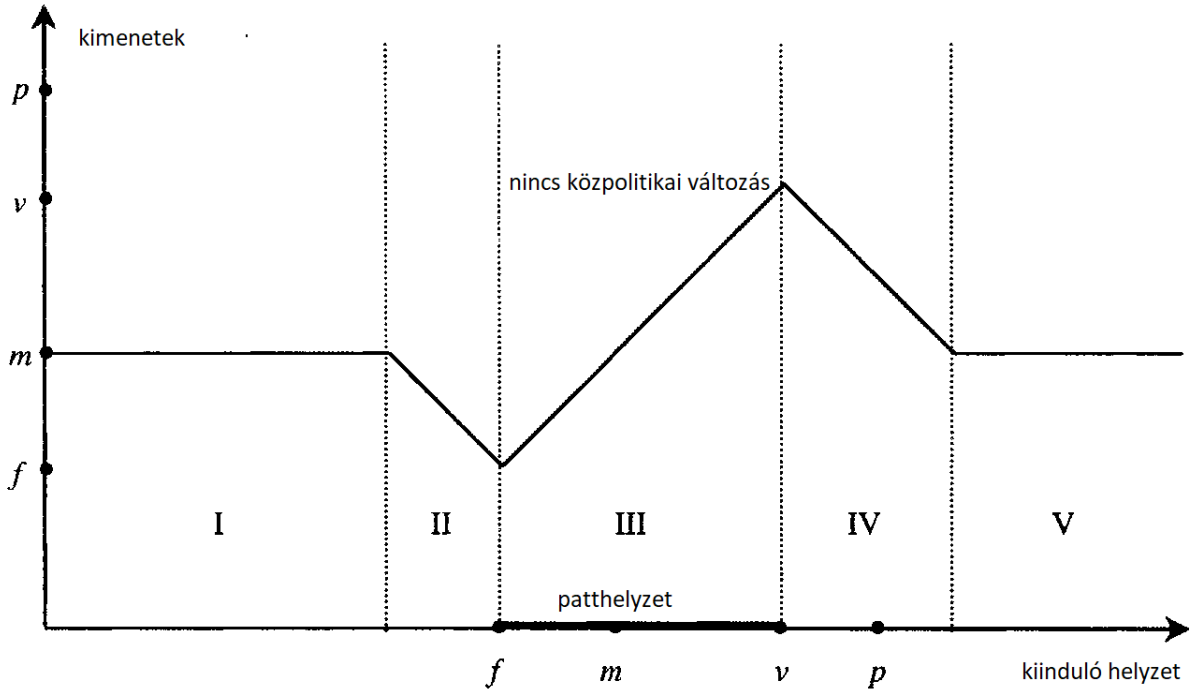

jelmagyarázat: f, v, p – vétójátékosok, m – medián

forrás: saját szerkesztés Krehbiel, 1998: 35 alapján

A modell továbbépítése a pártok bevonásával történhet meg, az eljárási kartell elmélete (*'procedural cartel theory'*) alapján. Míg a korábbi modellek teljesen szabad akaratuk alapján cselekszenek, döntenek és határozzák meg preferenciáikat, Cox és McCubbins (2005: 32-34) modelljébe bevonja a pártfegyelmet, így lényegében két szereplőre redukálja a döntéshozatalt: kormányra és ellenzékre. A politikai folyamatot két szakaszra osztja: (1) a napirend-formáló csoport működésére, mely képes megakadályozni a kiinduló állapot megváltoztatását, (2) amennyiben az előbbi szakaszban működő kapuőr-csoportnak (*'gatekeeper'*) megfelelő javaslat kerül benyújtásra, akkor kerülhet sor a medián képviselő számára ideális megoldás kiválasztására. Azaz sikeres változtatáshoz a többség többségének akarata a döntéshozatal kapcsán a medián képviselő preferenciáit kell ossza. Azaz a 7. ábrán szereplő, a medián képviselő, valamint a többségen (kormányoldalon) belüli vétójátékos preferenciái közé eső kiinduló helyzetek (II és III) patthelyzetet eredményeznek, míg az azokon kívüli tartományok kiinduló helyzeteiből valamilyen továbblépés, döntés fog születni.

7. ábra Az eljárásikartell-elmélet modellje

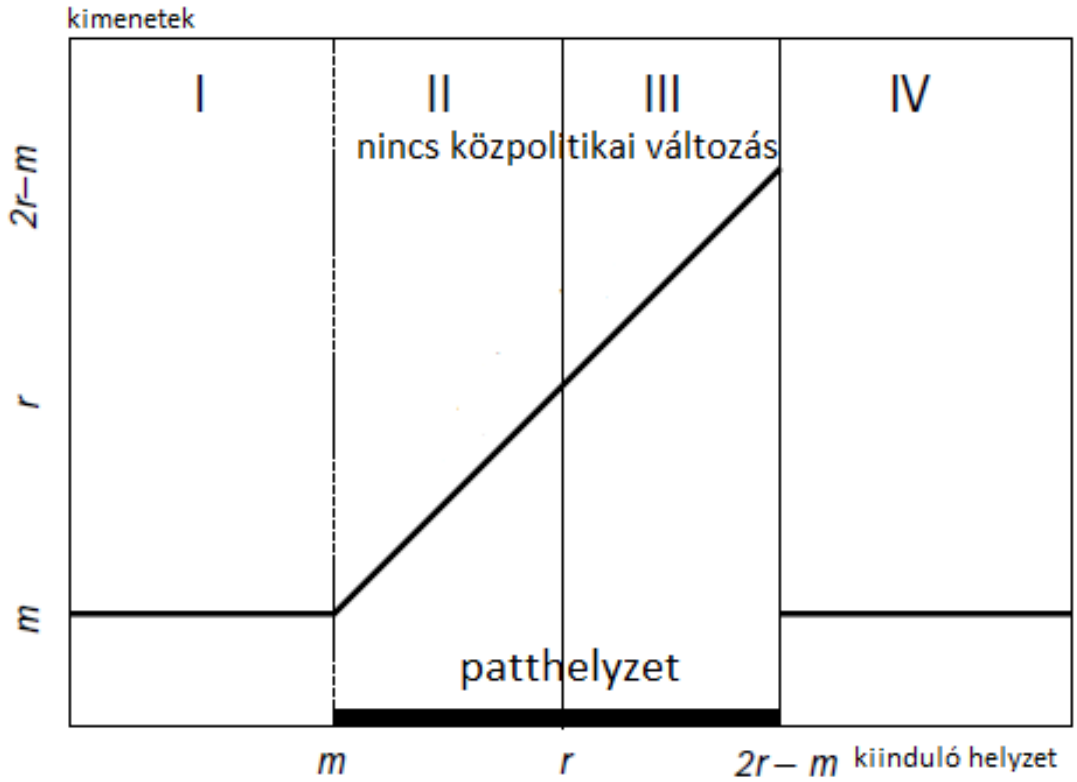

jelmagyarázat: r – a többségi csoport mediánja, m – medián

forrás: saját szerkesztés Krehbiel, 2008: 229 alapján

Érdemes végül azt vizsgálni, milyen esetben jelenhet meg az ellenzék befolyása egy, a fentihez hasonló szituációban, amikor is a kormányoldal a biztos többség birtokában van. Ezt modellezzük egy négypárti parlamenttel, ahol balról jobbra haladva *A*, *B*, *C* és *D* párt rendelkezik mandátumokkal, és *C* és *D* párt alkot koalíciót (ld. Molnár, 2020a: 366-368). A pártok képviselőit az egyforma szaggatottságú vonalak jelölik, a hosszabb vonal több mandátumot jelöl. A *V* a vétópont, azaz az a pont, amin túlérve egy koalíció döntéseket tud hozni, illetve egy másik koalíció döntéseinek elfogadását meg tudja akadályozni. Az ábrán a négy párt bal–jobb dimenzió alapján történő eloszlását figyelhetjük meg. Jól láthatóan a *C* és *D* párt együtt többséget alkot, mivel a *C* jelentette közepesen szaggatott vonal túllóg a *V* vétóponton (lásd 8. ábra).

8. ábra Egy négypárti fiktív parlament a bal–jobb dimenzió alapján

forrás: Molnár, 2020a: 367

A bal–jobb skála ugyanakkor csak leegyszerűsíti a pártok és közpolitikai pozícióik komplex viszonyrendszerét. A többdimenziós politikai térben minden egyes fontos ügy kapcsán fel kell vennie az egyes pártoknak a saját pozíciójukat. A 9. ábra esetében valamely *X* közpolitikai ügy kapcsán felcserélődött a különböző politikai szereplők egymáshoz viszonyított pozíciója. Így egy-egy ügy mentén alternatív többségek is létrejöhetnek, mint az ábrán látható *A-D-B* koalíció, mely így a vétóponton túlnyúló erejével képes egymagában döntést hozni az adott ügyhöz kapcsolódóan.

9. ábra Egy négypárti fiktív parlament az X ügy dimenziója alapján

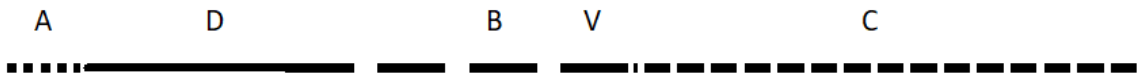

forrás: Molnár, 2020a: 367

Ezek a sorrendcserék magyarázzák azt, hogy képes az ellenzék a saját napirend-formálásával (erre hamarosan visszatérünk) mozgatni a többség (a kormánypárt) mediánját, így meghatározni azokat a kiinduló helyzeteket, ahonnan elmozdulás fog bekövetkezni. Az, hogy az egyes ügyekben jelentkező eltérő preferenciák miatti sorrendváltozások miért nem jelentenek a kormány-ellenzék viszonylatban változást, a 2. fejezetben részletesen megvizsgáltuk: hiába észlelhetünk alkalmi együttműködéseket, koalíciós vitákat, a kormánypártiság és ellenzékiség meghatározásához ezeket az egy-egy ügy kapcsán jelentkező kapcsolatokat nem vesszük figyelembe.

A pártoknak ezeket a helyzetváltoztatásait segítenek empirikusan is vizsgálni a hatalmi indexek. A két legismertebb közülük a Shapley-Shubik-index, mely azt mutatja meg számszerűsítve, mekkora a valószínűsége annak, hogy egy adott játékos lesz az adott döntési helyzetben a mérleg nyelve (Kóczy Á., 2020: 141-142), valamint a Banzhaf-index, mely azt mutatja meg, egy adott játékos egy adott döntési helyzetben mekkora eséllyel fog a győztes koalícióhoz tartozni. A későbbiekben az előbbi index alkalmazására sort fogunk keríteni.

Itt merül fel a következő kérdéskör, a végrehajtó hatalom jogalkotásának formális modellel történő értelmezése. Szemben a parlamenti döntéshozatallal, ezekben a hierarchikus rendszerekben pontszerű játékosok működéséről beszélhetünk, melyek magukban hozzák meg döntéseiket (azaz például egy miniszter kibocsát egy rendeletet). Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a végrehajtó hatalom szereplői teljesen szabadon alkothatnak jogszabályokat.

Döntéshozatalukat ugyanakkor elsősorban nem saját belső felépítésük, hanem a külső szereplők preferenciái határozzák meg. Ennek ábrázolására leginkább a térmodellek adnak lehetőséget (lásd Tsebelis, 2002). Képzeljünk el egy olyan szituációt, ahol egy döntés meghozatalához két szempontot kell mérlegelni. A döntéshozó rendelkezik saját preferenciával a számára optimális döntésről, illetve valamekkora toleranciával az ettől részben eltérő döntésekre nézve. A 10. ábra ezt jeleníti meg: *A, B* és *C* a három, döntéshozatalban érintett szereplő, a kis kereszt jelöli a számukra optimális döntést, míg a körvonalak a számukra elfogadható döntések határát (v.ö. Shepsle – Boncheck, 1996: 94-96).

10. ábra A végrehajtó hatalom döntéshozatalának ábrázolása térmodellben

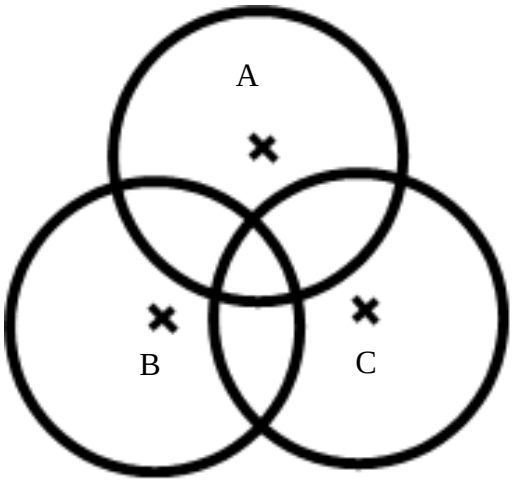

forrás: saját szerkesztés

A kérdés kettős: egyrészt hány szereplő egyetértésére van szükség a döntés meghozatalához (azaz a kiinduló helyzettől való elmozduláshoz), illetve mekkora a metszete az egyes szereplők számára elfogadható kimeneteknek (azaz mekkora a győztes csomag – *'winset'*). Az előbbi azért fontos, mert a vétójátékosok preferenciáit minden esetben figyelembe kell venni. A 11. ábrán elég két játékos egy döntés meghozatalához, míg a 12. ábrán már mindhárom szereplő vétójátékos. A szürkével kiemelt területek azok, ahol a döntés megszülethet. Míg a 11. ábrán ez bármely két szereplő preferenciáinak metszete lehet, a 12. ábrán ez már csak a három szereplő preferenciáinak közös metszete.

11. ábra A végrehajtó hatalom döntéshozatalának ábrázolása térmodellben (két szereplő egyetértése elegendő)

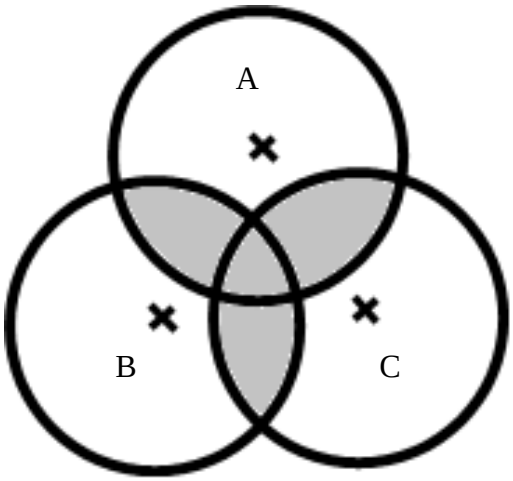

forrás: saját szerkesztés

12. ábra A végrehajtó hatalom döntéshozatalának ábrázolása térmodellben (mindhárman vétójátékosok)

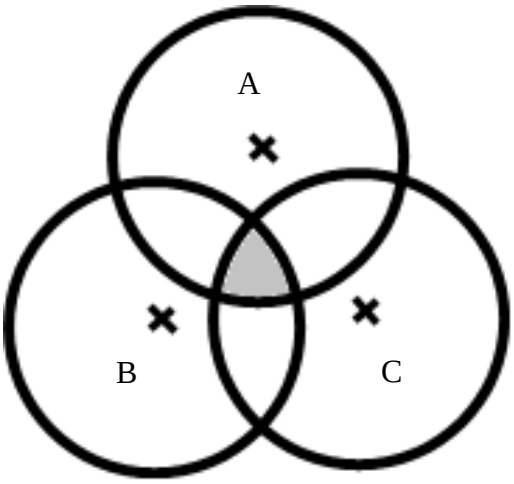

forrás: saját szerkesztés

A másik mérlegelendő szempont tehát az, hogy mekkora metszete van az egyes szereplők preferenciáinak (lásd Hammond, 1996: 134-135). A 13. ábrán pont egy ilyen helyzet látható. Míg *A* és *B* szereplő preferenciáinak metszete nagyjából megfelel az előzőekben látottaknak, *A* és *C* csupán egyetlen pontban érintkezik, míg *B* és *C* egyáltalán nem. Ez azt eredményezi, hogy (1) amennyiben két szereplő egyetértése elegendő a döntéshozatalhoz, *A* gyakorlatilag vétójátékossá válik, (2) míg *A* és *B* között van tere alkunak, (3) *A* és *C* egyetlen

megoldásra juthat, (4) *B* és *C* együttműködése kizárt, illetve (5) amennyiben mindhárom szereplő vétójátékos, nem lehetséges eltérni a kiinduló helyzettől.

13. ábra A végrehajtó hatalom döntéshozatalának ábrázolása térmodellben (szűkebb mozgástér)

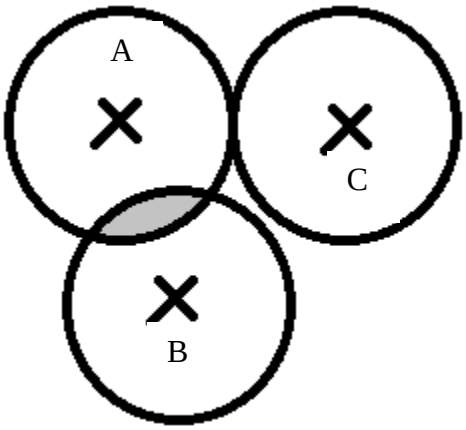

forrás: saját szerkesztés

Bár végtelen számú kombinációja lehet ezeknek a térmodelleknek, a további variációk ismertetése már nem szükséges, logikájuk a fentiekben vázoltaknak megfelelő. Felmerülhet, hogy a gyakorlatban miért van erre szükség. Ahogy volt róla szó, ténylegesen nem hozhat döntést teljesen önállóan egyetlen miniszter sem: mérlegelnie kell más szervek (pl. a többi kormánytag, a miniszterelnök, Alkotmánybíróság, ombudsman, saját pártjuk) preferenciáit is.

És ez az a pont, ahol az ellenzék kormányzatra gyakorolt hatása újfent megjelenik. A törvények előkészítése, illetve a parlamentekben a kormánypárti többség irányítása sem a törvényhozás keretei között történik, hanem vagy a kormányzati igazgatás, vagy egy párt szervezete, vagy valamilyen tanácsadó, agytröszt végzi (Almond et al, 2006; Inoguchi, 2008). Ez azt is jelenti, hogy a végrehajtás preferenciáinak módosítása segítségével is elérhető egy adott parlamenti döntés megszületésé, nem csak a fentiekben vázolt módon. Így felmerül a kérdés, ez hogy lehetséges.

A Riker által leírt heresztetika fogalma, módszerének alkalmazása segítségével következhet be ilyen helyzet. Maga a fogalom olyan ügy találását, vagy egy már meglévő ügy olyan formában történő tálalását jelenti, melyet a kormánypárti szereplők (akár preferenciáik megváltoztatása nélkül is) támogatni tudnak, vagy kénytelenek. Ezzel egy ellenzéki, a törvényhozásban kisebbségben lévő, a végrehajtásban pozíciókkal nem rendelkező szereplő is

képes kezdeményezési mögé parlamenti többséget kovácsolni (Laver, 2006). A heresztetika alkalmazása akkor sikeres, ha létrejön az adott javaslat mögött egy ilyen alternatív többség (lásd 8. és 9. ábra). Ez akkor valósulhat meg, ha a javaslat el nem fogadása politikai hasznának és költségének különbsége meghaladja az elfogadása esetében tapasztalhatóét (Molnár, 2020a: 365). Azaz, ha

$$H_{ef} - K_{ef} > H_{eu} - K_{eu},$$

ahol a H_{ef} az elfogadás politikai hasznát, a K_{ef} az elfogadás politikai költségét, a H_{eu} az elutasítás politikai hasznát, a K_{eu} az elfogadás politikai költségét jelenti. A következőekben azt fogjuk megvizsgálni, mikor áll elő ilyen helyzet.

4.4. Az ellenzék kormányzatra gyakorolt hatása: politikatudományi megközelítés

Felmerül a kérdés, hogy amennyiben az ellenzék törvényalkotásra gyakorolt hatását vizsgáljuk, miért volt szükséges ilyen hosszasan foglalkozni azzal, milyen módon születhet döntés a végrehajtó hatalmon belül. A korábbiakból kiderült, hogy a törvényalkotás parlament előtti szakasza ténylegesen többnyire a végrehajtó hatalmon belül folyik. Ezen felül ahogy már írtunk róla, a parlament autonómiáját[12] a törvényhozás parlamenti szakaszában is korlátozottan őrzi meg: az eljárásikartell-elmélet igazolja a kormánypárt(ok) dominanciáját a törvényhozás felett, a kormánypártok pedig nem csak a törvényhozás többségét adják, hanem emellett a végrehajtó hatalmi ágat is uralják, így pártvezetésük ezzel a két hatalmi ággal szorosan összefonódik (lásd a pártok három arcának irodalmát, illetve közülük is a közhivatali pártot – *'party in public office'* – és a pártközpontot – *'party central office'* –, lásd Katz – Mair, 1993: 594).

Mindez tehát azt jelenti, a törvényhozás befolyásolására az ellenzéknek nem csak közvetlenül van lehetősége, hanem a végrehajtó hatalom befolyásolásán keresztül is. Bár vizsgálatunk az ilyen esetekre nem terjed ki, a törvényhozás befolyásolására egyes politikai

[12] A parlamenti autonómia fogalma azt jelenti, a törvényhozások és tagjaik feletti külső ellenőrzés milyen erős, azaz, hogy más szereplők (például a végrehajtó hatalom vagy a pártok) akár közvetve, akár közvetlen milyen mértékben képesek befolyásolni a törvényhozó testületet. Megkülönböztethető az intézményi (a törvényhozást mint egységes intézményt értelmező) és az egyéni (a képviselők, valamint frakciójuk vagy pártjuk viszonyát vizsgáló) parlamenti autonómia. (lásd Kreppel, 2014: 93-95; Mattson, 1995: 451; Mattson – Strøm, 1995: 255).

berendezkedésekben más intézményeken keresztül is van több-kevesebb lehetőség (pl. hadsereg, lázadó csoportok, nagyvállalatok). Az ilyen rezsimeket a szakirodalom gyámkodó demokráciáknak (*'domain democracy'*) nevezi (Merkel, 2004: 49). A három csatorna közül az ellenzék akármelyiket is alkalmazza, végül magukra a törvényekre gyakorolhat befolyást (lásd 14. ábra).

14. ábra A törvények ellenzéki befolyásolásának csatornái

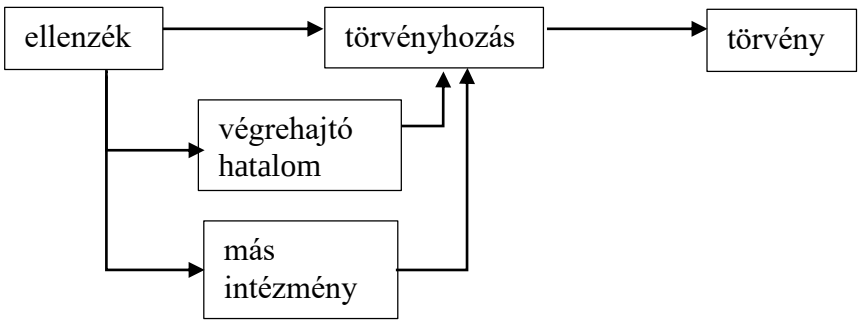

forrás: saját szerkesztés

A kérdés igazán az, mitől függ egy ellenzéki szereplő csatornaválasztása. Mivel az ellenzék egyik vizsgált csatornát sem uralja (azaz sem a törvényhozási többség, sem a végrehajtás nem az ő irányítása alá tartozik), jogi-intézményes úton gyakorlatilag nincs lehetősége működését befolyásolni. Amiért erre mégis sor kerül, annak oka a Riker által leírt, a fentiekben már bemutatott heresztetika alkalmazása. Körösényi (2009: 8) szerint ennek öt típusát különbözteti meg:

- új ügy napirendre tűzése (tehát egy korábban napirenden nem szerepel ügy napirendre emelése)
- új alternatíva bevezetése (azaz egy már napirenden lévő ügy kapcsán új megoldási javaslat megfogalmazása)
- új megítélési szempont bevezetése (azaz egy már napirenden lévő ügy már szintén napirenden lévő megoldási javaslatának értékeléséhez új szempont megfogalmazása, napirendre tűzése)
- szavazási eljárás manipulálása (azaz más választási vagy szavazási rendszer bevezetése)
- stratégiai szavazás (azaz nem a tényleges preferenciák alapján leadott szavazat)

Látható, hogy a felsorolt öt típusból az első három a napirend-formáláshoz kapcsolódik, a negyedik a döntési eljárás szabályainak meghatározásához, az ötödik pedig a döntéshozatal során tanúsított magatartásukhoz. Ellenzéki lévén a napirend-formálásra mind a

törvényhozásban közvetlenül, mind a végrehajtást elérve lehetőségük van: előbbi esetben a parlamenti napirendet, utóbbi esetben a média és a közvélemény napirendjét kell alakítaniuk. A szavazási eljárások meghatározására közhatalom híján lehetőségük nincs, míg a stratégiai szavazás csupán a parlamenti döntéshozatal legvégén fordulhat elő.

Míg a stratégiai szavazás szerepét az előzőekben, a parlamenti döntéshozatal formális módszerekkel történő elemzésekor már részleteztük, érdemes a napirend-formálásra komolyabb hangsúlyt fektetnünk. Ehhez azt a kérdést kell megválaszolnunk, hogy (1) mitől függ, melyik csatornán történik a befolyásolás, illetve (2) mitől függ, milyen üggyel történik erre kísérlet.

Az első tényező az ellenzéki szereplő saját profilja. Fontos kérdés, hogy egyáltalán mit szeretne elérni. Wolinetz (2002: 149-153) megkülönböztet szavazatorientált (*'vote-seeking'*), hivatalorientált (*'office-seeking'*) és programorientált (*'policy-seeking'*) pártokat (természetesen ezek ideáltípusok, a valóságban a pártok rendszerint ezek valamilyen ötvözeteinek tekinthetőek). A szavazatorientált pártok fő célja a szavazatszámuk növelése, a hivatalorientált pártoké valamiféle állami tisztség betöltése, míg a programorientáltaké ideológiai-közpolitikai célkitűzéseik gyakorlatba ültetése. Egy szavazatorientált párt minden bizonnyal olyan ügyeket és oly módon visz napirendre, hogy azzal a lehető legtöbb választó támogatását el tudja nyerni: minden bizonnyal a legtöbbeket foglalkoztató kérdésekben és a legnépszerűbb álláspont megfogalmazására törekednek úgy, hogy az a választók lehető legszélesebb rétegeihez jusson el. A hivatalorientált ellenzéki szereplők olyan ügyek napirendre vitelére törekednek, melyek nem diszkreditálják őket a többi potenciális koalíciós partner szemében, és tevékenységüket is valószínűbb, hogy a törvényhozáson keresztül közvetlenül végzik. A programorientált pártok ügyválasztásuknál kevéssé mérlegelnek külső szempontokat, illetve nagyobb valószínűséggel veszik igénybe az összes szóba jöhető csatornát. Fontos kiemelni, hogy ezek a startégiák rávilágítanak, nem feltétlenül törekszik egy ellenzéki párt a kormányra kerülésre. A szavazatorientált magatartás irányulhat egyszerűen a választott testületekben való jelenlétet lehetővé tevő szavazatszám elérésére, a hivatalorientáltság irányulhat az ellenzékiséget lehetővé tevő mandátumok megszerzésére, a programorientáltság pedig jelentheti az eredeti célkitűzések intranzigens képviseletét is.

Dahl (1966c) az ellenzék jellemzésére hat szempontot összegez, melyek közül négy jellemzi az ellenzéki szereplők profilját oly módon, hogy az a törvényalkotásra gyakorolt hatásukra nézve is tanulságos legyen. Az ellenzék fontos tulajdonsága versengése, azaz hogy mennyire tekinti zéró összegűnek a politikai folyamatokat. Megkülönbözteti a választási és parlamenti arénát, mindkét helyen elkülönítve a szigorúan versengő, az együttműködő-

versengő és az összeolvadó ellenzéket. Ezek segítségével különíti el a szigorúan versengő rendszereket (mind a választási, mind a parlamenti arénában szigorú versengéssel), az együttműködő-versengő rendszereket (a választásokon vagy szigorú versengéssel vagy együttműködő-versengő magatartással, a parlamentben együttműködve-versengve), az összeolvadó-versengő rendszereket (a választásokon vagy szigorú versengéssel vagy együttműködő-versengő magatartással, a parlamentben összeolvadva a kormányoldallal), valamint a szigorúan összeolvadó rendszereket (mindkét arénában összeolvadással). A versengőbb rendszerekben látható, hogy a kisebbségben lévő ellenzék számára a parlamenti munkában sok lehetőség nem nyílik, kénytelenek a végrehajtó hatalmon át közvetve befolyásolni a törvényalkotást. Ezzel szemben az együttműködőbb rendszerekre inkább jellemző a parlamenteken át közvetlenül befolyásolni a törvényalkotást. A versengés mértékének vizsgálata különösen fontos akkor, amikor kutatásunk egy radikális ellenzéki szereplő működésének megértésére irányul.

Ehhez szorosan kapcsolódik az ellenzék elkülönülésének mértéke, azaz hogy mennyire élesen válik el a kormányoldaltól (decentralizáltabb pártok, föderális rendszerek, erősebb hatalommegosztás esetén kevésbé). Az élesebb elkülönülés jelentősen csökkenti annak valószínűségét, hogy a parlamenti csatornán keresztül közvetlenül próbálná meg az ellenzék befolyásolni a törvényalkotást. A magyarországi unitárius állam működése, valamint a pártfegyelem magas foka a vizsgált időszakban, mely az ellenzék viszonylag éles elkülönülését eredményezi.

Dahl az ellenzék céljait a szerint csoportosítja, hogy milyen területen kívánnak változásokat elérni (vagy azokat megakadályozni). Ilyen terület lehet (1) a kormányzat személyi összetétele, (2) a kormányzat egyes közpolitikai megoldásai, (3) a politikai rendszer vagy (4) a társadalmi-gazdasági rendszer. Egy ellenzéki szereplő ezek közül elsősorban a közpolitika megváltoztatására tud törekedni közvetlenül a parlamenti csatornán keresztül, a többi legfeljebb közvetve érhető el számára.

Megkülönböztet továbbá hat stratégiát arra nézve, milyen módon akar egy ellenzéki szereplő változást elérni. Törekedhet (1) választásokon abszolút többség megszerzésére, (2) támogatottságának növelésére azt elfogadva, hogy egymagában többségre nem tud szert tenni, (3) támogatottsága növelésére és az érdekegyeztetés folyamatában pozíciói erősítésére, (4) a politikai rendszer egyik kulcsfontosságú arénája (pl. civil szervezetek, önkormányzatok stb.) felett dominancia kialakítására, (5) súlyos válság esetén a fennálló rendszer megmentésére, illetve (6) a fennálló rendszer megdöntésére. Az érdekegyeztetésre, a kulcsfontosságú arénák

elfoglalására és a rendszer megdöntésére törekvő stratégiák csökkentik a parlamenti csatorna alkalmazásának valószínűségét, míg a rendszer megmentésére való törekvés növeli azt.

Az ügy kiválasztásánál szintén nagyon nagy szerepe van annak, hogy milyen az ellenzéki párt profilja. Ennek egyik vonása a párt ideológiája, ami nagyban meghatározza a számára fontos ügyek körét. Egy szociáldemokrata párt például a szociálpolitika, egy zöldpárt a környezetvédelem, egy radikális jobboldali párt a rendvédelem és a bevándorlás kérdését nagyobb valószínűséggel tűzi napirendre. Más esetekben (elsősorban a gyűjtőpártoknál) nem tapasztalhatunk ilyet: ideológiai-közpolitikai szempontból ezek a szervezetek inkoherensek (Krouwel, 2006: 265-266). A koherenciát nem szabad racionális szempontból hátránynak felfogni: az ideológiai karakter fontos funkciója, hogy a választók számára biztosítékot jelent, hogy egyrészt milyen ügyekre fókuszál a párt, illetve milyeneket hagy figyelmen kívül, másrészt pedig egyfajta támpontot is jelent, hogy egy jövőben felmerülő probléma esetén milyen döntést fog hozni az adott szereplő (Budge, 2006: 422). Ezek azonban csak akkor működnek, ha az adott szereplőnek meggyőzően sikerül mutatnia azt, hogy valóban egy adott ideológiához kötődik, azaz a döntő helyzetekben újra és újra ezeknek megfelelően, koherensen kell eljárnia: bizonyos fokú útfüggőség jellemzi.

Az ügyek kiválasztásánál nagy jelentősége van az ügy politikai napirenden korábban betöltött szerepének. Viszonylag ritka a teljes piaci rés a politikai piacon, a legtöbb ügy, még ha kis súllyal is, de jelen van. A napirendet formáló politikai szereplők épp ezért két csoportra oszthatóak. A katalizátorszerepet betöltők a már napirenden lévő, ám kis súlyú ügyek jelentőségét erősítik fel: a környezetvédelem kérdése például ide sorolható (a táj, a vadvilág vagy az épített örökség védelme kis szereppel, ám része volt a politikai napirendnek a XX. század második fele előtt is, a zöldpártok csak megemelték súlyukat). Sokkal ritkább a kezdeményező szerepet betöltő szereplők felbukkanása. Ők azok, akik teljesen új ügyeket visznek napirendre: a kiberbiztonság sorolható például ide, melyre számítógéphálózatok és internet nélkül a XX. század vége előtt nem is irányulhatott figyelem. (Mudde, 2013)

A kiválasztott ügy kapcsán két alapvető kérdés merül fel. Az egyik, hogy az ügy milyen mértékben kötődik egy adott párthoz, a másik pedig, hogy az ügy milyen szerepet tölt be egy adott párt napirendjén. Az előbbit legjobban az ügybirtoklás (*issue ownership*) elméletén keresztül ragadhatjuk meg. Az ügybirtoklás fogalma Petrocik (1996: 826-827) alapján azt jelenti, hogy kampánytevékenységének hála egy jelölt sikeresen keretez úgy egy adott, az országot érintő ügyet, hogy azt ő jobban tudja kezelni, mint riválisa(i). Állítása szerint az egyes választási eredmények eltéréseit nem a választók egyes ügyek kapcsán megfogalmazott álláspontjai határozzák meg (hisz azok legfeljebb nagyon lassan változnak), hanem az, hogy a

különböző ügyeknek a választók mekkora jelentőséget tulajdonítanak, illetve melyik jelöltről gondolják azt a választók, hogy a fontosnak tekintett ügy(ek)et a legjobban tudja kezelni. Az ügybirtoklás szerepét jól mutatja az euroszkeptikus radikális jobboldali Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja története, mely kampányait jórészt az Európai Unió bírálatára építette. A párt választási áttörése akkor következett be, amikor 1997-re a brit választók számára az európai integráció kérdése bekerült a legfontosabb ügyek közé (Ford – Goodwin, 2014: 28). Nem véletlen tehát, hogy a pártok igyekeznek megtörni riválisaik ügybirtoklását: ez hatványozottan igaz élesebb választási verseny és a választók számára fontos ügyek esetében (Damore, 2004). Ezek a tényezők tehát arra sarkallják a pártokat, hogy a riválisaik által sikeresen napirendre tűzött ügyeket ők maguk is napirendjükre tűzzék. A sikeres ügybirtoklás jelentősen javítja egy párt pozícióját (Ansolabehere – Iyengar, 1994; Klüver – Sagarzazu, 2015). Segítségével egy párt és politikusai közvetlennek, tájékozottnak, cselekvőképesnek tűnhetnek választóik számára. Ezáltal a pártot valódi, fontos ügyekkel társítják, olyannak látják, mely képes a politikában is megjeleníteni az egyszerű polgárok álláspontját. Griffith és Glennie (2014) ebben véli felfedezni a radikális jobboldali pártok sikerének okát is. Gyakori közhely (a későbbiekben részletesebben is megvizsgáljuk), hogy a Jobbik sikerét is 2010 körül a cigánykérdés napirendre kerülésének, valamint a párt annak kapcsán feltételezett kompetenciájának köszönhette. Épp ezért első hipotézisünk szerint **az ellenzék azokban az ügyekben képes nagyobb hatást gyakorolni, melyek hangsúlyosabban jelennek meg napirendjükön (H1)**.

A másik döntő kérdés, hogy egy adott ügy milyen szerepet tölt be egy párt napirendjén. A kiegyensúlyozott napirendű néppártok alkotják ennek a dimenziónak egyik, míg az egytémájú pártok másik végpontját. A XX. század elejétől kezdve fogalmazódik meg különböző pártokkal kapcsolatban, hogy azok csupán egyetlen kérdéskörre fókuszálnak. Egész pártcsaládokra is rákerülhet ez a jelző, így az agrár-, a zöld- vagy később a radikális jobboldali pártokra is. Mudde (1999: 183-184) meghatározása szerint az egytémájú pártok (1) támogatói nem elkülöníthető társadalmi csoportokból kerülnek ki, (2) támogatói jórészt egyetlen ügyben megfogalmazott álláspontjuk kapcsán sorakoznak fel mellettük, (3) nem rendelkeznek ideológiai programmal, végül pedig (4) csak egyetlen, mindent magában foglaló üggyel foglalkoznak. Írásában cáfolja, hogy a radikális jobboldali pártok ilyen szervezetek lennének. A diverzitás kérdése azért bír számunkra kiemelt jelentőséggel, mert ahogy minden párt korlátozott erőforrásokkal rendelkezik, úgy ez fokozottan igaz az ellenzéki, különösen a radikális jobboldali ellenzéki pártokra. A korlátozott erőforrásaikat, amennyiben valamely ügy kapcsán keresztül akarják vinni akaratukat, nem oszthatják el egyenletesen, valamilyen mértékben koncentrálniuk kell azokat.

Ez vezet át minket az ellenzéki pártok hatásgyakorlási mechanizmusa és befolyásolni kívánt ügye kiválasztásának második tényezőjére, a rendelkezésükre álló erőforrásokra. A demokratikus verseny talán legfontosabb „nyersanyaga" a szavazó: láthattuk, hogy a közvéleményen keresztül történő hatásgyakorlás lényege is a kormányoldal lépéskényszerbe hozása azáltal, hogy pont ezen erőforrása egy részének elvesztésével fenyegeti ellenzéki riválisa. Ugyanígy természetes, hogy a kormányoldal is törekszik arra, hogy az ellenfél minél kevesebb ilyen erőforrással rendelkezzen. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy valóban versengő rendszerekben semelyik politikai erő sem képes minden szavazót megnyerni magának: a pártok gyakran előfordul, hogy ezen erőforrásuk egy részét felhasználják (például ha egy közpolitikai célkitűzésük elérése érdekében megkötnek egy népszerűtlen alkut, vagy ha egy profilváltás keretében lemondanak szavazóik egy részéről, azt remélve, hogy az átalakulás eredményeként végül szélesebb választói rétegeket nyernek meg maguknak). A szavazó mint erőforrás nem csak a szavazatorientált pártok számára fontos: mind a programorientált, mind a hivatalorientált pártok rászorulnak valamekkora mennyiségre ebből az erőforrásból, ha céljaikat el akarják érni. A kérdés különösen fontos az olyan pártok esetében, mint a Jobbik, mely a vizsgált időszakban több hangsúly- és profilváltási kísérleten is átesett támogatottsága növelése érdekében, és amely amellett, hogy viszonylag stabil középpártként tevékenykedhetett folyamatosan, azért mutatott példát a választói támogatottság ingadozására is. Így második hipotézisünk értelmében **azokat az ellenzéki kezdeményezéseket, melyeknek társadalmi támogatottsága magasabb, könnyebben elfogadják a kormánypártok (H2)**. Általánosságban pedig harmadik hipotézisünk értelmében **az ellenzék kezdeményezéseit könnyebben elfogadják a kormánypártok, ha az ellenzék támogatottsága magasabb (H3a), illetve növekvő tendenciát mutat (H3b)**.

A választások segítségével váltható át ez az erőforrás a másik kulcsfontosságú erőforrásra, a viselt hivatalra. Mivel kutatásunk az ellenzék hatásának vizsgálatára irányul, értelemszerűen a vizsgálatunk körébe eső szereplők nem rendelkeznek kormányzati tisztségekkel. Ezzel szemben a törvényhozáson belül lehetnek pozícióik, ami egyrészt állhat képviselői mandátumokból, másrészt parlamenti tisztségek birtoklásából.

Az, hogy ennek az erőforrásnak milyen az értéke, nagyban függ egyrészt a törvényhozás és a végrehajtás kapcsolatától. King (1974) ennek öt típusát különbözteti meg, melyek ugyanabban a rendszerben párhuzamosan is jelen vannak, noha eltérő súllyal: (1) a párton belülit (azaz a kormány és az azt támogató képviselők kapcsolatát), (2) az ellenzékit (azaz a kormány és a parlamenti ellenzék kapcsolatát), (3) a nem pártalalpú (azaz a kormányzat és az egyéni képviselők kapcsolatát), (4) a pártközi (azaz koalíciós kormányok idején a koalíció

pártja közötti kapcsolatot), illetve (5) a pártokon átívelő kapcsolatot (azaz a kormány és egy többpárti parlamenti testület, pl. bizottság kapcsolatát). Andeweg és Nijzik (1995) ezen öt közül számottevőnek tartja (1) a nem pártalapú, (2) a pártközi (melynek altípusaként kezelik az ellenzékit és a párton belülit), valamint a (3) pártokon átívelő kapcsolatot. Megállapításuk szerint a pártközi és párton belüli kapcsolatok dominálta törvényhozás-végrehajtás kapcsolatok biztosítják a legerősebb vétópozíciót az ellenzéknek, míg a pártokon átívelő kapcsolatok a legnagyobb beleszólási lehetőséget a közpolitika-formálásba. Így, tehetjük hozzá, nagyobb eséllyel választják az ellenzéki pártok a törvényhozáson keresztüli befolyásgyakorlást a pártokon átívelő kapcsolatok nagyobb súlya, míg a pártközi és pártokon belüli kapcsolatok kiemelt szerepe esetén komolyabb esélye van a végrehajtó hatalmon keresztüli befolyásgyakorlásnak (amennyiben az ellenzéki párt nem rendelkezik vétópozíciókkal, mert ezek az esetek a törvényhozáson keresztüli hatalomgyakorlást teszik valószínűbbé).

A vétópozíció kapcsán válik kulcsfontosságú kérdéssé, hogy a formális modelleknél már bemutatott vétóponto(ka)t az ellenzék birtokolja-e. Gallagher, Laver és Mair (2006: 389) szerint, amikor kisebbségi kormányzásról beszélünk, a (mint a 2. fejezetben kiderült, sokszor csak névleges) ellenzék kérheti a kormányoldaltól javaslatai egy részének elfogadását a kormányzati többség biztosításáért cserébe mind eseti, mind intézményesített alapon (bár utóbbi esetben, a külső támogatókról szólva nehéz ellenzékről beszélnünk). Ráadásul kisebbségi kormányzás alatt könnyebb egyes egyedi kérdésekben az ellenzék (legalább egy részének) bevonásával alternatív parlamenti többséget kialakítani (Christiansen – Damgaard, 2008: 55-62). Általában jellemző, hogy ilyen együttműködés esetén az ellenzék és a kormányoldal kezdeményezéseit együtt, mintegy „csomagban" fogadja el a parlament (Martin – Vanberg, 2015: 183). Így negyedik hipotézisünk értelmében **az ellenzék nagyobb hatást tud gyakorolni, amennyiben ellenőrzéssel rendelkezik valamely vétópont felett (H4).**

Ez az a hipotézis, aminek kapcsán a magyar eset ismerői megkérdőjelezhetik a vizsgálat relevanciáját. Való igaz, 2010 óta a Fidesz-KDNP stabilan és megingathatatlanul őrzi meggyőző törvényhozási többségét. Ráadásul a 2015-2018 közötti időszakot leszámítva ez a többség az országgyűlési képviselők több, mint kétharmadát jelentette, mely a fegyelmezett kormánypárti frakciószövetséget gyakorlatilag bármilyen törvény elfogadására feljogosította. Ugyanakkor épp ez a 2015-2018 közötti időszak az, mely egyrészt a kutatásunkban vizsgált periódusra esik, másrészt összehasonlítható a megelőző öt esztendővel, így téve lehetővé annak vizsgálatát, hogy legalább a kétharmados többség birtoklása, illetve elvesztése bír-e érdemi hatással az ellenzék, azon belül is a radikális jobboldali Jobbik törvényalkotásban betöltött szerepére.

A pártokon átívelő kapcsolat világítja meg számunkra leginkább azt, hogy nem kizárólag a frakcióknak, azok méretének van szerepe, hanem a parlamentek nem pártalapon szerveződő intézményeinek, elsősorban a bizottságoknak is. Jellemző, hogy a többségben lévő pártok is átengedik a bizottságok egy részének vezetését az ellenzéknek. Ugyanez a helyzet a magyar esetben, ahol a szokásjog egészen pontos szabályokat is tartalmaz az ellenzék bizottságielnök-delegálási jogára vonatkozólag. Így a Jobbik politikusai is folyamatosan vezettek országgyűlési bizottságokat a vizsgált időszakban. Taylor-Robinson és Ross (2011: 480) felhívja a figyelmet, hogy az ellenzék könnyebben tudja elfogadtatni az általa vezetett bizottsághoz tartozó közpolitikai területeken megfogalmazott törvényjavaslatait. Ezt feltételezzük ötödik hipotézisünkkel, azaz hogy **az ellenzék nagyobb hatást tud gyakorolni azokon a közpolitikai területeken, melyeknek felügyelete általuk vezetett parlamenti bizottsághoz tartozik (H5)**.

Noha kutatásunkban alapvetően a parlamenti döntéshozatalra fókuszálunk, az ellenzék természetesen más állami intézményekben is szerezhet pozíciót, melyek akár az előzőekben bemutatott vétójátékos szerepét is betölthetik. Ilyen lehet például az államfői tisztség (lásd a társbérlet – *'cohabitation'* – Magyarországon sem példátlan gyakorlatát), de akár az alkotmánybírósági tagok egy része is (az alkotmánybírák politikai kötődésének jelentőségéről lásd Szente, 2015).

A pártok által birtokolható erőforrások harmadik csoportját a szavazókon és a betöltött hivatalokon túl az állami szerveken és választásokon kívülálló szféra képzi. Ezek birtoklása a választók közvetlen megszólítását teszi lehetővé, így legtöbbször a végrehajtó hatalmon keresztüli befolyásolás valószínűségét növelik. Ilyen erőforrás lehet a médiajelenlét, ami megnyilvánulhat abban, hogy az ellenzéki párttól független médiában jelenik meg egy ellenzéki szereplő, illetve abban, ha a párt valamilyen szintű ellenőrzése alatt működik egy médium. Ugyanakkor a média törvényalkotásra gyakorolt hatása jellemzően mérsékelt (lásd Boda – Patkós, 2015). A pártok legkézenfekvőbb erőforrásait az aktivisták (Webb – Kolodny, 2006), a birtokolt anyagi erőforrások (Nassmacher, 2006), valamint a nyilvánosság előtt megjelenő politikusok képzik (Schrire, 2008: 206; Metz, 2021). Minél inkább dúskál ezekben az erőforrásokban egy párt, annál nagyobb sikerrel képes a törvényalkotást kívülről, a végrehajtó hatalmon keresztül befolyásolni. Végezetül fontos kitérni a pártok egyik potenciális erőforrására, mely átvezet minket a következő tényezőhöz, a párthoz kötődő szatellitszervezetekre. Ezek a mozgalmak, civil- és érdekszervezetek lehetőséget teremtenek az ellenzéki pártoknak arra, hogy bekapcsolódjanak a különböző közpolitikai hálózatokba (lásd Gajduschek – Hajnal, 2010: 76). Ez mind az általuk befolyásolni kívánt ügyekre, mind a

befolyásolás csatornájára kihat: természetszerűleg nagyobb valószínűséggel tűzi a párt napirendjére a hozzá kötődő szervezetek profiljába tartozó valamely ügyet, illetve attól függően, hogy a parlamenti vagy pedig a kormányzati döntéshozatalba van-e becsatornázva az érdekegyeztetés, fordul inkább a parlamenten belüli vagy a végrehajtó hatalmon keresztüli érdekérvényesítéshez az ellenzéki párt.

Az erőforrásokkal gyengébben ellátott pártok gyakori stratégiája úgynevezett tölcsérügyek (*'funnel issues'*) alkalmazása (Williams, 2006: 54). A fogalom azt mutatja be, hogy azokban az esetekben, amikor egy pártnak csekély a napirend-formálási kapacitása, érdemes erőforrásait olyan nagy figyelmet keltő ügyre koncentrálni, melynek kapcsán sok közpolitikai területhez tartozó üzenetet tud átadni anélkül, hogy azokat a különböző területeket meg kellene próbálnia napirendre tűznie. Például egy nyugat-európai radikális jobboldali párt a bevándorlás középpontba emelésével magán a bevándorláson túl ki tudja fejteni álláspontját többek között külpolitikáról, közbiztonságról, szociális kérdésekről, oktatásügyről, emberi jogokról vagy munkaügyről is.

Ezek a kérdés vezet át bennünket a harmadik tényezőhöz, a környezet szerepéhez. Az ellenzéki pártok működésének elsőként vizsgálandó környezetét a pártrendszer, abban betöltött helyük jelenti. Már többször kitértünk arra, hogy sokpártrendszerben, megosztott kormányoldal és ellenzék, lehetséges alternatív többségek esetén az ellenzék könnyebben tudja a törvényhozáson keresztül érvényesíteni akaratát. Általában is elmondható, hogy a kohezívebb ellenzék érdekérvényesítő képessége erősebb a megosztottnál (Hiroi – Renno, 2008: 375), ami fokozottan igaz instabil kormány regnálása idején (Kopecký – Spirova, 2008: 155).

Más a helyzet predomináns vagy domináns pártrendszerek esetében: itt szó sincs megosztott kormányról, rendszerint potenciális alternatív többségről sem. Ellenkezőleg, a predomináns pártrendszerek jellemzője a megosztott ellenzék, melynek pártjai rendszerint ugyanazoknak a szavazói csoportoknak a megnyerésére törekednek, így rivalizálásuk természetes, együttműködésük nem egyszerű, így kis eséllyel tudják érdemben befolyásolni a törvényalkotás menetét. Mivel predomináns pártrendszerben az ellenzék parlamenten belüli érdekérvényesítési képessége minimális, sokkal valószínűbb, hogy a végrehajtáson keresztüli csatornát választják célkitűzéseik megvalósítására. Ez jellemzően sikeresebben megy, amennyiben a rendszerint szegényesebb erőforrásaikat (szavazó, hivatal, anyagi erőforrások, média stb.) karizmatikus politikusaikkal ellensúlyozni tudják. (Schrire, 2008: 200-206 és Rajnai, 2021)

Nem csak a pártok abszolút értelemben vett és egymáshoz viszonyított mérete lényeges eleme a pártrendszernek az ellenzéki pártok befolyásgyakorlása szempontjából, legalább ilyen

fontos a vizsgált ellenzéki párt és a kormánypárt(ok) kapcsolata. Hiroi és Renno (2014: 375) tanulmánya felhívja a figyelmet arra, hogy a nagyobb ideológiai távolság kiélezi a kormány-ellenzék viszonyt, emellett csökkenti közöttük a kooperáció valószínűségét, az ellenzéket obstrukcióra biztatja, ezzel csökkentve annak érdekérvényesítő képességét (Zajc, 2016: 33). Ezzel szemben a kormányoldaltól kisebb ideológiai szakadékkal elválasztott, konstruktívabb ellenzék javaslatait nagyobb eséllyel fogadja el a többség is (Kaiser, 2008: 30). A kormány és az ellenzék mindenfajta együttműködését ellehetetleníti, amennyiben az ellenzék a kormányt illegitimnek tekinti (Schrire, 2008: 199), ahogy azt a rendszerellenes pártoknál tárgyaltuk korábban. A rivális pártok tudatosan is karantént vonhatnak valamely politikai szereplő köré, elvitatva koalíció- és kormányképességüket, automatikusan elvetve minden javaslatukat, ezzel akadályozva meg befolyásgyakorlásukat (Minkenberg, 2001: 18; Kestel – Godmer, 2004: 136). Fontos kiemelni ugyanakkor, hogy az ilyen politikai kirekesztések Európában erősen visszaszorulóban vannak (Kestel – Godmer, 2004: 135). Összegezve döntő hatása van annak egy párt stratégiájára, hogy milyen pozíciót foglal el a többi párt szemében a befogadás-elutasítás dimenzió szempontjából (Kestel – Godmer, 2004; Gruber – Bale, 2014). Egy elfogadottabb párt jellemzően könnyebben tud hatást gyakorolni a többi politikai szereplőre a törvényhozáson keresztül. Emellett az ügyek kiválasztásánál is lehet jelentősége ennek a dimenziónak: egy elutasított párt választhat kevésbé konfliktusos ügyeket elfogadottságának növelésére, vagy éppen fordítva, szándékosan konfrontálódhat is, hogy a választók szemében jobban elkülönüljön a politikai elit többi tagjától.

Az ellenzéki pártok környezetének másik lényeges elemét a politikai intézményrendszer képzi. Dahl (1966c: 348) fontos szerepet tulajdonít az alkotmányos szerkezetnek, a választási rendszernek, illetve a politikai kultúra olyan vetületeinek, mint a kulturális előfeltevések, a szubkultúrák, a kormánnyal szembeni előfeltevések és elvárások szintje, a társadalmi-gazdasági különbségek mértéke, a politikai törésvonalak, a konfliktusok, a közmegegyezések és a közösség által osztott értékek, valamint a politikai polarizáció szintje. Helms (2008a: 5-10) részletesebben felsorolja a kérdés szempontjából lényeges intézményeket (választási rendszer, pártfinanszírozási szabályok, a parlament házszabálya, a felsőház, az önálló alkotmánybíróság és a népszavazás intézményének megléte és pontos működése), a pártrendszer fontos vetületeit (pártok közötti szövetségek, hagyományos együttműködések, karanténok, törésvonalak), valamint szintén kitér a politikai kultúra kiemelt szerepére.

A választási rendszert vizsgálva Christiansen és Damgaard (2008: 53) az arányos választási rendszer esetén valószínűbbnek találta a parlamenten keresztüli befolyásgyakorlást (a kormány-ellenzék együttműködés nagyobb valószínűsége következtében).

A konszenzusos demokráciák intézményrendszere rendszerint a törvényhozáson keresztüli befolyásgyakorlást teszi valószínűbbé (Shugart, 2006: 354). Kiemelve a parlament szerepét, az egykamarás törvényhozás a parlamenten keresztüli érdekérvényesítést teszi valószínűbbé (Christiansen – Damgaard, 2008: 53). Az erősebb bizottsági struktúra általában a parlamenten keresztüli érdekérvényesítést teszi valószínűbbé (Andeweg – de Winter - Müller, 2008: 94-96), noha egy fegyelmezett és stabil kormánytöbbség az erős bizottsági rendszert is a javára tudja fordítani, ezzel növelve a kormányon keresztüli befolyásgyakorlás valószínűségét (Martin – Vanberg, 2014: 445). A törvényhozás működésére vonatkozó szabályok közül a parlamenti kérdések minél szabadabb alkalmazása (Andeweg – de Winter - Müller, 2008: 94-96), a minősített többségi döntéshozatal, a törvényjavaslatok elfogadásának határidőhöz kötése (Norton, 2008: 243), a döntéshozatal során a negatív parlamentarizmus elve (Christiansen – Damgaard, 2008: 53), a képviselők minél bőségesebb személyi és anyagi erőforrások feletti rendelkezése (Andeweg – de Winter - Müller, 2008: 94-96) a törvényhozáson keresztüli; a klotűr alkalmazása (Rasch, 2014: 464) a végrehajtó hatalmon keresztüli befolyásgyakorlást teszi valószínűbbé. Általában amikor a kormánnyal szemben erősebbek a parlament pozíciói, az valószínűbbé teszi az ellenzék törvényhozáson keresztüli befolyásgyakorlását (Morgenstern – Negri – Pérez-Liñán, 2008: 174). Amennyiben egy ország politikai kultúrájában bevett az ellenzék bevonása a törvényelőkészítésbe, a törvényjavaslatokat konszenzusosan fogadják el, kiemelt jelentősége van a parlamenten keresztüli döntéshozatalnak (Andeweg – de Winter – Müller, 2008: 100).

A parlamenteket gyakran sorolják be funkciójuk alapján a vitaparlament és a munkaparlament kategóriák valamelyikébe. A munkaparlament ideáltípusában a törvényhozási folyamatban nagy szerepe van magának a parlament intézményének. Ezt a berendezkedést gyenge frakciófegyelem jellemzi. Épp ezért a törvényjavaslatok elkészítésének, valamint a megfogalmazott alternatív álláspontok fényében azok átalakításának érdemi része is a parlament keretei között zajlik. Így fokozott a törvényhozáson keresztüli hatásgyakorlás megkísérlésének valószínűsége. Velük szemben a vitaparlamentek működését meghatározza az erős frakciófegyelem: ennek következtében intézményi autonómiájuk is sokkal gyengébb. Épp ezért ezek a törvényhozások elsősorban az alternatív elképzelések megfogalmazásának fórumaiként szolgálnak, mintsem a törvények tényleges kidolgozóiként (Kreppel, 2014: 89). Így vitaparlamentek megléte a kormányon keresztüli befolyásolás valószínűségét növeli.

A környezet kapcsán utolsóként érdemes kilépni a nemzetállami keretek közül. Napjaink legtöbb országának szuverenitását egyes ügyek, közpolitikai területek tekintetében nemzetközi egyezmények kötik. Ugyanígy (ahogy már említettük a befolyásgyakorlás

csatornáinak tárgyalása során) nemzetközi szereplők is bekapcsolódhatnak egy-egy ország törvényalkotásának befolyásolásába. Ez nem csak a kormányzatot köti: az ellenzék is kénytelen meghajolni az ilyen típusú külföldi nyomásgyakorlás előtt. (Kopecký – Spirova, 2008: 150) Ez jelentheti azt, hogy lemond bizonyos érdekérvényesítési csatornák alkalmazásáról (pl. nem kísérel meg államcsínyt elkövetni), vagy az azokkal kapcsolatos vehemenciát visszafogja (pl. nem szervez nagymérvű tüntetéseket a kormány ellen), illetve egyes ügyek kapcsán a befolyásgyakorlást mellőzni lesz kénytelen (illetve amennyiben nem ezt teszi, sikertelenségre kárhozatott, lásd a Jobbik és a halálbüntetés vagy a földbirtokok hazai kézben tartásának kérdései). Ugyanakkor, amennyiben egy ellenzéki pártnak kimondott célja fellépni egy nemzetközi szereplő ellen, a nemzetközi szereplő által ellenzett ügyek felkarolásának valószínűsége magasabb lesz.

Összegezve tehát (ahogy a 15. ábrán is láthatjuk) azt, hogy egy ellenzéki párt milyen csatornán keresztül kíván befolyást gyakorolni a törvényalkotás folyamatára, illetve milyen ügyek kapcsán kívánja azt befolyásolni, jórészt három tényezőtől függ. Az ellenzéki párt profilja, a rendelkezésére álló erőforrások, valamint az ellenzéki párt működésének környezete alkotja ezt a három tényezőt. Kutatásunk elméleti hátterének utolsó kérdése, hogy mitől lesz sikeres egy ellenzéki párt befolyásolási kísérlete, avagy mitől függ, hogy a kormányzó többség megváltoztatja-e álláspontját, illetve a fennálló törvényeket. A következőekben ezt vizsgáljuk meg.

15. ábra Az ellenzék hatásgyakorlásának meghatározói

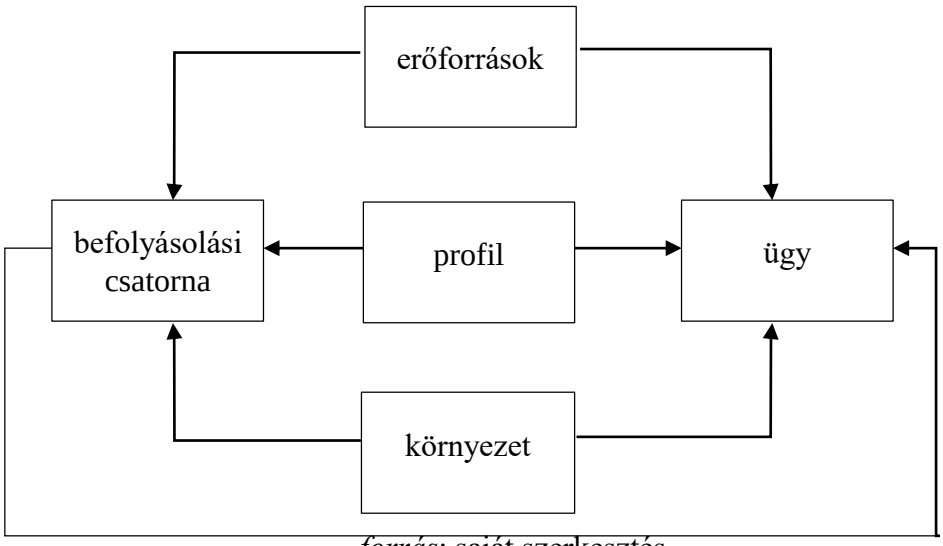

forrás: saját szerkesztés

4.5. Az ellenzék törvényalkotásra gyakorolt hatásának mechanizmusa

Az eddigiekből kiderült, hogy általában az ellenzék nem rendelkezik olyan lehetőségekkel, melyeknek segítségével érdemben tudná befolyásolni a törvényalkotást. Ugyan előfordul, hogy az ellenzék ellenőrzésre tesz szert egyes intézményi vétópontok felett (pl. a köztársasági elnök a soraiból kerül ki, az alkotmánybírák hozzá kötődnek, esetleg rendelkeznek annyi parlamenti képviselővel, melyek támogatása nélkül a kormányoldal nem rendelkezik minősített többséggel), ám ezek is általában csak a törvényalkotás egyes aktusainak elmaradását tudják előidézni, önmagukban nem képesek törvényjavaslat keresztülvitelére. Épp ezért jellemzően a benyújtott ellenzéki törvényjavaslatok elenyésző részét fogadja el a kormánytöbbség (Bräuninger – Debus, 2009: 819). Hogy ezt az általunk vizsgált esetben is megfigyelhetjük-e, a törvényalkotásra gyakorolt hatás szempontjából való kiemelkedő jelentősége miatt külön alfejezetben (a 7.1-ben) részletesen is megvizsgáljuk.

Még ha az ellenzék által beterjesztett törvényjavaslatokat általában nem is fogadja el a parlamenti többség, mégis azt tapasztalhatjuk, és a későbbiekben ezt támasztjuk alá, hogy a törvényalkotás folyamatára komoly befolyást tudnak gyakorolni az ellenzéki pártok. Ahogy a 14. ábrán is láthattuk, akár közvetlenül a törvényhozáson keresztül, akár a végrehajtó hatalmon kívül kívánja az ellenzék befolyásolni a törvényalkotás folyamatát, a végső helyszíne a kettőnek egyezik: a parlamentben történik. Ahogy már korábban is kiderült, a parlamenti többség irányítása általában szorosan összefonódik a végrehajtó hatalom irányításával, így a kettő befolyásolási csatorna célpontjai nagyjából hasonló logika szerint működnek, hozzák meg döntéseiket. És itt jutunk el elméleti felvetésünk leglényegesebb kérdéséhez, nevezetesen hogy miként tud egy ellenzéki párt befolyást gyakorolni a törvényalkotás menetére.

Bár az előbbiekben az ellenzék lehetséges céljait soroltuk fel a programorinetált, hivatalorientált és szavazatorientált ideáltípusok felvázolásával, nem járunk messze az igazságtól, ha azt látjuk, ugyanezek a stratégiák jelenhetnek meg a kormánypártok esetében is. A három típus súlya ugyanakkor a kormánypártok esetében az átlagtól eltérő: míg a programorientált pártok kisebb valószínűséggel kerülnek kormányra, a hivatalorientált stratégia leértékelődik (lévén a legfontosabb hivatalok, azaz a parlament és a kormány ellenőrzése már eleve a kormányzó többség kezében van), így a szavazatorientált magatartás kiemelt jelentőséggel bír. Épp ezért amikor az ellenzék törvényalkotásra gyakorolt hatását kívánjuk megérteni, a befolyásolási mechanizmus origója a szavazatszámokban rejlik.

Röviden azt tudnánk mondani, hogy mind a kormányoldal, mind az ellenzék úgy politizál, hogy annak hatására a maga választói támogatottsága növekedjen, de legalábbis ne

csökkenjen. Így a kormányoldal akkor fogadja el az ellenzéki javaslatokat, ha úgy véli, e cselekedetével épp ezt szolgálja. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy nem lehetséges minden döntési helyzetben növelni a támogatottságot: számtalan esetben azt a megoldást igyekeznek kiválasztani a döntéshozók, mely a legkisebb veszteséggel jár, vagyis egyenlettel kifejezve:

$$H_a - K_a > H_b - K_b,$$

ahol H_a az a döntés hasznát, H_b a b döntés hasznát, míg K_a az a döntés költségét és K_b a b döntés költségét jelenti. Ilyen esetekben a döntéshozó kivétel nélkül az a döntést hozza meg.

Fontos kiemelni, hogy ez a döntéshozatal nem feltétlenül jelent cselekvést: kommunikáció és maga a nem cselekvés is lehet egy döntés. A másik lényeges elem a bizonytalanság: egyrészt már önmagában sem egyértelmű, hogy egy döntésnek milyen hasznai és költségei vannak (nem lehet minden kétséget kizárólag felmérni már közvetlen hatását sem, nemhogy a közvetetten vagy később előálló következményeket). Másrészt mind a haszon, mind költség sok esetben eltérő elemekből tevődik össze, melyek egymásra való átválthatósága kétséges (például egy változtatás a Polgári Törvénykönyvön járhat valamekkora szavazatveszteséggel, valamekkora szavazatnyereséggel, emellett módosíthatja a gazdasági folyamatokat, így annak lehet anyagi vonzata is, emellett a szintén anyagi vonzattal rendelkező adminisztratív rendszerre is hatással bírhat). Harmadrészt a döntés következményei eltérő időpontokban jelentkeznek, így értékük összevetése szintén nehéz. Negyedrészt pedig nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy a döntéshozatal folyamatos, mind a kormányon lévők, mind az ellenzékiek, mind pedig más szereplők részéről, a döntések sokszor egy időben történnek, a döntéshozók egymás döntéseiről nem is tudnak, ám mindezekkel egyszerre minden egyes döntés (akár csak kis mértékben is, de) módosítja a döntések környezetét, így az újabb döntések költségeit és hasznait is.

Ha ilyen nehézségekkel szembesülnek a döntéshozók stratégiájuk kialakításánál, akkor megfontolásaik modellezése szintén komoly nehézségekkel jár. Noha a választói magatartás részletes vizsgálata nem része írásunknak, érdemes annak egyik legelterjedtebb modelljét megvizsgálnunk. Hotellingnek a piaci viszonyokat térmodellel magyarázó elméletét a pártversenyre alkalmazó Downs (1957: 115-117) a szavazókat egy bal-jobb skálának megfelelő tengely mentén helyezte el, ahol a fennálló kínálatból minden szereplő a hozzá legközelebb álló pártra szavaz. Ami fontos újítás nála, hogy a szavazók nem egyenletesen oszlanak el: bár feltételezése szerint a középen álló szavazók száma a legmagasabb, elképzelhetőek olyan népességek is, ahol nem ez figyelhető meg. (Downs, 1957: 117-122) A pártok ebben a

környezetben modellje szerint arra törekszenek, hogy olyan pozíciót vegyenek fel, ahol a lehető legtöbb szavazó van hozzájuk közelebb, mint bármely riválisukhoz.

Bár a modell nagyon hasznos kiindulópont, kutatásunk szempontjából nem elégséges: nem ad választ arra, hogy tud egy párt újabb szavazókra szert anélkül, hogy megváltozna. Bár már Downs (1957: 132-133) felveti a többdimenziós pártverseny problémáját, illetve az egyes dimenziók eltérő súlyát az egyes szavazóknál, azokat aggregálhatónak tartja egyetlen dimenzióra. Az így keletkező aggregátum több eltérő ügy szavazói megítélésének eltérő eloszlásaiból áll össze (Williams, 2006: 36-37). Épp ezért egy pártnak, amennyiben pozícióján nem kíván változtatni, arra kell törekednie, hogy az egyes ügyek megítélése, illetve azok fontossága megváltozzon a szavazók számára. Ennek legfontosabb eszköze a napirend-formálás: segítségével minden politikai szereplő arra törekszik, hogy azon ügyek relatív súlya emelkedjen meg, melyben a medián szavazó álláspontja közelebb áll az adott párt álláspontjához (lásd 16. ábra). Így pedig a szavazói preferenciák aggregátumának medián pozíciója is közelebb kerül elhelyezkedésükhöz, azaz választói támogatottságuk is emelkedésnek indul (lásd Molnár, 2020a: 364). Újfent a Jobbik és a cigánykérdés napirendre tűzésének példáját lehetne említeni ennek illusztrálására. Épp ezért hatodik hipotézisünk értelmében **az ellenzéki pártok a közvélemény által fontosabbnak tartott ügyek kapcsán nagyobb hatást tudnak gyakorolni a kormányra (H6)**.

16. ábra A napirend-formálás értelmezése a pártválasztás térmodelljében

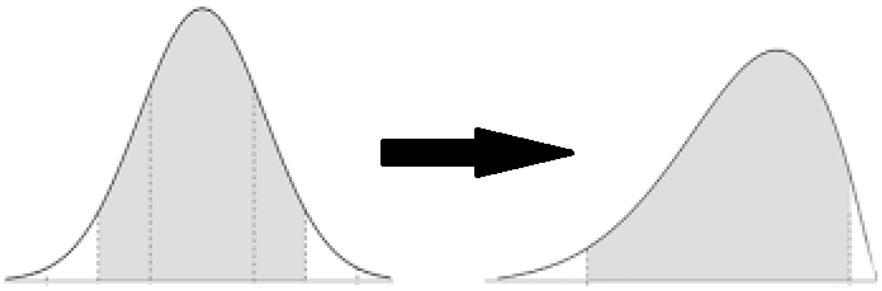

forrás: Molnár, 2020a: 364

Példaként nézzük meg a European Social Survey 2018-as felmérésének eredményét (ESS Round 9, 2018). Sajnos eltérő skálabeosztással, de megvizsgálták egyebek közt a közbiztonság és a szociálpolitika megítélését. Az egyszerűség kedvéért a szociális egyenlőség fontosnak ítélését baloldali, a rendpártiságot jobboldali álláspontnak felfogva, valamint a középső értékeket egy kategóriába összevonva az alábbi szavazói megoszlást láthatjuk:

- baloldali: szociálpolitika – 14,4%, közbiztonság – 1,2%
- inkább baloldali: szociálpolitika – 35,6%, közbiztonság – 6%
- közép: szociálpolitika – 20,5%, közbiztonság – 29%
- inkább jobboldali: szociálpolitika – 23,5%, közbiztonság – 36,8%
- jobboldali: szociálpolitika – 6%, közbiztonság – 27%

Jól látható, hogy amennyiben az aggregátum keletkezésében nagyobb súllyal jelenik meg a szociálpolitika, az a baloldali pártoknak, amennyiben a közbiztonság, az a jobboldali pártoknak kedvez. Ez újfent alátámasztja a befolyásolni kívánt ügyek kiválasztásánál a korábban leírtakat. Noha a hangsúlyok megváltoztatása és a választók meggyőzése egyaránt eleme a támogatottság növelésének, vizsgálatukat megkönnyíti, hogy mindkettő a napirendformálás segítségével történik, így vizsgálatunkat a politikai napirend formálására kell irányítsuk.

Az ellenzék tehát a napirend alakítását saját támogatottságának növelésére is tudja használni (Bräuninger-Debus, 2009; Kopecký – Spirova, 2008). A napirend-formálás emellett több más funkcióval is bír. A pártok rendszeresen fogalmaznak meg ígéreteket választóiknak (pl. választási programjaikkal), melyeket a mandátumszivárgás, a képviseleti problémák elkerülése végett (lásd Sebők, 2015) megkísérelnek napirendre tűzni (például törvényjavaslatok benyújtása formájában), ezzel törekedve támogatóik megőrzésére. A napirend-formálás emellett legitimációs célt is szolgál: segítségével lehetséges demonstrálni a kormányzóképességet is, azt, hogy egy ellenzéki párt önállóan is alkalmas életképes közpolitikai megoldások kialakítására, emellett a fontos problémákra irányul a figyelme (Helms, 2008b). Ezeket a célokat el tudják érni mind parlamenti (felszólalások, irományok benyújtása, egyéb megmozdulások), mind parlamenten kívüli aktivitásukkal (pl. demonstrációk, médiajelenlét, saját média alkalmazása, közlemények kiadása, kampány).

Elméletünk szempontjából ezek közül a támogatottság növelése az, mely a legnagyobb jelentőséggel bír. Természetesen arra nincs példa, hogy a kormányoldal az ellenzék aktivitására valamilyen formában nem reagálna. Az ellenzék napirendformálása a törvényalkotás befolyásolása szempontjából épp ezt célozza: hogy a kormányoldalt lépéskényszerbe hozza azáltal, hogy támogatottságának elvesztésével fenyegeti azt. (Cox, 2006)

Ez a reakció alapvetően három kategóriába sorolható az alapján, hogy mit állít a kormányzó erő a napirendre tűzött ügy jelentőségéről és az ellenzéki megoldási javaslatról. Amennyiben a kormányoldalon az ügy jelentőségét is elvitatják, értelemszerűen az ellenzéki megoldási javaslatot sem tartják elfogadhatónak. Ebben az esetben beszélhetünk elutasító stratégiáról (*'dismissive strategy'*). Amennyiben az ügy jelentőségét elfogadja, de az ellenzéki

megoldási javaslatot elveti, versengő stratégiáról beszélhetünk (*'adversarial strategy'*). Ez a versengés többféleképpen történhet: megfogalmazhat teljesen eltérő javaslatot, hasonló, ám kisebb mérvű javaslatot, illetve túl is licitálhatja a kormányoldal saját ellenzékét. Harmadikként, amennyiben mind az ügy jelentőségét elismerik, mind az ellenzéki javaslatot elfogadják, beszélhetünk alkalmazkodó stratégiáról (*'accomodative strategy'*). (Meguid 2005; de Wardt 2015, összefoglalva lásd 2. táblázat).

2. táblázat A három stratégia főbb vonásai

		Az ügy jelentőségét	
		Tagadja	Elismeri
A másik fél megoldási javaslatát	Elveti	Elutasító	Versengő
	Elfogadja		Alkalmazkodó

forrás: saját szerkesztés

Bár mind Meguid (2005), mind de Wardt (2015) a fősodorbeli pártok és rétegpártok kapcsolatrendszerére alkalmazza a fenti tipológiát, könnyű belátni, hogy könnyen kiterjeszthető egyrészt más pártok kapcsolatára is, másrészt pedig nem csak a kormányoldal ellenzéki javaslatokra adott reakcióira, hanem az ellenzéki pártok kormányoldali kezdeményezésekre adott válaszaira is. Mivel ezek a reakciók kétirányúak, természetesen egymással is kölcsönhatásban vannak: amennyiben akár a kormányoldal, akár az ellenzék megfogalmaz egy javaslatot, a másik fél reakciójaként választott stratégiájára kénytelen válaszolni, és így tovább (lásd Lynch – Whitaker, 2013). Ennek sok esetben hatása van a rivális pártra is: a radikális jobboldali pártok közeledése a fősodorhoz jelentős részben összefügg azzal, hogy maguk a fősodorbeli pártok is radikalizálódnak, azaz alkalmazkodó stratégiát folytatnak velük szemben (Wagner – Meyer 2014 és 2016). Vélhetően nagyobb a valószínűsége az alkalmazkodó stratégia választásának, ha ez nem igényel túl markáns fordulatot, azaz a két párt álláspontja között már eredetileg sem volt nagy eltérés. Így feltételezhető, hogy a Jobbik is azokban a kérdésekben és időszakokban bírt nagyobb befolyással a törvényalkotás eredményére, melyekben közelebb állt a kormánypártokhoz. Így hetedik hipotézisünk szerint **azokban az ügyekben nagyobb hatást képes kifejteni az ellenzék, melyekben álláspontja közelebb áll a kormány álláspontjához (H7).**

Összegezve, amennyiben egy ellenzéki párt törvényalkotásra gyakorolt hatását akarjuk vizsgálni, elsősorban napirend-formálásukra, valamint annak környezetére (a riválisokra, valamint a választókra) kell figyelnünk. Mielőtt vizsgálatunk módszerére rátérnénk, zárásul érdemes áttekinteni, a kérdéssel foglalkozó szakirodalom mit állapított meg vizsgálatunk tárgya, a radikális jobboldal kormányzatra gyakorolt hatásának ezeken túli speciális jellegzetességeiről.

4.6. A radikális jobboldali ellenzék kormányzatra gyakorolt hatása

Miközben a fenti ismertetés miatt már külön nem szükséges újra kitérnünk a radikális jobboldali ellenzék hatásgyakorlási mechanizmusaira, érdemes áttekinteni a velük foglalkozó szakirodalom legfontosabb eredményeit.

Williams (2006: 4) korábban már idézett műve a radikális jobboldali ellenzék hatását három szinten azonosítja: a napirendek, az intézmények és a közpolitika szintjén. Mindhárom szint szorosan kötődik eddigi megállapításainkhoz. A napirendek vizsgálatával már hosszasan foglalkoztunk. Az intézmények szintjén bekövetkező változásoknak csupán kisebb részét teszi ki a formális intézményrendszer megváltoztatása: sokkal könnyebben és sikeresebben gyakorolnak hatást a pártrendszer átalakításával, melynek hatásai aztán továbbgyűrűznek a másik két szintre is. A közpolitika szintjén alapvetően sikeres törvénykezdeményezéseiket érti, ám mint látni fogjuk később, ez ténylegesen másodlagos jelentőséggel bír: a napirend és a pártverseny átalakításával sokkal nagyobb sikert tudnak elérni a radikális jobboldali pártok, mint a formálisan általuk benyújtott törvényjavaslatok előterjesztésével (Schain, 2006).

Noha a radikális jobboldal hatását vizsgáló írások többnyire esettanulmányok, érdemes azokat nem a vizsgált pártok, hanem a befolyásolás színtere alapján csoportosítva vizsgálni. Zaslove (2004) kutatásai igazolták, hogy kormányra kerülve a radikális jobboldal komoly hatást tud gyakorolni a közpolitika-alkotásra. Ironikus, hogy a változások mértéke és sikere kevés kapcsolatot mutat a radikális párt választói támogatottságával (Akkerman – de Lange, 2012), noha nem igaz az a toposz, hogy a radikális jobboldali pártok kormányra kerülve elvesztenék támogatottságukat. Világos továbbá, hogy kormányra se szükséges kerülnie egy radikális jobboldali pártnak ahhoz, hogy a politikai közegben komoly változásokat idézzen elő (Schain – Zolberg – Hossay, 2002), sőt sokszor a szignifikáns parlamenti jelenlét sem szükséges ehhez (Lynch – Whitaker, 2013). Bíró Nagy és szerzőtársai (2013) eredményei a magyar közegben ugyanezt igazolták. Ugyanakkor ennek korlátaira hívja fel a figyelmet Minkenberg (2001): amennyiben egy radikális jobboldali pártot sikeresen elszigetelnek, kirekesztenek vetélytársai,

a közpolitika-formálásra gyakorolt hatása számottevően csökken (ez részben egybecseng hetedik hipotézisünk feltételezésével is).

A többszintű kormányzásra áttérve észlelhetjük, hogy egy radikális jobboldali párt önkormányzati szinten még komolyabb eredményeket képes felmutatni még kis támogatottság mellett is, amennyiben mandátumokat tud szerezni (Loxbo, 2010). Az ellenkező végletet képviseli az Európai Unió szintje, ahol Almeida (2010) eredményei szerint a radikális jobboldal támogatottságához és birtokolt pozícióihoz képest is kifejezetten gyenge érdekérvényesítési képességgel rendelkezik.

Más szerzők vizsgálata középpontjában a befolyásolt közpolitikai területek szerepelnek: Halikiopoulou és szerzőtársai (2015) a neonáci Arany Hajnal esetében is ki tudták mutatni a görög gazdaságpolitikára gyakorolt nagy hatást (noha épp a fentebb kifejtett elszigeteltsége miatt más területeken befolyásuk nem jelentkezett). Általában sokkal gyakoribb, hogy a bevándorlással (Akkerman – de Lange, 2012) vagy a közbiztonsággal kapcsolatos javaslataikat elfogadják (Mudde, 2013), de szimbolikus ügyek kapcsán sem példátlan ez (Pytlas, 2016).

A legtöbb szerző arra a kérdésre kíváncsi a radikális jobboldali pártok és a jobbközép pártok viszonyát a rétegpárt-fősodorbeli párt dinamika szemszögéből elemezve, hogy a jobbközép (jellemzően konzervatív vagy kereszténydemokrata) pártokra milyen hatást képesek gyakorolni. A pártrendszer egészét vizsgálva jól látható jelenlétük polarizáló hatása (Bale, 2003). A jobbközép pártokra így komoly hatást tudnak gyakorolni: az javaslataik egy részét, továbbá napirendjüket jelentős részben átveszi (Enyedi, 2016a). Ez a jobbközép pártok kormányra kerülésének valószínűségét jelentősen növeli (Bale, 2003), mind Kelet-, mind pedig Nyugat-Európában (Krekó – Mayer, 2015; Enyedi, 2016b). Érdekes, hogy miközben a jobbközép radikalizálódik, ezzel párhuzamosan gyakran megfigyelhető a radikális jobboldal mérséklődése (Enyedi – Róna, 2017). Kevesebb figyelem irányul a más pártcsaládba tartozó riválisaikra gyakorolt hatásukra. Bale és szerzőtársai (2010) megállapítása szerint a balközép pártok is hajlamosak átvenni kezdeményezéseik egy részét, noha ez nagyban függ a többi párt választól, valamint a balközép pártok belső megosztottságától is. Róna (2016) szintén a baloldali pártok eltérő válaszait észlelte.

5. Módszertan

Az elméleti hátterünk ismertetése után kulcsfontosságú kérdés annak bemutatása, hogy felvázolt hipotéziseinkre miképpen adhatunk választ. Ehhez először is be kell mutatnunk, miért a Jobbik Magyarországért Mozgalom 2010-2018 közötti működését választottuk vizsgálatunk tárgyának. Ezután a hipotéziseink szisztematikus megválaszolásának módszerét kell feltárnunk, ehhez pedig a segítségünkre szolgáló kutatási irányok ismertetése történik. Így röviden bemutatásra kerül az ígéretkutatás, a napirend-kutatások és a törvényalkotás-kutatás alkalmazott módszertana. Vizsgálatunk fontos eleme három közpolitikai terület (nevezetesen a közbiztonság, a bevándorlás és a devizahitelek kérdése) esettanulmány segítségével történő vizsgálata, mely a napirend-elemzés eredményei adta ellentmondások között segít eligazodni. Ennek segítségével világosan elválik egymástól a napirend (így a törvényalkotás napirendjének) vizsgálata, illetve a törvényjavaslatok sorsát és az esettanulmányokat vizsgálva a törvények konkrét tartalmának, a tartalmukra gyakorolt jobbikos hatásnak a vizsgálata. Végül ismertetjük a hipotéziseinkben szereplő fogalmak operacionalizálást, mérésük módszerét.

5.1. Esetválasztás

Vizsgálatunk célja tehát annak elemzése, hogy a radikális jobboldali ellenzék milyen hatást képes gyakorolni országa törvényalkotásának folyamatára. Mivel a kormány dominálta törvényhozásra számtalan tényező hatással van, érdemes olyat keresnünk, ahol azok hatása a lehető leggyengébb. Szerencsés, ha a törvényalkotási folyamat valamennyi vétópontja felett a kormányoldal rendelkezik ellenőrzéssel, illetve ha ez a kormányoldal egypárti vagy kvázi egypárti. Ebben az esetben nincs szüksége a kormányoldalnak kompromisszum kötésére. Szerencsés továbbá, ha jelen van egy nem csupán szignifikáns, hanem kifejezetten erős radikális jobboldali párt is. Mivel ellenzéki radikális jobboldal hatását vizsgáljuk, fontos, hogy a vizsgált időszakban ez a párt ne kerüljön kormányra. Vizsgálatunkhoz kapcsolódóan szintén fontos szempont a stabilitás: szerencsés, ha hosszabb ideig nem következik be kormányváltás. Végezetül különösen szerencsés, hogyha, amennyiben nem olyan kétpártrendszerről beszélünk, ahol az ellenzéki párt radikális jobboldali, a nem radikális jobboldali ellenzék minél bénultabb, és minél kisebb a kezdeményezőkészsége.

A 3. táblázat bemutatja, hogy az elmúlt évtizedekben mely egynél több ciklusban folyamatosan regnáló kormány rendelkezett radikális jobboldali ellenzékkel. Látható, hogy az érintett tizenhat kormány közül tizenegy csupán a kormányfő személye kötött össze, a kormányt támogató pártok köre nem volt állandó. Megállapítható továbbá, hogy mindegyikük legalább

névleg koalíciós kabinet volt. Hatalmi koncentráció tekintetében kiemelkednek közülük a 2010 után hivatalban lévő Orbán-kormányok. Nyolc kormány kapcsán rendelkezett a radikális jobboldali ellenzék komolyabb parlamenti pozíciókkal (10%-ot meghaladó mandátumarány). Szintén nyolc kormány töltött ki egynél több teljes parlamenti ciklust előrehozott választások nélkül (köztük az Orbán-kormányok hármat is). Ezen szempontok alapján egyértelműnek tűnik, hogy a magyar eset vizsgálata megfelelő a kérdés tárgyalására.

3. táblázat Több cikluson át hivatalban lévő kormányok radikális jobboldali ellenzékkel

ország	időszak	kitöltött ciklusok száma	egypárti kormány	változás a kormány összetételében	radikális jobboldal mandátumaránya (%)	megjegyzés
Ausztria	2008-2016	1	nem	nincs	19-22	
Belgium	1981-1992	2	nem	van	0,5-6	
Belgium	1999-2008	2	nem	van	7-8	
Ciprus	2016 óta	1	nem	van	4-7	csak az elnök azonos
Dánia	1975-1982	1	nem	van	9-15	
Dánia	1982-1993	2	nem	van	3-9	
Dánia	1993-2001	2	nem	van	2-9	
Hollandia	2003-2010	1	nem	van	5-6	
Hollandia	2012 óta	2	nem	van	10-13	
Liechtenstein	2013-2021	2	nem	nincs	16-20	
Magyarország	2010 óta	3	nem	nincs	12-13	névleg koalíció
Norvégia	1981-1986	1	nem	nincs	1-3	
Norvégia	2005-2013	2	nem	nincs	22-24	
Spanyolország	2019 óta	0	nem	van	7-15	
Svédország	2014-2021	1	nem	van	14-18	
Szerbia	2004-2008	0	nem	van	32-33	

forrás: Siaroff (2019)

További előnye a magyar eset kiválasztásának, hogy a 2010 utáni időszakban a baloldali ellenzék jórészt elvesztette kezdeményezőkészségét, napirend-formálási ereje igencsak

megcsappant. Épp ezért a kormány és a radikális jobboldali ellenzék kapcsolatába a lehető legkevesebb egyéb zavaró tényező avatkozott be: a potens ellenzék körének beszűkülése mellett, mint később részletesen is bemutatjuk, a rendszeren belüli hatékony vétópontok is megszűntek vagy legalábbis erősen meggyengültek.

Felmerül ugyanakkor, hogy mi legyen a vizsgált időszak. A Jobbik parlamentbe kerülése és a Fidesz-KDNP kormányra kerülése viszonylag egyértelműen kijelöli az időszak kezdetét, ugyanakkor a záródátum már nem ennyire magától értetődő. A Jobbik 2013 őszétől egy jelentős átalakuláson, mérséklődésen ment keresztül (*„néppártosodás”*), ami arra vezetett, hogy 2019 őszére a párt már egy baloldali együttműködés részévé vált, önálló politizálása jelentősen leszűkült, ráadásul ideológiai átalakulása is bizonytalanná teszi a szakirodalomban korábban még egységesnek tekinthető radikális jobboldali besorolását (lásd Molnár, 2018a és 2020). Ezen bizonytalanságok miatt vizsgálatunk két választási ciklusra, így a 2010 és 2018 tavasza közötti időszak nyolc esztendejére terjed ki.

5.2. A közpolitikai napirend kutatása

Az elméleti fejezetekből egyértelműen kiderült, hogy az ellenzék elsősorban a napirend formálásának segítségével képes befolyást gyakorolni a kormányzatra. Épp ezért fontos áttekinteni, hogy a napirendet milyen módszerekkel érdemes vizsgálni.

A politikai napirend számos arénával rendelkezik. Van napirendje a közvéleménynek, a különböző társadalmi szervezeteknek, pártoknak, a médiának, a politikai intézményeknek, de például a jogalkotásnak is. Ezek közül kutatásunk szempontjából kiemelt jelentősége van a pártok és a jogalkotás (azon belül is a törvényalkotás) napirendjének, de elméletünk szempontjából a közvélemény és a politikai intézmények közül a törvényhozás napirendje is kulcsfontosságú.

A közpolitikai napirend vizsgálatának két alapvető módja van: az ügyközpontú és területközpontú. Az ügyközpontú vizsgálatok egy-egy kulcsfontosságú ügyre fókuszálnak, mely érinthet számos közpolitikai területet. Így például a koronavírus-járvány ügye érinti az egészségügyet (kórházi ellátás, oltás stb.), az oktatásügyet (távoktatás), a munkaügyet (távmunka), a makrogazdaságot (a járvány gazdasági hatásai), a külügyet (határátlépések szabályozása) stb. Előnye, hogy a legfontosabb közpolitikai kérdések nagyon alapos vizsgálatát teszi lehetővé, minél több szempont figyelembevételével, azonban kevéssé alkalmas összehasonlító, hosszú idősoros elemzésekre, illetve a napirend egészét lefedő vizsgálatokra.

Ezzel szemben a területközpontú napirendi vizsgálatok közpolitikai területenként elemzik a napirendet, azok felbukkanását, súlyát tárják fel. Így például az oktatásügy jelentőségét azzal mutatják ki, hogy megjelenését a magában foglalt ügytől függetlenül is feltárják (így felsorolják például a koronavírus-járvány miatti távoktatást, a pedagógusbér kérdését, a tantervreformot, a tanárképzést, az egyetemek modellváltását stb.). Hátránya, hogy látszólag széttagol összetartozó napirendi elemeket (lásd a fenti példát a koronavírus-járványról), viszont előnye, hogy le tudja fedni a teljes politikai napirendet, és jobb összehasonlítást tesz lehetővé.

Épp ezért számunkra ez utóbbi a kívánatos módszer. A magyar politikai napirend vizsgálatát a Comparative Agendas Project (a továbbiakban CAP) módszertanát alkalmazva végezzük. Ez minden dokumentumot 21 közpolitikai főtémakör (például oktatásügy, közlekedéspolitika)[13] és kétszáznál is több altémakör (például felsőoktatás, vasúti közlekedés) valamelyikébe sorol be. Az osztályozás egyértelmű, kölcsönösen kizáró és teljeskörűen lefedő: azaz egy vizsgált dokumentum egyetlen kódot kaphat, minden dokumentum kap egy kódot, és a kódok között nincs átfedés. A CAP módszertanával szemben gyakran megfogalmazódó kritika, hogy az eredetileg amerikai környezet vizsgálatára kifejlesztett kódrendszer mennyire segíti elő az európai (jelen esetben a magyar) viszonyok vizsgálatát. Ennek a problémának a tompítását szolgálja, hogy a magyar kutatócsoport által alkalmazott kódkönyv[14] több ponton eltér az eredetitől.[15] Így több, a magyar környezetben irreleváns témakör (pl. az indiánokkal kapcsolatos ügyek) eleve hiányzik, más esetekben viszont a magyar kontextusban fontos témakörök egy része is megjelenik (pl. a nemzetpolitika). Emellett abban az esetben, amikor a meglévő kódolás kevésbé használható (ez a helyzet a devizahitelek kérdéseit vizsgáló, harmadik esettanulmányunkkal), ott kiegészítésül más módszerrel azonosítottuk az ügy napirendi jelenlétét (ez esetben szótár alapú gépi kódolással, melyre még visszatérünk).

Vizsgálatunkhoz természetesen nincs szükségünk valamennyi CAP-adatbázisra, illetve természetesen a vizsgálat időszakára is szűrnünk kell (az adatbázisokról bővebben lásd Molnár – Sebők, 2021). A Jobbik ígéreteinek azonosításához egyrészt a párt 2010-es és 2014-es választási programját, másrészt a párt politikusai által 2010-2018 között benyújtott

[13] A főtémakörök teljes listája: makrogazdaság, emberi jogok, egészségügy, mezőgazdaság, munkaügy, oktatásügy, környezetvédelem, nergiapolitika, bevándorlásügy, közlkedéspolitika, igazságügy és rendvédelem, szociálpolitika, lakásügy, egyéb pénzügypolitika, hadügy, tudománypolitika, külgazdaság, külpolitika, kormányzati működés, földpolitika, kultúrpolitika.

[14] Lásd https://cap.tk.hu/kozpolitikai-magyar, letöltés ideje: 2023.02.03.

[15] Lásd https://www.comparativeagendas.net/pages/master-codebook, letöltés ideje: 2023.02.03.

törvényjavaslatokat vizsgáljuk meg. Mivel a képviselők kapacitáshiányuk miatt gyakran nem nyújtanak be kidolgozott törvényjavaslatokat, így a párt politikusainak parlamenti felszólalásait is bevonjuk vizsgálatunkba. Ez azért is szerencsés, mert kiváló terepét adják a politikai napirend vizsgálatának. Épp ezért a kormányzatra gyakorolt hatás mérésére nem csupán a Jobbik 2010-2018 közötti parlamenti felszólalásait vizsgáljuk meg, hanem az időszak valamennyi parlamenti felszólalását. A napirend vizsgálatára el kell különítsük azokat a felszólalásokat, melyek önálló kezdeményezésre születnek (például az előterjesztő beszéde egy törvényjavaslatról, parlamenti kérdések, napirenden kívüli felszólalások), és azok, melyek a parlamenti ülések kötöttebb rendje miatt jönnek létre (például ülésvezetés, válasz egy más által feltett kérdésre, hozzászólás egy vitához). A törvényalkotásra gyakorolt hatás vizsgálatához természetesen meg kell vizsgáljuk az elfogadott törvények napirendjét is.

A változások mérésére két módszer alkalmazása tűnik a legcélravezetőbbnek. Az egyik az egyes közpolitikai területek előfordulási arányának vizsgálata. Mivel főleg a napirend-átvitelét vizsgálva ez nem tűnik kielégítőnek (ugyanis egyszerre több területen bekövetkező változás vizsgálatára kell vállalkoznunk), erre más mutatót is találnunk kell. Két több dimenzió mentén elhelyezkedő adat távolságának mérésére több mutató is a rendelkezésünkre áll, talán a legegyszerűbb, mégis általánosan használható ezek közül az euklideszi távolság (Steiner – Cook, 2013: 241). Ez a távolság az egyes dimenziók mentén felvett értékek különbségei négyzeteinek összege. Ez egyenlettel kifejezve:

$$d_{ij} = \sum_{g=1}^{p} (x_{ig} - x_{jg})^2 \ ,$$

ahol d_{ij} az i és j pont euklideszi távolsága, x_{ig} i pont g dimenzió szerinti elhelyezkedése, x_{jg} j pont g dimenzió szerinti elhelyezkedése.

Mi ennek a bevett gyökét fogjuk alkalmazni vizsgálatunk során. Azaz két napirend összehasonlítását ügy végezzük el, hogy az egyes témakörök arányainak különbségeinek négyzeteit összeadjuk, elosztjuk az összeadott elemek számával, majd az összegből gyököt vonunk.

5.3. Az esettanulmányok

Hipotéziseink megvizsgálásához a politikai napirend általános és szisztematikus elemzése mellett érdemes elmélyednünk néhány kiválasztott közpolitikai terület alapos vizsgálatában. Ezek kapcsán az ígéretkutatás következőekben ismertetendő módszertanát alkalmazva részleteiben is bemutatjuk a Jobbik kezdeményezéseit, összehasonlítva a többi

aktoréival, majd azok megvalósulását. Mindehhez, ahol rendelkezésünkre áll adat, az előzőekben bemutatott adatforrásokat is felhasználjuk.

Az esettanulmányok körébe olyan területeket érdemes választani, melyek eltérő körülmények között jelentek meg. Így vizsgálatunk körébe bevonásra kerül három esettanulmány: a közbiztonságról, a bevándorlásról és a devizahitelekről.

A közbiztonság kérdése, már a 2010-es választások előtt kiemelt szerepet töltött be a magyar politikai napirenden. A vizsgált időszak során végig meghatározó a jelenléte. Mivel teljeskörű vizsgálata parttalan lenne, egy jól megragadható elemére, a büntetőjogra fókuszálva mutatjuk be a Jobbik rá gyakorolt hatását.

A bevándorlás jellemzően lényegtelen szerepet játszott a magyar politikai napirenden. Mint a későbbiekben kiderül, egy külső sokk hatására, 2013-tól kezdett felértékelődni először a Jobbik, majd a teljes politikai nyilvánosság számára. Vizsgálatát az teszi különösen izgalmassá, hogy akkor válik a napirend meghatározó elemévé, amikor az ellenzék egy vétópont felett ellenőrzésre tesz szert: a Fidesz-KDNP elveszíti minősített többségét az Országgyűlésben.

Harmadikként egy olyan ügyet vizsgálunk, mely a Jobbik napirendjén már a 2010-es választások előtt megjelent, miközben a többi szereplő számára még másodlagos volt a kérdés. Ez a devizahitelek ügye, melynek háttérbe szorulása épp fordítva, a kétharmados többség megszűnésekor következett be. Vizsgálata lehetővé teszi, hogy megvizsgáljunk egy olyan ügyet, mely amellett, hogy súlyos társadalmi-gazdasági problémákból táplálkozott, jelentős részben a Jobbik tevékenysége révén került a napirendre. Bár a terület maga rendelkezik a következőekben részletezett és alkalmazott CAP-projektben alkalmazott kóddal, sajnos a legtöbb esetben az ezt tartalmazó altémakör nem kerül jelölésre. Épp ezért kiegészítve adatainkat egy szótáralapú kódolási módszer segítségével (a „deviza” szóra rákeresve, majd kézzel validálva az eredményeket) kiegészítettük meglévő adatainkat (a módszerről részletesebben lásd Molnár, 2016).

A három esetet kvalitatív módszerekkel vizsgáljuk. A vizsgálat rendezőelve Baumgartner és szerzőtársai (2009) tanulmányának megközelítése a döntéshozatalra vonatkozólag. A döntéshozatal folyamatát ők három szakaszra osztják, melynek első eleme a bemeneti szakasz (*input*), a társadalmi-gazdasági környezetről való ismeretek összegyűjtése. Ezt követi a feldolgozási szakasz (*process*), melynek során a politikai intézményrendszer feldolgozza a beérkező információkat, kirajzolja a megjelenő álláspontokat, illetve formálisan akár döntést is hoz. A harmadik, lezáró szakasz a kimeneti szakasz (*output*), mely a döntések végrehajtását, a szükséges anyagi források biztosítását és felhasználását jelenti. Mi ez utóbbit

nem vizsgáljuk, ugyanakkor minden esetben igyekszünk először bemutatni az esettanulmány kapcsán tárgyalt témakör társadalmi-gazdasági környezetét: az ügy általános megértéséhez szükséges néhány statisztikai adattal, majd közvélemény-kutatási eredmények segítségével feltárva a választók álláspontját, preferenciáit, majd a pártok álláspontjait. Ezt követi a parlamenti viták napirendjén betöltött szerepük feltárása, majd rátérünk a Jobbik indítványaira, kiemelve egyrészt a napirend formálására legalkalmasabb eszközöket (kérdés, interpelláció, azonnali kérdés, napirend előtti és utáni felszólalás), másrészt pedig a konkrét jogalkotás lehetőségét magukban hordozó törvényjavaslatokat. Végül mindezek hatását vizsgáljuk a ténylegesen elfogadott és kihirdetett törvényekre.

5.4. Az ígéretkutatás[16]

Tehát mivel nem kizárólag az ellenzék napirendre gyakorolt hatására korlátozódik vizsgálatunk, hanem a törvényalkotás befolyásolására is, szükségünk van a későbbi esettanulmányainkban a Jobbik ígéreteinek megvalósulását részleteiben is vizsgálni. Ehhez szükségünk lesz az ígéretkutatás módszertanának alkalmazására is.

A fentebb már bemutatott korpusz tartalomelemzése (lásd Krippendorff, 2004) segít nekünk a Jobbik ígéreteinek, közpolitikai javaslatainak azonosításában. Szem előtt kell tartanunk az ígéret fogalmát: „kötelezettségvállalás valamilyen cselekedet végrehajtására vagy valamilyen eredmény elérésére, amennyiben objektív módon fel lehet mérni, hogy a cselekedet valóban végrehajtásra került-e, vagy az eredményt elérték-e” (Royed, 1996). Azaz, ahogy Costello és Thomson (2008) felhívja a figyelmet, csupán egzakt ígéretek alkalmasak empirikus vizsgálatra. Soós, Papp és Gyulai (2013: 61) ezt azzal egészíti ki, hogy az ígéreteknek három csoportját különböztethetjük meg: (1) a tesztelhető kritériumokkal rendelkezőek, (2) a nem egyértelmű kritériumokkal rendelkezőek, és (3) az objektíve vizsgálhatatlan ígéretek. Az elsőre lehet példa egy konkrét adónem eltörlésének, a másodikra például a kisvállalkozások támogatásának, a harmadikra pedig a békésebb közélet megteremtésének ígérete. Azaz Costello és Thomson fenti megszorítása értelmében csupán előbbi kettő tekinthető ígéretnek.

Az ígéretkutatás az okozatiság ismeretelméleti vonatkozásait bemutató fejezetben már érintett okokból nem irányulhat egyetlen szereplő ígéreteire: mind a kormányoldal, mind ellenzéke ígéreteit ismernünk kell (lásd például Artés – Bustos, 2008). Ez különösen azért fontos, hogy ne tekinthessük ellenzéki sikernek azokat az eseteket, melyekben a kormányoldal

[16] Az alfejezet átfedést mutat Böcskei és Molnár (2019) tanulmányával.

esetleg eleve (esetleg már ellenzékét megelőzően) az ellenzékével azonos ígéreteket fogalmazott meg, így ténylegesen szó sem lehet az ellenzék hatásgyakorlásáról.

Az ígéretkutatás ezen, ügyközpontú megközelítése két lépcsőben végezhető el. Először azonosítani kell a megfogalmazott ígéreteket, majd tartalmuk szerint osztályozni azokat (Artés – Bustos, 2008). Noha a legelterjedtebb eljárás minden ígéret vizsgálatára vállalkozik (lásd Moury, 2011; Moury – Fernandes, 2016; Thomson et al 2014), ez a pártprogramokra alapozott kutatások esetében értelmezhető elsősorban. Ennek egyértelmű hátránya, hogy nem teszi lehetővé a ciklusközi változások értékelését (ráadásul a Fidesz hivatalos választási programmal utoljára 2010-ben állt elő, így az összehasonlítás is nehézségekbe ütközne). Mivel vizsgálatunkba bevonjuk a parlamenti kezdeményezéseket is, vizsgálatunk kereteit szétfeszítené azok mindegyikének vizsgálata. Így a lentebb bemutatásra kerülő esetek vizsgálatára szorítkozunk, azok kapcsán végezzük el ezt a teljeskörű feltárást.

Az ígéreteket teljesítésük alapján a szakirodalom alapvetően három csoportba osztja: (1) teljesült, (2) részben teljesült és (3) nem teljesült (Mansergh – Thomson, 2007). A teljesülés akkor következik be, ha valamely kormányzati intézkedés következtében az ígért eredményt elérik, vagy az ígért cselekvést végrehajtják. Részben teljesül az ígéret, ha a kormányzati intézkedés következtében az ígért állapotot csak részben sikerült elérni. Akkor mondhatjuk, hogy egy ígéret nem teljesült, ha kitűzött célját még csak részben elérő kormányzati intézkedésre sem került sor. (Moury – Fernandes, 2016: 11) Fontos kiemelni, hogy ez a három kategória nem feleltethető meg teljesen az ellenzéki javaslatokra adott válaszok korábban bemutatott hármas kategóriabesorolásának (alkalmazkodó, versengő és elutasító stratégia). Mivel kutatásunk a törvényalkotásra fókuszál, ezt ki kell egészítenünk egy negyedik kategóriával, mely azokat az ígéreteket foglalja magában, melyek szabályozása nem törvényekkel történik.

A négy kategória közül a részleges teljesülés igazolása a legnehezebb. Az alábbi eseteket tekinthetjük részleges teljesülésnek:

- amennyiben az ígéret egy eredmény elérése volt, és történt kísérlet ennek elérésére, ám az nem hozott teljes sikert
- ha ígéret született egy új törvény elfogadására, ám a régit módosították az ígéretnek megfelelő módon (Artés – Bustos, 2008)
- az ígért határidő utáni elfogadás esetén
- nem teljesen megegyező, de hasonló javaslat elfogadása esetén (Naurin 2014, 1052-1053)

Nem teljesen egzakt eredményre tett ígéretnél új törvény elfogadása vagy a régi módosítása is teljesíti az ígéretet. Amennyiben ugyan benyújtásra került egy, az ígéretnek megfelelő törvényjavaslat, ám azt a parlament nem fogadta el, az ígéret nem tekinthető teljesítettnek. (Artés – Bustos, 2008: 311-312)

A teljesülés mércéjéül az ígéretben megfogalmazottakat kell vennünk, nem választhatunk ki saját kritériumokat (Elinder – Jordahl – Poutvaara 2015, 180). Sokszor az ígéret nem egy konkrét javaslat elfogadására, hanem költségvetési kiadások növelésére vagy csökkentésére vonatkozik. Ez esetben a költségvetési kiadások változásait vizsgáljuk meg.

5.5. A törvényalkotási folyamat vizsgálata

A napirendek és a törvényalkotás változásain túl leíró jelleggel megvizsgáljuk a Jobbik törvényjavaslatainak sorsát is.

Bár nem várható el, hogy egy párt képviselői törvényelőkészítési tevékenységükben felvehessék a versenyt a minisztériumok szakapparátusával, így nem is feltételezhető a tényleges törvényalkotás intenzitásához mérhető aktivitás a Jobbik képviselői részéről, annak a közegnek, melyben a párt működik, jó indikátora lehet annak megfigyelése, milyen közvetlen hatása van tényleges parlamenti tevékenységének a törvényalkotásra.

Ennek érdekében meg fogjuk vizsgálni, az általuk benyújtott törvényjavaslatok meddig jutottak a törvényalkotás folyamatában, a tárgyalásuk hogy zajlott, milyen álláspontot fogalmazott meg róluk a többi politikai szereplő. Emellett a benyújtott javaslatok jellegét, tartalmát is elemezni fogjuk leíró módszerek segítségével. Ezeket a javaslatokat összehasonlítjuk mind a többi párt törvénykezdeményezési tevékenységével, mind a vizsgált időszakban ténylegesen elfogadott törvényekkel.

5.6. A felhasznált adatok bemutatása

A következőekben áttekintjük a kutatás során felhasznált adatokat, valamint ennek keretében operacionalizáljuk a hipotéziseinkben szereplő fogalmakat.

A törvényjavaslatok adatait az Országgyűlés hivatalos honlapján szereplő adatokból építkező Comparative Agendas Project-adatbázis (CAP) alapján mutatjuk be. Az adatbázis elemzett része tartalmazza valamennyi 2010 és 2018 között benyújtott törvényjavaslat adatait. Ez összesen 2918 iromány jelent, melyek közül 392 benyújtói között szerepel jobbikos politikus, közülük három esetben más pártok politikusaival együtt. A vizsgálathoz az adatbázis leíró metaadatai közül felhasználtuk a benyújtás dátumára, címére, tartalmi összefoglalójára,

benyújtójára vagy benyújtóira, az irromány sorsára, valamint közpolitikai tartalmára vonatkozó adatokat. Amennyiben egy törvényjavaslat az Országgyűlés plenáris napirendjére került, áttekintettük tárgyalásának folyamatát is az Országgyűlés hivatalos adatai alapján. A közpoltikai tartalom meghatározására a fentebb már bemutatott CAP-főtémakörökön alapuló kódolást vettük alapul.

A közpolitikai napirend meghatározására szintén a CAP adatbázisait alkalmazzuk. A pártprogramokra vonatkozóan mind a 2010-es, mind a 2014-es választásokra vonatkozóan vannak adatok: az MSZP, a Jobbik és az LMP esetében mindkét választásra vonatkozólag, a Fideszről (lévén 2014-ben nem készítettek hivatalos választási programot) csupán 2010-ből. Ezek a programok 2010-ben 7026 mondatnyi vagy kvázi-mondatnyi közpolitikai tartalommal bíró állítás tartalmaztak, 2014-ben pedig 4909-et (a Jobbik 2010-ben ebből 2294, 2014-ben 2708-at foglalt programjába). A megfigyelések pontos szövege, közpolitikai tartalma, valamint a tartalmazó dokumentum neve, megjelenésének ideje és kibocsátó pártja is szerepel az adatbázisban. (M. Balázs, 2018).

A napirend megállapításához a törvényjavaslatok fentebb már bemutatott adatbázisán túl az elfogadott törvényekre vonatkozólag is rendelkezésünkre áll egy CAP-adatbázis. A felhasznált változóik köre megegyezik egymással annyi különbséggel, hogy az elfogadott törvények közpolitikai altémaköre is rögzítésre került. A törvények adatbázisa a vizsgált időszakból 1589 megfigyelést tartalmaz. (Molnár, 2018b)

Harmadik forrásként a vizsgált időszak parlamenti felszólalásait vonjuk be elemzésünkbe a CAP Országgyűlésinapló-adatbázisából. Ekkor 145498 beszéd hangzott el az Országgyűlés plenáris ülésein összesen 156581 napirendi elemhez kapcsolódóan (jellemzően az ülésvezető elnök felszólalásai érintettek több napirendi pontot). Ezek közül a Jobbik politikusai 27595 beszédet mondtak el 28943 napirendi ponthoz kapcsolódóan. A beszédek közpolitikai tartalmán, elhangzásának időpontján, elmondójának személyén és pártállásán, betöltött tisztségén túl tartalmazza az érintett napirendi pontot, valamint annak típusát is. Így lehetőség lesz azon jobbikos beszédek kiszűrésére is, melyek kimondottan a párt napirend-formálási tevékenysége következtében születtek, és nem más politikai szereplők napirend-formálási törekvéseire adott reakciók voltak (például egy jobbikos képviselő által feltett azonnali kérdés a Jobbik napirend-formálási kísérlete, míg ugyanezen politikus hozzászólása egy kormánytag törvényjavaslatához a Fidesz-KDNP napirend-formálására adott reakció csupán).

Az egyes közpolitikai kérdések fontosságáról az Eurobarométer felmérései szolgáltatnak adatokkal. Az ők legfontosabb ügyekre vonatkozó adatbázisa a vizsgált időszak

nyolc éve alatt tizenhat hullámban mérte fel a magyar válaszadók által megnevezett két-két legfontosabbnak tartott közpolitikai ügyet. A felmérések nagyjából félévente, májusban és novemberben készültek el. Sajnálatos módon 2010 novemberében, valamint 2011 során nem készült ilyen felmérés, továbbá 2014-ben márciusban is, 2015-ben februárban is, 2018-ban pedig csak márciusban készült el a felmérés. Ezek a felmérések egy kivételével (akkor 17-re) 16 közpolitikai területre kérdeztek rá.[17]

A közvélemény egyes közpolitikai ügyekről alkotott véleményének felmérésére a European Social Survey adatfelvételeit vesszük alapul. Ezek a felmérések kétévente készültek a vizsgált időszakban négy alkalommal (2010-ben, 2012-ben, 2014-ben és 2016-ban), illetve vizsgálatunkba bevonjuk a 2018-as választások után néhány hónappal készült 2018-as felmérés eredményeit is. Ezek a kérdőívek a többek között a bevándorlás, a közbiztonság, az európai integráció megítélésére is rákérdeznek.

A Jobbik és a Fidesz közötti távolság mérésére a Chapel Hill Expert Survey adatait használjuk fel, melyek szakértői becslések alapján. Az adatbázis négyévente elkészülő frissítései többek közt tartalmazzák a releváns pártok elhelyezkedését a bal-jobb skálán, illetve számos közpolitikai ügy mentén. Szintén összehasonlításukat segíti a Manifesto Project kutatása, mely a pártprogramok (vagy azzal egyenértékű dokumentumok) elemzését végzi el több szempont alapján.

A Jobbik támogatottságát, annak alakulását a Medián közvéleménykutató mérési eredményei alapján dolgozzuk fel, Török Gábor (2020) gyűjtésében.

A Jobbik zsarolási potenciáljának mérésére szolgál a politikusai vagy a párthoz közel álló személyek által betöltött hivatalok vizsgálata. A parlamenti képviselők számának napi bontását az Országgyűlés hivatalos adatai alapján vizsgáljuk. Mivel, mint később ki fog derülni, más, a törvényhozás szempontjából vétópontot képző tisztség betöltőjének delegálására nem nyílt lehetőségük a vizsgált időszakban, így más intézmények vizsgálatára nincs szükségünk. A Jobbik politikusai által birtokolt bizottsági elnöki tisztségekre vonatkozó adatokat az Országgyűlés honlapjáról gyűjtjük össze. A bizottságok vizsgálata kapcsán ezen túlmenő adatok nem szükségesek: a törvényalkotás szempontjából fontos bizottságok a magyar parlamenti rendszerben kormánypárti többséggel rendelkeznek.

[17] Lásd: Eurobarometer: polit_issues_national (gesis.org), letöltés ideje: 2022.04.24.

6. Leíró adatok

6.1. A Jobbik parlamenti felszólalásainak napirendje

A Jobbik parlamenti felszólalásainak hatásának elemzését érdemes maguknak a felszólalások leíró adatainak bemutatásával kezdeni. A vizsgált időszakban a Jobbik politikusai 28943 felszólalást mondtak el az Országgyűlés plenáris ülésein (lásd 17. ábra), melyek közül 13578 rendelkezett közpolitikai tartalommal (a többi jórészt a párthoz tartozó ülésvezető elnökök felszólalása volt, kisebb részben ügyrendi, személyes érintettség miatti és jegyzői felszólalások, illetve olyan ceremoniális beszédek, mint az eskütételek, vagy a parlamenti kérdésekre adott miniszteri válaszok elfogadásának vagy elutasításának bejelentése). Mindössze négy ülésnap volt a vizsgált időszak 612 ülésnapja közül, melyen nem volt jobbikos felszólaló. A maradék napon átlagosan 47,6 jobbikos felszólalás hangzott el, számuk mediánja 38, a legtöbb egy ülésnapon elhangzott jobbikos felszólalás 178 volt. A felszólalások ülésnaponkénti számának szórása 34,3, ami viszonylag magas relatív szórást jelent (az átlag majdnem háromnegyedét teszi ki).

A felszólalások többségéről tudni kell, hogy nem önállóak: jellemzően egy kormánytag vagy kormánypárti politikus felvetésére reagálnak. Erre a leggyakoribb példa a nem általuk benyújtott törvényjavaslatok vitájában való részvétel: felszólalásaik többsége nem meglepő módon ebbe a csoportba tartozik. Az ülésnapok döntő többségében, 518 alkalommal hangzott el ténylegesen saját kezdeményezésre született felszólalásuk, ülésnaponként átlagosan 5,9. Mediánjuk 4 volt, a maximum számuk 19. Szórásuk 4,6, azaz relatív szórásuk még az összes felszólalásuknál tapasztalhatót is felülmúlta (lásd 18. ábra).

17. ábra A jobbikos politikusok felszólalásainak száma ülésnaponként

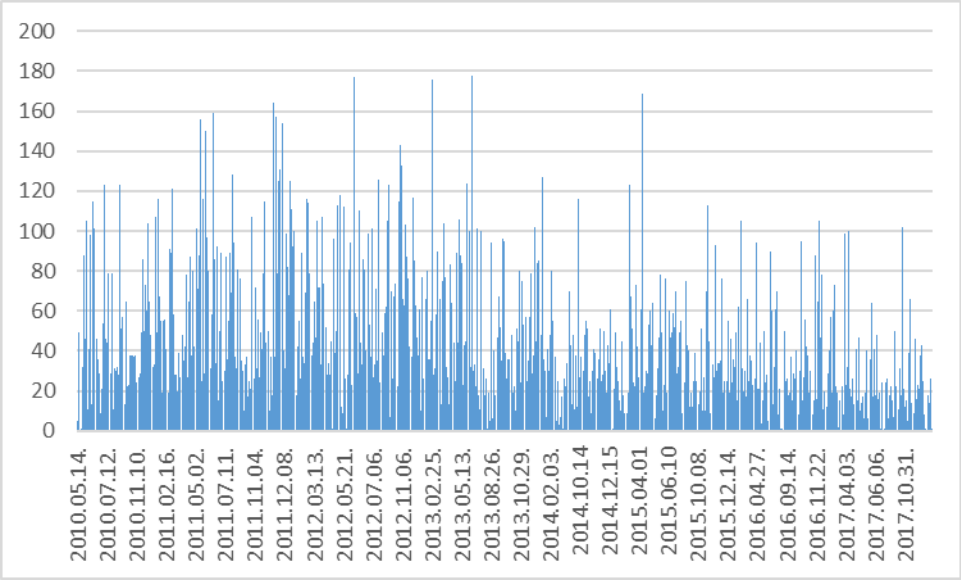

forrás: cap.tk.hu

18. ábra A jobbikos politikusok önálló kezdeményezésű felszólalásainak száma ülésnaponként

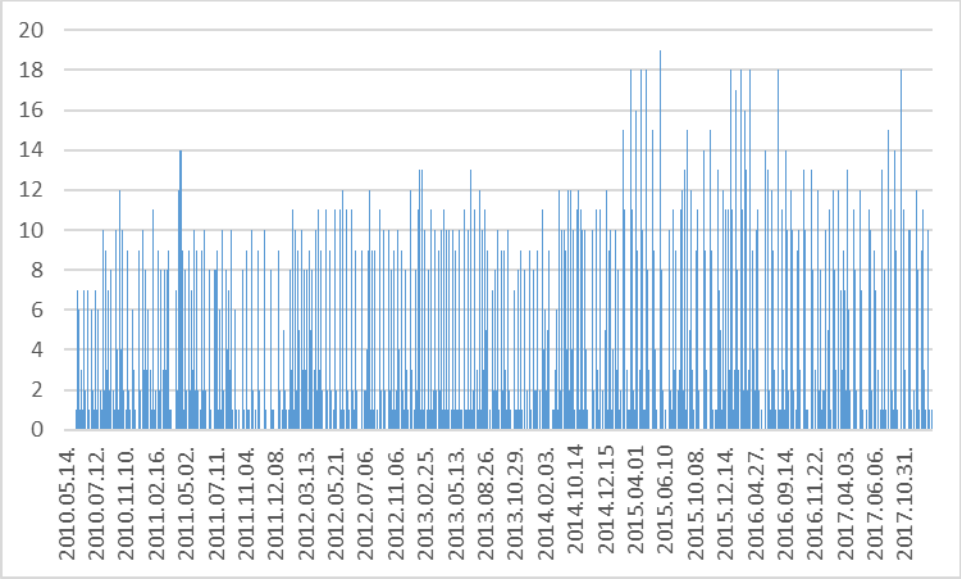

forrás: cap.tk.hu

Tematikáját tekintve a legtöbb hozzászólásuk a kormányzati működéshez kapcsolódik (2650), melyet az igazságügy és rendvédelem (1670), a makrogazdaság (1632), az emberi jogok (906), a belkereskedelem és egyéb pénzügyek (882) követ. Legkevesebbet a külkereskedelem területét érintették (72), melyet a kultúrpolitika (110), az energiapolitika (229), környezetvédelem (243) és a bevándorlás (247) követett. Amennyiben saját

kezdeményezéseiket nézzük, a sorrend hasonló. A kormányzati működés szerepel az élen (601), ezt követi az igazságügy és rendvédelem (247), a lakásügy (233), az egészségügy (219) és a makrogazdaság (214). A saját kezdeményezésű felszólalásaik között legritkábban a külkereskedelem (9), az energiapolitika (26), a tudománypolitika (37), a honvédelem (39) és a kultúrpolitika (40) szerepel.

Nézzük hát meg ezeket a kiemelt témaköröket! A kormányzati működés témaköre végig napirenden volt, bár nem meglepő módon a 2010-2014-es ciklusban, az Orbán-rezsim közjogi kereteinek kialakításakor volt a legnagyobb súllyal jelen. 2010-2012 között minden évben a közpolitikai tartalommal bíró jobbikos felszólalások 22-23%-a ide kötődött, majd arányuk a 2013-2017 közötti időszakban a 14-18%-os tartományba süllyedt. A 2018-as év rövid vizsgált szakaszában aránya 38% volt, de ebből az öt ülésnapból messzemenő következtetést nem érdemes levonni. A párt kezdeményező felszólalásai között hasonló tendenciákat figyelhetünk meg: 2010-2012 között 23-24%-uk, 2013-2017 között 17-20%-uk kötődött a kormányzati működéshez, majd 2018-ban itt is megfigyelhető a magasabb arány (30,8%).

19. ábra Kormányzati működés a jobbikos parlamenti felszólalások között

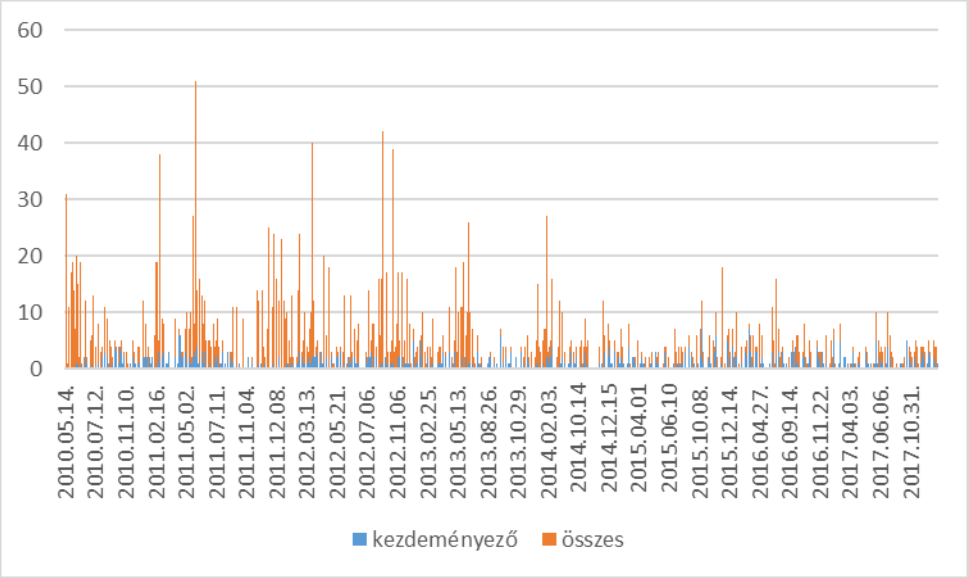

forrás: cap.tk.hu

Az igazságügy és rendvédelem területe jól mutatja a Jobbik 2013 utáni átalakulását, az úgynevezett „néppártosodást" (lásd: Róna – Molnár, 2017). Míg a 2010-2012 közötti időszakban a jobbikos felszólalások 12-18%-át (saját kezdeményezésű felszólalásaik 9-13%-át) tették ki, arányuk 2013-tól kezdve tendenciaszerűen csökkent a 6-9% (saját kezdeményezésű felszólalásaiknál a 4-8% közötti) sávba. Láthatóan tehát annak ellenére, hogy a vizsgált

időszakban végig napirenden volt a kérdés, olyan kiugró figyelmet, mint a kezdeti években, már nem kapott.

20. ábra Igazságügy és rendvédelem a jobbikos parlamenti felszólalások között

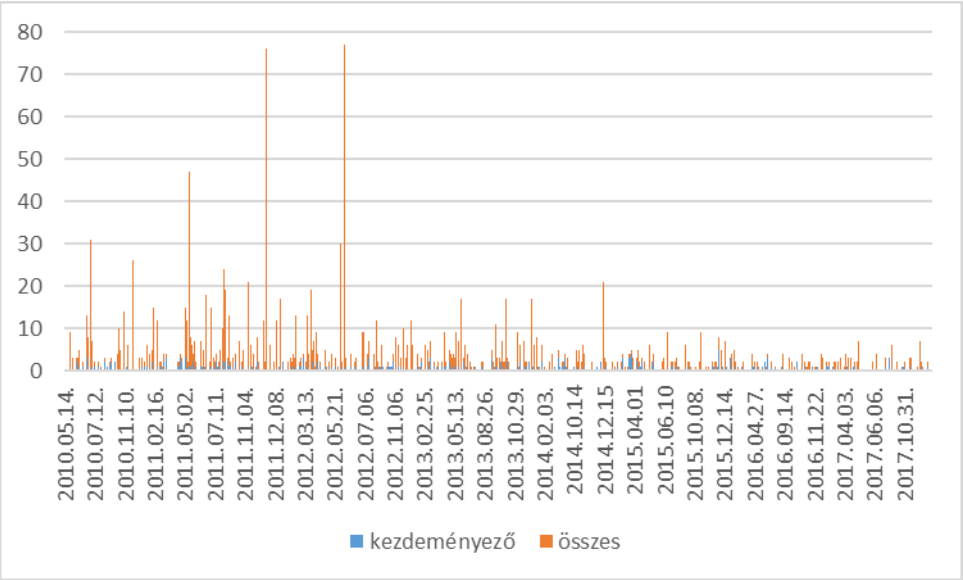

forrás: cap.tk.hu

A makrogazdaság kapcsán érdekes tendencia rajzolódik ki előttünk. A 2012-ig bezáruló időszakban a jobbikos felszólalások 10-12%-a tartozott ide (a saját kezdeményezésűek 8-10%-a), majd 2013-2014 környékén ez az arány 17-19%-ra (a saját kezdeményezések között 9-14%-ra) nőtt. Ez az arány esett aztán vissza 2015-től 9-10%-ra (a saját kezdeményezések között 3-4%-ra). Érdekes, hogy 2018 első hónapjaiban egyetlen makrogazdasági témájú felszólalása sem volt a jobbikos képviselőknek.

21. ábra Makrogazdaság a jobbikos parlamenti felszólalások között

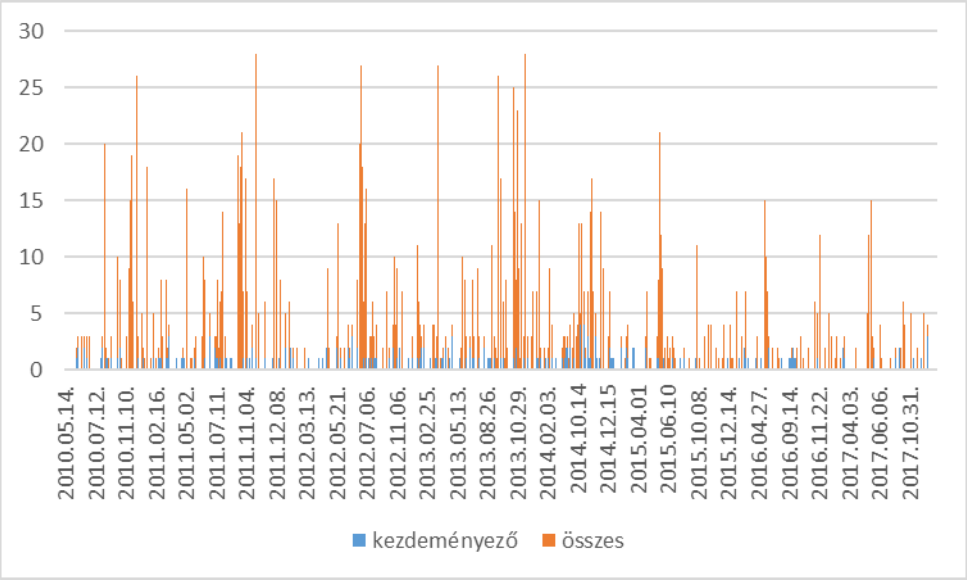

forrás: cap.tk.hu

Az emberi jogok kérdése a rendvédelemhez hasonló trendet mutat, ami nem is csoda: a pártnál a két kérdéskör szorosan összefonódott. Ugyanakkor láthatóan a trendforduló az emberi jogok kapcsán sokkal később következett be: még 2014-ben is felszólalásaik 19%-a ide volt köthető (a saját kezdeményezésűek 14%-a), míg a megelőző években 10-12%-uk (a saját kezdeményezésűek esetében 8-10%-uk). Arányuk 2015-től süllyedt 9-10% közé (a saját kezdeményezésű felszólalások 3-4%-ára). 2018 első ülésnapjain szintén nem volt példa ide köthető felszólalásra.

22. ábra Emberi jogok a jobbikos parlamenti felszólalások között

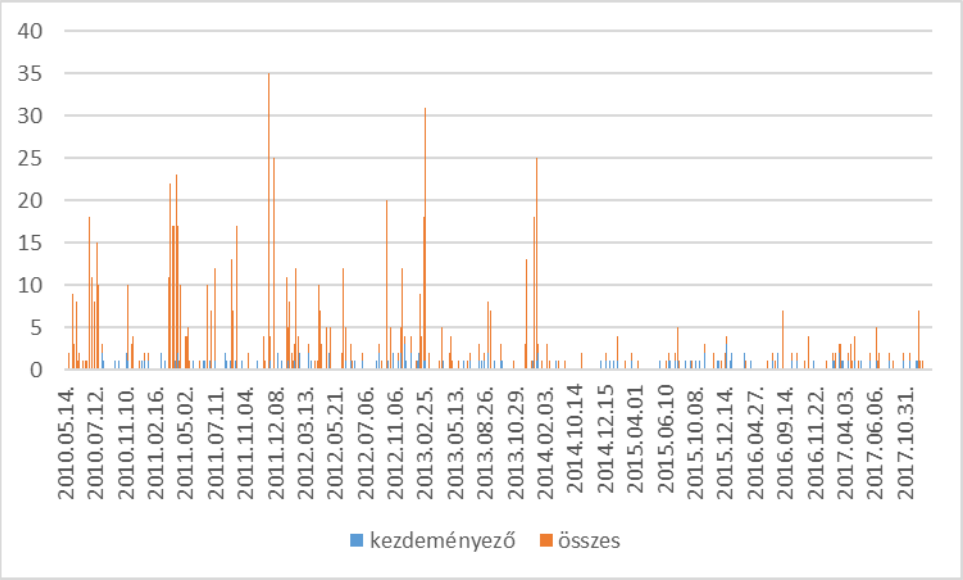

forrás: cap.tk.hu

A CAP közpolitikai kódkönyvében belkereskedelem és egyéb pénzügyek név alatt szereplő közpolitikai terület gyűjtőterületnek tekinthető: a bankok, a tőzsde, a biztosítás, a csőd, a vállalatszabályozás és a fogyasztóvédelem adja a zömét, de a sport, a szerencsejáték és a fogyasztóvédelem is ide tartozik. A vizsgált időszak első éveiben aránya 6-11% körül alakult, majd 2014-től esett vissza 1-5% közé (a saját kezdeményezésű felszólalások között 4-7%-től 1-4% közé). 2018 elején ehhez a területhez kapcsolódóan sem hangzott el felszólalás.

23. ábra Belkereskedelem és egyéb pénzügyek a jobbikos parlamenti felszólalások között

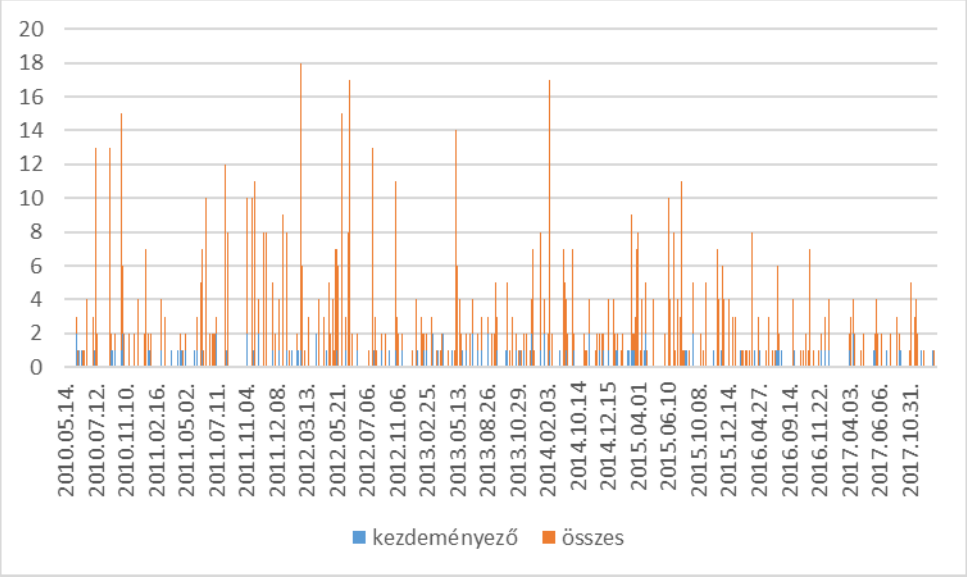

forrás: cap.tk.hu

A Jobbik esetében ehhez szorosan kötődött a lakásügy kérdése: noha a terület magában foglalja a szigorúan vett lakásügyet, az építésügyet és a területfejlesztést, a párt napirendjén kiemelt jelentőséggel bíró devizaalapú lakáshitelek is ide kerültek besorolásra. Épp ezért itt arányukat tekintve növekvő tendenciát figyelhetünk meg: míg arányuk 2010-ben 4% alatt volt (a saját kezdeményezésűek között 1%), a következő évtől 2016-ig 5-8% közé emelkedett (a saját kezdeményezésűek között 3-6% közé). A kérdés 2017-18-ban még hangsúlyosabbá vált: 13-15% közé (a saját kezdeményezésűek között 8-9%-ra) emelkedett aránya.

24. ábra Lakásügy a jobbikos parlamenti felszólalások között

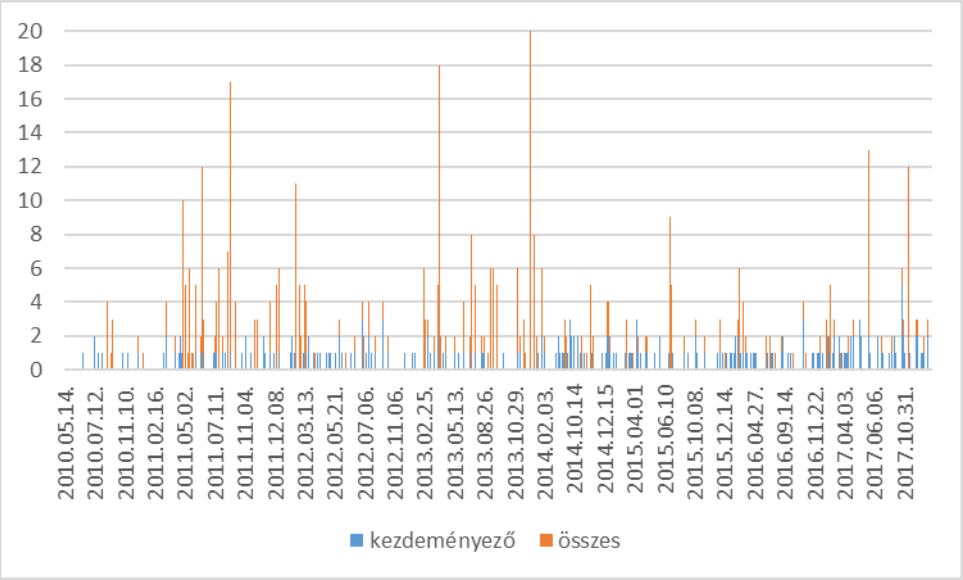

forrás: cap.tk.hu

Az egészségügy súlya a jobbikos felszólalások között a vizsgált időszakban szintén növekvő tendenciát mutat. A 2010-es közel 2%-os aránya 2016-ra 8% fölé nőtt (a saját kezdeményezésű felszólalások között 5%-ról 10%-ra nőtt arányuk), noha a növekedés nem töretlen: aránya 2011-ben, 2013-ban és 2017-ben is kisebb visszaesést mutatott a saját kezdeményezésű felszólalások között, míg az összes felszólalást tekintve csak 2017-ben látható kisebb visszaesés. 2018 első ülésnapjain ez sem bukkant fel a napirenden.

25. ábra Egészségügy a jobbikos parlamenti felszólalások között

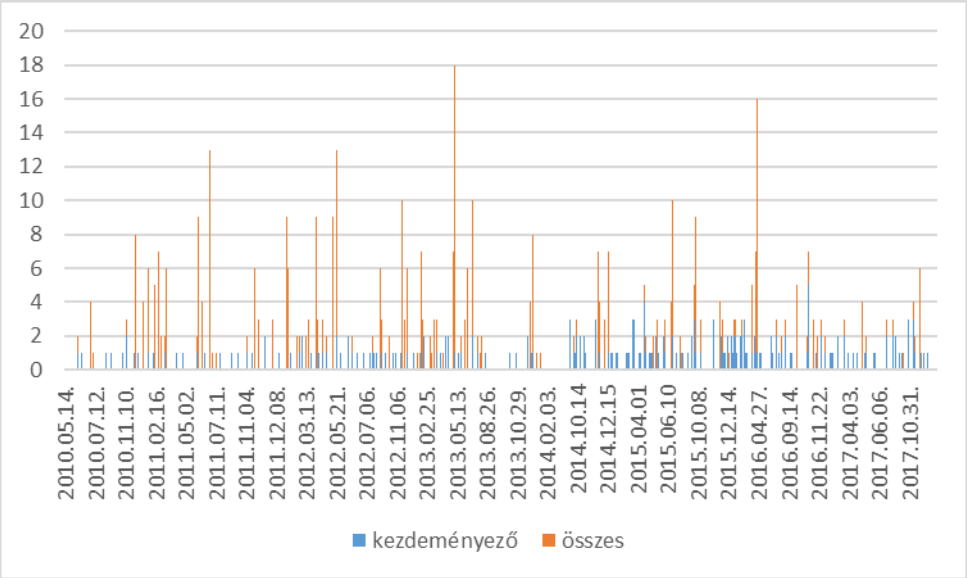

forrás: cap.tk.hu

Végül megszemlélünk egy olyan ügyet, mely összességében kis szerepet játszott a Jobbik napirendjén, bár a vizsgált időszak második felében felértékelődött, és a magyar politikai napirend egyik központi kérdésévé vált. Ez a bevándorlás ügye, mely 2014-ig a jobbikos felszólalások 1%-át sem tette ki, bár aránya 2011 után fokozatosan emelkedett, egészen a 2016-os, közel 7%-os arányú tetőzéséig. Ezt 2017-ben egy visszaesés követte, majd 2018 első hónapjaiban aránya újra megugrott, 11% fölé. A saját kezdeményezésű felszólalásoknál azt láthatjuk, hogy aránya 2010-ben fél százalék alatti volt, 2011-2012-ben egyáltalán nem jelent meg, azonban 2013-tól 2016-ig aránya fokozatosan emelkedett, egészen 8%-ig. 2017-ben itt is megfigyelhetünk egy visszaesést, amit 2018 első ülésnapjain egy 23% fölé ugrás követett.

26. ábra Bevándorlás a jobbikos parlamenti felszólalások között

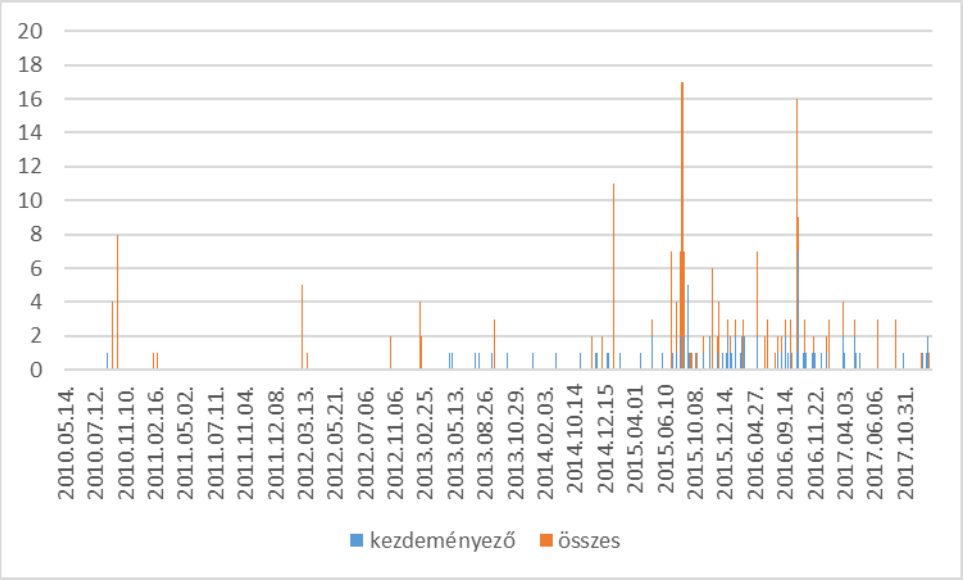

forrás: cap.tk.hu

6.2. A Jobbik törvényjavaslatainak napirendje

A vizsgált időszakban a Jobbik képviselőcsoportja kiemelkedő aktivitásról tett tanúbizonyságot: összesen 392 törvényjavaslat benyújtásában vett részt (négyet más pártokkal közösen nyújtott be). Ezt számban csak a sokkal nagyobb képviselőcsoportokkal rendelkező Fidesz múlta felül, illetve mandátumarányosan (azaz az egy képviselőre eső törvényjavaslatok számában) az LMP. A vizsgált időszakban a Jobbik frakciójában megforduló 53 képviselő átlagosan 16,2 törvényjavaslatot nyújtott be (természetesen ugyanazt a törvényjavaslatot több képviselő közösen is benyújthatta). Hat jobbikos képviselő egyetlen törvényjavaslatot sem nyújtott be. A legtöbbet, szám szerint 70-et Hegedűs Lorántné nyújtotta be, őt követte Staudt Gábor 57 és Vona Gábor 55 törvényjavaslattal.

A párt képviselői a 27. ábra hisztogramján látható módon két csoportra oszthatóak: míg zömük nagyon kevés törvényjavaslatot nyújtott be, egy másik csoport rendkívül aktív volt. A párt törvényjavaslatainak 10%-át a 27 legpasszívabb képviselőjük nyújtotta be (ez a képviselőik szűk többsége), míg a 10%-nyi legaktívabb képviselő nyújtotta be azok egyharmadát.

27. ábra A Jobbik képviselőinek eloszlása az általuk benyújtott törvényjavaslatok száma szerint

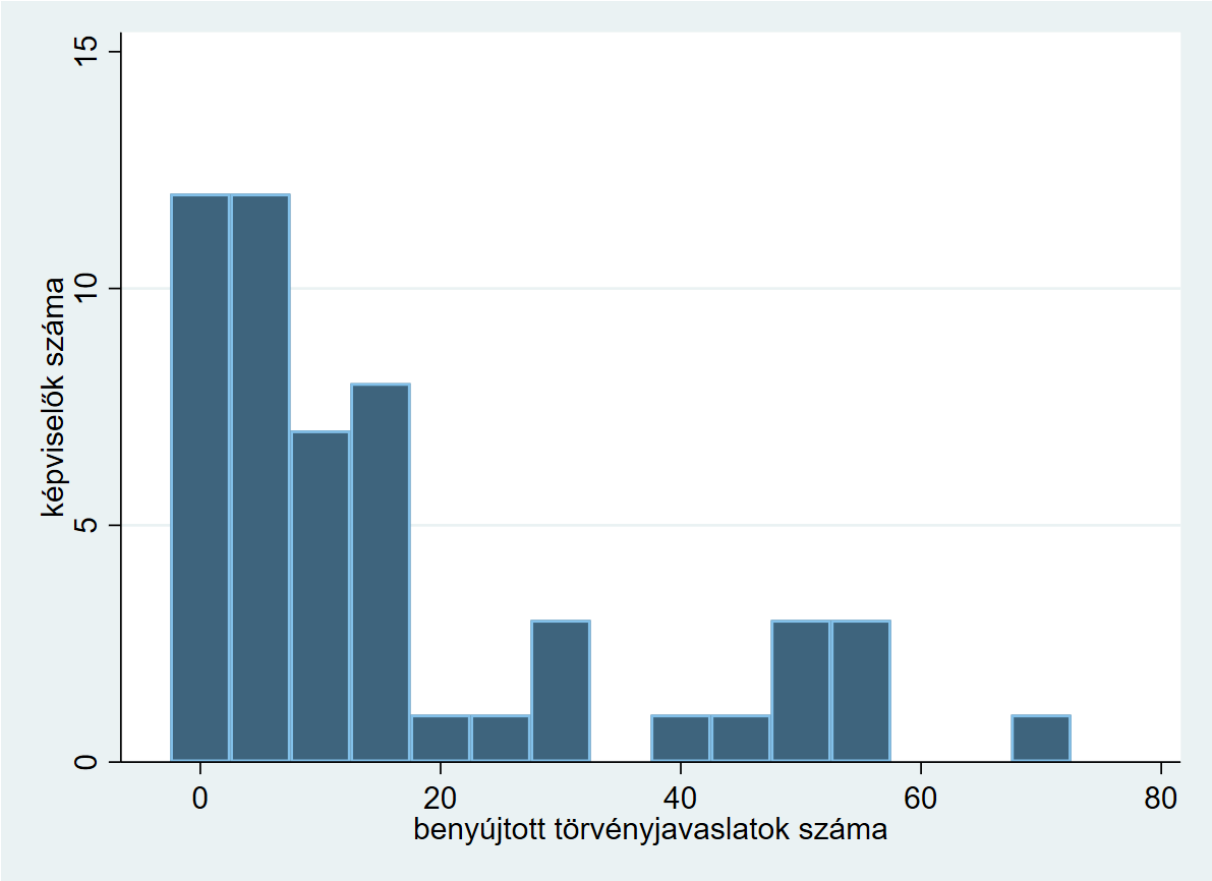

forrás: saját szerkesztés

Az idődimenziót figyelembe véve világossá válik egyfajta ciklikusság (lásd 28. ábra). Ez nem meglepő, a törvényjavaslatok benyújtásának intenzitása eleve követ egyfajta ülésszakokhoz és parlamenti ciklusokhoz köthető mintázatot. Ennek értelmében az ülésszakok közötti szünetekben (azaz január, július, augusztus és december hónapokban), valamint a választási években kevesebb törvényjavaslat került benyújtásra (Molnár – M. Balázs, 2020: 228-229).

Ezen túlmenően megfigyelhető trend ugyanakkor 2012-től a Jobbik-képviselők passzívabbá válása, a benyújtott törvényjavaslatok számának csökkenése egészen 2015 elejéig, mely után egy másféléves növekvő tendencia következik, majd a vizsgált időszak végéig tartó visszaesés.

28. ábra A jobbikos képviselők által benyújtott törvényjavaslatok száma havi bontásban (2010-2018)

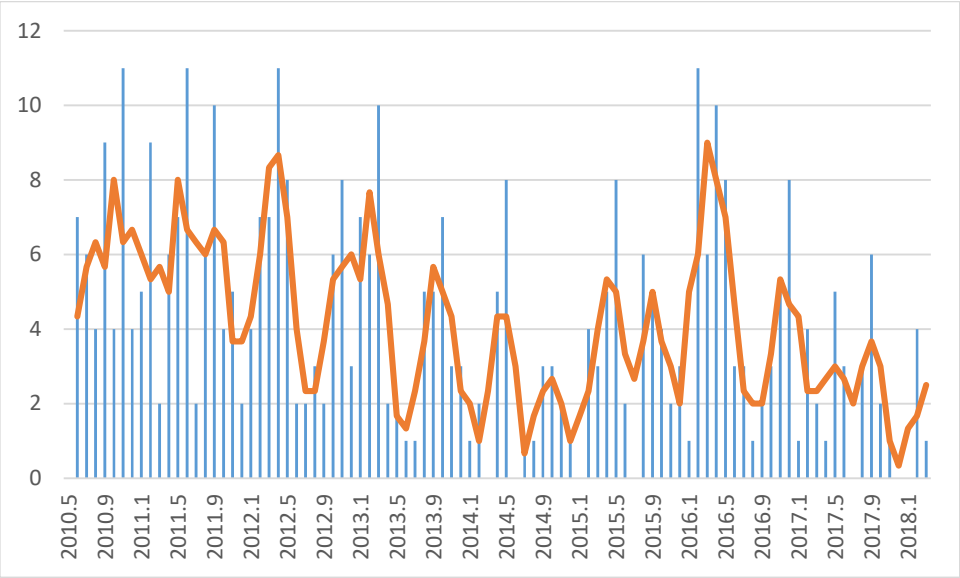

jelmagyarázat: kék oszlopok: benyújtott törvényjavaslatok száma havi bontásban; narancssárga vonal: benyújtott törvényjavaslatok számának háromhavi mozgó átlaga

forrás: saját szerkesztés

A párt sokáig fennálló izolációját mutatja, hogy csupán négy alkalommal nyújtottak be más pártok politikusaival közösen törvényjavaslatot, ezeket is a 2015-2018 közötti időszakban. Ezek közül kettő az öt frakcióval rendelkező párt közös szimbolikus kezdeményezése volt (az 1956-ot követő megtorlások elítéltjeiről, illetve a vallásszabadság tordai országgyűlésen történő kimondásáról). Egy Fidesz-MSZP-Jobbik, egy pedig Fidesz-KDNP-MSZP-Jobbik-LMP által benyújtott törvényjavaslat volt a Magyar Fejlesztési Bank, valamint az ügyvédek jogállásának szabályozására.

Tematikáját tekintve nem láthatunk jelentős elmozdulást a két vizsgált ciklus között: mindkét időszakban a kormányzati működés, valamint az igazságügy és rendvédelem kérdése volt a két leggyakrabban érintett (előbbi az összes javaslat 23-25%-át, utóbbi 15-21%-át tette ki). Háttérbe szorult viszont a makrogazdaság kérdése, a 2010-14 közötti 15%-os felbukkanási aránya 6% alá csökkent (aminek magyarázata lehet az eurozóna válságának elmúlta). Kiszorult az élvonalból az emberi jogok (7%-ról 3%-ra csökkenő aránnyal), az egészségügy (7%-ról 3% alá csökkenő aránnyal) és a munkaügy kérdése (5%-ról 4% alá csökkenő aránnyal). Pozícióját tartani tudta a pénzügyek és belkereskedelem kérdésköre (8%-ról 7% fölé csökkenő aránnyal), míg újként jelent meg a 2014-2018-as ciklusban a bevándorlás 8% feletti aránnyal és a

mezőgazdaság közel 6%-kal (utóbbi különösen érdekes, mert mint látni fogjuk, a Jobbik napirend-formálásában kiemelt szerephez jutott).

Összességében a párt törvényjavaslatai valamennyi közpolitikai területet lefedték, noha ciklusokra bontva ez már nem érvényesült: a 2010-14-es ciklusban nem nyújtottak be törvényjavaslatot a mezőgazdasághoz, a környezetvédelemhez, a bevándorlásügyhöz és a tudománypolitikához kapcsolódóan, míg a 2014-18 közötti időszakban az energiaügyhöz, a külpolitikához és a külgazdasághoz kapcsolódóan).

A Jobbik törvényjavaslatai között tehát hasonló témakörök bírtak kiemelt jelentőséggel, mint a parlamenti felszólalásaik között. Az első három helyen sorban ugyanazok a témakörök bukkannak fel: kormányzati működés, igazságügy és rendvédelem, valamint makrogazdaság. A negyedik és ötödik helyezett helyet cserélt: a belkereskedelem és egyéb pénzügyek a törvények között a negyedik, az emberi jogok kérdése az ötödik helyen szerepel. A hatodik helyre felkerült az egészségügy kérdése. Csupán a lakásügy olyan terület, mely a törvényjavaslatok között kicsivel lemarad, a kilencedik helyen szerepel. Ugyanakkor a bevándorlás a törvényjavaslatok között a középmezőnyben szerepel. Ennek ellenére az összehasonlíthatóság érdekében ugyanazokat a területeket vizsgáljuk meg, mint a felszólalások esetében. Mivel 2018-ban a ciklus végéig csupán négy törvényjavaslat benyújtásában vettek részt jobbikos képviselők, ezzel az esztendővel az alábbiakban részletesen nem foglalkozunk.

A Jobbik képviselői törvényjavaslatainak számát vizsgálva érdekes ciklikusság rajzolódik ki előttünk: miközben a választási évek lokális minimumokat képeznek (lévén ekkor hosszabb ideig nem ülésezik az Országgyűlés), a legtöbb törvényjavaslatukat a ciklus közepén nyújtották be (2011-ben és 2016-ban).

29. ábra A Jobbik által benyújtott törvényjavaslatok száma

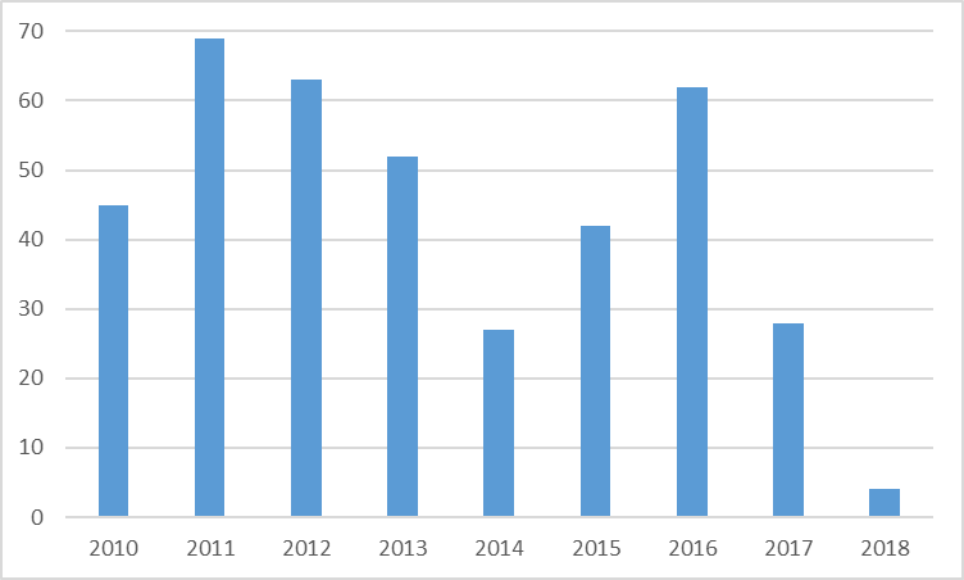

forrás: cap.tk.hu

A kormányzati működés a legtöbb évben az élen végzett, különösen 2012-ben és 2014-ben volt kiemelkedően hangsúlyos. Előbbi évben, érdekes, hogy a javaslatok majdnem fele az állam gazdasági igazgatásával foglalkozott, utóbbiban pedig az Országgyűlés, valamint az országgyűlési képviselők jogállásával.

Az igazságügy és rendvédelem kérdése a vizsgált időszak elején természetesen magas volt (a legmagasabb valamennyi terület közül 2011-ig), majd 2017-re újra az élre ugrott. A 2010-11-es időszak 26 ide kötődő jobbikos törvényjavaslata közül 22 a büntetőjog és rendvédelem kérdéséhez kötődött, ami a pártot ismerve kicsit sem meglepő. A devizahitelek kérdésének kiemelt szerepét mutatja, hogy a bírósági végrehajtás és ingatlanjog kérdései tesznek ki a maradék négy javaslatból hármat. A 10, 2017-ben benyújtott ezen területhez tartozó törvényjavaslatuk közül újfent 7 kapcsolódott a büntetőjoghoz, egy pedig a bírósági végrehajtásokhoz, így ezen a téren elmozdulás nem volt tapasztalható. Aránya 2012-ig 20% fölött állt, utána süllyedt a 10-17% közötti sávba, melyet 2017-ben követett egy újabb megugrás.

A makrogazdaság, noha a gazdasági világválság utóhatásaként 2010-ben még 22% feletti aránnyal jelent meg a törvényjavaslataik napirendjén, aránya 2012-ig folyamatosan csökkent, egészen 10% alá. Noha 2013-ban aránya újra felugrott 17%-ra, a következő években 5-8%-ra esett vissza. 2017-től a vizsgált időszak végéig egyáltalán nem nyújtottak be ide kapcsolódó törvényjavaslatot.

Az emberi jogokhoz kapcsolódó törvényjavaslatok arányának alakulása jól tagolható: 2010-2013 között 5-10% között, 2015-2017 között pedig 2-7% körül alakult, ugyanakkor 2014-ben nem került sor ide köthető törvényjavaslat benyújtására.

30. ábra A Jobbik törvényjavaslatainak napirendje

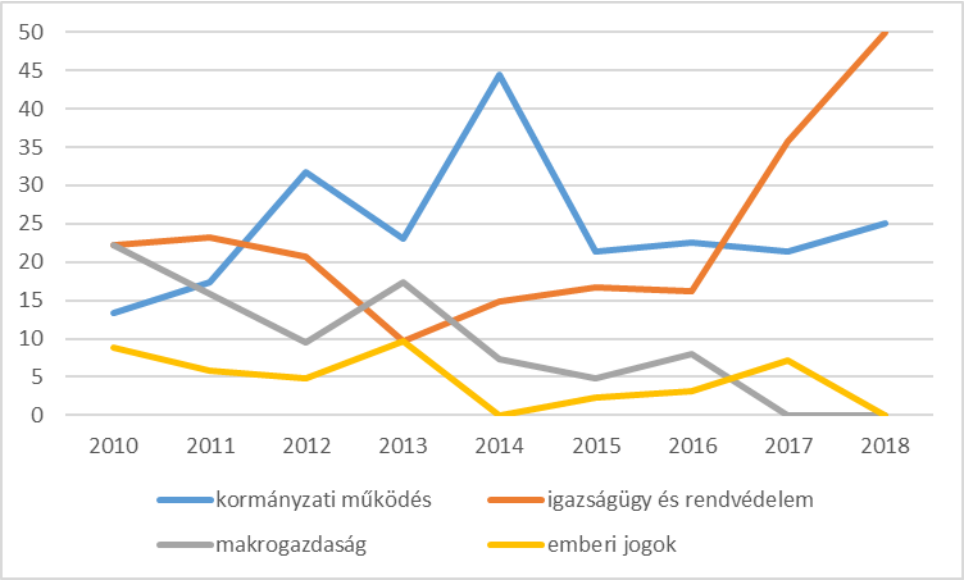

jelmagyarázat: százalékban értendő

A másik négy vizsgált terület kapcsán megállapítható, hogy a belkereskedelem és egyéb pénzügyek aránya 2010-től 2012-ig csökkenő (11%-ról 5%-ra), utána 2015-ig növekvő (14%-ig), majd újra csökkenő (4%-ig) tendenciát mutat. A lakásügy maga időszakosan mutat fel kiemelkedő jelenlétet a Jobbik törvényjavaslatainak napirendjén: 2011-ben (6%) és 2014-ben (11%), miközben 2010-ben, 2015-ben és 2017-ben egyáltalán nem nyújtottak be hozzá köthető törvényjavaslatot.

Az egészségügy miközben 2010-11-ben még viszonylag nagy súllyal jelent meg a napirendjén (7 és 12%-os részesedéssel), utána fokozatosan visszaszorult, majd 2014-re teljesen el is tűnt. Ugyan kisebb súllyal 2015-16-ban visszatért (5, illetve 3%-kal), 2017-től ismét lekerült. Utolsóként a bevándorlást érdemes megnézni, mely egészen 2014-ig meg sem jelent a Jobbik törvényjavaslatai között, utána azonban, 2015-2017 között 10-11%-os arányával kiemelkedő jelentőségűvé vált.

31. ábra A Jobbik törvényjavaslatainak napirendje

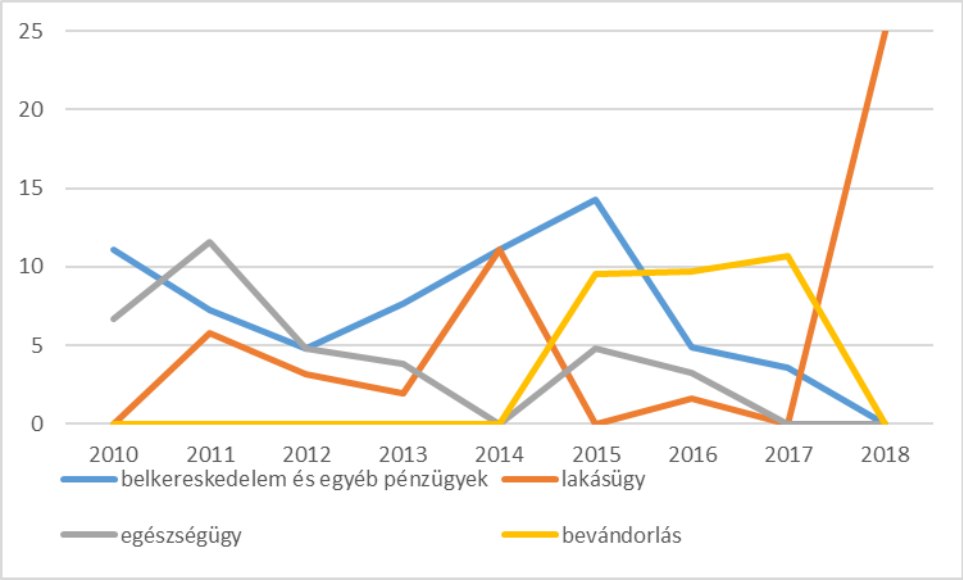

jelmagyarázat: százalékban értendő

6.3. A Jobbik támogatottsága

A vizsgált időszakban a Jobbik támogatottságát vizsgálva (lásd 32. ábra) kisebb hullámzásokkal, de viszonylagos stabilitásra lehetünk figyelmesek. A párt támogatottságának legalacsonyabb és legmagasabb értéke között sincs tíz százalékpontot meghaladó különbség. 2010-ben az Országgyűlésbe jutva támogatottsága 7-10% körül alakult (elsősorban az új környezethez – az országgyűlési munkához – való akklimatizáció nehézségei következtében). Ettől 2011 végére kezdett eltérni, elsősorban a cigánykérdés és az Európai Unióval való viszony napirendre tűzése miatt (ekkor zajlott az eurozóna gazdasági válsága). Ennek köszönhetően a párt támogatottsága tendenciaszerű emelkedésnek indult, 2012 tavaszára 14%-on tetőzött. A párt belső vitái és botrányai miatt ez a trend ekkor megszakadt, támogatottsága újra 10% körülre süllyedt. A fordulatot a néppártosodásnak nevezett mérséklődés hozta el 2013 őszétől, melynek köszönhetően a párt támogatottsága minden korábbi szintet meghaladva emelkedni kezdett, és 15% körül stabilizálódott. Ugyanakkor ez a növekedés 2015-re elakadt, majd 2016-ra hanyatlásba fordult át: a párt támogatottsága elsősorban a bevándorlási válság következtében csökkenni kezdett, nagyjából 10-12%-ra. Ezen a 2018-as választásokhoz közeledve már csak kis mértékben tudtak javítani. (lásd részletesebben: Molnár, 2020b: 505-521)

32. ábra A Jobbik támogatottsága a teljes népesség körében a Medián közvélemény-kutatások alapján

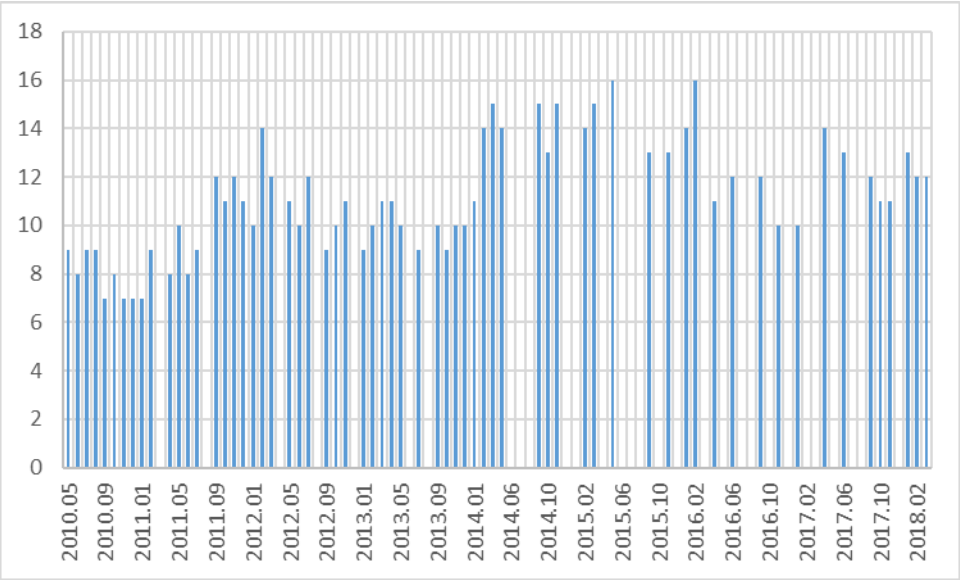

forrás: Török, 2020

6.4. A Jobbik pártprogramjai

A vizsgált időszakban, mivel a törvényalkotás folyamatára vagyunk kíváncsiak, a Jobbik parlamenti választásokra készített programjait vizsgáljuk meg. A két elemzett ciklust megelőző választások mindegyikére előálltak ilyennel: 2010-ben a „Radikális változás", 2014-ben pedig a „Kimondjuk. Megoldjuk." című programokkal (Jobbik, 2010 és 2014). Bár a vizsgált időszakból kilóg a párt 2018-as programja, viszont keletkezése még erre az időszakra tehető. A programok részletesek, a 2010-es 88, a 2014-es 85, a 2018-as 65 oldal hosszúságú. Értelmezhető közpolitikai tartalma a 2010-es programban 2294, a 2014-esben 2708, a 2018-asban 1262 mondat, illetve kvázi mondat szerepel (lásd M. Balázs, 2018, Molnár, 2018a).

Ezeknek a programoknak a napirendje kissé eltér a felszólalások és törvényjavaslatok napirendjétől, bár a korábbiakban kiemelkedő jelentőségűnek talált területek itt is a lista első felében foglalnak helyet. A kormányzati működés szerepe itt is kiemelkedő, melyet azonban a belkereskedelem és egyéb pénzügyek követ. A makrogazdaság, valamint az igazságügy és rendvédelem a negyedik és ötödik helyet foglalja el (előttük szerepel a külpolitika), majd a nyolcadik-tizedik helyen található az egészségügy, az emberi jogok és a lakásügy területe (melyeket megelőz amúgy a munkaügy és az oktatásügy). A bevándorlás kérdése itt sem jelentős, a legritkábban felbukkanó vizsgált terület, mindössze a 2010-es és 2018-as programban bukkan fel, ám aránya ott sem éri el a közpolitikai tartalmú mondatok 1%-át.

A kormányzati működés, valamint az igazságügy és rendvédelem területe hullámzást mutat: míg arányuk 2010-ben 11-12% körüli, 2014-re visszaesik 7, illetve 3%-ra, majd 2018-ra mutat növekedést 11 és 6%-ig. Ennek ellentéte figyelhető meg a makrogazdaság esetében, mely 2010-ben és 2018-ban 6-7% körüli arányt tett ki, míg 2014-ben 11%-ot.

A többi vizsgált terület egyértelmű trendet mutat. Az emberi jogok aránya a kezdeti 8%-ról 2018-ra 2%-ra csökken, míg a belkereskedelem és egyéb pénzügyeké 5-ről 13%-ra, a lakásügy 4-ről 5%-ra, az egészségügy 5-ről 8%-ra nő. A bevándorlás aránya elenyésző, a 2014-es programban ez a terület fel se bukkan.

33. ábra A Jobbik pártprogramjainak napirendje

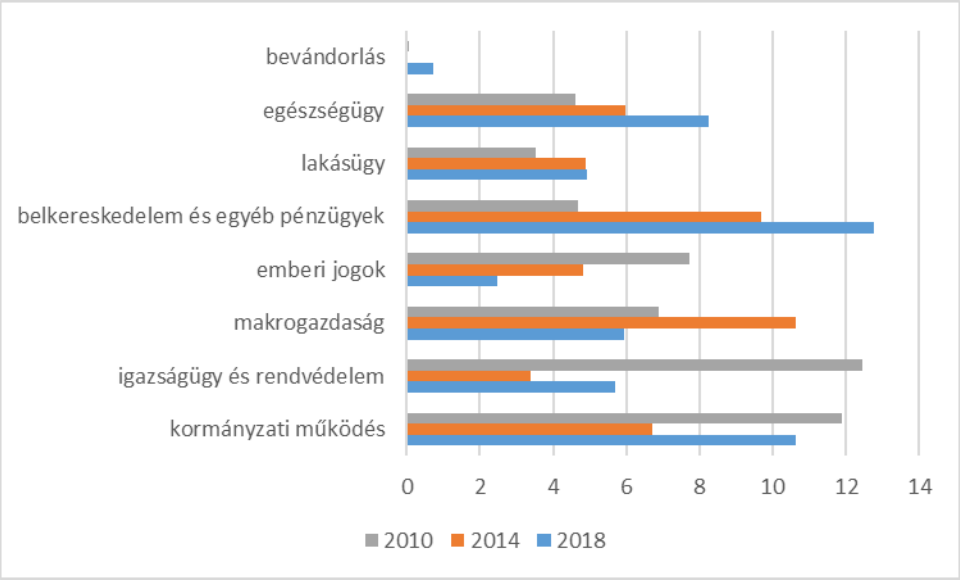

forrás: cap.tk.hu és Molnár, 2018a

jelmagyarázat: százalékban értendő

6.5. A közvélemény álláspontja

Sajnos, mint kiderült, Magyarország kapcsán nem igazán állnak rendelkezésre olyan folyamatos, hosszú idősoros, szisztematikus elemzések a legfontosabbnak tartott közpolitikai területekről (*'Most Important Issues'*), mint az angolszász világban.

Az Eurobatrometer „*most important issues*"-felmérésében az általuk két legfontosabbnak tartott ügyet jelölhették meg a válaszadók. Sajnos a válaszkategóriák nem feleltethetőek meg teljesen a CAP rendszerének, így korlátozott összehasonlítási alapot jelentenek.

A makrogazdaság területéhez sorolhatóak a gazdasági helyzet, az államadósság, az infláció/megélhetési költségek/árak, a közkiadások és az adózás. A munkanélküliség a

munkaügyhöz köthető, az oktatási rendszer az oktatásügyhöz. A környezet, klíma és energia, valamint a környezetvédelem a környezetpolitikához, az energia és az energiával kapcsolatos ügyek az energiapolitikához sorolhatóak. A bevándorlás szintén megfeleltethető a CAP-témakörnek, a tömegközlekedés a közlekedéspolitikához sorolható, a nyugdíj a szociálpolitikához, a lakásügy pedig úgyszint megfelel a CAP-kategóriának. A bűnözés és a terrorizmus az igazságügy és rendvédelem területéhez tartozik. Sajnos az Eurobarometer a honvédelmet és a külpolitikát együtt kezeli, ahogy az egészségügyet és a szociális biztonságot is. A vizsgált időszakban ezek közül a kategóriák közül sem kérdeztek rá mindre, így összességében a makrogazdaság, a munkaügy, az oktatásügy, a környezetpolitika, a bevándorlásügy, az igazságügy és rendvédelem, a lakásügy külön-külön, valamint az egészségügy és a szociálpolitika területe együtt vizsgálható.

A felmérés szerint közülük is a makrogazdaság volt a legfontosabb a válaszadók számára: kivétel nélkül, a felérés minden hullámában 2010 májusa és 2018 márciusa között a válaszadók többsége besorolta a két legfontosabb ügy közé. Ráadásul 2012-ben, az eurozóna válsága idején gyakorlatilag minden válaszadó megemlítette a közöttük, bár a későbbiekben szerepe leértékelődött, 2015 után már csak kicsivel maradt 50% felett. A munkaügy a második legfontosabb témakör, a 2014. májusi mérésig a többség szintén említette, 2015 februárjáig maradt ez az 50% körüli érték, majd a kérdés leértékelődött, 2018 márciusában már csak szűk 14% említette a legfontosabb ügyek között.

Az egészségügy és a szociálpolitika ezzel ellentétes tendenciát mutat: kezdeti, 23% feletti említésaránya 2013 májusára 16%-ig süllyed, majd fokozatos, tendenciaszerű emelkedésbe kezd, 2016 májusától pedig az 50-60% közötti sávba kerül. A Jobbik számára oly fontos igazságügy és rendvédelem területe a teljes közvélemény számára a felmérés szerint közepesen volt fontos: hullámzó mértékben, de jellemzően a válaszadók 10-20%-a jelölte meg a két legfontosabb terület között.

34. ábra A közvélemény számára legfontosabb ügyek

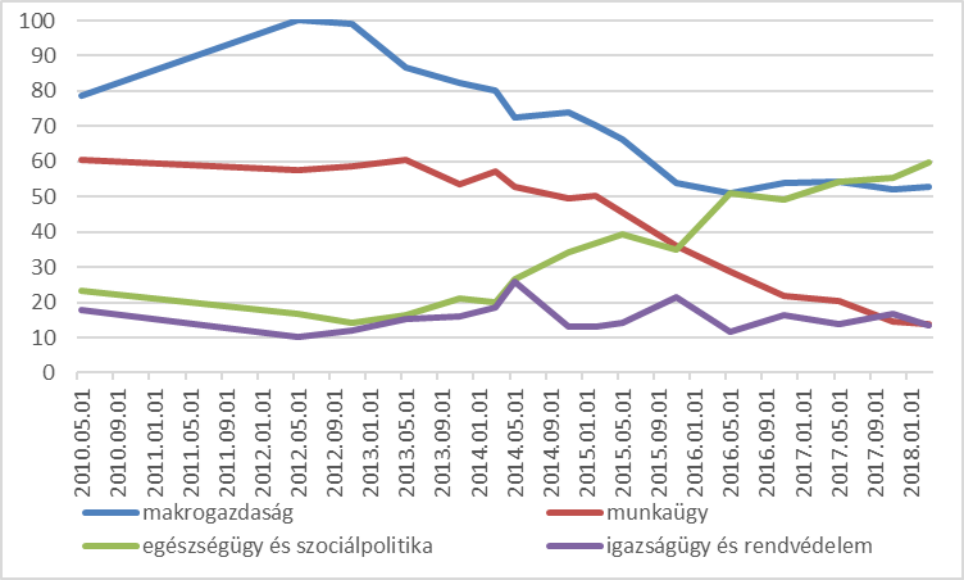

forrás: Eurobarometer

A bevándorlás, az oktatásügy, a lakásügy és a környezetpolitika közös tulajdonsága, hogy 2015 előtt jellemzően a válaszadók kevesebb, mint 5%-a említette meg a két legfontosabb közpolitikai terület között. Utóbbi kettőnél ez a vizsgált időszak későbbi részében sem változott különösebben (bár a lakásügy fontossága 2012 és 2014 között mutatott egy növekvő tendenciát), ám a bevándorlás és az oktatás kérdése igencsak felértékelődött a vizsgált időszak második felében. Az oktatásügy súlya már 2012 szeptemberétől fokozatosan növekedni kezdett a közvélemény szemében, az akkori szűk 2% kisebb visszaesésekkel tarkítva, de 10-15% közé emelkedett. A bevándorlás a 2015-ös válság következtében értékelődött fel: míg 2014 novemberében csupán a válaszadók 3%-a sorolta a két legfontosabb terület közé, ez az arány 2015 februárjára 10%-ra, májusra 13%-ra, novemberre pedig 34%-ra nőtt. Bár súlya ezután tendenciaszerű csökkenésnek indult, a vizsgált időszak végéig sem süllyedt sokkal 25% alá.

35. ábra A közvélemény számára legfontosabb ügyek

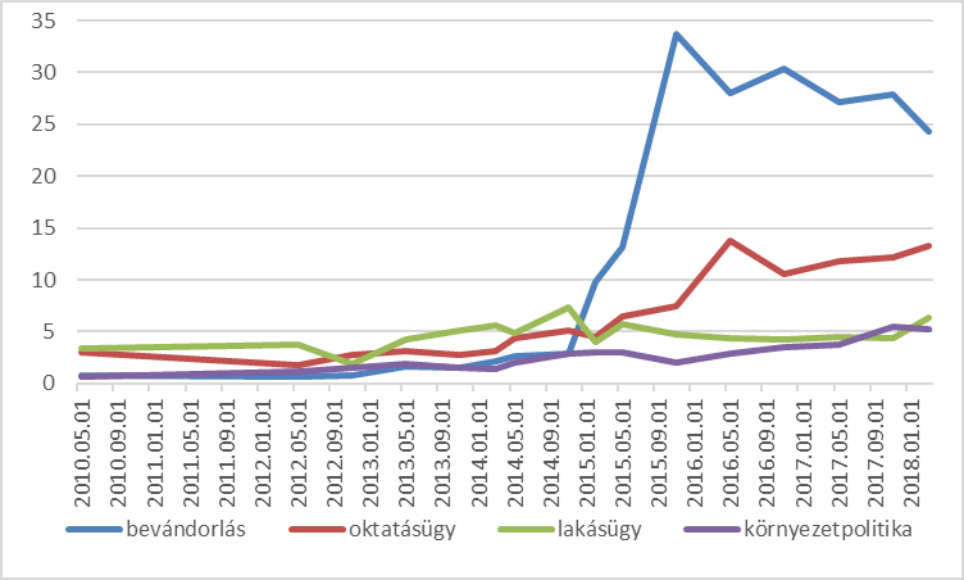

forrás: Eurobarometer

Az egyes területek fontosságán túl az is döntő kérdés, hogy ítélik meg azokat a választópolgárok. A European Social Survey adatai ebben nyújtanak segítséget számunka (ESS, 2002, 2004, 2006, 2008, 2010, 2012, 2014, 2016 és 2018). Így a gazdaság, az oktatásügy és az egészségügy állapotával kapcsolatos kérdések (mennyire elégedettek vele) segítenek a makrogazdaság, az oktatásügy és az egészségügy megítélésének vizsgálatában. A jogrendszerbe és a rendőrségbe vetett bizalom az igazságügy és rendvédelem megítélésének vizsgálatát segíti elő. Végül a bevándorlás hatásának összességében való megítélése a bevándorlás ügyének vizsgálatában segít. Mindegyik mutató egy 0-tól 10-ig terjedő skálán értékeli az adott kérdést.

A makrogazdaság vizsgálatára legalkalmasabb mutató a gazdaság általános állapotának megítélése. Vizsgált időszakunk legelején megállapítható, hogy mind a kutatásunk szempontjából releváns Fidesz-KDNP és Jobbik szavazói, mind a magyar válaszadók általában igen kedvezőtlennek ítélték a gazdaság állapotát: még a valószínűleg a kormányváltás miatt legderűlátóbb Fidesz-szavazók is egyértelműen negatívnak ítélték meg (a 0-tól 10-ig terjedő skálán átlagosan szűk 3,5-ös értéket adtak neki). A Jobbik szavazói folyamatosan mind a kormánypárti szavazóknál, mind a lakosság egészénél lényegesen rosszabbnak ítélték meg a gazdaság helyzetét. Ami egyértelműen kiderül a 36. ábrából, az az, hogy 2016-ig minden vizsgált csoport körében javult a gazdasági helyzet megítélése (a kormánypárti szavazókon túl a teljes népesség is inkább pozitívnak ítélte meg azt), illetve a kormánypárti szavazók körében a kilátások 2018-ban is javultak. Ugyanez a tendencia, noha igaz a Jobbik szavazóira, körükben

nem vált inkább pozitívvá a gazdaság általános állapotának megítélése, sőt 2018-ra még egy komolyabb visszaesést is megfigyelhetünk.

36. ábra A gazdaság általános állapotával való elégedettség

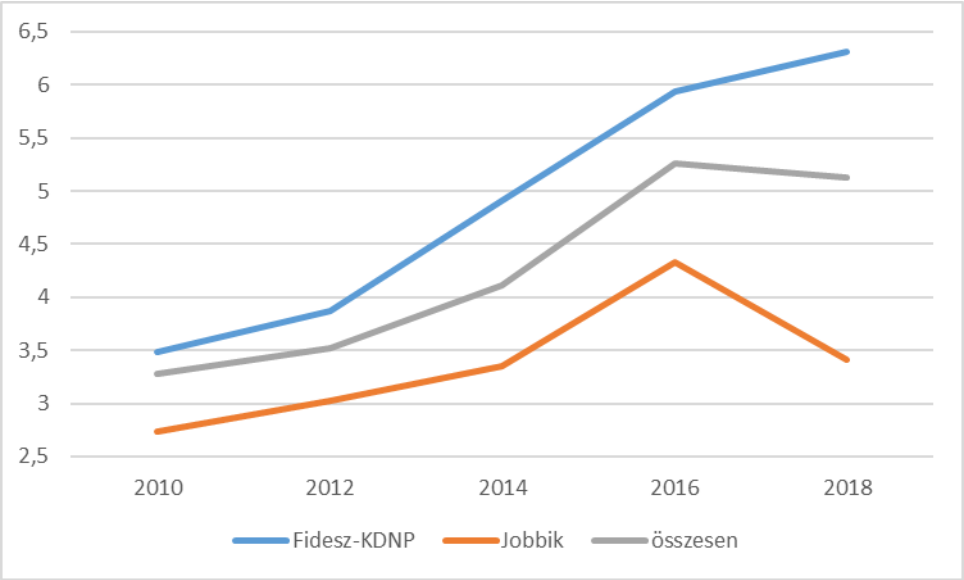

jelmagyarázat: 0 – egyáltalán nem elégedett, 10 – teljesen elégedett

forrás: ESS

Az oktatási rendszer megítélése kapcsán eltérő tendenciákat figyelhetünk meg. 2010 és 2014 között még a kormánypárti szavazók körében sem észlelhettünk számottevő elmozdulást, noha kicsivel a középérték feletti, azaz nagyon enyhén pozitív értékelést adtak róla. Ugyanebben az időszakban a szintén épp közepesre értékelő teljes népesség megítélése számottevően romlott. Érdekes a Jobbik szavazóinak álláspontja, mely 2010-ről 2012-re még javult is, noha 2014-re a korábbinál is valamivel alacsonyabb szintre került, inkább negatívvá vált. A következő két mérés során esetükben kisebb ingadozás figyelhető meg csupán. A kormánypárti szavazók körében az oktatásügy helyzetének megítélése 2014 és 2016 között drasztikusan javult, majd ezt a magasabb szintet nagyjából megőrizte a következő két évben. Ugyanez a radikális javulás a teljes népesség körében is megfigyelhető 2016-ra, ám ott 2018-ra egy visszaesés is látszik, noha még ezzel együtt is inkább pozitív maradt a megítélése.

37. ábra Az oktatási rendszerrel való elégedettség

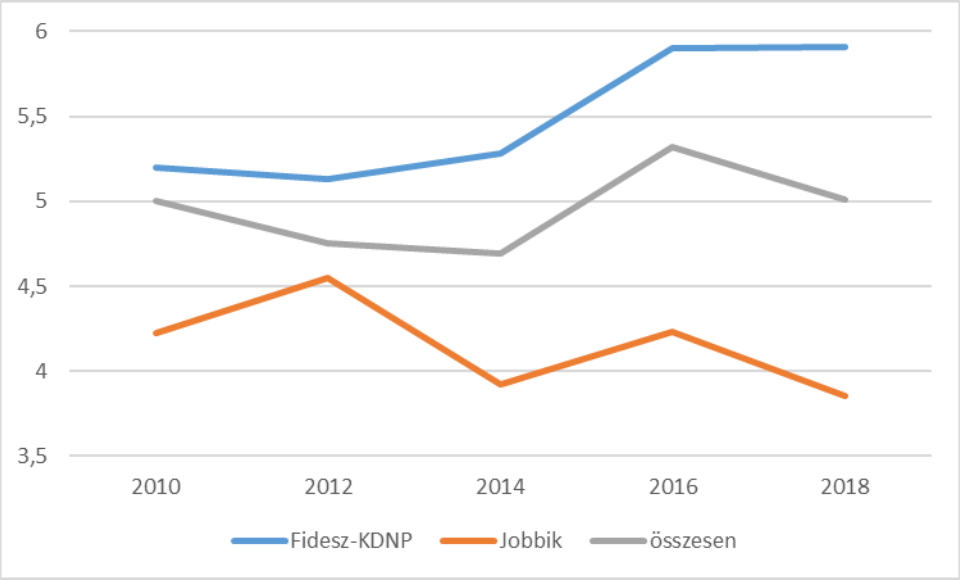

jelmagyarázat: 0 – egyáltalán nem elégedett, 10 – teljesen elégedett

forrás: ESS

Az egészségügy megítélése kapcsán hasonló tendenciák figyelhetőek meg, noha ennek a területnek a megítélése folyamatosan jelentősen negatívabb volt: még a kormánypárti szavazók körében sem vált a vizsgált időszakban inkább pozitívvá. A kormánypártiak körében 2010 és 2014 között nem figyelhetünk meg lényeges elmozdulásokat az inkább negatív megítéléstől, majd 2016-ra közel került a középértékhez, mely a későbbiekben jelentősen nem változott. A Jobbik támogatói körében az oktatásügy kapcsán megismerthez hasonló ingadozást figyelhetünk meg, noha az egészségügy helyzetének megítélése lényegesen rosszabb volt az oktatásügyénél. A teljes népesség körében annyi eltérés figyelhető meg, hogy 2010-ről 2012-re megítélése nem változott számszerűen, a későbbiekben az oktatási rendszernél megfigyelhető ingadozások itt is megjelentek.

38. ábra Az egészségügyi rendszerrel való elégedettség

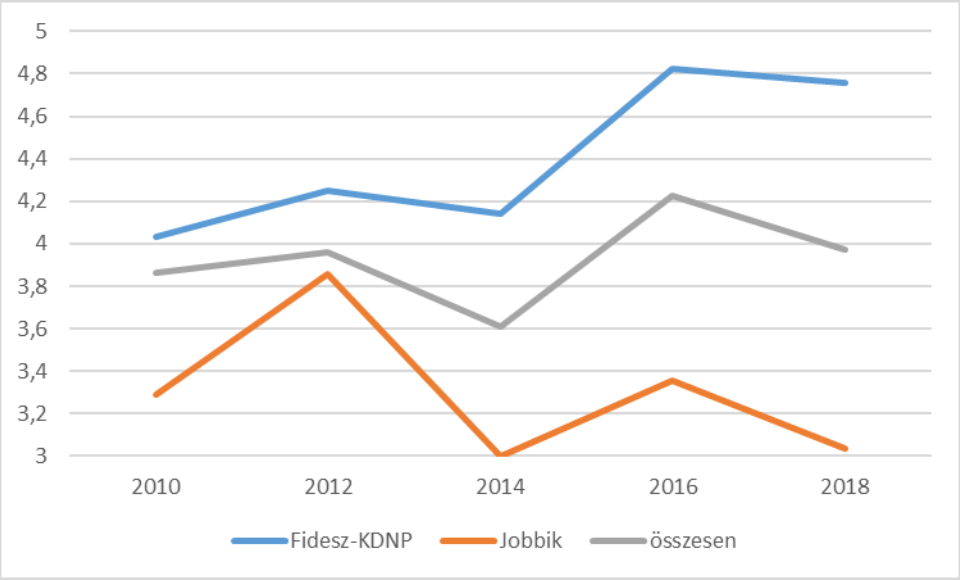

jelmagyarázat: 0 – egyáltalán nem elégedett, 10 – teljesen elégedett

forrás: ESS

A bevándorlás megítélése 2012-ig a kormánypárti szavazók és a teljes népesség körében is enyhén negatív volt, még kis mértékben javult is. Sokkal rosszabb megítélése volt a jobbikos szavazók között, ám körükben 2012-re sokkal komolyabb javulást figyelhetünk meg. 2014-re ugyanakkor minden vizsgált csoportban jelentősen romlott a megítélése, mely trend a kormánypárti szavazók és a teljes népesség körében 2016-ig folytatódott, ekkorra a bevándorlást legjobban a kormánypárti szavazók utasították el. Ezt 2018-ra egy enyhülés követte, a kormánypárti szavazók és a teljes népesség körében visszaemelkedett a 2014-es szintre, a jobbikosok között meg is haladta azt. 2018-ra újra a jobbikos szavazók lettek a bevándorlást legnegatívabban megítélők, miközben mind ők, mind a kormánypártiak az átlagnál negatívabbnak ítélték meg azt.

39. ábra A bevándorlás összességében vett hatásának megítélése

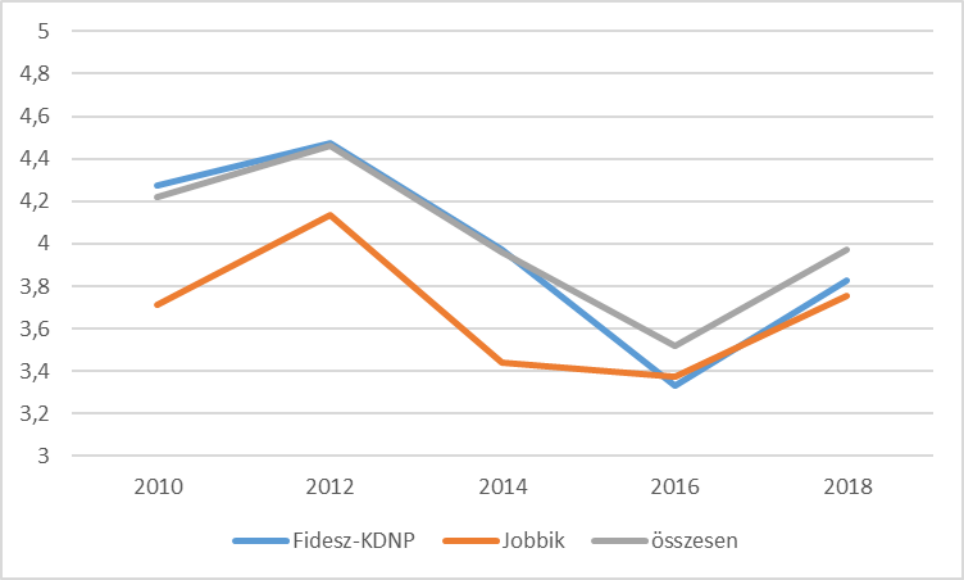

jelmagyarázat: 0 – teljesen negatív, 10 – teljesen pozitív

forrás: ESS

Az igazságügy és rendvédelem területe két alterületre oszlik, azok mérésére külön mutatók is a rendelkezésünkre állnak. Az igazságügy megítélését segíti a jogrendszer egészében vetett bizalom mértékének vizsgálata. Jól látható, hogy a kormánypárti szavazók körében eleve pozitív megítélés a vizsgált időszak végére megszakítatlan javulás mellett kimondottan pozitívvá vált. A jobbikos szavazók véleményében látható egy ingadozás, noha a tendenciaszerű javulás itt is megfigyelhető, még akkor is, ha a középértéket nem érte el. A teljes népesség álláspontja 2014-ig nem változott jelentősen, 2016-ra ugyanakkor drasztikusan javult, mely érték 2018-ra csak kicsit csökkent.

40. ábra A jogrendszerbe vetett bizalom

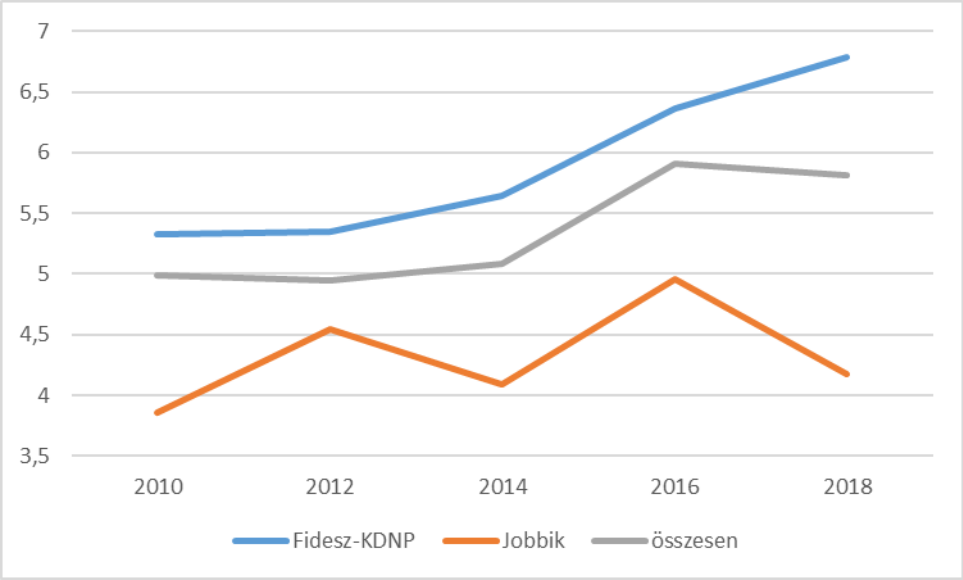

jelmagyarázat: 0 – egyáltalán nem bízik benne, 10 – teljesen megbízik benne

forrás: ESS

A terület megítélésének másik mutatója a rendőrségbe vetett bizalom. Itt sokkal egyértelműbb a kép. Megítélése mind a teljes népesség, mind a kormánypárti szavazók körében a kezdetektől inkább pozitív volt, ez vált határozottan pozitívvá. A Fidesz-KDNP szavazói körében töretlen a trend, a teljes népesség körében 2018-ban kisebb visszaeséssel megszakított. Bár 2010-ben még a jobbik szavazói inkább nem bíztak a rendőrségben, már 2012-re a középérték közelébe kerültek, majd újabb javulás következett be 2014 és 2016 között, ezáltal a rendőrség iránt egyértelműen bizakodóvá váltak ők is. Ezt 2018-ra egy kisebb visszaesés követte.

41. ábra A rendőrségbe vetett bizalom

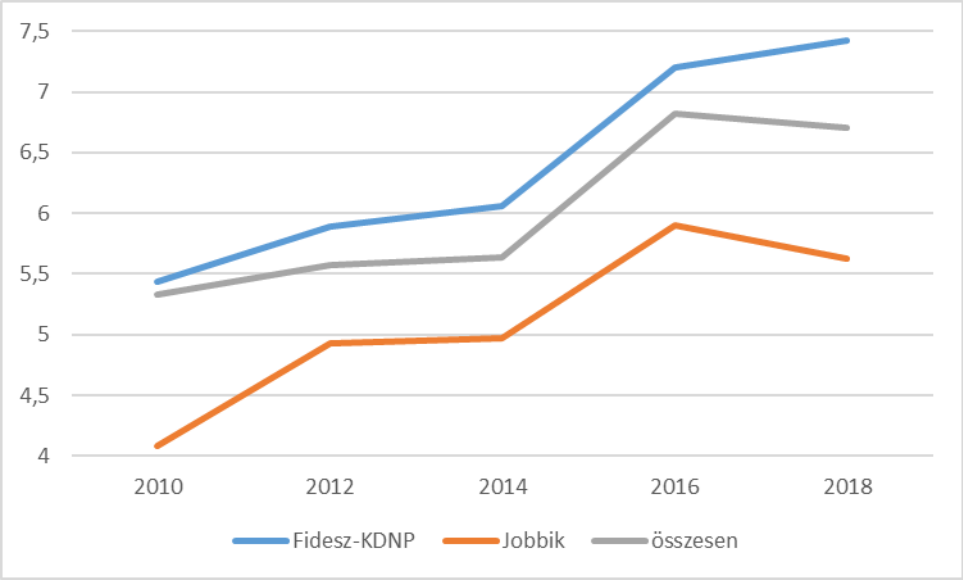

jelmagyarázat: 0 – egyáltalán nem bízik benne, 10 – teljesen megbízik benne

forrás: ESS

Feltűnő, hogy mind a gazdaság, mind az oktatásügy, mind az egészségügy helyzetének megítélése, mind a bevándorlás értékelése, mind pedig a jogrendszerbe és a rendőrségbe vetett bizalom kapcsán a Jobbik szavazótábora nem csak a teljes népesség, hanem a Fidesz-KDNP támogatóinál is kritikusabb véleményt fogalmazott meg (ez alól az egyetlen kivétel a bevándorlás 2016-os megítélése, amikor is a kormánypárti szavazók kicsivel még a jobbikosokénál is negatívabb véleményt képviseltek). Ez nem meglepő: a korábbi elittel leginkább szembenálló, legradikálisabb ellenzéki szereplő természetszerűleg vonzza táborába a legelégedetlenebb szavazókat.

6.6. A Jobbik zsarolási potenciálja

A törvényalkotás folyamatában a magyar politikai rendszerben releváns vétópontot képez egyrészt az Országgyűlés (a törvényjavaslat tartalmától függően a képviselők többsége vagy kétharmada), a köztársasági elnök és az Alkotmánybíróság. Míg az Országgyűlés és az Alkotmánybíróság akarata ellenére nem lehet törvényt elfogadni, a köztársasági elnök csak lassítani tudja a törvényalkotás folyamatát (lásd Sebők - Molnár, 2020: 50-56).

Az országgyűlési képviselők többsége a vizsgált időszakban végig a Fidesz-KDNP politikusaiból került ki. Minősített (kétharmados) többségüket a 2015. február 16-i ülésen vesztették el Lasztovicza Jenő halála miatt, majd a megrendezett időközi választásokon sem sikerült azt visszaszerezni (melyeket ezen haláleset mellett Navracsics Tibor mandátumáról

való lemondása miatt kellett kiírni – mindkét időközi választást egy-egy ellenzéki jelölt nyerte meg). Így az országgyűlési képviselők minősített többsége felett gyakorolt vétószerep kikerült a Fidesz-KDNP kezéből, az az ellenzékhez került a vizsgált utolsó bő három évben.

Az ellenzék, azon belül is a Jobbik ekkori hatalmának matematizálására ad lehetőséget a Shapley-Shubik-index, mely azt mutatja meg, mekkora valószínűséggel múlik a végső döntés egy adott csoport preferenciáján. A mandátumszámokból kiszámolva látható, hogy az egyszerű többséget tekintve nincs elmozdulás: a vizsgált időszakban a Fidesz-KDNP szilárdan birtokolta, így matematikailag sem volt lehetséges az, hogy egy egyszerű többséggel elfogadható törvényjavaslat kapcsán akármelyik ellenzéki erő vétójátékosként léphessen fel.

A minősített többség kapcsán már más a helyzet: a minősített többség elvesztése a kétharmados törvények kapcsán korlátozott hatalmat adott az ellenzéknek. A Fidesz továbbra is megmaradó vitathatatlan fölénye jól látható: Shapley-Shubik-indexe csupán 0,8-ra csökkent, míg a Jobbiké (amennyiben a független képviselőket egyetlen csoportként tartjuk számon) 0,05, hasonlóan a többi ellenzéki csoportosuláshoz (amennyiben a független képviselőket pártjuk szerint vesszük figyelembe, a Fidesz-KDNP értéke 0,847-re emelkedik, a Jobbiké a többi legalább két képviselővel rendelkező pártéhoz hasonlóan 0,026-ra csökken, az egymandátumos formációké 0,008-ra csökken). Azaz kis valószínűséggel, de a 2015. február 16-i üléstől kezdve a Jobbik képviselői a kétharmados többséggel elfogadható törvények esetében válhattak vétójátékossá.

Ugyanakkor ez a vétó erősen korlátozottan volt érvényesíthető. Egyrészt a közpolitikai területek döntő többségének (beleértve kulcsfontosságú területeket is) szabályozása nem igényel ilyen többséget, így a döntéshozatal folyamata során a legtöbb esetben nincs is szerepe ennek a vétópontnak. A másik korlát abban rejlik, hogy ez a vétópont nem kizárólag a Jobbik ellenőrzése alatt állt: az összes ellenzéki képviselő közösen rendelkezett vele, így 2015 elejétől ugyanazon év május 11-éig bármely képviselő egyedül, május 11-től vizsgált időszakunk végéig pedig bármely két képviselő elegendő volt ahhoz, hogy ennek a vétópontnak az alkalmazhatóságát semmissé tegye. Mivel ekkor ellenzéki oldalon a Jobbik mellett az LMP, az MSZP, a DK, illetve 2017. június 23-ig az Együtt is legalább két képviselővel rendelkezett, így a kétharmados többség megteremtése nem jelentett a kormányoldal számára teljesítehetetlen feladatot. Ez különösen akkor volt így, amikor elegendő volt egy döntés meghozatalához a szavazáson jelenlévő képviselők kétharmadának támogatása („*kis kétharmad*”), melyet minimális arcélvesztéssel is biztosíthatott a kormányoldalnak egy-egy ellenzéki párt vagy néhány ellenzéki képviselő a távolmaradásával. Ugyanez az összes képviselő kétharmadának támogatását igénylő szavazásoknál („*nagy kétharmad*”) kicsit nehezebb, de nem lehetetlen

feladatot jelentett a kormányoldalnak: erre jó példa az alkotmánybírák jelölése kapcsán az LMP-vel kötött kompromisszum.

A köztársasági elnökök kérdése egyszerűen megválaszolható. A vizsgált időszak államfői közül Schmitt Pál megválasztása előtt közvetlenül a Fidesz országgyűlési képviselője és házelnök, Áder János pedig a Fidesz EP-képviselője volt. Sólyom László ugyan pártpolitikai szerepet nem töltött be megválasztásakor, és a második Orbán-kormány alatti rövid elnöksége alatt viszonya a kormánypártokkal konfliktusos volt, a Jobbikkal még inkább ellenséges kapcsolatot ápolt.[18] Így a köztársasági elnöki hivatal sem tekinthető semmilyen értelemben sem a Jobbik által ellenőrzött vétópontnak a vizsgált időszakban.

Végül az Alkotmánybíróságot érdemes megvizsgálni, mely ugyan elvileg pártokon felül kellene állnia, ám a gyakorlatban ez sem 2010 előtt, sem azután nem valósult meg (lásd Szente, 2015). A 2010 és 2018 között megválasztott tizenhat alkotmánybíró közül a Jobbik hat megválasztását kimondottan ellenezte (Stumpf István, Dienes-Oehm Egon, Szívós Mária, Szalay Péter, Balsai István, Salamon László), csupán Pokol Béla és Juhász Imre megválasztását támogatta. Hörcherné Marosi Ildikó, Szabó Marcel, Schanda Balázs és Horváth Attila megválasztását elfogadhatónak minősítette, Bihari Mihály megválasztására kimondottan nem reagált, de ellenjelöltet állított ellene, míg Sulyok Tamás, Varga Zs. András és Czine Ágnes megválasztásához gratulált, noha támogatásukról közleményt nem adott ki. (mindezekről lásd: MTI, 2011 és 2014; WL, 2012; Alfahir, 2013; Sarkadi-Illyés, 2016; Origo, 2010) Ez a párt számára legeslegkedvezőbb esetben is annyit jelentene, hogy két alkotmánybíróval ápoltak jó kapcsolatot, illetve további nyolccal semlegeset. Ez ténylegesen azt jelenti, hogy az Alkotmánybíróság sem működhetett a Jobbik vétópontjaként.

6.7. A Jobbik által birtokolt bizottsági tisztségek

A magyar parlamentáris rendszerben a szokásjog biztosítja az ellenzéki pártoknak bizottsági elnöki tisztségek betöltésének jogát. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az adott parlamenti bizottság ellenzéki többségű lenne, mivel a tagságukban már a parlamenti

[18] Ezt jól illusztrálják az Országgyűlés 2010. május 14-i alakuló ülésén elhangzott mondatai: „Biztos vagyok benne, hogy ennek az Országgyűlésnek a túlnyomó többsége minden alkalommal kiáll az alkotmány és civilizációnk alapértékei mellett, és visszautasítja ezen értékek megsértését. Téves és félrevezető, sőt rosszakaratú lenne a Magyar Országgyűlést vagy a magyar politikai életet azzal jellemezni vagy annak alapján megítélni, hogy radikális jobboldali párt is bejutott az Országgyűlésbe. (…) Azzal foglalja el Magyarország megkérdőjelezhetetlen helyét a demokráciák sorában, ha megfékezi a szélsőségesek erőszakosságát és propagandáját."

erőviszonyok köszönnek vissza. Épp ezért az ellenzéknek a bizottsági elnökeik révén inkább a könnyebben megvalósítható napirend-formálás áll a rendelkezésükre, mintsem a tényleges befolyásgyakorlás.

A vizsgált időszak két ciklusában a Jobbik két-két állandó bizottság elnökét delegálhatta. A 2010-14-es ciklusban Nyikos László számvevőszéki és költségvetési bizottság, míg Sneider Tamás az ifjúsági, szociális, családügyi és lakhatási bizottság elnöke volt. A 2014-2018-as ciklusban Dúró Dóra vezette a kulturális bizottságot, a vállalkozásfejlesztési bizottságot pedig 2016. szeptember 12-ig Volner János, utána pedig Z. Kárpát Dániel elnökölte. Ezeken túlmenően Kepli Lajos 2010. december 6. és 2012. március 12. között vezette a Kolontár melletti vörösiszap-tározó átszakadása miatt bekövetkezett környezeti katasztrófával kapcsolatos felelősség feltárását és a hasonló katasztrófák jövőbeni megakadályozását célzó országgyűlési vizsgálóbizottságot.

Hatásuk vizsgálatát lehetővé teszi az, hogy a CAP Bizottságok adatbázisa tartalmazza közpolitikai profiljuk közpolitikai alapú kódolását is.

6.8. A Jobbik és a Fidesz álláspontjának távolsága

A Fidesz és a Jobbik álláspontjai közötti különbség segít megmagyarázni a fősodrobeli kormánypárt és rétegpárti kihívója kapcsolatának dinamikáját. Ennek mérésére kétféle adatbázist veszünk igénybe, melyeket az alábbiakban mutatunk be. A Chapel Hill Expert Survey kutatói (Jolly et al, 2022) szakértői becslések alapján jellemzik többtucatnyi szempontból az általuk vizsgált pártokat. A magyar esetben tizenöt szakértő vett részt munkájukban. A vizsgálatunk során alkalmazott CAP-kódolástól ugyan eltérő rendszert alkalmaznak, ám egyes kódjaik megfeleltethetőek a CAP által is használt kategóriáknak. Így az immigrate_policy a bevándorlásnak, az environment a környezetvédelemnek, az urban_rural magában foglalja a mezőgazdaságot és a földtulajdont (azaz két témakört), az international_security a honvédelmet, a redistribution a szociálpolitikát, a civlib_laworder az emberi jogok és az igazságügy és rendvédelem témaköreit, az econ_interven pedig a makrogazdaságot. A szakértők többek között ezen szempontok alapján értékelték a vizsgált pártokat, elhelyezve azokat egy 0-tól 10-ig terjedő, tizenegyfokú skálán. Mi az értékelések átlagainak különbségének abszolút értékét vizsgáltuk a Fidesz és a Jobbik között. Ehhez a vizsgált időszakban elkészült 2010-es és 2014-es adatokat használtuk fel (lásd 4. táblázat).

A vizsgált területek többségéről mindkét időpontra vonatkozólag van adatunk. Láthatóan 2010-ben sem volt a két párt álláspontja között nagyon jelentős eltérés a legtöbb ügy

tekintetében. A nemzetközi biztonság esetében figyelhetjük meg a legkomolyabb eltérést, noha az is mérséklődött 2014-re. A köztük lévő különbség a leginkább a rendvédelem és emberi jogok megítélése kapcsán csökkent. Az állami újraelosztást tekintve épp hogy jelentős különbség alakult ki közöttük, amit főleg a Jobbik eredetileg is a komoly jóléti intézkedéseket támogató álláspontjának fokozódása, másrészt a Fidesz szociálpolitikájának átalakulása (azaz az állami újraelosztással kapcsolatos egyre kritikusabb felfogás) okozott. Álláspontjuk a bevándorlás kapcsán egyik esetben sem tért el jelentősen (fontos kiemelni, hogy a vizsgálat még a 2015-ös bevándorlási válság előtt lezajlott). A két párt álláspontja a mezőgazdaság szerepének megítélése kapcsán közeledett egymáshoz, ráadásul úgy, hogy a vidék képviselete mindkét párt számára felértékelődött. A környezet védelmének megítélése mindkét párt esetében a gazdasági növekedés előtérbe helyezése javára mozdult el, bár a Fidesz esetében annyival jobban, hogy különbségük még nőtt is. A legkisebb különbségeket az állam gazdasági beavatkozása kapcsán figyelhetünk meg, melyről azonban csak 2014-re vonatkozólag rendelkezünk adatokkal.

4. táblázat A Fidesz és Jobbik álláspontjának távolsága egyes közpolitikai kérdésekben

témakör	**2010**	**2014**
Nemzetközi biztonság	3,93	3,36
Rendvédelem és emberi jogok	2,06	0,93
Állami újraelosztás	1,69	3,77
Bevándorlás	1,35	1,50
Mezőgazdaság és földtulajdon	1,20	0,92
Környezetvédelem	0,64	1,32
Állami gazdasági beavatkozás		0,21

forrás: Chapel Hill Expert Survey, lásd Jolly et al, 2022

A két párt álláspontja különbségének vizsgálatára használható a Manifesto Project adatbázisa is (lásd Volkens et al, 2021 és Klingemann et al, 2006), mely a pártok választási programjait, illetve azok híján nekik megfeleltethető dokumentumokat vizsgál (így 2014-ben, amikor a Fidesz csupán a „Folytatjuk!" szlogent adta közzé, Orbán Viktor évértékelő beszéde került be a vizsgálat körébe). A kutatás itt értelmezhető része különböző álláspontok programon belüli hangsúlyosságát mutatja be (pl. a gazdasági protekcionizmust pozitívan, illetve negatívan megítélő mondatok arányát).

Bár egyes kódok itt is megfeleltethetőek a CAP-témaköröknek (így a per201, azaz az emberi jogok fontossága az emberi jogoknak; a per501, azaz a környezetvédelem fontossága a környezetvédelemnek; a per605, azaz a rendvédelem fontossága az igazságügy és

rendvédelemnek, a per703, azaz a mezőgazdaság fontossága a mezőgazdaságnak), más esetekben több Manifesto-kód együtt tesz ki egy CAP-kódot. Ez esetekben a két párt álláspontjának különbségét az euklideszi távolság már korábban ismertetett módszerével számítjuk ki. Így kapjuk meg a honvédelem kapcsán megfogalmazott álláspontok eltérésének mértékét a per104 (hadsereg pozitív megítélése) és per105 (hadsereg negatív megítélése); a szociálpolitika kapcsán a per504 (jóléti állam pozitív megítélése) és a per505 (jóléti állam negatív megítélése); az oktatásügy kapcsán a per506 (az állami közoktatásra fordított összegek növelése) és a per507 (az állami közoktatásra fordított összegek csökkentése); a munkaügy kapcsán a per701 (a dolgozók szervezeteinek támogatása) és a per703 (a dolgozók szervezetei tevékenységének ellenzése); a bevándorlás kapcsán a per601_2 (bevándorlás ellenzése) és a per602_2 (bevándorlás támogatása); végül pedig a makrogazdaság kapcsán a per401 (szabadpiac támogatása), a per402 (állami gazdasági ösztönzők támogatása), a per403 (piacszabályozás támogatása), a per404 (gazdasági tervezés támogatása), a per405 (korporatizmus/vegyes gazdaság támogatása), a per406 (gazdasági protekcionizmus támogatása), a per407 (gazdasági protekcionizmus ellenzése), a per409 (keynesiánus gazdaságpolitika támogatása), a per410 (gazdasági növekedés előtérbe helyezése), a per412 (gazdaság feletti állami ellenőrzés támogatása), a per413 (államosítások támogatása), a per 414 (ortodox gazdaságpolitika támogatása) és a per416 (gazdasági növekedés kritikája) segítségével.

Mint az 5. táblázatból is látható, a két párt között 2010-ben a szociálpolitika és a rendvédelem kapcsán figyelhettük meg a legkomolyabb különbségeket, ezen különbségek, ugyan tompultak, de 2014-re is megmaradtak. Az emberi jogok és a hadügy megítélése kapcsán is jelentősen közeledett a két párt álláspontja egymáséhoz, míg a környezetvédelem és a makrogazdaság kapcsán enyhén, a mezőgazdaság, az oktatásügy és a munkaügy terén jobban távolodtak egymástól.

5. táblázat A Fidesz és a Jobbik programjai közötti álláspontok euklideszi távolsága

témakör	**2010**	**2014**
Szociálpolitika	7,05	4,63
Rendvédelem	6,24	3,39
Emberi jogok	4,01	0,28
Környezetvédelem	2,72	2,91
Hadügy	2,03	1,59

Makrogazdaság	2,00	2,53
Mezőgazdaság	1,85	3,01
Oktatásügy	1,51	2,45
Munkaügy	0,50	2,11

forrás: Manifesto Project, lásd Volkens et al, 2021 és Klingemann et al, 2006

7. A politikai napirend elemzésének eredményei

7.1. A Jobbik törvényjavaslatai

A Jobbik hatásgyakorlásának megértését a törvényalkotás befolyásolásának törvényhozáson keresztüli csatornáját vizsgálva érdemes elkezdeni, ez ugyanis a végrehajtó hatalmon keresztüli befolyásolásnál lényegesen egyszerűbben vizsgálható. A szakirodalom megállapítása szerint, ahogy láthattuk, az ellenzék közvetlen parlamenti befolyása jellemzően gyenge. Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg, a Jobbik kiemelkedő törvénykezdeményezői aktivitása milyen sikerre vezetett a vizsgált időszakban.

A benyújtott javaslatok közül a 2010-14-es ciklusban még 21-et vontak vissza a beterjesztők, a 2014-18 közöttiben már csak hármat. A visszavonások oka az volt az esetek kétharmadában, hogy a javaslatot módosított formában a párt politikusai újra benyújtották. A 2010-14-es ciklusban ez lett a sorsa a járványos gyermekbénulás járványai során megbetegedettek kárpótlására, a kommunista rendszerek alatt elkövetett bűnök utáni felelősségrevonására, a büntetőjog szigorítására, a bírósági végrehajtás szabályozására, a szociális igazgatásra, a devizahitelesek helyzetének rendezésére, a képviselői vagyonnyilatkozatokra, valamint a külföldi állampolgárok termőföld-vásárlására vonatkozó törvényjavaslataiknak. A 2014-18-as ciklusban a polgármesterek javadalmazásáról, valamint a bevándorlásról szóló javaslataik jutottak erre a sorsra. A visszavont törvényjavaslatok aránya a korábbi majd 9 százalékról másfél százalékra csökkent, ami a párt professzionalizálódásának is a jele.

A leggyakoribb kimenetel az volt, hogy az Országgyűlés napirendre se tűzte a törvényjavaslatot: 2010-14 között közel 85%-ukkal, 2014-18 között pedig majdnem 91%-ukkal ez történt (ez csak hajszálnyival múlja felül a nem jobbikos ellenzéki törvényjavaslatok közül nem tárgyaltak arányát, amely 84-89% körül alakult). Ez sem meglepő, az ellenzéki törvényjavaslatokat jellemzően el szokták utasítani.

Végül a 2010-14-es ciklusban 15, a 2014-18-asban 11 törvényjavaslatuk jutott el az országgyűlési tárgyalásig. A 2010-2014-es időszakban hét esetben a bizottsági tárgyaláson nem jutott túl a törvényjavaslat (ezeken túl hat esetben a ciklus végéig nem született döntés 2014-ben benyújtott törvényjavaslataikról). Mindössze két esetben került sor arra, hogy egy törvényjavaslatuk túljusson a bizottsági szakaszon: a kommunista rendszer vezető funkcionáriusainak nyugdíjáról, valamint a nemzet sportolója cím birtokosainak számáról szóló javaslatuknál. Előbbinek ugyan lezajlott az általános vitájának első napja, azonban a vita elnapolásra került, majd sosem folytatódott.

A 2010-14-es ciklus egyetlen sikeres jobbikos törvényjavaslata a nemzet sportolója cím birtokosainak számáról szólt (ideiglenes jelleggel engedélyezte számuk tizenkettő felé emelését, hogy az Aranycsapat még életben lévő tagjai egyszerre birtokolhassák azt). A javaslat rendkívül gyorsan elfogadásra került, 2010. december 1-jei benyújtása után tíz nappal ki is hirdették. Ehhez természetesen szükség volt arra, hogy a Házszabálytól való eltéréssel tárgyalják. A törvényjavaslatot az MSZP-frakciójától eltekintve konszenzus övezte, ők a zárószavazáson végül többségükben nem szavaztak.

A 2014-2018-as ciklus során az országgyűlési tárgyalásokig eljutott tizenegy jobbikos törvényjavaslat közül egyetlen esetben szakadt félbe tárgyalása a ciklus vége miatt, ezzel együtt hat esetben a bizottsági vita során elakadt a törvényjavaslat. A maradék öt javaslat közül azonban, mint már írtunk róla, négy konszenzusos volt. Ezeket általában egyhangúlag megszavazták (a legkirívóbb kivétel a Magyar Fejlesztési Bankról szóló törvény volt, melyet az amúgy frakcióval nem rendelkező DK, Együtt és Liberálisok képviselői ellenezték, illetve a zárószavazás során az MSZP képviselői tartózkodtak). Épp a közös benyújtás miatt ezek nem is igazán tekinthetőek jobbikos törvényjavaslatnak. A ciklus egyetlen tisztán jobbikos sikere a korrupciós bűncselekmények elévülési idejének emeléséről szóló javaslatuk volt. A sporttörvény módosításához hasonlóan ezt is a házszabályi rendelkezésektől eltérve tárgyalták, 2017. szeptember 18-i benyújtása után egy héttel már kihirdetésre is került. A zárószavazáson minden képviselő igennel szavazott, ám magán a szavazáson nem vettek részt a DK politikusai.

Ami jól látható, hogy a végül elfogadott jobbikos törvényjavaslatok száma nagyon alacsony, és minimális átfedésben van a párt napirendjével. Bár a korrupció üldözése kiemelt jelentőséggel bírt a párt számára, és láthattuk, a kormányzati működéssel kapcsolatos törvényjavaslatok folyamatosan a Jobbik kezdeményezéseinek legnagyobb hányadát adták, a nemzet sportolóinak száma csupán egy szimbolikus kérdés volt, azok közül sem olyan, mely komolyabb napirendi jelenléttel bírt. Az viszont világosan látszik, hogy egymástól időben jelentősen eltérve (2010 decemberében és 2017 szeptemberében) kerültek elfogadásra.

Ami a jobbikos törvényjavaslatok útja kapcsán látható, egybeesik a parlamentáris rendszerek általános jellemzőjével, hogy az ellenzék törvényjavaslatai jellemzően elutasításba ütköznek. Ezt a magyarországi példa is alátámasztja: a Jobbik 2010-2018 közötti törvényjavaslatainak nagyjából fél százaléka került végül elfogadásra. Ez pedig alátámasztja feltevésünket, mely szerint az ellenzék közvetlen, parlamenten keresztüli hatása gyenge.

7.2. A Jobbik hatása a parlamenti viták napirendjére

Amennyiben viszont a Jobbik formális hatása elenyésző volt, érdemes áttekintenünk, hogy a korábban már bemutatott közvetlen hatás milyen módon jelentkezik. Ehhez a korábbiakban bemutatott leíró adatok alapján vizsgáljuk a párt hatását a Fidesz-KDNP országgyűlési napirendjére. Ezt az adatok fényében két részre bontva tesszük. Míg egyes változóink és hipotéziseink kiválasztott közpolitikai területekre vonatkoznak, mások a napirend egészét általában vizsgálják. Mint a befolyásgyakorlás ismeretelméleti fejezetében megtudtuk, az előidejűség kérdése kulcsfontosságú, így vizsgálatunk minden hónap kormánypárti felszólalásai napirendjének és a megelőző hónap jobbikos kezdeményező felszólalások napirendjének különbségét vizsgálja. Azoknak a hipotéziseknek a megválaszolásához, melyek a napirend egészére irányulnak, a politikai napirend egészének euklideszi távolságát is vizsgáljuk, míg azokban az esetekben, melyekben a hipotézisek az egyes közpolitikai területek vizsgálatára irányulnak, csak az adott területek napirendi jelenlétét elemezzük.

Első hipotézisünk értelmében az ellenzék azokban az ügyekben képes nagyobb hatást gyakorolni, melyek hangsúlyosabban jelennek meg napirendjén (H1). A Jobbik megelőző havi felszólalásain belüli napirendi arányok és a Fidesz-KDNP közeledése a Jobbik megelőző havi napirendje közötti korrelációs kapcsolat közepesnek-erősnek tekinthető (0,64-es értéke van a Pearsons-korrelációnak 99%-os szignifikanciaszinten). Ez a kapcsolat azt jelenti összességében, hogy nem meglepő módon egy terület magasabb aránya a jobbikos kezdeményező felszólalások között azt eredményezi, hogy a Fidesz felszólalásai ezt valamennyire rugalmatlanul követve a jobbikos felszólalásokétól eltérőbb összetételt mutatnak, ám a különbség kisebb mértékben nő, mint a jobbikos felszólalásokon belül az adott terület aránya. Ez pedig azt jelenti, hogy bizonyos fokú alkalmazkodás jelen van a kormánypártok részéről.

Az eredményt árnyalja, amennyiben eredményeinket közpolitikai területenként bontva vizsgáljuk. Az természetes, hogy amikor szignifikáns kapcsolatot fedezhetünk fel, akkor szinte mindig az adott közpolitikai terület arányának növekedésével nő a távolság a két párt eltérő időszakban mért napirendjei között. Ami viszont érdekes, az az, hogy a kapcsolatokat jellemző koefficiensek komoly eltéréseket mutatnak. Az egészségügy (0,64), a munkaügy (0,62), a környezetvédelem (0,71), a bevándorlásügy (0,71), a lakásügy (0,95), a külkereskedelem (0,7) és a külpolitika (0,9) magas mutatói azt jelzik, az egyes területek arányának növekedése a Jobbik napirendjén kevéssé befolyásolja a Fidesz napirendjét. A mutató minél magasabb, annál jobban nő a távolság a két napirend között: gyakorlatilag azt mutatja, hogy arányuk 1%-nyi

emelkedése a Jobbik kezdeményező felszólalásai között mennyivel növeli a különbséget a Jobbik előző havi kezdeményező felszólalásai és a Fidesz-KDNP felszólalásai között. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy még ezek esetében is láthatunk valamekkora közeledést. Sokkal érdekesebb a makrogazdaság (0,19), emberi jogok (0,44), mezőgazdaság (0,45), oktatásügy (0,44), szociálpolitika (0,37), földpolitika (0,49) és kultúrpolitika (0,50) esete. Itt már azt figyelhetjük meg, hogy a Fidesz-KDNP felszólalásainak napirendje sokkal erősebben követi a Jobbikét: a makrogazdaság terén a két párt távolságának 1%-kal való növekedését már a Jobbik bő 5%-kal magasabb értéke képes csak előidézni. Érdekes kivételt képeznek az egyéb pénzügyek, melyeket ha a Jobbik nagyobb arányban tűz napirendre, a Fidesz-KDNP napirendje kifejezetten közeledik ellenzéki vetélytársáéhoz (-0,24). Külön-külön vizsgálva nincs kapcsolat az energiapolitika, a közlekedésügy, az igazságügy és rendvédelem, a honvédelem, a tudomány és technológiapolitika, valamint a kormányzati működés kapcsán. Összességében vizsgálva 1%-nyi növekedés a Jobbik napirendjén a távolság 0,56%-nyi növekedésével jár együtt.

Második hipotézisünk értelmében azokat az ellenzéki kezdeményezéseket, melyeknek társadalmi támogatottsága magasabb, könnyebben elfogadják a kormánypártok (H2). Mivel ennek pontos mérésére kevesebb adat áll a rendelkezésünkre, azt tudjuk inkább vizsgálni a European Social Survey korábban ismertetett adatai segítségével, hogy a Jobbik, vagy pedig a Fidesz-KDNP szavazótáborának álláspontja áll-e messzebb a teljes népesség álláspontjától bizonyos közpolitikai kérdéseket tekintve. Hiába alkalmazunk alternatív mérőszámokat az igazságügy és rendvédelem vizsgálatára (a jogrendszerbe, illetve a rendőrségbe vetett bizalom mértéke), összességében a kapcsolat nem szignifikáns. Külön-külön vizsgálva a közpolitikai területeket is csupán a bevándorlás kapcsán fedezhetünk fel 95%-os szignifikanciaszinten szignifikáns, inkább gyenge-közepes erősségű kapcsolatot (0,25-os korrelációs együtthatóval). Ez sem támasztja alá hipotézisünket: amennyiben a Fidesz-KDNP-szavazótábor álláspontja jobban különbözik a teljes népesség átlagos álláspontjától, épp hogy csökken a kormánypártok alkalmazkodásának mértéke.

A harmadik hipotézis két alhipotézise értelmében egyrészt az ellenzék kezdeményezéseit könnyebben elfogadják a kormánypártok, ha az ellenzék támogatottsága magasabb (H3a), illetve másrészt, ha növekvő tendenciát mutat (H3b). Az első alhipotézist az egyes közpolitikai területekre tesztelve összességében nem fedezhetünk fel szignifikáns kapcsolatot. Azonban közpolitikai területenkénti bontásban közepes-gyenge erősségű kapcsolat figyelhető meg az oktatásügy és a tudomány- és technológiapolitika területén, azaz a Jobbik magasabb támogatottsága esetén ezekben a kérdésekben a Fidesz-KDNP jobban igazodott a párt napirendjéhez. A második alhipotézis esetében hasonló tapasztalatunk lehet: általában véve

a kapcsolat nem szignifikáns. Ugyanakkor közpolitikai területenként vizsgálva a szociálpolitika területén kaphatunk csak 90%-os szignifikanciaszinten szignifikáns eredményt közepes erősségű kapcsolat mellett. A 0,79-os koefficiens azt jelzi ugyanakkor, hogy az eredmény ellentmond a hipotézisnek: a Jobbik emelkedő támogatottsága épp hogy az alkalmazkodás mértékének csökkenésével jár együtt a szociálpolitika területén. Amennyiben a két alhipotézist a két napirenden belüli közpolitikai területek arányának eukliedeszi távjaira teszteljük, mindkét esetben azt tapasztaljuk, kapcsolatuk nem szignifikáns (ezzel a korábbi megállapítással egyező eredményre jutunk).

A negyedik hipotézis értelmében az ellenzék nagyobb hatást tud gyakorolni, amennyiben ellenőrzéssel rendelkezik valamely vétópont felett (H4). Mint kiderült, az egyetlen vétópont, mely felett a Jobbik legalább részleges ellenőrzésre tett szert, a minősített többséget igénylő törvények országgyűlési megszavazása volt, amikor 2015 elején a Fidesz-KDNP elvesztette minősített többségét. Az egyes közpolitikai területeket vizsgálva összességében ennek sincs szignifikáns hatása. Ugyanakkor egyes közpolitikai területeken, ellentmondásosan, de fedezhetünk fel kapcsolatot. A kétharmados többség elvesztése szignifikánsan együtt járt az alkalmazkodás mértékének fokozódásával a tudomány- és technológiapolitika, a birtokpolitika és a kultúrpolitika területén. Ugyanakkor a kapcsolat erőssége mindhárom esetben gyenge vagy gyenge-közepes volt (korrelációs együtthatójuk ebben a sorrendben 0,24, 0,28 és 0,34 volt). Szintén gyenge, de ellentétes irányú hatásként épp hogy fokozta a konfrontációt a kormánypárti minősített többség elvesztése az egészségügy, az egyéb pénzügyek és a bevándorlás területén, noha utóbbi kivételével a kapcsolat ezekben az esetekben is gyenge volt. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy ezen adatok óvatos kezelését indokolja a tény, miszerint a kétharmados többséget nélkülöző időszak három és egynegyed közvetlenül egymást követő évet takar.

Amennyiben negyedik hipotézisünket a két napirend közpolitikai területeinek arányai közötti euklideszi távolságra teszteljük, 90%-os szignifikanciaszinten szignifikáns, noha gyenge kapcsolatot fedezhetünk fel (0,20-os korrelációs együtthatóval). Az eredmény ugyanakkor ellentmond várakozásainknak: a kormánypárti kétharmados többség megszűnése épp hogy az alkalmazkodás mértékének csökkenésével járt együtt (-1,88-os koefficiens jelzi ezt számunka). Természetesen az előbb megfogalmazott megkötések itt is érvényesnek tekinthetőek.

Ötödik hipotézisünk állítása szerint az ellenzék nagyobb hatást tud gyakorolni azokon a közpolitikai területeken, melyeknek felügyelete általuk vezetett parlamenti bizottsághoz tartozik (H5). Ennek érdekében alkalmazva a Jobbik által elnökölt bizottságok közpolitikai

profiljára vonatkozó dummy-változót szignifikáns kapcsolatot fedezhetünk fel 0,05-os korrelációs együtthatóval 90%-os szignifikanciaszinten. A koefficiens -0,86-os értéke egyértelműen mutatja, hogy a Jobbik napirendjéhez jobban idomul a Fidesz-KDNP napirendje azokban az ügyekben, melyek a Jobbik által elnökölt bizottságok kompetenciájába tartoznak.

Közpolitikai területenkénti bontásban fontos kiemelni, hogy a vizsgálatot csak és kizárólag azokon a területeken tudjuk elvégezni, ahol változás volt a két ciklus között. Így ezen vizsgálat körébe bekerülhet a makrogazdaság, a munkaügy, az oktatásügy, a szociálpolitika, a lakásügy, az egyéb pénzügyek, a tudomány és technológiapolitika, a birtokpolitika és a kultúrpolitika. Közülük négy esetében figyelhetünk meg szignifikáns kapcsolatot ilyen bontásban is: a munkaügy (-2,27) és a birtokpolitika (-1,37) esetében megfigyelhető a fokozottabb alkalmazkodás (utóbbi erejét gyengíti, hogy kódkönyvünk a földtulajdon kérdésén túl ide sorolja a nemzeti emlékhelyeket, kiemelt műemlékeket is, melyek kapcsán valójában várható volt a Jobbik fokozott befolyása Dúró Dóra kulturális bizottsági elnöksége alatt). A szociálpolitika (1,808) és az egyéb pénzügyek (2,254) kapcsán pedig épp a konfrontáció fokozódását figyelhetjük meg, azaz a Jobbik napirendjéhez való alacsonyabb fokú alkalmazkodást.

Hatodik hipotézisünk állítása szerint az ellenzéki pártok a közvélemény által fontosabbnak tartott ügyek kapcsán nagyobb hatást tudnak gyakorolni a kormányra (H6). Ezt tesztelve 90%-os szignifikanciaszinten szignifikáns kapcsolatot fedezhetünk fel 0,07-os korrelációs együtthatóval. Az összességében megfigyelhető 0,04-os koefficiens ugyanakkor ellentmond hipotézisünknek: épp azt jelzi, hogy a vizsgált ügyek kapcsán kicsivel csökken a Fidesz-KDNP alkalmazkodása a Jobbik napirendjéhez, amennyiben a közvélemény az adott ügyet fontosabbnak tartotta. Adataink sajnálatos módon korlátozottak, csupán a makrogazdaság, az egészségügy, a munkaügy, az oktatásügy, a környezetvédelem, a bevándorlás, az igazságügy és rendvédelem, valamint a lakásügy területe kapcsán állnak rendelkezésre. Ezeket egyesével vizsgálva két esetben, a munkaügy (-0,11) és a bevándorlás (0,59) kapcsán észlelhetünk szignifikáns kapcsolatot, előbbi esetében 90%-os, utóbbinál 99%-os szignifikanciaszinten. Ami feltűnő, az az, hogy a munkaügy kapcsán érzékelhető a hipotézisben feltételezett együttmozgás (amennyiben 1%-kal több válaszadó jelölte meg a területet a két legfontosabb között, 0,11%-kal kisebb eltérés figyelhető meg a Jobbik kezdeményező felszólalásai, illetve a Fidesz-KDNP következő havi felszólalásai között), míg a bevándorlás kapcsán épp azt láthatjuk, hogy a nagyobb figyelem fokozza a két párt konfrontációját.

Hetedik hipotézisünk értelmében azokban az ügyekben nagyobb hatást képes kifejteni az ellenzék, melyekben álláspontja közelebb áll a kormány álláspontjához (H7). A Chapel Hill Expert Survey (a továbbiakban CHES) adatai ezt nem támasztják alá: 99%-os szignifikanciaszinten szignifikáns, noha gyenge kapcsolat (0,14-os korrelációs együttható) alapján a két párt közötti távolság növekedése éppenhogy csökkenti a napirendjük közötti különbséget. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról, hogy a négyévente készült kutatás adatai csupán két-két megfigyelést tartalmaznak minden vizsgált közpolitikai területre nézvést (azaz a mezőgazdaság, a környezetvédelem, a bevándorlásügy, az igazságügy és rendvédelem, a szociálpolitika és a honvédelem kapcsán). Külön vizsgálva csupán a bevándorlásügy és a szociálpolitika kapcsán figyelhető meg szignifikáns kapcsolat, előbbi 99%-os, utóbbi 95%-os szignifikanciaszinten, mindkettő közepes-gyenge erősségű (0,36 és 0,25 koefficiensekkel), viszont irányuk ellentétes: míg a bevándorlás kapcsán a kisebb távolság sokkalta erősebb alkalmazkodással jár együtt, a szociálpolitika kapcsán épp hogy az alkalmazkodás szintje csökken, noha sokkal kisebb mértékben.

A Comparative Manifesto Project adatai ennek ellentmondanak, és hipotézisünket támasztják alá. 95%-os szignifikanciaszinten, gyenge kapcsolatot mutatnak a Jobbik és a Fidesz-KDNP ideológiai távolsága, valamint a kormánypártok alkalmazkodásának mértéke között (0,09-os korrelációs együtthatóval). Itt adatok az emberi jogok, a mezőgazdaság, a munkaügy, az oktatásügy, a környezetvédelem, az igazságügy és rendvédelem, a szociálpolitika és a honvédelem kapcsán állnak rendelkezésre. Külön vizsgálva közülük az emberi jogok, a munkaügy és a szociálpolitika szignifikáns, mindegyik 95-95%-os szignifikanciaszinten. Mindhárom esetben a kapcsolat gyenge-közepes erősségű (0,23 körüli korrelációs együtthatókkal). A koefficiensek alapján elmondható mindhárom esetben, hogy a pártok közötti távolság növekedése csökkenti az alkalmazkodás mértékét.

Az eddigieket összegezve azt láthatjuk, hogy első hipotézisünket (H1) elfogadhatjuk. Amennyiben egy ügyre a Jobbik nagyobb hangsúlyt fordított kezdeményező parlamenti felszólalásaiban, akkor a következő hónapban a Fidesz-KDNP képviselőinek felszólalásai jobban alkalmazkodtak az adott napirendhez. Ezt a kapcsolatot a legtöbb közpolitikai terület kapcsán megfigyelhetjük, csupán az energiapolitika, a közlekedéspolitika, az igazságügy és rendvédelem, a honvédelem, a tudomány és technológia, valamint a kormányzati működés képez ez alól kivételt.

Második hipotézisünket (H2), mely értelmében azon kérdések kapcsán képes komolyabb hatást gyakorolni a Jobbik, melyek társadalmi támogatottsága magasabb, nem tudtuk alátámasztani. Sajnos ennek mérésére korlátozottan alkalmas adataink voltak, azt tudtuk

vizsgálni, a teljes népesség álláspontja a Jobbik vagy a Fidesz-KDNP szavazóinak álláspontjához van-e közelebb.

Harmadik hipotézisünket (H3) két alhipotézisre bontottuk. Az első szerint a Jobbik hatása erősebb a Fidesz-KDNP napirendjére, ha magasabb a párt választói támogatottsága, a második szerint pedig akkor, ha emelkedik választói támogatottsága. Szignifikáns kapcsolatot itt sem sikerült kimutatni.

Negyedik hipotézisünk (H4) értelmében a Jobbik komolyabb hatást tud gyakorolni, amennyiben ellenőrzéssel rendelkezik valamelyik vétópont felett. Ezt csak egyetlen vétópont kapcsán tudtuk vizsgálni: a Fidesz-KDNP kétharmados többsége kapcsán, amikor nem igazolódott a kapcsolat szignifikanciája. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni róla, hogy a minősített többséget ugyanekkor bármely ellenzéki képviselő egymagában biztosíthatta 2015 elejétől, azon év március 16-tól pedig bármely legalább két képviselővel rendelkező párt, azaz a Jobbik könnyen megkerülhető maradt.

Ötödik hipotézisünk (H5) értelmében a Jobbik erősebb hatást tud gyakorolni a Fidesz-KDNP napirendjére azokban a kérdésekben, melyek a párt által elnökölt parlamenti bizottságok profiljába illeszkednek. Hipotézisünket sikerült igazolni, a kormánypárti képviselők napirendje ezeket a közpolitikai területeket tekintve jobban alkalmazkodik a Jobbik napirendjéhez, mint a más pártok által elnökölt bizottságok profiljába illeszkedő területeken.

Hatodik hipotézisünk (H6) értelmében a Jobbik a közvélemény által fontosabbnak tartott ügyeket tekintve nagyobb hatást tud gyakorolni a Fidesz-KDNP-re. Bár a két változó kapcsolata szignifikáns, épp a hipotézisben feltételezettel ellentétes irányú: épp a közvélemény által mellékesebbnek tartott kérdésekben figyelhető meg a Fidesz-KDNP magasabb fokú alkalmazkodása a Jobbik napirendjéhez.

Hetedik hipotézisünk (H7) értelmében a Jobbik azokon a területeken tud nagyobb hatást gyakorolni a Fidesz-KDNP napirendjére, melyek kapcsán eleve kisebb a különbség a két párt álláspontja között. Bár adataink korlátozottan használhatóak (mindkét ciklusra egy-egy áll rendelkezésre közpolitikai területenként), felfedezhető szignifikáns kapcsolat a két változó között. Ugyanakkor a kapcsolat iránya ellentmondásos. Míg a CHES szakértői becslése alapján várakozásainkkal ellentétes (azaz kisebb különbségek esetén épp, hogy kevésbé alkalmazkodik a Fidesz-KDNP a Jobbik napirendjéhez), addig a CMP adatai alapján igazolja hipotézisünket.

Mindezeket az eredményeket közpolitikai témakörönként csoportosítva megállapítható, hogy vagy a kapcsolat hiánya, vagy pedig adathiány miatt az energiapolitika, a közlekedésügy, az igazságügy és rendvédelem, a honvédelem és a kormányzati működés kapcsán nem sikerült egyik hipotézisünket sem alátámasztanunk. A legmeglepőbb ezek közül a Jobbik napirendjén

kiemelt szerepe betöltő igazságügy és rendvédelem területe. Vizsgálatánál talán az jelent problémát, hogy a CAP kódkönyve ennek kapcsán sok közpolitikai területet együtt kezel (pl. a fegyveres erőket, a titkosszolgálatokat, az igazságszolgáltatás rendszerét, a büntetésvégrehajtást, a polgári jogot, a büntetőjogot, a különböző bűncselekményeket), így a kiemelt jelentőséggel bíró közbiztonság önálló vizsgálatát nem teszi lehetővé. Épp ezért az esettanulmányok között a közbiztonság kérdésére még részletesen visszatérünk.

Kizárólag a Jobbik napirendjén betöltött kiemelt szerepének hatása nyert igazolást a makrogazdaság, a mezőgazdaság, a környezetvédelem, a lakásügy, a külkereskedelem és a külügy kapcsán. Mind az öt esetben azt tapasztalhattuk, hogy hipotézisünk igazolódott: ezen területek arányának növekedése a Jobbik napirendjén azt eredményezi, hogy a Fidesz-KDNP napirendjén is nő előfordulásuk aránya (azaz a Jobbik napirendjén bekövetkezett növekedésnél kisebb mértékben nő az adott közpolitikai terület két napirenden megfigyelhető aránya közötti különbség). A legszorosabb kapcsolat a makrogazdaság kapcsán mutatható ki: a Jobbik napirendjén bekövetkező 1%-nyi aránynövekedése mindössze 0,19%-kal növeli a két napirend különbségét, azaz 0,81%-kal növeli előfordulási arányát a Fidesz-KDNP napirendjén.

A leggyengébb kapcsolat a külpolitika és a lakásügy kapcsán figyelhető meg: 1%-nyi aránynövekedésük a Jobbik napirendjén előbbi arányának 0,1%-os, utóbbié mindössze 0,05%-os növekedését okozza. Köztes helyet foglal el a külkereskedelem, a környezetvédelem és a mezőgazdaság: a Jobbik napirendjén bekövetkező 1%-nyi aránynövekedésük sorra 0,3%-os, 0,3%-os és 0,55%-os aránynövekedést okoz náluk.

Két-két hipotézis kapcsán figyelhettünk meg szignifikáns kapcsolatot az emberi jogok, az egészségügy, az oktatásügy, a tudomány és technológia, valamint a kultúrpolitika területén.

Az emberi jogok kapcsán kimutatható a Jobbik napirendjén betöltött súly változásának hatása: 1%-nyi aránynövekedése a Fidesz-KDNP napirendjén is növeli az előfordulási arányát, 0,56%-kal. Emellett a két párt távolságának hatása is kimutatható: a CMP adatai alapján az emberi jogokat fontosnak nevező mondatok arányai közötti különbség 1%-nyi növekedése a Jobbik és a Fidesz-KDNP pártprogramjai között 0,44%-kal növeli a különbséget a két párt napirendje között.

Az egészségügy kapcsán ellentmondásos eredményekre juthatunk. Egyrészt megfigyelhető a Jobbik napirendjén betöltött hangsúly hatása (bár ez a hatás gyengébb, a Jobbiknál bekövetkező 1%-nyi növekedés mindössze 0,36%-nyi növekedést okoz a Fidesz-KDNP esetében). Másrészt a Fidesz-KDNP kétharmados többségének elvesztése épp hogy fokozta konfrontációt: utána a különbség a Jobbik és a Fidesz-KDNP napirendjén az egészségügy előfordulási aránya között 1,89%-kal nőtt is.

Az oktatásügyet vizsgálva eredményeink két hipotézist igazolnak. Egyrészt a Jobbik napirendjén való arányának 1%-nyi emelkedése a Fidesz-KDNP napirendjén is növeli arányát 0,56%-kal, ami viszonylag szoros kapcsolatnak tekinthető. Ezzel egyszerre megfigyelhetjük azt is, hogy a Jobbik magasabb támogatottsága a két párt napirendje közötti távolság csökkenését idézi elő: 1%-kal magasabb támogatottság esetén az oktatás arányának különbsége a két napirend között 0,38%-kal csökken.

A tudomány és technológia területén egyrészt szintén megfigyelhető a Jobbik támogatottságának hatása a Fidesz-KDNP napirendjére: 1%-kal több támogató a két napirend különbségét 0,25%-kal csökkenti). Ugyanakkor a FIDESZ-KDNP kétharmados többségének elvesztése itt is a konfrontációt növelte: utána a két napirend különbsége 1,24%-kal megnőtt.

Ellentmondásosak adataink a kultúrpolitika kapcsán is. Egyrészt a Jobbik napirendjének hatása a Fidesz-KDNP-jére itt is közepesen erős: 1% aránynövekedés a Jobbiknál a kormánypártoknál 0,5%-nyi növekedést okoz. Ugyanakkor a Fidesz-KDNP kétharmados többségének elvesztése 1,8%-kal növelte a két napirend távolságát.

Három-három hipotézis alapján vannak adataink az egyéb pénzügyek és a birtokpolitika gyűjtőkategóriáiról. Mindkét kategória nagy hátránya, hogy a magyar politikai napirenden kevéssé összetartozó dolgokat gyűjt egybe (előbbihez tartoznak például a pénzügyi szervezetek, a vállalkozások, a fogyasztóvédelem, a turizmus és a sport is, míg utóbbihoz az állami birtokpolitikán túl többek közt a bányászat, a műemlékek, a nemzeti parkok, múzeumok vagy a vízgazdálkodás kérdése is). Ennek ellenére mindkét esetben igazolódik első hipotézisünk: a Jobbik napirendjén 1%-kal magasabb arányuk az egyéb pénzügyek arányát 1,24%-kal növeli (ez a legerősebb hatást mutató érték), a birtokpolitikáét pedig 0,51%-kal (ami még mindig a magasabbak közé tartozik). Az egyéb pénzügyek kapcsán nem igazolódott a vétópontokkal kapcsolatos hipotézis (a Fidesz-KDNP kétharmados többségének elvesztével a napirendek különbsége 2,24%-kal nőtt), ám a birtokpolitikánál igen (itt a kétharmad elvesztése 1,83%-kos közeledést idézett elő). Ugyanez a helyzet a parlamenti bizottságok kapcsán: míg Volner János és Z. Kárpát Dániel elnöksége a vállalkozásfejlesztési bizottságban a két napirend távolságának 2,25%-os növekedésével járt együtt, a múzeumok és más kulturális létesítmények kérdéseit is magában foglaló birtokpolitika kapcsán Dúró Dóra kulturális bizottsági elnöksége épp hogy a távolságok 1,37%-nyi csökkenésével járt együtt.

Négy hipotézis kapcsán is van eredményünk a szociálpolitikáról. A Jobbik napirendjének hatása itt kifejezetten erős: a szociálpolitika arányának 1%-nyi emelkedése a Fidesz-KDNP napirendjén is előidéz 0,63%-nyi növekedést. A parlamenti bizottság elnöki pozíciójának birtoklása ugyanakkor a várttal ellenkező hatást mutat: Sneider Tamás

hivatalviselése alatt a Fidesz-KDNP 1,8%-kal kevésbé alkalmazkodott a Jobbik napirendjéhez. A párt népszerűségének változása komoly, ám a várttal ellentétes hatással bírt: minden 1%-nyi változás 0,79%-kal növelte a különbséget a két napirend között, azaz a konfrontáció fokozását eredményezte. A Jobbik és a Fidesz-KDNP különbsége szintén ellentmondásos eredményekre vezetett: a CMP adatai alapján a jóléti állam megítélésével kapcsolatos mondatok aránya közötti különbség 1%-nyi növekedése a két napirend távolságát is növeli 0,75%-kal. Ugyanakkor a CHES szakértői becslései szerint a nagyobb különbség a két szereplő elképzelései között épp hogy csökkenti a napirend közötti különbséget: a 10-es skálán 1-gyel nagyobb értékű különbség 0,87%-kal csökkenti a két napirend eltérését.

Szintén négy hipotézis kapcsán van a hipotéziseket alátámasztó eredményünk a munkaügy területéhez kapcsolódóan. Egyrészt a Jobbik napirendjének viszonylag gyenge hatása észlelhető: a munkaügy arányának 1%-nyi növekedését a Fidesz-KDNP napirendjén csupán 0,38%-nyi növekedés követi. Sneider Tamás elnöksége a népjóléti bizottságban erre a területre is hatással bírt: alatta 2,3%-kal csökkent a két napirend különbsége. Ugyanígy a kérdés fontossága a közvélemény számára növelte a Jobbik hatását. Minden 1%-kal több választópolgár, aki a munkaügyet a két legfontosabb kérdés közt megnevezte, 0,1%-kal csökkentette a két napirend különbségét. Végül a két párt különbsége kapcsán is igazolódik a hipotézisünk: amennyiben a CMP 1%-kal nagyobb különbséget fedezett fel a két pártprogram munkaüggyel kapcsolatos megjegyzései arányában, az 1,4%-kal növelte a két napirend különbségét.

A legtöbb hipotézis kapcsán a bevándorlás területéről van adatunk. A Jobbik napirendje itt kifejezetten gyenge hatással bírt: a bevándorlás 1%-kal magasabb említésaránya náluk csak 0,14%-nyi növekedést okozott a Fidesz-KDNP napirendjén. A Fidesz-KDNP szavazóinak és a teljes népességnek, valamint a Jobbik szavazóinak és a teljes népességnek a bevándorlás kapcsán megfogalmazott véleményei közötti különbségek hatása szignifikáns. Megfigyelhető, hogy amennyiben a Fidesz-KDNP tábora a teljes népességétől inkább eltérő véleményt fogalmaz meg, a párt alkalmazkodása jelentősen csökken (a 11-es skálán 1 értékkel nagyobb különbség már 11,49%-nyi különbségnövekedést okoz). Jól látható, hogy a kormánypártok elsősorban saját szavazóik igényeit próbálták kielégíteni a bevándorlás kapcsán. A Fidesz-KDNP kétharmados többségének elvesztése itt is a várakozásokkal ellentétes eredményre vezet (a két napirend távolságát 8,47%-kal növeli). Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni róla, hogy a bevándorlás kérdése 2015 előtt nem igazán volt a napirenden, és nem sokkal azután vált fontossá, hogy a kormánypártok elvesztették minősített többségüket. Ez az időszak már az eddigiek alapján is a konfrontáció fokozódását hozta, amit ezek az adatok is alátámasztanak.

A konfrontációt mutatja az is, hogy amennyiben a választók 1%-kal nagyobb része nevezi meg a két legfontosabb ügy között a bevándorlást, a két napirend távolsága 0,59%-kal nő, ezzel cáfolva hipotézisünket. Végül a két szereplő közötti távolság hatása kapcsán igazolódik hipotézisünk, ugyanakkor ki kell emelni, hogy a CHES felmérésében már a 2010-2014-es ciklusban is kicsi volt a különbség a két párt között, ez nem változott jelentősen. Így lehet az, hogy a bevándorlás megítélésének különbsége, amennyiben 1-gyel nő a 10-es skálán, az a két napirend eltérését elvileg 46,68%-kal növelné. A bevándorlás kapcsán kapott eredmények indokolják, hogy esettanulmányban részletesen is foglalkozzunk vele.

7.3. A Jobbik hatása a törvények napirendjére

A napirend átvitelének jellegzetességei után érdemes azzal folytatni vizsgálatunkat, hogy a kormánypárti parlamenti felszólalásokon túl a törvényalkotás tematikáját milyen módon befolyásolta a Jobbik napirendje a vizsgált időszakban. Vizsgálatunk ehhez módszertanában megegyezik az előbbiekkel. Ugyanakkor előzetesen le kell szögezzük, ezek az eredmények kizárólag a törvények által szabályozott közpolitikai területre vonatkoznak, a törvények konkrét tartalmára nem. Azokat a következő fejezet esettanulmányaiban vizsgáljuk meg részletesebben.

Első hipotézisünk értelmében az ellenzék azokban az ügyekben képes nagyobb hatást gyakorolni, melyek hangsúlyosabban jelennek meg napirendjén (H1). Itt a felszólalásoknál tapasztalhatónál gyengébb kapcsolatot érzékelhetünk (0,36-os értéke inkább közepes-gyenge kapcsolatra utal). Közpolitikai területenként vizsgálva sokkal ritkábban fedezhetünk fel szignifikáns kapcsolatot (mindössze tíz témakörben a huszonegyből). Ezeknek a kapcsolatoknak korrelációs együtthatói 0,23 és 0,62 közötti értékek, a kapcsolatok jellemzően közepes erősségűek. A legerősebb együttmozgást a kormányzati működés esetében tapasztalhatjuk: amennyiben a Jobbik kezdeményező felszólalásai között aránya 1%-kal nő, a következő hónap törvényei közötti arányuktól való távolság 0,41%-kal csökken is. Szintén erős hatás figyelhető meg a bevándorlás (0,18), a szociálpolitika (0,23), az egészségügy (0,37) területén. Közepes erősségű a külpolitika (0,48), a birtokpolitika (0,5), az emberi jogok (0,5) a mezőgazdaság (0,54), a kultúrpolitika (0,56) területén gyakorolt hatása a Jobbik napirendjének. Ugyanakkor az oktatásügy területén kifejezetten kontraproduktívnak bizonyult a párt napirend-formálása: minden 1%-nyi növekedés a jobbikos kezdeményező felszólalások között a két napirend távolságát 1,33%-kal növelte.

Második hipotézisünk értelmében azokat az ellenzéki kezdeményezéseket, melyeknek társadalmi támogatottsága magasabb, könnyebben elfogadják a kormánypártok (H2). Ezt

korlátozott módon, azzal tudjuk mérni, hogy a teljes népesség álláspontjához a Fidesz-KDNP vagy a Jobbik szavazótáborának álláspontja van-e közelebb. Ez a kapcsolat akkor szignifikáns, ha a felhasznált adatok közül az igazságügy és rendvédelem területét a rendőrségbe vetett bizalommal mérjük, ekkor azonban hipotézisünk cáfolatát kapjuk: minél jobban különbözik a Fidesz-KDNP-tábor álláspontja a teljes népességétől a Jobbikhoz viszonyítva, annál alacsonyabb fokú az alkalmazkodása. Azaz a törvényalkotás során a kormánypártok inkább igazodnak saját táboruk igényeihez, nem törekednek széles társadalmi konszenzusra. Közpolitikai területenként külön vizsgálva ugyanez a kapcsolat, csak sokkal erősebben ismétlődik meg a makrogazdaság és a bevándorlás területén.

A harmadik hipotézis két alhipotézise értelmében egyrészt az ellenzék kezdeményezéseit könnyebben elfogadják a kormánypártok, ha az ellenzék támogatottsága magasabb (H3a), illetve másrészt, ha növekvő tendenciát mutat (H3b). Összességében egyik hipotézist sem tudtuk megerősíteni, nem találván szignifikáns kapcsolatot a napirendek távolságának mértéke, illetve a Jobbik népszerűsége, valamint népszerűségének változása között, ráadásul utóbbi esetében közpolitikai területenként vizsgálva sem található szignifikáns kapcsolat. Azon a hat területen, ahol a Jobbik népszerűségének hatása van a törvényalkotás napirendjére, 0,28 és 0,49 közötti együtthatójú, közepes erősségű kapcsolatokat fedezhetünk fel. Ugyanakkor hipotézisünket csupán az emberi jogok és a kultúrpolitika kapcsán igazolhatjuk: előbbi esetében a Jobbik 1%-kal magasabb támogatottsága 1,08%-kal csökkenti a két napirend távolságát, utóbbi esetében pedig 0,68%-kal. Ugyanakkor a korábban már észlelt konfrontatívabb magatartást fedezhetjük fel az egészségügy, a közlekedéspolitika, az igazságügy és rendvédelem, valamint a lakásügy területén: a radikális ellenzék magasabb támogatottsága esetén a Jobbik napirendjétől való távolság növekedett. A kapcsolatot a két napirend euklideszi távolságára tesztelve arra a megállapításra juthatunk, hogy egyik alhipotézis esetében sem szignifikáns.

Negyedik hipotézisünk (H4) értelmében a Jobbik komolyabb hatást tud gyakorolni, amennyiben ellenőrzéssel rendelkezik valamelyik vétópont felett. Mint már nagyon sokszor megtárgyaltuk, erre az egyetlen példa a Fidesz-KDNP minősített többségének elvesztése volt. A kapcsolat szignifikáns, ám gyenge (0,06-os korrelációs együtthatóval), és épp, hogy hipotézisünknek mond ellent: a kétharmados többség elvesztésével még nőtt is a két napirend eltérése (0,79%-kal). Ugyanezt közpolitikai területek szerint bontva azt tapasztalhatjuk, hogy csak hét esetben szignifikáns a kapcsolat, mely két kivétellel megfelel az összképnek. A közepes erejű kapcsolatok az egészségügy, a bevándorlás, az igazságügy és rendvédelem, a lakásügy, valamint az egyéb pénzügyek területén azt mutatják, a kétharmados többség

elvesztése épp hogy fokozta a Fidesz-KDNP konfrontációját az ellenzékkel szemben, napirendje még komolyabban eltért utána, mint annakelőtte. A hipotézisnek megfelelő eredmény, azaz a vétópont jelentette erősebb hatás a törvényalkotás napirendjére csak a mezőgazdaság és a kultúrpolitika kapcsán jelentkezik. A kapcsolatot a két napirend euklideszi távolságára tesztelve szintén arra a megállapításra juthatunk, hogy az nem szignifikáns.

Ötödik hipotézisünk állítása szerint az ellenzék nagyobb hatást tud gyakorolni azokon a közpolitikai területeken, melyeknek felügyelete általuk vezetett parlamenti bizottsághoz tartozik (H5). Az összes közpolitikai területet egyben vizsgálva a kapcsolat nem szignifikáns. ám közpolitikai területenkénti bontásban három területen ellentmondásos eredményekre juthatunk. Míg a lakásügy (-2,26) és a kultúrpolitika (-2,62) területén illetékes bizottságban Sneider Tamás és Dúró Dóra elnöksége alatt kifejezetten közeledett a törvényalkotás napirendje a Jobbikéhoz, Volner János vállalkozásfejlesztési bizottságban betöltött tisztsége alatt az egyéb pénzügyek kapcsán pont a különbségek növekedését észlelhetjük (átlagosan 4,37%-kal).

Hatodik hipotézisünk (H6) értelmében a Jobbik a közvélemény által fontosabbnak tartott ügyeket tekintve nagyobb hatást tud gyakorolni a Fidesz-KDNP-re. Ennek kapcsán ugyan szignifikáns kapcsolatot fedezhetünk fel, ám a kapcsolat iránya cáfolja hipotézisünket (amennyiben 1%-kal több válaszadó nevezett meg egy területet a két legfontosabb közt, a Jobbik kezdeményező felszólalásai és a törvények napirendjének távolsága 0,04%-kal nő).

Ugyanezt közpolitikai területenkénti bontásban az egészségügy, a bevándorlás és a munkaügy területén mutat szignifikáns kapcsolatot. Míg előbbi kettő hipotézisünknek ellentmond, a munkaügy alátámasztja azt. Azaz amikor a választók nagyobb arányban tartották a két legfontosabb ügy egyikének a bevándorlást vagy az egészségügyet, a törvényalkotás napirendje jobban különbözött a Jobbik kezdeményező felszólalásaiétól, míg a munkaügy nagyobb arányban fontosnak tartása épp fokozta a törvényalkotás alkalmazkodását a Jobbik napirendjéhez.

Hetedik hipotézisünk (H7) értelmében a Jobbik azokon a területeken tud nagyobb hatást gyakorolni a Fidesz-KDNP napirendjére, melyek kapcsán eleve kisebb a különbség a két párt álláspontja között. A Manifesto Project adatai alapján nem találtunk erre vonatkozó szignifikáns kapcsolatot, míg a Chapel Hill Expert Survey (CHES) szakértői becslései alapján gyenge kapcsolatot (0,19-os korreleációs együtthatóval) fedezhetünk fel, mely ugyanakkor ellentmond hipotézisünknek: nagyobb közpolitikai távolság esetén figyelhetünk meg komolyabb alkalmazkodást. Közpolitikai területenkénti bontásban a két adatsor alapján végzett számítások eredményei egybevágnak: mindkét esetben szignifikáns kapcsolat figyelhető meg az igazságügy és rendvédelem kapcsán, de újfent a hipotézisünket cáfoló módon. Ezen kívül

csak a CHES bevándorlásról szóló becslései mutatnak szignifikáns, emellett a hipotézisünket alátámasztó eredményt: eszerint a törvényalkotás napirendje jobban hasonlít a Jobbikéra a bevándorlás tekintetében, ha a radikális ellenzék álláspontja közelebb áll a Fidesz-KDNP-éhez.

Ezeket összegezve megállapítható, hogy első hipotézisünket (H1) megerősíthetjük a Jobbik törvények napirendjére gyakorolt hatása kapcsán is. Ugyan amikor egy ügyet nagyobb arányban tűz a Jobbik napirendre saját kezdeményező parlamenti felszólalási között, növekszik a távolság napirendje és a törvények napirendje között is, ám ez a növekmény elmarad a napirenden belül elfoglalt arányának növekedésétől, azaz a Fidesz-KDNP által dominált törvényalkotás fokozottan alkalmazkodik az ellenzéki Jobbik napirendjéhez.

Második hipotézisünket, mely szerint a Jobbik azon kérdések kapcsán képes komolyabb hatást gyakorolni, melyek társadalmi támogatottsága magasabb (H2), a törvények napirendje kapcsán sem tudtuk igazolni. Ezt jelentős részben magyarázza az, hogy elégséges adatok nem álltak a rendelkezésünkre ennek vizsgálatára.

Harmadik hipotézisünk egyik alhipotézise sem nyert megerősítést. Sem az, hogy a Jobbik napirendjének hatása erősebb a törvényalkotás napirendjére, amennyiben magasabb a párt támogatottsága (H3a), sem az, hogy akkor erősebb, ha épp növekszik a támogatottsága (H3b). Így a Fidesz-KDNP felszólalásainak napirendjével egyező eredményre jutottunk.

Negyedik hipotézisünk szerint a Jobbik hatása akkor erősebb, ha ellenőrzéssel rendelkezik valamelyik vétópont felett (H4). Mint írtuk, ez kizárólag a kétharmados többség kapcsán vizsgálható. Ez esetben, szemben a Fidesz-KDNP parlamenti felszólalásaival, a vizsgált kapcsolat szignifikánsnak bizonyult. Ugyanakkor a kapcsolat épp, hogy ellentmondott a feltételezettnek: a törvényalkotás kevésbé alkalmazkodott a Jobbik napirendjéhez a Fidesz-KDNP minősített többségének elvesztése után. Ehelyett konfrontatívabb pozíciót vett fel, melynek jeleit már többször is észlelhettük eredményeink alapján.

Ötödik hipotézisünk értelmében a Jobbik erősebb hatást tud gyakorolni azokban a kérdésekben, melyek közpolitikai területe egy általa vezetett bizottság közpolitikai profiljába illik (H5). Szemben a parlamenti felszólalások napirendjével, itt nem figyelhető meg szignifikáns kapcsolat, ami igencsak meglepő: míg a felszólalások napirendjére minimális ráhatása van a bizottságoknak, a törvényalkotásban döntő szerepük van. Az eredmények jól mutatják a magyar bizottsági rendszer súlytalanságát, az ellenzéki bizottsági elnökök elenyésző szerepét a törvényalkotás folyamatában.

Hatodik hipotézisünk értelmében a Jobbik hatása nagyobb a közvélemény által fontosnak tartott ügyek kapcsán (H6). Eredményünk a parlamenti felszólalásokhoz hasonló: a nagyobb érdeklődést kiváltó ügyekben kifejezetten kevésbé alkalmazkodik a törvényalkotás a

Jobbik napirendjéhez, noha az eltérés kisebb mértékben nő a felszólalásokhoz képest. Míg amennyiben 1%-kal több válaszadó nevezte meg az adott közpolitikai területet a két legfontosabb közt, a Jobbik kezdeményező felszólalásai napirendjének távolsága 0,07%-kal távolodott a Fidesz-KDNP következő havi felszólalásaiétól, és 0,04%-kal a következő havi törvényekétől.

Hetedik hipotézisünk (H7) szerint a Jobbik azokon a közpolitikai területeken tud nagyobb hatást gyakorolni, melyeken álláspontja kevésbé áll messze a kormánypártokétól. Mint már korábban is leírtuk, sajnos ennek vizsgálatára szolgáló adataink minősége nem a legjobb. Hipotézisünk nem is igazolódik: míg a Manifesto Project kapcsán nem találhatunk szignifikáns kapcsolatot, a Chapel Hill Expert Survey eredményei épp ellentétes viszonyt jeleznek: azokon a területeken figyelhető meg nagyobb mértékű alkalmazkodás, melyek esetében eredendően nagyobb volt a Jobbik és a Fidesz-KDNP álláspontjának távolsága (fontos kiemelni, hogy ez nem evidencia: a közpolitikai pozíciók nagyobb különbsége nem képez azonos dimenziót a napirendek összetételének különbségével, azaz nem teszi eleve lehetővé a nagyobb mértékű közeledést).

Eredményeinket közpolitikai területenkénti bontásban szemlélve megállapítható, hogy a környezetvédelem, az energiapolitika, a honvédelem, a tudomány és technológia, valamint a külkereskedelem kapcsán hozott törvények napirendjével kapcsolatban vagy az adathiányok, vagy pedig a kapcsolatok hiánya miatt nem tudtuk megerősíteni egyik hipotézisünket sem. Míg az energiapolitika és a honvédelem kapcsán a parlamenti felszólalásoknál sem találtunk kapcsolatot, a többi témakörnél csak itt tapasztalhatjuk ezt.

Kizárólag a Jobbik napirendjén betöltött szerep hatása észlelhető az oktatásügy, a szociálpolitika, a külpolitika, a kormányzati működés és a birtokpolitika kapcsán. Míg az oktatásügy nem támasztotta alá hipotézisünket (ott a Jobbik napirendjén betöltött nagyobb szerep épp a két napirend távolságát fokozta), a szociálpolitika és a kormányzati működés kapcsán kifejezetten erős hatást figyelhetünk meg. A Jobbik külpolitika és a birtokpolitika terén gyakorolt hatása a törvényalkotás napirendjére közepesen erősnek tekinthető. Figyelmet érdemel, hogy mind a négy terület, melyen hipotézisünk igazolást nyert, a Jobbik nagy figyelmet felkeltő javaslatait is magában foglalta.

Szintén egy-egy hipotézis kapcsán jutottunk eredményre a közlekedéspolitika, a munkaügy és a makrogazdaság kapcsán. A munkaügy terén nagyobb volt a Jobbik befolyása akkor, amikor a kérdést a válaszadók nagyobb arányban nevezték meg a két legfontosabb közpolitikai terület között, igazolván a nem pártalapú ellenzék súlyát a döntéshozatalban. A közlekedéspolitika terén eredményeink cáfolják azt a feltételezést, hogy a Jobbik magasabb

támogatottsága növelné befolyását a törvényalkotás napirendjére (ennek magyarázatára később még visszatérünk). A makrogazdaság kapcsán azt láthatjuk, hogy amennyiben a teljes népesség álláspontja közelebb van a Jobbik-szavazókéhoz, mint a Fidesz-KDNP-szavazókéhoz, a törvényalkotás napirendje kevésbé alkalmazkodik a Jobbik kezdeményező felszólalásai napirendjéhez. Ez azt jelzi, mintha a kormánypártok a vizsgált időszakban kevésbé lettek volna érzékenyek a választópolgárok összességének preferenciáira.

Két-két hipotézis kapcsán jutottunk szignifikáns eredményre az emberi jogok, a mezőgazdaság és az egyéb pénzügyek területén. Előbbi kettő esetén a Jobbik napirendjének a törvényalkotás napirendjére gyakorolt közepes erősségű hatását sikerült kimutatni. Emellett az emberi jogok kérdése kapcsán megállapítható, hogy a Jobbik magasabb választói támogatottsága növelte a napirendjéhez való alkalmazkodást (hozzátartozik ehhez az is, hogy a különböző félkatonai szervezetek működésének szabályozása, valamint általában a cigányság jogai ide tartoznak, melyek a Jobbik napirendjén kiemelt jelentőséggel bírtak, ám a rájuk adott kormánypárti válaszok rendszerint inkább a versengő stratégia jegyében születtek meg: nem alkalmazkodtak a Jobbik kezdeményezéseihez, hanem azokkal szemben alternatívát állítottak). A mezőgazdaság kapcsán, szemben az általános eredményekkel, megállapítható, hogy a Fidesz-KDNP kétharmados többségének elvesztése fokozta a törvényalkotás napirendjének alkalmazkodását a párt napirendjéhez (persze arról sem szabad megfeledkezni, hogy a mezőgazdaság szerkezeti átalakításával kapcsolatos főbb reformok addigra lezajlottak, illetve megindultak, így maga az ügy is erősen visszaszorult a politikai napirenden). Az egyéb pénzügyeknél ennek a fordítottját figyelhetjük meg: a Fidesz-KDNP kétharmados többségének fennállása alatt magasabb fokú alkalmazkodás mutatható ki (melyben szerepet játszhat az is, hogy a kétharmados többség megszűnése majdnem egybeesett a bevándorlási válság kezdetével, így a gazdasági kérdések háttérbe szorulásával). Emellett látható az is, hogy Volner János és Z. Kárpát Dániel elnöksége a vállalkozásfejlesztési bizottságban nem segítette elő a párt napirendjéhez való alkalmazkodást, ami a kormánypártok fegyelmezett képviselői által uralt bizottságokban nem is meglepő.

Az igazságügy és rendvédelem, valamint a lakásügy területén három-három hipotézissel kapcsolatban jutottunk eredményre. Mindkét esetben azt tapasztalhatjuk, hogy a Jobbik magasabb választói támogatottsága kifejezetten csökkentette a törvényalkotás napirendjének hozzá való alkalmazkodását (ennek okaira is visszatérünk még). Ugyanakkor mindkét esetben azt tapasztalhatjuk, hogy a kétharmados többség megszűnése a törvényalkotás napirendjének a pártéhoz való fokozottabb alkalmazkodását okozta, mely azért meglepő, mert jellemzően egyszerű többséggel szabályozható közpolitikai területekről beszélünk. Az építésügy területén

megállapítható, hogy Sneider Tamás bizottsági elnöksége alatt a párt napirendjéhez jobban alkalmazkodott a törvényalkotásé. Végül az igazságügy és rendvédelem kapcsán nem igazolódik az (ebben a CHES és a CMP adatai egybevágnak), hogy a Fidesz-KDNP és a Jobbik elképzelései közötti kisebb különbség a radikális ellenzék napirendjéhez való fokozottabb alkalmazkodást váltott ki, épp fordított eredményre jutunk: a nagyobb különbségek fokozták az alkalmazkodást a párt napirendjéhez.

Négy-négy hipotézis kapcsán találtunk szignifikáns kapcsolatot az egészségügy és a kultúrpolitika területén. Előbbinél a Jobbik napirendjén betöltött aránynak kifejezetten erős hatása van a törvényalkotás napirendjére, utóbbinál ez a hatás közepesen erős, de jelenlévő, mindkét estben alátámasztva hipotézisünket. Míg a Jobbik magasabb támogatottsága a párt napirendjéhez alkalmazkodás fokát csökkentette az egészségügy esetében, a kultúrpolitikában fokozta azt (ennek magyarázatára a későbbiekben visszatérünk). Ezzel szemben a kétharmados többség elvesztése következtében a Jobbik hatása nőtt az egészségüggyel kapcsolatos törvényalkotás napirendjére, míg a kultúrpolitikáéra csökkent (melyek relevanciáját nagyban csökkenti, hogy szintén egyszerű többséggel szabályozható területekről beszélhetünk). A közvélemény magasabb fokú érdeklődése az egészségügy iránt csökkentette a Jobbik befolyását a vonatkozó napirendre, míg Dúró Dóra bizottsági elnöksége növelte pártja befolyását a kultúrpolitikai törvényalkotás terén. Előbbi mellett fontos megemlíteni, hogy az ügyet a választóknak minden bizonnyal kis része kötötte a Jobbikhoz, míg a kultúrpolitika terén a párt gyakran exponálta magát nagy figyelmet kiváltva.

A legtöbb, öt hipotézis kapcsán a bevándorlás közpolitikai területén találtunk szignifikáns kapcsolatokat. A Jobbik napirendjén betöltött súlya nagyon erős hatással volt a törvényalkotás napirendjére. Ugyanígy a Fidesz-KDNP kétharmados többségének elvesztésével a párt hatása számottevően erősödött. Látható ugyanakkor, hogy amennyiben a teljes népesség álláspontja közelebb volt a Jobbik-szavazókéhoz, mint a Fidesz-KDNP-szavazókéhoz, a párt napirendjének hatása mérséklődött. Ugyanígy amennyiben a válaszadók fontosabbnak tartották a bevándorlás kérdését, az épp hogy gyengítette a Jobbik napirendjének hatását. Végül az is megállapítható, hogy a két párt álláspontjának közeledése fokozta Jobbiknak a törvényalkotás napirendjére gyakorolt hatását. Mivel a Jobbik hatását a bevándorlás kapcsán külön esettanulmány keretében vizsgáljuk, ezen eredmények értelmezésére ott visszatérünk.

8. Esettanulmányok

8.1. A közbiztonság

Első esettanulmányunk, a közbiztonság kérdésköre, különösen a cigánysággal való összekapcsolása a Jobbik korai sikereiben kulcsfontosságú szerepet töltött be. A párt felemelkedésében kulcsfontosságú volt a közbiztonság szubjektív megítélésének drasztikus romlása, a cigányság és a bűnözés egyes formáinak összekapcsolódása a választók számára. A média napirendjét 2010 előtt több alkalommal is cigányok által elkövetett bűncselekmények uralták (ilyen ügy volt az olaszliszkai lincselés vagy a veszprémi Marian Cozma-gyilkosság). A Jobbik az ezekre adott válaszként megszervezett Magyar Gárda segítségével tudta egyrészt a nyilvánosság küszöbét áttörni, másrészt pedig kiépíteni a maga országos hálózatát. (Erről lásd részletesebben Karácsony – Róna, 2010; Bíró Nagy – Róna, 2011: 253-254; Molnár, 2020b: 504.)

A kérdés súlyossá válását a 2006-ot követő években nem egyszerűen a közbiztonság drasztikus romlása idézte elő (az már a nyolcvanas-kilencvenes években megtörtént, illetve az első Orbán-kormány idején még javult is a helyzet), ahogy a 42. ábrán is látható.

42. ábra A regisztrált bűncselekmények száma százezer 14 éves és annál idősebb lakosra

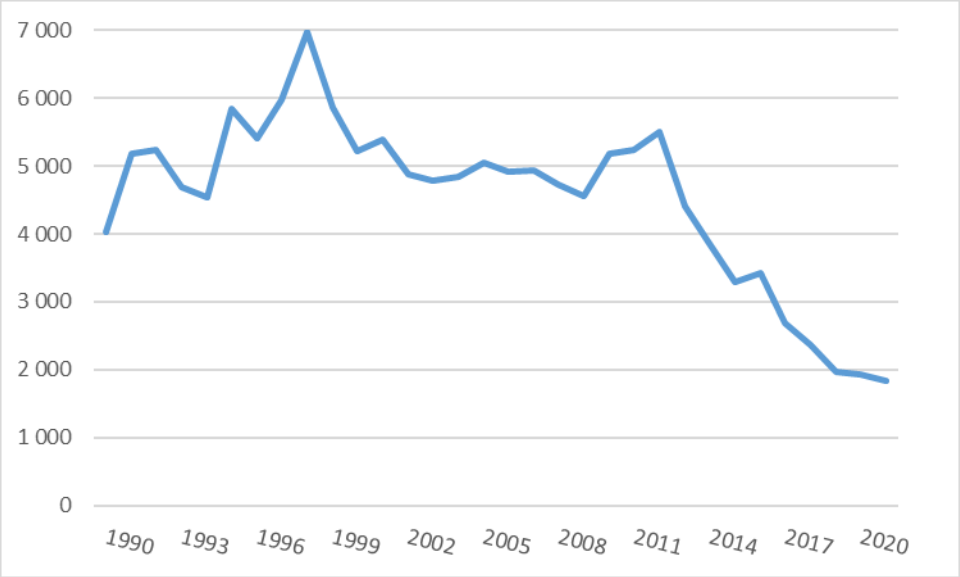

forrás: KSH

Az adatok változatlansága ellenére megfigyelhető, hogy 2006-tól emelkedni kezdett a bűnözést a két legfontosabb ügy között említők aránya, majd egy egyszeri visszaesés után 2010-ig újra emelkedett (lásd 43. ábra). A 2010-es kormányváltást követően egy csökkenő tendencia

bontakozott ki 2012 elejéig, amit 2014-ig egy újabb emelkedés követett. Ezt követően azonban az ügy kikerült a legfontosabb ügyek köréből (míg 2014-ben a munkanélküliség és a gazdasági helyzet után a harmadik legtöbben említették, 2018-ra a terrorizmussal azonos említésaránnyal a kilencedik helyre esett vissza).

43. ábra A bűnözést a két legfontosabb ügy között említők aránya (%)

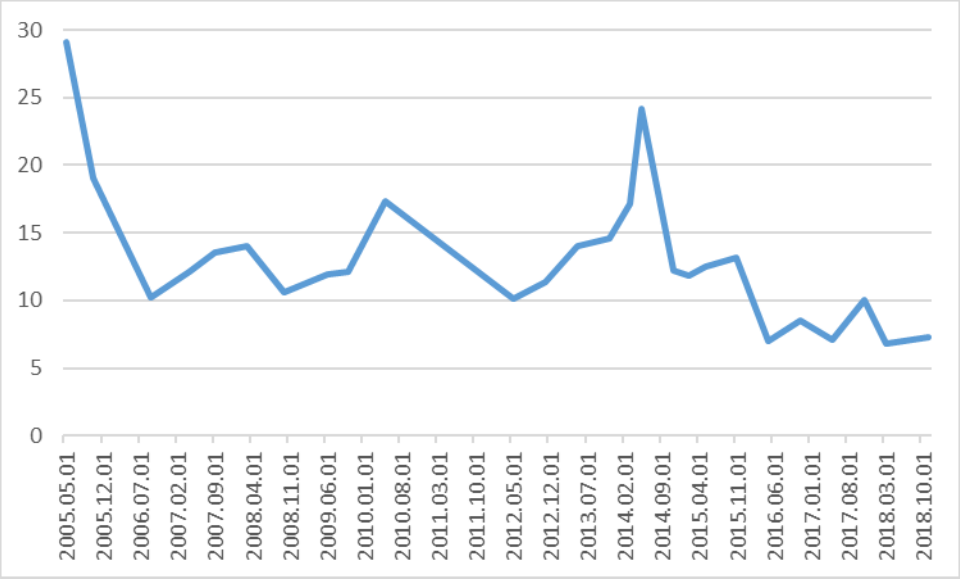

forrás: Eurobarometer

Az ügy fontosságának kisebb változásán túl (azért nem szabad elfelejteni, hogy a 10% körüli mélypontról csak kicsivel emelkedett 17% felé) sokkal fontosabb azt megvizsgálni, hogy az igazságügyi rendszer kulcsfontosságú elemeit hogy ítélték meg a választók. Ezek alapján már érthetővé válik, miért lehetett a kérdés a Jobbik kommunikációjában kulcsfontosságú éveken át. A 44. ábrán az ESS felméréseinek eredményeit láthatjuk a jogrendszer egészébe vetett bizalom kapcsán. Ami elsőre feltűnő, hogy 2002-ben még a válaszadók szűk relatív többsége, kicsit több, mint 40%-a inkább bízott benne. Ezután azonban egy fokozatos romlás figyelhető meg: 2008-ig felmérésről felmérésre nőtt az inkább nem bízók aránya (egészen 60%-ig), és csökkent az inkább bízóké (kicsivel 20% fölé), valamint kisebb mértékben, de a semleges állásponton lévőké is. A 2010-es kormányváltás itt is fordulatot jelentett: azonnal megugrott az inkább bízók, és visszaesett az inkább nem bízók aránya (noha utóbbiak megőrizték relatív többségüket). Az ezután bekövetkező stagnálásnak 2016-ban egy újabb ugrásszerű javulás vetett véget, mely után az inkább bízók abszolút többségbe kerültek, és az inkább nem bízók aránya minden korábbi mérésnél alacsonyabbra süllyedt.

44. ábra Bízik-e a jogrendszer egészében (százalék)?

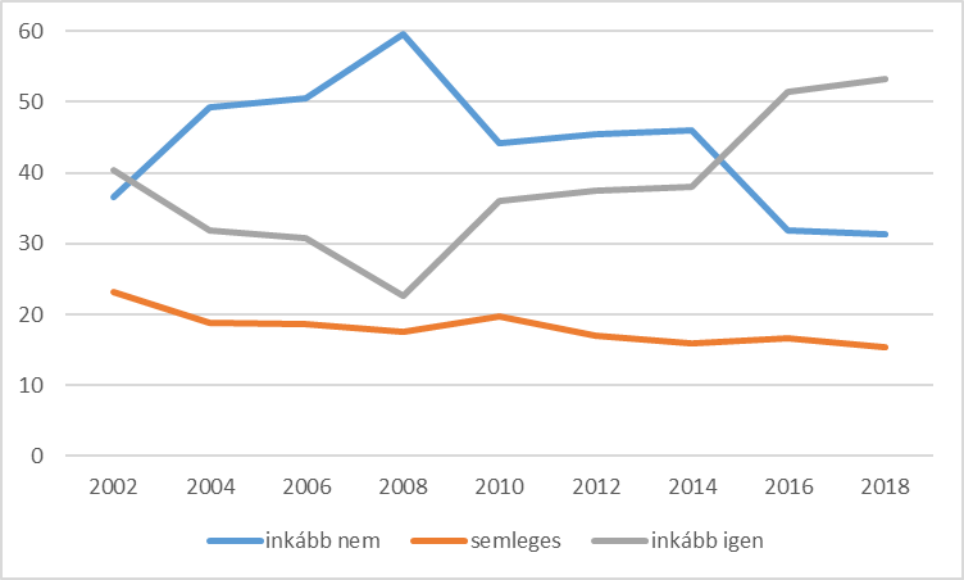

forrás: European Social Survey

jelmagyarázat: a jogrendszerbe vetett bizalomra adott válaszoknál, ahol a 0: semennyire sem bízik, 10: teljes mértékben megbízik, a 0 és 4 közötti értékek kerültek az inkább nem, az 5 a semleges, a 6 és 10 közötti értékek az inkább igen kategóriába

A rendőrségbe vetett bizalom kapcsán, mely a bűnözés kérdésköréhez még szorosabban kapcsolódik, ettől részben eltérő tendenciákra ismerhetünk. 2002-ben szűk relatív többségben voltak az inkább nem bízók, majd az inkább bízók kerültek szűk fölénybe. 2008 volt itt is a mélypont: ekkor a válaszadók abszolút többsége inkább nem bízott a rendőrségben. A későbbi tendenciák már egybeesnek az előzőekben ismertetettekkel: 2010-ben ugrásszerűen javult a bizalmi mutató, majd 2016-ban egy stagnáló időszak után újfent, csak épp hogy a jogrendszer egészénél tapasztalhatónál is magasabb szintre (lásd 45. ábra).

45. ábra Bízik-e a rendőrségben (százalék)?

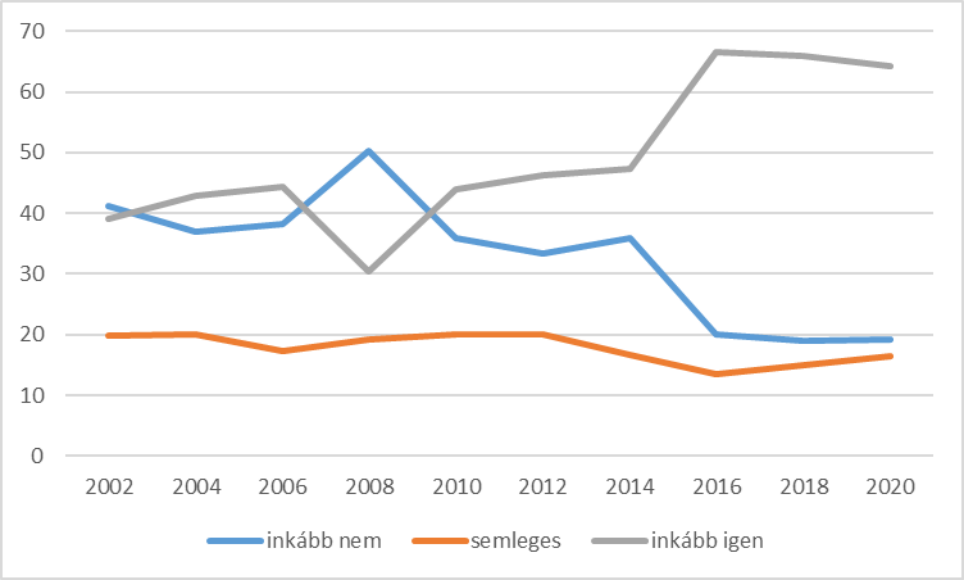

forrás: European Social Survey

jelmagyarázat: a rendőrségbe vetett bizalomra adott válaszoknál, ahol a 0: semennyire sem bízik, 10: teljes mértékben megbízik, a 0 és 4 közötti értékek kerültek az inkább nem, az 5 a semleges, a 6 és 10 közötti értékek az inkább igen kategóriába

A pártok választási programjaiban azt láthatjuk, hogy a kérdés jellemzően hasonló, 3-6% körüli arányban volt jelen a rendszerváltás utáni időszakban. Kiemelkedő figyelmet csak 1998-ban szenteltek neki (ez a korábban ismertetett bűnelkövetési adatainkat szemlélve nem is meglepő). A kérdés ezután vagy visszaszorult a pártok napirendjén, vagy stagnált. A 2010-es választás jelentett nagy fordulatot: az MSZP, a Fidesz és a Jobbik programjaiban is ekkor fordult elő a kérdés a legmagasabb arányban. Az egyetlen érdekes kivétel az LMP, melynél a kérdés négy év múlva kapott nagyobb figyelmet. A téma fontossága nem követi a bal-jobb törésvonalat, nagyjából hasonló arányban szerepel minden pártnál (talán annyi kivétellel, hogy a SZDSZ jellemzően az átlagnál nagyobb figyelmet szentelt neki, lásd 46. ábra).

46. ábra Az igazságügy és rendvédelem előfordulási aránya a magyar pártok választási programjaiban (1990-2014), százalék

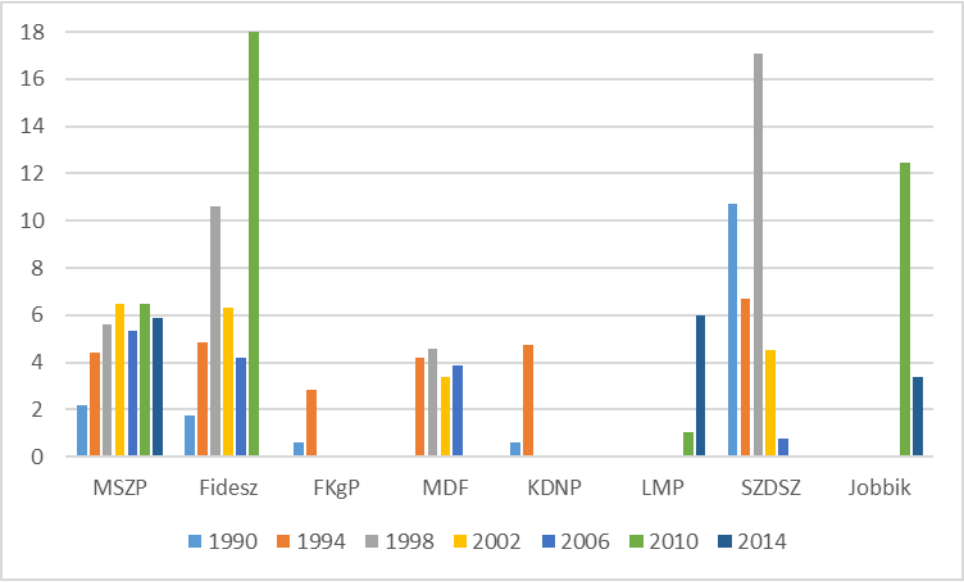

forrás: CAP

jelmagyarázat: az ábra csak a parlamentbe jutott pártok adatait tartalmazza, kivéve a MIÉP 1998-as programját

A magas említésarányból még nem lehet következtetni a pártok álláspontjára, ennek megismeréséhez vesszük igénybe a Chapel Hill Expert Survey (CHES) szakértői becsléseit. 2006-ban jelentős eltéréseknek nem lehetünk tanúi: még a középértéktől legtávolabb eső SZDSZ álláspontja sem volt kimondottan radikálisnak tekinthető ekkor. Alapvetően egy enyhe bal-jobb törésvonal rajzolódott ki: a jobboldali pártok kicsivel rendpártibbak voltak, a baloldaliak kicsivel nagyobb hangsúlyt fektettek az emberi jogokra. 2010-ben ennek a korábban centripetális versenynek a kiéleződését figyelhetjük meg. A Jobbik nagyon egyértelműen rendpárti, az LMP ugyanígy jogvédő álláspontra helyezkedve robbant be a politikába. A hagyományos pártok hozzájuk hasonultak: a baloldali pártok az LMP, a jobboldaliak a Jobbik képezte pólus felé mozdultak el. 2010 után egy egyértelmű eltolódás figyelhető meg a rendpárti irányba: miközben a Jobbik kicsit mérséklődött, a Fidesz még meg is előzte rendpártiságában, az MSZP visszaindult középre, de még az olyan pártok is, mint az LMP vagy a DK idővel feladták radikális jogvédő álláspontjukat (lásd 47. ábra).

47. ábra Egyes magyar pártok álláspontja a rend és a polgári jogok kapcsolatáról

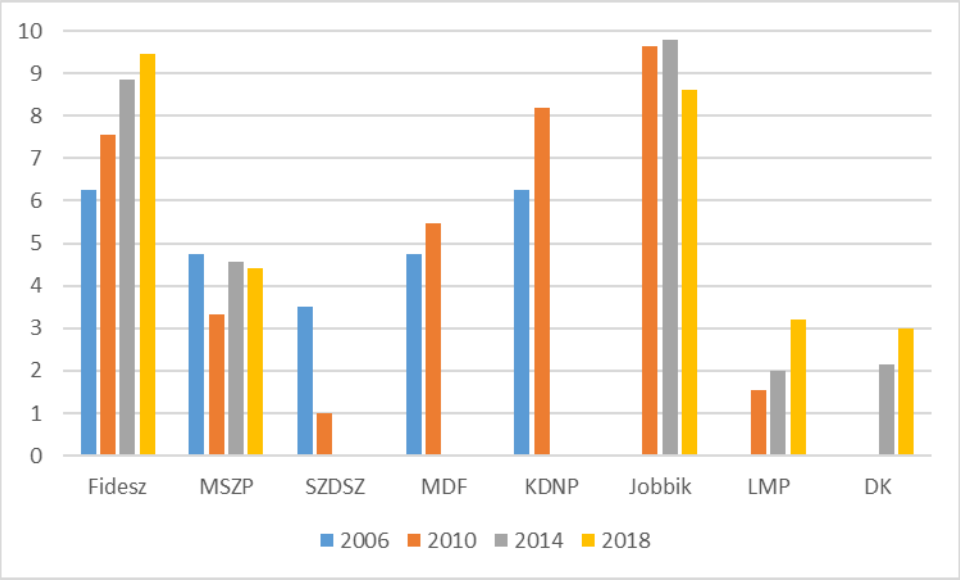

forrás: CHES

jelmagyarázat: az 0 a polgári jogok egyértelmű elsőségét, a 10 a rend egyértelmű elsőségét jelenti

A viták kiéleződését jól jelzi, hogy a közpolitikai tartalommal rendelkező országgyűlési felszólalások között arányuk, miközben 2006-ig tendenciaszerűen süllyedt, onnanstól kezdve, szorosan korrelálva a Jobbik megerősödésével, növekedésnek indult. A tetőzése 2011-ben, a Jobbik első Országgyűlésben töltött teljes évében következett be. Utána a kérdés említésaránya fokozatosan süllyedni kezdett (lásd 48. ábra).

48. ábra Az igazságügy és rendvédelem aránya a közpolitikai tartalommal rendelkező országgyűlési felszólalások között, százalék

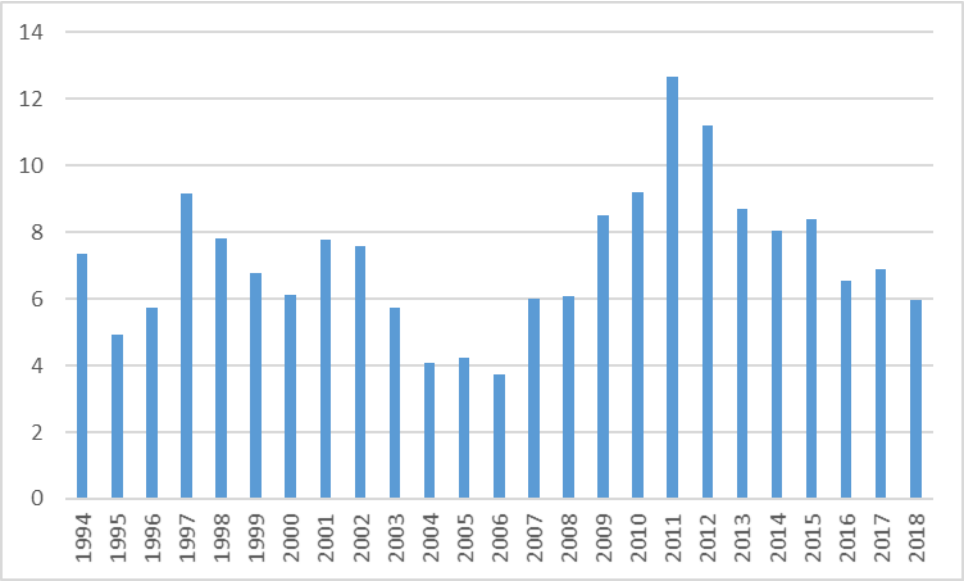

forrás: CAP

A kérdést részeletesen vizsgálva feltűnő a jobbikosok kiemelten magas aránya a témában megszólaló képviselők között. Miközben a párt frakciója a mandátumoknak csak 11-12%-át birtokolta a vizsgált időszakban, az igazságügy és rendvédelem témaköréhez tartozó kérdések 54,7%-át, interpellációk 42,9%-át, azonnali kérdések 47,9%-át tették fel, és napirend előtti felszólalások 42,9%-át, napirend utáni felszólalások 51,6%-át mondták el. Megfigyelhető ugyanakkor a Jobbik ügybirtoklásának visszaszorulása: míg 2011-13 között folyamatosan ezeknek a felszólalásoknak többsége a párt politikusaihoz kötődött, 2014-15-re arányuk 44-45%-ra csökkent, majd 2016-17-re 36-37%-ra (ami még mindig azt jelzi, hogy messze felülreprezentált volt a Jobbik).

Magukban ezek a felszólalások általában reaktívak voltak: szinte mind vagy valamilyen bűncselekményre (vagy bűncselekmény gyanúját felvető esetre) vagy általában valamilyen bűnelkövetésre, a közbiztonság állapotára reagáltak. A párt kezdeményezéseit elsősorban nagyszámú törvényjavaslatában, másrészt programjában foglalta össze, felszólalásaik napirend-formáló szerepet játszottak. A vizsgált időszakban 22 törvény került elfogadásra, mely a büntetőjogot szabályozta, ezek közül is kiemelkedő az új Büntető Törvénykönyv 2012-es elfogadása.

A Jobbik vizsgált felszólalásai között 2010-ben szó volt az uzsoráról, testi sértésről, a rendőrök anyagi helyzetéről és a szocialista kötődésű rendőri vezetőkről, szervezett bűnözésről, kábítószerhasználatról, gyermekbántalmazásról, pedofíliáról, korrupcióról, állatkínzásról, a

titkosszolgálatok túlkapásairól, személyes adatokhoz való hozzáférésről, a Terrorelhárító Központ működéséről, az ajkai vörösiszap-katasztrófáról, valamint a 2006-os tüntetések jogi következményeiről.

Ugyanebben az évben a párt politikusai kilenc alkalommal kezdeményezték a BTK módosítását, melyek közül egyet Szávay István visszavont, ötöt már a bizottság sem vett tárgysorozatba, egyről egyszerűen nem született döntés, kettő napirendre tűzését pedig az Országgyűlés elutasította (bár Bana Tibor és Mirkóczki Ádám javaslatát 133 képviselő támogatta, köztük Fideszes, KDNP-s és MSZP-s honatyák is). Javasolták a pedofilok kényszergyógykezelését („kémiai kasztrációját"), a népképviseleti szerv által folytatott vizsgálatok akadályozásának szigorúbb büntetését, az egyesülési joggal való visszaélés büntetési tételének csökkentését, a pedagógusok kiemelt büntetőjogi védelmét, a nemzeti jelképek megsértésének, a jogszabály kihirdetésének jogellenes akadályozásának, az összegyűjtött választási ajánlószelvények más jelölt számára történő átadásának, a köztudomású tény tagadásának, valamint a társadalomtudományi kutatás akadályozásának büntethetőségét.

Az abban az évben megszavazott három büntetőjogi törvényjavaslatból a Jobbik képviselői egyiket sem támogatták. A „három csapás" bevezetését hiányosnak és elkapkodottnak tekintették (noha a büntetőjog szigorításával egyetértettek), a gárdák működésének megakadályozására irányuló javaslatot a rossz közbiztonságra hivatkozva utasították el, az évvégi büntetőjogi salátatörvényt egyes elemei (pl. szabadságvesztés részbeni liberalizációja, titkos adatgyűjtés szabályozása) miatt utasították el. Összességében ebben az évben a Jobbik hatása kevéssé jelent meg a büntetőjog szabályozásában, bár arról kialakult egy rövid vita, hogy a „három csapás" kezdeményezését a Fidesz vette-e át a Jobbiktól, vagy pedig fordítva történt. Ugyan deklarált cél lett a rendszer szigorítása (a „három csapás" is ebbe az irányba mutatott), de a kép ellentmondásosabb volt.

2011-ben a börtönök működése, a rendőrök munkája és munkakörülményei, a testi sértés, a kiadatási eljárás, az őrző-védő szervezetek működése, a vasúti kábellopás, a robbanóanyaggal visszaélés, az uzsora, a rendőrök elleni erőszak, a szocialista kötődésű rendőri vezetők helyzete, az ügyészség működése, a korrupció, a vörösiszap-katasztrófa, az állami vezetők által elkövetett bűncselekmények, a Terrorelhárító Központ működése, a Magyar Gárda, a büntethetőség korhatára, valamint a 2006-os tüntetések jogi következményei jelentek meg a beszédekben.

Ebben az évben a jobbikosok 11 módosító javaslatot nyújtottak be a BTK-hoz. Három kivételével megint elbuktak a bizottsági tárgyaláson, a maradék három tárgysorozatba vételét a

plenáris ülés utasította el, a jobbikosokon túl mindössze néhány kormánypárti és független képviselő támogató szavazatával. A javaslatok szigorúbban büntették volna az országgyűlési képviselő munkájának akadályozását, az állatkínzást, a kerékpárlopást, módosították volna a rémhírterjesztés büntetőjogi tényállását, kezdeményezték a jogos védelem kiszélesítését, a korrupció miatt elítéltek szabadságvesztésének felfüggeszthetetlenségét, a büntethetőségi korhatár 12 évre leszállítását, illetve a bűnelkövetők szociális ellátástól való eltiltását.

Elfogadásra került öt, a büntetőjoggal kapcsolatos törvény. Így újraszabályozták a költségvetési csalást, a gárdák visszaszorítása érdekében a polgárőrségek működését, a fémkereskedelmet, felléptek a futballhuliganizmus és az uzsora ellen. A költségvetési csalásról, a fémkereskedelemről, valamint az uzsoráról szóló javaslatot a jobbikosok is támogatták. Nem csoda: mind olyan ügyeket érintett, melyeket maguk is napirendre tűztek, szigorúbb ellenőrzésüket és szükség esetén büntetésüket ők is kezdeményezték. A polgárőrség szabályozását az előzőekben ismertetett okokból, a sporthuliganizmus elleni fellépést a hozzájuk kötődő szurkolói csoportok védelme érdekében ellenezték. A párt működésének hatása itt már a konkrét javaslatokban is visszaköszönt, noha a két elutasított javaslatból látható, hogy azért nem következett be teljes alkalmazkodás.

2012-ben a rendőrség működése, a bűnügyi statisztikák, a rongálások, az állatkínzás, a szervezett bűnözés, a halálbüntetés visszaállítása, a korrupció, a titkosszolgálatok és az ügyészség működése, a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés, a kommunista vezetők felelősségre vonása, valamint a 2006-os tüntetések jogi következményei jelentek meg a beszédekben.

A koncentráltabb témájú felszólalások mellett nyolc ide tartozó törvényjavaslatot nyújtottak be. Ezek közül kettőt visszavontak, ötöt már a bizottságok se vettek tárgysorozatba, egy tárgysorozatba vételét pedig a plenáris ülésen utasítottak el (bár érdekes módon minden másik képviselőcsoportból érkezett támogató szavazat). Így kezdeményezték a más nevében való szakdolgozat vagy doktori értekezés megírásának és a visszaélésszerű rendőri intézkedés büntethetővé tételét, a terménylopás, a robbanóanyaggal való fenyegetőzés, illetve a közérdekű üzemekből való lopás szigorúbb szankcionálását, az életfogytiglani szabadságvesztés 18 éves kortól kiszabhatóságát, a fémkereskedelem szigorúbb szabályozását, valamint a bűnelkövetők etnikai hovatartozásának rögzítését.

Ebben az évben került sor a vizsgált időszak legfontosabb büntetőjogi törvényének, az új Büntető Törvénykönyvnek az elfogadására. A javaslat maga is hivatkozik általános indokolásában a büntetőjog szigorítására, melyet a kormányprogramból vezet le. Ez a célkitűzés egybeesik a Jobbikéval. Amennyiben a konkrét jobbikos javaslatokat tekintjük át,

láthatjuk, hogy a párt három módosító és két kapcsolódó módosító javaslatát is elfogadta az Országgyűlés, erre egyetlen másik tárgyalt jogszabály esetében sem találhatunk példát. Ezek megemelték egyes bűncselekmények esetén a kiszabható maximális bírságot, könnyebbé tették a jogos védelem alkalmazását, törvényi védelemben részesítették a Szent Koronát. A törvény a jobbikos javaslatok közül az általános szigorításon túl átvette a büntethetőségi korhatár 12 évesre csökkentését egyes bűncselekményeknél, a jogos védelem kibővítését. Ugyanakkor nem tette lehetővé továbbra sem a halálbüntetés kiszabását, a gárdák működését, a büntetési tételek sem nőttek a párt által elvárt mértékben, illetve több általuk javasolt tényállás sem került bele. Így, bár nagyrészt egyetértettek a törvényjavaslattal, zárószavazásán tartózkodtak. A BTK átmeneti rendelkezéseiről szóló, még ugyanabban az évben elfogadott törvény megtárgyalásának erőltetett tempója, valamint elsősorban az internet szabadságának túlzottnak vélt korlátozása miatt a Jobbik azt a zárószavazáson nem támogatta.

2013-ban az uzsora, a rendőrség személyi állománya és működése, a határőrség visszaállítása, a vasúti közlekedés során elkövetett bűncselekmények, a pedofília, a lopás, a korrupció, a családon belüli erőszak, a halálbüntetés visszaállítása, a jogos védelem és az életfogytiglani szabadságvesztés kérdései, a pártfogó felügyelet, a gyermekpornográfia, a Magyar Gárda, a szervezett bűnözés, a büntetési tételek kérdése, a sírrongálás, a nemi erőszak, illetve a rablás került elő a jobbikos beszédekben. Az év során egyetlen ide tartozó jobbikos törvényjavaslat került benyújtásra, a közterületen fegyvert viselők szigorúbb büntetéséről, melyet a bizottság tárgysorozatba se vett.

Ebben az évben hat törvény is elfogadásra került, melyek közül egyetlen egyet (az internet szabadságát is részben korlátozót) nem szavaztak meg a jobbikosok is. A törvények foglalkoztak a családon belüli erőszakkal, a pénzmosás és terrorizmus elleni harc érdekében végzett EU-jogharmonizációval, a katasztrófák helyszínén elkövetett lopások szigorúbb büntetésével, a fémkereskedelem szabályozásával, a becsületsértő bizonyítékok hamisításával, valamint azzal, hogy a gyermekek sérelmére bűncselekményt elkövetők a későbbiekben ne dolgozhassanak gyermekekkel.

2014-ben az áfacsalás, a kiskorúak sérelmére elkövetett erőszak, a végrehajtói kamara működése, a korrupció, a rablás, a rendőrkapitányságok létesítése, a nemi erőszak, valamint a titkosszolgálatok túlkapásai kerültek elő a beszédekben.

Ebben az évben négy ide tartozó törvényjavaslatuk került benyújtásra, ezek közül hármat a bizottság nem vett tárgysorozatba, egyet a plenáris ülés (bár három MSZP-s képviselő és az Együttben politizáló Kónya Péter támogatta). Ezek a javaslatok a Szent Korona és a

mentősök fokozott büntetőjogi védelmét, a 12 és 14 év közöttiek által elkövetett nemi erőszak szankcionálását, illetve a pedofilok egyes munkakörök betöltésétől való eltiltását tartalmazta.

Az év egyetlen ide kapcsolódó törvénye a pedofil bűncselekmények elévüléséhez kapcsolódott, melyet az Országgyűlés végül valamennyi képviselőcsoport támogatásával fogadott el.

2015-ben a nemzeti jelkép megsértése, a lopás, a kábítószerhasználat, a végrehajtói kamara működése, az életfogytiglani szabadságvesztés kérdései, a büntetési tételek súlyossága, a vörösiszap-katasztrófa, a fehérgalléros bűnözés, a halálbüntetés visszaállítása, a gyermekbántalmazás, valamint a vasútőrök helyzete került elő a beszédekben.

Ebből az évből hat törvényjavaslatuk is vizsgálatunk körébe tartozik, melyek közül négyet a bizottság nem vett tárgysorozatba, kettőt a plénum utasított el (bár közülük a bűncselekmények áldozatainak kárpótlását elősegítő javaslatot az MSZP és az LMP képviselői, valamint a független Fodor Gábor, Kónya Péter és Kész Zoltán is támogatta). Bővítették volna a jogos védelem körét, szigorúbban büntették volna a jogellenes határátlépést, a politikusok korrupciós bűncselekményeinek elévülését megszüntették volna, az életfogytiglani szabadságvesztés kiszabását már 18 éves kortól engedélyezték volna, valamint a 12 év feletti bűnelkövetők büntethetőségének koherensebbé tételét is indítványozták.

Az év egyetlen elfogadott ide tartozó törvénye sok, egymással össze nem függő ponton módosította a BTK-t (pl. fogolyszökés, kábítószerkereskedelem, reintegrációs őrizet stb.). A Jobbik összes módosító javaslatát elutasították, a párt nem is szavazta meg a törvényt épp emiatt (így például az életfogytiglani szabadságvesztés kiszabási korhatárának 20 évesen tartása miatt).

2016-ban a végrehajtói kamara működése, a korrupció, az állatkínzás, a kábítószerhasználat, a szocialista kötődésű titkosszolgálati vezetők kérdése, a nemi erőszak, a jogos védelem kérdései, a bűncselekmények áldozatainak kárpótlása, a vasútőrök helyzete, illetve a terrorizmus jelent meg ezekben a felszólalásokban.

Az ezévi nyolc ide tartozó javaslatuk mindegyikének tárgysorozatba vételét már a bizottság elutasította. Kezdeményezték az állatkínzás, a pedofília, az önkényes lakásfoglalás és az áramlopás, valamint a 12 év feletti szexuális bűnelkövetők szigorúbb büntetését. Újra felvetették a pedofilok kényszergyógykezelését („kémiai kasztrálás”), adataik nyilvánossá tételét, egyes munkaköröktől való élethosszig tartó eltiltásukat. Közkegyelmet javasoltak a 2006 őszi zavargásban való részvételért elítélteknek. Az év egyetlen ide kapcsolódó törvénye a következő alfejeztben tárgyalt bevándorlás miatt napirendre kerülő terrorizmus elleni fellépésről szólt, melyet a Jobbik is támogatott szavazatával.

2017-ben a gyermekekre a világhálón leselkedő veszélyek, a korrupció, a börtönök helyzete, valamint a bírósági szervezet került napirendre. A hat ekkor benyújtott törvényjavaslatból négyet már a bizottság sem vett tárgysorozatba, kettőt a plénum utasított el (bár az MSZP, a függetlenek jelentős része és néhány fideszes politikus is támogatta). Ezek kezdeményezték a lehallgatások könnyebb büntethetőségét, a kegyeletsértő csalás és a korrupció szigorúbb büntetését, utóbbit több javaslatban is. Az év során három törvény született ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódóan: a pénzmosás és terrorizmus finanszírozása meggátlása érdekében végrehajtott EU-jogharmonizáció, valamint két törvénnyel a pedofília visszaszorítása érdekében. A Jobbik mindhárom megszavazását támogatta.

2018 első hónapjainak egyetlen ide kapcsolódó felszólalása a börtönök létesítéséhez kapcsolódott. Ebben a rövid időszakban már nem fogadtak ide tartozó törvényt, a jobbikosok sem nyújtottak be törvényjavaslatot.

Érdemes áttekinteni tehát a Jobbik hatását a büntetőjog területén végzett törvényalkotásra. Elsőként feltűnhet, hogy noha a Jobbik egyik legfontosabb témaköréről van szó, a jelentősége évről évre számottevően változott. A vizsgált időszak első három évében még 8-11 törvényjavaslatot nyújtottak be ide kapcsolódóan évente, ez utána jelentősen visszaesett, de még így is voltak 6-6 törvényjavaslat benyújtásával telt évek. Amit láthatunk, az az, hogy a törvényalkotás intenzitása szorosan összefügg a Jobbik aktivitásával: 2013-ig sok ide kapcsolódó törvény került elfogadásra. 2013 után ezeknek a száma drasztikusan visszaesett, ami szoros kapcsolatban áll azzal is, hogy az új Büntető Törvénykönyv 2012-ben elfogadásra került. Láthattuk, hogy a kérdéssel kapcsolatos indítványokban a Jobbik végig nagyon erősen felülreprezentált volt. Megállapíthatjuk tehát, hogy az ellenzéki párt napirendjének hatásáról megfogalmazott első hipotézisünk (H1) alátámasztást nyert, és a Jobbik napirendjén betöltött nagyobb súly a kormánypártok alkalmazkodását is fokozta.

A választói preferenciák alakulása nagyjából egybeesik ezzel: a bizalmi mutatóknál világosan elkülönült a 2010-2014 közötti és a későbbi szakasz, ahol előbbit a bizalom alacsonyabb foka világosan jellemzett. Nem véletlen, hogy a kormánypártok ebben a helyzetben a szigorításokkal ezt a bizalmi viszonyt akarták helyreállítani, mint a 2016-os ESS-adatok mutatják, sikeresen. Épp ezért második, az egyes ügyek kapcsán megfogalmazott javaslatok társadalmi támogatottságával kapcsolatos hipotézisünk (H2) ebben a kérdésben igazolást nyert: komolyabb hatást sikerült a Jobbiknak elérni akkor, amikor a társadalom álláspontja közelebb állt az övéhez. Ehhez rendkívül hasonló eredményre jutunk, ha a kérdés jelentőségének megítélését vizsgáljuk. A 2014-et követő időszakban a választók figyelme más irányba fordult, maga a büntetőjog is jórészt lekerült a napirendről. Ezzel az egyes ügyek

közvélemény számára való fontosságáról szóló hatodik hipotézis (H6) is alátámasztást nyer, a Jobbik a nagyobb választói érdeklődésre szert tevő ügyekben nagyobb hatást tud elérni.

A lakossági preferenciák vezetnek át minket harmadik hipotézisünkre (H3), mely a Jobbik népszerűségének hatását vizsgálja. A tanulmányozott időszakban a párt kétszer állt támogatottsága csúcsán: 2012-ben és 2015-ben. Amit láthatunk, az az, hogy a 2012-es csúcs idején komoly hatása volt a pártnak a büntetőjog átalakítására, ám 2016-ban ugyanez nem mondható el. Ebben komoly szerepe van annak is természetesen, hogy a Jobbik napirendjén is visszább szorult a kérdés, ám nem szabad átsiklani a felett, hogy a bűnözést fontosnak, a rendőrség és az igazságszolgáltatás nem megfelelőnek tartása a választók részéről 2012-ben komoly növekedési potenciált hordozott magában a Jobbik számára. Így a kormánypártok alkalmazkodását elsősorban nem a párt aktuális támogatottsága vagy annak változása váltotta ki (mivel akkor 2014 után is nagy súllyal jelent volna meg az ügy a napirenden), hanem annak potenciális növekedése. Emiatt a harmadik hipotézisünk mindkét alhipotézisét (H3a és H3b) el kell utasítsuk, sem a Jobbik aktuális támogatottsága, sem annak változása nem hatott önmagában érdemben a kormánypártok alkalmazkodásának mértékére.

Az intézményrendszerre vonatkozó hipotézisek közül a bizottsági elnökök szerepével foglalkozó ötödikkel (H5) nem tudunk érdemben foglalkozni, mivel a büntetőjog tekintetében kompetens bizottságot nem vezetett a Jobbik egyik képviselője sem. A vétópontok, azaz a kétharmados többség birtoklásának kérdése azonban érdekes. A büntetőjog egyszerű többséggel is szabályozható terület, így ennek a vétópontnak nem kellene jelentősége legyen. Az merülhetne fel, hogy a kormánypártok számára fontos más, minősített többségi döntéshozatalt igénylő területeken a párt javuló alkuképessége segítségével itt eredményeket érhetne el. Azt láthatjuk azonban, hogy ez sem következett be: a Jobbik és a kormánypártok többnyire együttműködő magatartása megmaradt (a jobbikosok a kétharmados többség elvesztése előtt az ide kapcsolódó törvények 53%-át, utána 80%-át szavazták meg). Az alkalmazkodás a radikális ellenzék által követelt szigorúbb büntetésekhez pedig már sokkal korábban lezajlott, így ezen a téren nem sikerült igazolni a vétópontok szerepét, az ezzel foglalkozó negyedik hipotézisünket (H4) nem tudjuk megerősíteni.

És végül eljutunk a büntetőjog terén gyakorolt hatás megértésének kulcskérdéséhez, ez pedig a két párt távolsága. A 2010-es választást megelőzően kialakult bizalmi válság, a Jobbik felemelkedése már eredetileg is rendpárti irányba mozdította el a Fidesz-KDNP-t. Jól látható, hogy ez az eltolódás 2010 után is folytatódott. A két csoport között már eleve sokkal kisebb különbséget figyelhettünk meg, mint köztük és bármely más párt között. Ez a közeli pozíció pedig igencsak könnyűvé tette a kormánypártok alkalmazkodását a Jobbik javaslataihoz, mely

alátámasztja hetedik hipotézisünket (H7), miszerint a Jobbik nagyobb hatást képes elérni olyan közpolitikai területeken, ahol kisebb különbség van közte és a kormánypártok között.

Az ezen a területen megfigyelhető feltűnően jó viszony (amit csak néhány kérdés, így például a halálbüntetés tudott megzavarni) ellenére sem láthatunk túl sok példát arra, hogy a kormánytöbbség nyíltan támogatott volna jobbikos kezdeményezéseket. Jobbikos törvényjavaslatot egyetlen esetben sem, illetve módosító javaslatokat is kizárólag egyetlen törvénynél fogadott el a kormánypárti többség. Épp ezért hatodik hipotézisünket (H6) ebben az esetben megerősíthetjük, a Jobbik javaslatainak elenyésző része került formálisan is elfogadásra.

A büntetőjog kapcsán tehát azt láthatjuk, hogy a legtöbb hipotézisünk igazolódott. Kimutatható a Jobbik napirendjének, a közvélemény álláspontjának és fontossági sorrendjének valamint a két párt különbségének hatása. Ugyanakkor a vétópontok birtoklása nem, a Jobbik támogatottságának alakulása pedig máshogy hat, mint ahogy várnánk. Mivel a kormánypártok alkalmazkodása már a vizsgált időszak legelején lezajlott, érdemes olyan esetet is elemezni, ahol maga a vizsgált közpolitikai terület is csak idő közben értékelődik fel, erre fog a következőekben a bevándorlás kapcsán sor kerülni.

8.2. A bevándorlás

Második esettanulmányunk tehát a bevándorlás kérdésével foglalkozik. Maga a témakör, mint látni fogjuk, 2013 előtt alig-alig bukkant fel még a Jobbik napirendjén is, akkortól azonban ugrásszerűen értékelődött fel. Az igazi áttörés 2015-ben következett be, amikor a politikai napirend talán legmeghatározóbb kérdésévé vált (lásd Bíró-Nagy, 2018).

A bevándorlás kérdésköre Magyarországon, szemben a legtöbb nyugat-európai országgal, egészen a 2010-es évek közepéig marginális maradt. Ezt jól mutatja, hogy a menedékkérők száma a délszláv háborúk lezárultától egészen 2012-ig a 2009. évtől eltekintve (akkor meghaladta a 4600-at) évente 1500-3500 között alakult. Ez a nyugalmi állapot borult fel 2013-tól, amikor közel 19 ezerre, a következő évben majdnem 43 ezerre nőtt számuk, majd 2015-ben 177 ezer fő felett tetőzött (lásd 49. ábra).

49. ábra A Magyarországra érkezett menedékkérők száma

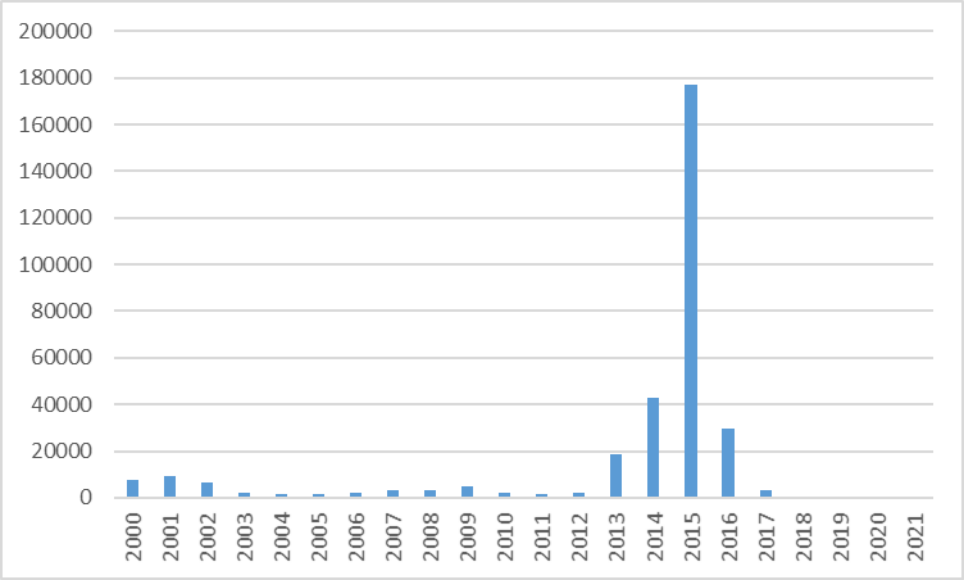

forrás: KSH (https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0030.html)

Amellett, hogy a bevándorlásnak komolyabb hatása nem volt, a közvéleményt se foglalkoztatta különösebben. Az Eurobarometer korábban már bemutatott adatai szerint 2015 előtt folyamatosan a válaszadók kevesebb, mint 5%-a nevezte meg a bevándorlás ügyét a két legfontosabb kérdés között. Ugyanakkor jól látható, hogy a 2013-as trendforduló hatása azonnal megjelent a közvélemény preferenciái között is: a 2012-es 0,6-0,8% helyett ebben az évben már 1,5-1,7%-nyi válaszadó említette a kérdést a két legfontosabb ügy között, majd 2014-re ez az arány 2,2-2,9%-ra emelkedett. A robbanásszerű változás és tetőzés 2015-ben következett be, mikor is a válaszadók 33,7%-a nevezte meg a két legfontosabb ügy között (lásd 50. ábra).

50. ábra A bevándorlást a két legfontosabb ügy között megnevezők aránya Magyarországon

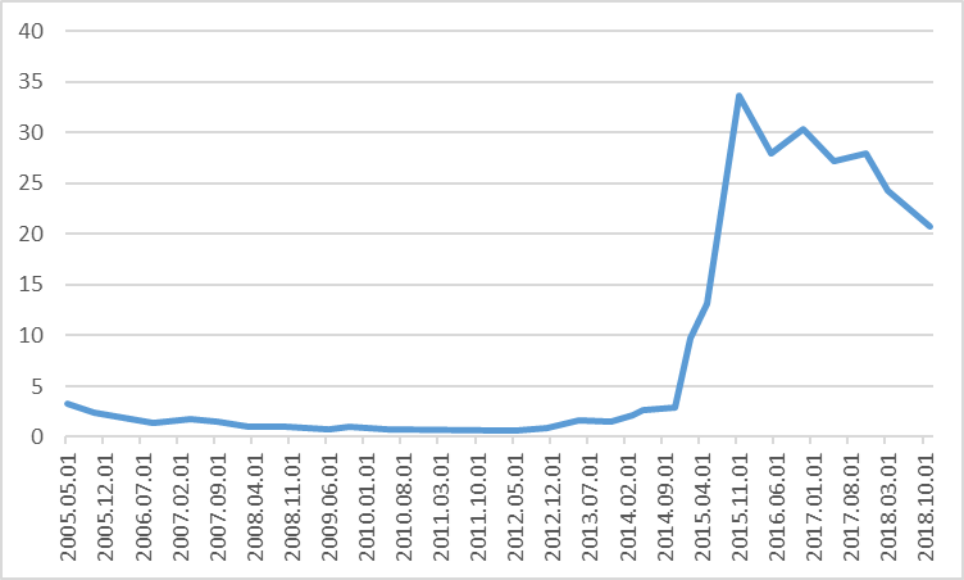

forrás: Eurobarometer

Amellett, hogy a kérdést a választók nem tekintették fontosnak, a European Social Survey adatai szerint elképzelésük volt róla: 89,2-93,7%-uk véleményt tudott mondani arról, hogy szerinte a bevándorlók jobbá vagy rosszabbá tették-e az országot. Mint az 51. ábrán is látható, már 2013 előtt is hol relatív, hol abszolút többségük inkább károsnak tekintette a bevándorlást (jellemzően 40-54%-uk tartozott ebbe a kategóriába). Ezzel szemben azok aránya, akik kifejezetten hasznosnak tartották a bevándorlást, ennél lényegesen alacsonyabb volt, csupán 2012-ben emelkedett 20% felé, alapvetően azonban 15-18% között mozgott. Így a 2013-tól kezdődő bevándorlási hullám már fordulatot nem eredményezett, csupán a korábbi arányok tolódtak el kis mértékben méginkább a bevándorlással kritikusabb irányba: a hatását inkább rossznak tartók aránya 2016-ra 58,6%-ra emelkedett, míg az inkább jónak tartóké 13,3%-ra süllyedt.

51. ábra A bevándorlók inkább jobb vagy rosszabb hellyé tették-e az országot a válaszadók szerint

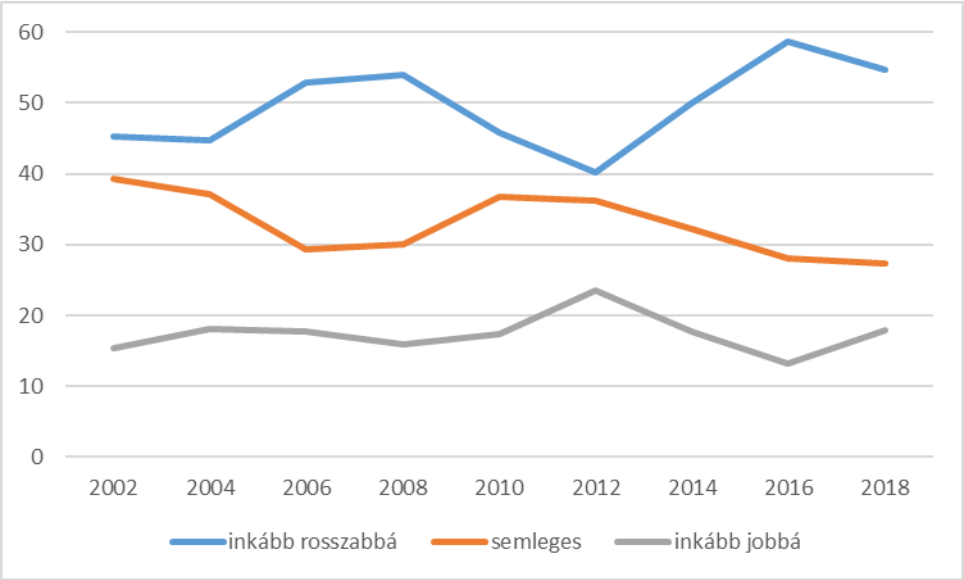

forrás: European Social Survey

Ebben a helyzetben nem meglepő, hogy a magyar politikai napirenden is mellékes kérdés volt a bevándorlás. A rendszerváltás utáni időszak parlamentbe kerülő pártjai választási programjaikban alig-alig tértek ki rá. Mindössze az LMP 2010-es választási programja közpolitikai tartalommal rendelkező (kvázi)mondatai között érte el aránya az 1%-ot (sőt a 2%-ot is meghaladta kicsivel). Jellemző, hogy a vizsgált időszakban a Fidesz egyáltalán nem érintette a kérdést, és a 2010-es Jobbik csupán egyetlen mondatban említette, ott sem önállóan („Alapvető nemzetpolitikai problémát jelent a belső népességen belüli arányok eltolódása is, ami a demográfiai problémák kezelése céljából támogatott bevándorlás és a pozitívan diszkriminált kisebbségek – elsősorban a gyorsan, messze az országos átlag felett szaporodó cigányság – miatt alakult ki.” – lásd Jobbik, 2010).

52. ábra A bevándorlás előfordulási aránya a magyar pártok választási programjaiban (1990-2014), százalék

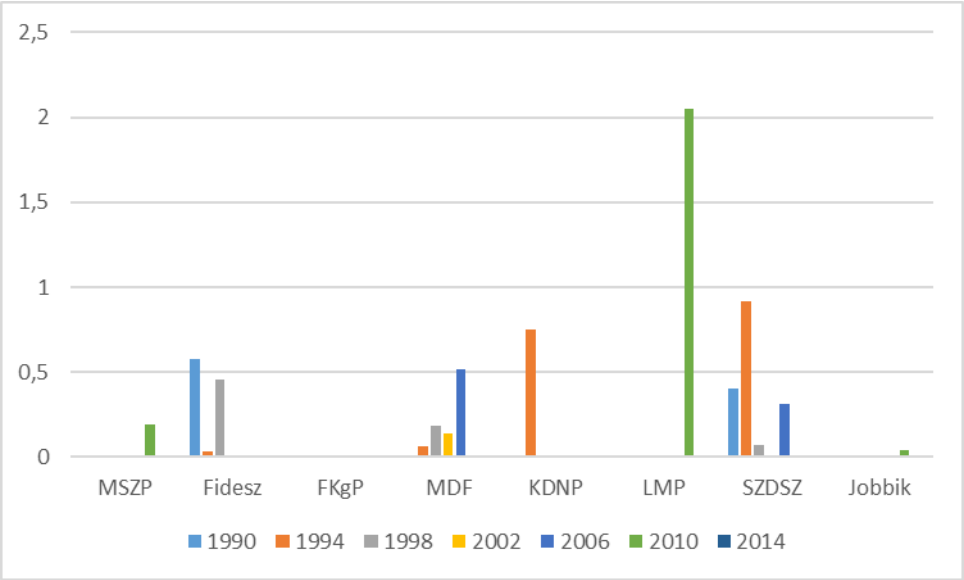

forrás: CAP

jelmagyarázat: az ábra csak a parlamentbe jutott pártok adatait tartalmazza, kivéve a MIÉP 1998-as programját

A Chapel Hill Expert Survey szakértői becslései alapján megállapítható, hogy 2014-ig alapvetően a bal-jobb törésvonalat képezte le a téma megítélése: a Fidesz, a KDNP és az MDF inkább bevándorlásellenes volt, a Jobbik bevándorlásellenes, míg az MSZP (többnyire), az SZDSZ, az LMP és a DK inkább elfogadta a bevándorlást. A 2015-ös válság azonban ezt a képet jelentősen átrendezte: a Fidesz és a Jobbik kifejezetten bevándorlásellenes lett, az MSZP és az LMP semleges pozíciót vett fel, egyedül a DK maradt inkább liberálisabb álláspontón.

53. ábra Egyes magyar pártok álláspontja a bevándorlásról

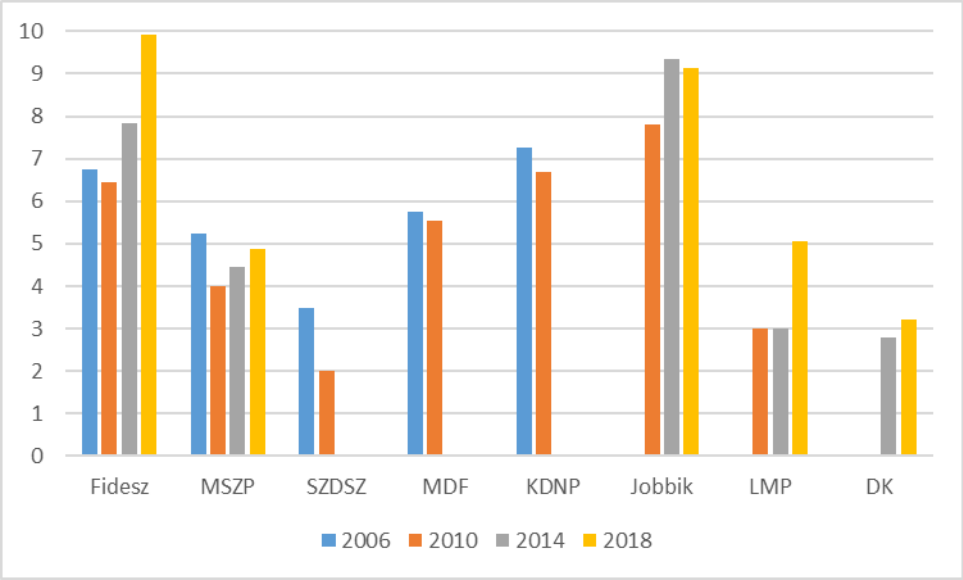

forrás: CHES

jelmagyarázat: az 0 a teljesen liberális bevándorláspolitikát, a 10 a teljesen korlátozó bevándorláspolitikát jelenti

A parlamenti napirendet vizsgálva megállapítható, hogy a bevándorlás marginális kérdés volt: bár szinte minden évben szóba került, 2010 előtt legtöbbször még a közpolitikai tartalommal rendelkező felszólalások 0,1%-át sem érte el aránya. A második Orbán-kormány hivatalba léptekor ugyan fél százalék közelébe emelkedett, de ez se tekinthető kimagasló értéknek: az igazi fordulatot a 2015-ös robbanásszerű aránynövekedés jelentette (lásd 54. ábra).

54. ábra A bevándorlás aránya a közpolitikai tartalommal rendelkező országgyűlési felszólalások között, százalék

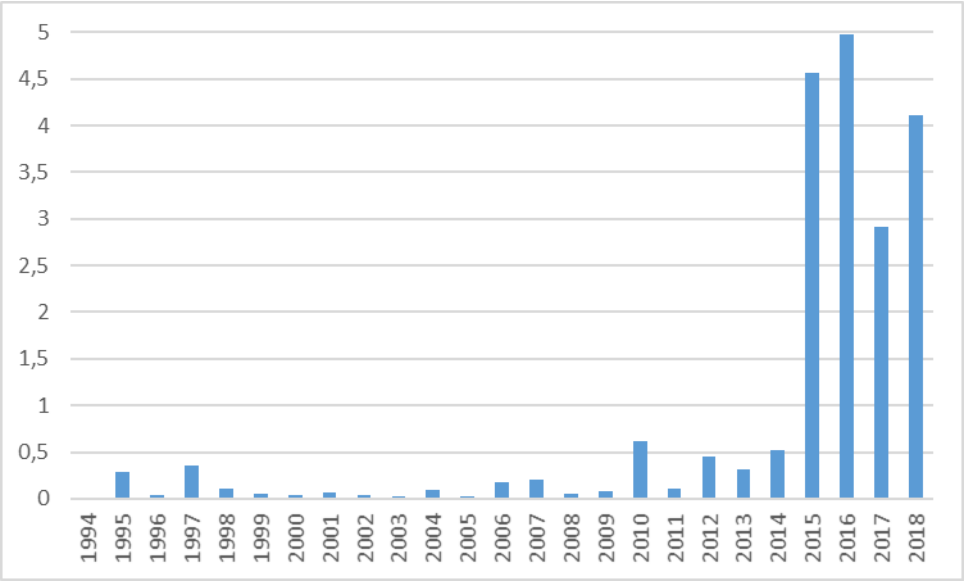

forrás: CAP

Részletekbe menve ezek között 1994 és 2012 között mindössze három szóbeli kérdés hangzott el a bevándorlás kapcsán: 2001-ben az MSZP-s Pozsgai Balázs, 2002-ben a fideszes Pósán László, 2010-ben pedig a jobbikos Szávay István fordult ezzel egy-egy miniszterhez (utóbbi a bevándorló gyerekek iskoláztatásával kapcsolatban érdeklődött). Ugyanezen időszak alatt csak a KDNP-s Gáspár Miklós 1996-ben, valamint az MDF-es Csapody Miklós 2004-ben tett fel azonnali kérdést ide kapcsolódóan.

Kicsit gyakrabban jelent meg az interpellációk között: 1996-ban a kereszténydemokrata Rapcsák András kétszer is élt ezzel az eszközzel, majd 1997-ben az akkor már az MDNP-ben politizáló Jeszenszky Géza, 1998-ban pedig az SZDSZ-es Kóródi Mária. Az ezredforduló után csak a fideszes Répássy Róbert 2001-es interpellációját találhatjuk.

Napirend előtt 1995-ben a kereszténydemokrata Surján László, 2007-ben párttársa, Hoffmann Rózsa, 2010-ben és 2012-ben pedig az LMP-s Szabó Tímea szólalt fel ebben az ügyben. Napirend után 2013 előtt egyetlen egyszer, 1999-ben az SZDSZ-es Bauer Tamás révén került szóba a bevándorlás kérdésköre.

A törvények között ugyan nagyobb számban előfordult (1994-2012 között 37 bevándorlással kapcsolatos törvényt fogadott el az Országgyűlés), de ezek szinte mind nemzetközi szerződések voltak, jórészt határátlépések és vízumkényszerek szabályozása tárgyában.

A kutatásunk szempontjából releváns időszakra eső első törvény elfogadására 2010. november 22-én került sor. Maga a javaslat célja EU-s jogharmonizáció volt. Bár a Jobbik jórészt támogatta a javaslatot, kisebb kritikákat mind képviselőinek hozzászólásaiban, mind Volner János módosító javaslataiban megfogalmaztak, ám utóbbiak mind elutasításra kerültek. Ennek ellenére a párt támogatta a javaslatot. A második 2011. március 7-én igazgatási kérdésekkel foglalkozott. A párt itt is támogatta a kormánypártokat, csupán kisebb javaslatokat fogalmazott meg, melyeket újfent elutasítottak.

A harmadik javaslatnál került sor először konfrontációra a két párt között, a huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkezők ügyében elfogadott jogharmonizációs célú törvény kapcsán, 2012 tavaszán. A párt már ekkor megfogalmazta kritikáját a tömeges bevándorlással szemben (elsősorban a közbiztonság kérdését kiemelve), másrészt kifejezte az EU bírálatát, túlzottnak vélt központosítását. A Jobbik képviselői a javaslatra végül egyedüliként, nemmel szavaztak, ahogy a többség az ő módosító javaslataikat utasította el.

A negyedik ide kapcsolódó törvényt mindegyik ellenzéki párt elutasította (illetve a Jobbik képviselőinek egy része tartózkodott). Ez a később „letelepedési kötvény" néven elhíresült befektetésnek a törvénybe iktatása volt. A Jobbik elsősorban a kötvény jelentette rendvédelmi és nemzetbiztonsági kockázatot emelte ki, de a sürgős elfogadási eljárást is kritikával illette.

Ezzel érdemes áttérni arra a 2013-tól kezdődő időszakra, melyben a bevándorlás kérdése felkerült a napirendre. Egyrészt 2015 előtt az Országgyűlés napirendjén másodlagos maradt a kérdés. Átrendeződés figyelhető meg ugyanakkor abban a tekintetben, hogy a jobbikos politikusok messze számarányukat felülmúló részét, felét-harmadát mondták el ezeknek a felszólalásoknak, míg a korábbi években jellemzően negyedét sem. Feltűnő az is, hogy a párt önálló kezdeményezésű felszólalásai között számuk megugrott: 2013-14-ben több kérdést tettek fel (kizárólag jobbikos) képviselők a bevándorlás kapcsán, mint a megelőző 18 évben összesen. Ugyanígy a bevándorláshoz kapcsolódó két interpelláció és öt napirend utáni felszólalás kizárólag a Jobbik soraiból érkezett. Négy-négy napirend utáni felszólalás és kérdés különböző menekülttáborok (Vámosszabadi, Balassagyarmat, Debrecen) közbiztonsági problémáival foglalkozott, azonban megjelentek a tömegessé váló bevándorlás megállítására való felhívások is (2013. február 12-én Z. Kárpát Dániel interpellációja, 2014. június 2-án ugyanőneki egy napirend utáni felszólalása, majd december 1-jén egy újabb interpellációja, végül Farkas Gergely december 23-i kérdése). Érdekes módon ekkor még egyetlen másik politikai szereplő sem reagált a kibontakozó válságra, az amúgy marginális ügy birtokosa egyértelműen a Jobbik volt.

A bevándorlóknak nyújtandó jogsegélyről szóló EU-jogharmonizációs törvényjavaslatot a 2013. március 4-i zárószavazásán mindegyik ellenzéki párt elutasította, a Jobbik nagyobb szigorúságot, az illegális bevándorlóknak nyújtandó ingyenes jogsegély-szolgáltatás minimálisra szorítását követelte. 2014. december 16-án került sor a letelepedési kötvényről szóló jogszabály módosítására, melyet továbbra is elutasított mindegyik ellenzéki párt. A Jobbik kritikájának lényege továbbra is a nemzetbiztonsági kockázat, az ország tranzitjellege miatt a kötvényt megvásárlók jelentette lehetséges külpolitikai problémák, valamint az egész intézmény gazdasági hasznosságának kétségessége volt.

Azt láthatjuk tehát, hogy míg 2012-ig a kérdés igencsak mellékes volt, 2013-2014-ben a Jobbik elkezdte napirendre tűzni bevándorlásellenes álláspontját (mely emellett sem tette ki a párt parlamenti felszólalásainak 1%-át sem). Ezzel egyszerre a Fidesz-KDNP részéről nem figyelhető meg semmi féle jele a későbbi bevándorláskritikának: jórészt az EU-s fősodor általános iránymutatását követte, kisebb kérdésekben (pl. a letelepedési kötvény) pedig annál is liberálisabban közelítette meg a kérdéskört. Emellett fontos kiemelni, hogy a Jobbiknak eddig a pontig semmilyen érdemi hatása nem volt megfigyelhető a törvényalkotás folyamatára.

Mint kiderült, 2015-ben tetőzött a bevándorlási hullám, és ekkor volt a legmagasabb azok aránya, akik a bevándorlást a két legfontosabb ügy között megnevezték. Láthattuk, hogy a politikai közeg erre kicsit lassabban reagált, a parlamenti felszólalások között a bevándorlás kérdése csak 2016-ban érte el a legmagasabb arányt. Szintén 2016-ban tudjuk alátámasztani a bevándorlással szembeni legkomolyabb lakossági ellenérzést, ám ennek oka elsősorban az, hogy a European Social Survey felmérése kétévente készül el, így 2015-ről nincs adatunk.

Elsőként észlelhetjük, hogy a kérdések között megugrott a témához köthető szövegek száma. Már február 16-án Demeter Márta (akkor MSZP) tolmácsolásában elhangzott az első, nem jobbikos kérdés a bevándorlási hullám kapcsán. Ebben az évben még négy jobbikos képviselő élt ezzel az eszközzel: Kulcsár Gergely, Farkas Gergely és Bana Tibor a menekülttáborok, Egyed Zsolt az embercsempészek problémáját vetette fel, míg Kulcsár Gergely előzőleg említett felszólalásában a határőrség visszaállítását is követelte.

A hat azonnali kérdésből ötöt abban az évben a fideszes Németh Szilárd kivételével jobbikosok tettek fel: Kulcsár Gergely a menekülttáborok, Apáti István a bevándorlókra költött szociális kiadások ügyében szólalt fel, Bana Tibor igazándiból a korrupciót kritizálta, Szilágyi György szimbolikus kérdést vetett fel (a válságban végzett munkájukért kitüntetett polgármesterek közül kimaradt a bevándorlás kérdését az elsők közt napirendre tűző akkor még jobbikos Toroczkai László), míg Z. Kárpát Dániel november 23-án javaslatot tett egy, az EU migránsok tagállamok közötti szétosztására felállított kvótájának elutasításáról szóló

népszavazás megrendezésére. Utóbbira adott válaszában Lázár János Miniszterelnökséget vezető miniszter elképzelhetőnek, bár nem elsőként bevetendő eszköznek nevezte a népszavazást.

Az interpellációk között az eddigi egyértelmű jobbikos túlsúllyal szemben sokkal kiegyensúlyozottabb viszonyokat találunk: öt fideszes, valamint egy-egy MSZP-s és kereszténydemokrata képviselő mellett csupán a jobbikos Rig Lajos jelenik meg, aki a határátlépők szigorúbb és széleskörűbb egészségügyi vizsgálatáért szállt síkra.

A napirend előtti felszólalásokat, mint a másik kiemelt napirend-formálási lehetőséget nyújtó és korlátozott hozzáférésű eszközt szintén a kormánypárti politikusok uralták: a 47 ide tartozó felszólalásból 35 hozzájuk, és csupán 7 köthető a Jobbikhoz. Június 8-án, megnyitva az ide tartozó napirend előtti felszólalások sorát (az előző két felszólalás még februárból az ukrajnai és koszovói menekültekről, valamint a párizsi terrortámadásról szólt) Mirkóczki Ádám már reagált a kormány bevándorlással kapcsolatos kommunikációjára, ezzel egyszerre javasolta a határőrség visszaállítását, a menekülttáborok zárttá tételét, valamint a biztonságos országból érkezők kitoloncolását. Z. Kárpát június 22-én az embercsempészekkel szembeni fellépést sürgette, július 6-án a menekülttáborok zárttá tételét, valamint egy ötpárti egyeztető testület felállítását követelte, szeptember 28-án és november 9-én a kvótaügyi népszavazás mellett szólalt fel. Szeptember 3-án Vona Gábor a Honvédség határra vezénylését sürgette, szeptember 21-én újfent javasolta az embercsempészek elleni fellépést, a határ védelmére az önkéntes sorkatonaság bevezetését, valamint a kvótaügyi népszavazás megtartását.

Napirend után kizárólag jobbikosok szólaltak fel ebben a témában, 11 alkalommal. Kulcsár Gergely három ízben szólalt fel a debreceni menekülttábor ügyében, míg Z. Kárpát összesen nyolc alkalommal tartott beszédet a bevándorlás témájában. Így már március 4-én követelte a határőrség visszaállítását és a bevándorlás visszaszorítását, amit megismételt május 19-én, utóbbit szeptember 3-án is. Kritikával illette a bevándorlók választójogát az önkormányzati választásokon, a Magyarországra történő visszatoloncolásokat és az elosztási kvóta alkalmazását, kiállt a keresztény szimbólumok védelmében

2015-ben 17, a kérdéshez kapcsolódó törvényjavaslat került benyújtásra, ebből négy származik jobbikos politikusoktól. Június 16-i javaslatuk értelmében a Magyarország területére biztonságos országból átlépőeket, amennyiben nem tudják bizonyítani, hogy ott is üldöztetésnek voltak kitéve, vissza lehet toloncolni abba az országba, ahonnan közvetlenül érkeztek. Augusztus 13-i javaslatuk az új menekülttáborok nyitását helyi népszavazással való engedélyeztetéshez kötötte. Augusztus 27-i törvényjavaslatuk megtiltotta volna az illegális

határátlépők menekültként való elismerését. Mindhárom javaslatuk tárgysorozatba vételét már bizottsági szinten elutasították.

November 12-én a párt politikusai kezdeményezték az Alaptörvény módosítását, olyan módon, hogy az deklarálja a bevándorlás közpolitikai területének nemzeti hatáskörben való kezelését, valamint lehetővé tegye a Z. Kárpát interpellációja kapcsán már említett népszavazás megtartását az elosztási kvóták ügyében. A javaslat tárgysorozatba vételét újfent elutasította a bizottság, amikor a plenáris ülésen kérték a tárgysorozatba vételt, arra a kormánypárti képviselők nem reagáltak, majd Tukacs István MSZP-s képviselő kivételével valamennyi nem jobbikos képviselő elutasította azt.

Az első bevándorlással kapcsolatos kormánypárti törvényjavaslat június 9-én került benyújtásra, mely a kormányt felhatalmazta a biztonságosnak tekintett országok kijelölésére (a javaslatot június 30-án a Jobbik támogatásával és az MSZP tartózkodásával fogadta el az Országgyűlés. A belügyminiszter június 29-i javaslata egyrészt szigorította és gyorsította a menedékkérelmi eljárást, másrészt előkészítette a határzár megépítését, harmadrészt lehetővé tette a migránsok bevonását a közmunka-programba. A javaslatot az Országgyűlés július 6-án fogadta el a kormánypártok mellett a Jobbik támogatásával. Az augusztus 28-i, a tömeges bevándorlás miatti válsághelyzet során a fegyveres testületek feladatairól, valamint az általában ekkor szükséges intézkedésekről szóló törvényjavaslatokat szeptember 4-én és 21-én, a Jobbik támogatásával fogadták el a kormánypártok (ez különösen azért volt fontos, mert ekkorra elvesztették az elfogadáshoz szükséges minősített többségüket). Végül november 6-án nyújtottak be a kormánypárti képviselők egy törvényjavaslatot, melyben felszólították a kormányt, forduljon az Európai Unió Bíróságához a bevándorlók elosztásának kötelező kvótája megsemmisítése végett. A javaslatot november 17-én fogadta el az Országgyűlés a kormánypártok, a Jobbik, valamint Kónya Péter, ekkor még az Együttben politizáló képviselő támogatásával. Végül ebben az évben fogadta el egyhangúlag az Országgyűlés egy nemzetközi megállapodás kihirdetését az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága Hivatalának irodahasználatáról.

Jól látható, hogy ebben az évben igazi konfrontáció nem alakult ki a két párt között: az összes bevándorlással kapcsolatos kormánypárti javaslatot támogatta a radikális ellenzék, miközben az elmondható, hogy az ellenzéki törvényjavaslatok sorsáról szóló megállapításainkkal összhangban az ő saját javaslataik kivétel nélkül elutasításra kerültek. Azt is láthatjuk, hogy a jobbikos konkrét javaslatok ekkor még nem kerültek elfogadásra, ugyanakkor a kormánypártok átvették a Jobbik bevándorlásellenes álláspontját.

2016-ban többek között az előző évi intézkedések miatt jelentősen csökkent a bevándorlás mértéke. Ezzel összhangban a közvélemény érdeklődése is kezdett más irányba fordulni, noha a parlamenti viták között ekkor érte el ez az ügy a legmagasabb arányt.

A kérdések között továbbra is többnyire a Jobbik képviselői fogalmaztak meg ezzel kapcsolatos gondolatokat (a hét parlamenti kérdésből öt hozzájuk köthető). Ezekben a kérdésekben a menekülttáborok problémái mellett a népszavazás megtartását, és a vele kapcsolatos jogi kétségeket eloszlató Alaptörvény-módosítást, illetve a népszavazás kérdésének a visszatoloncolásokra való kiterjesztését javasolták.

A 17 ide tartozó interpelláció közül kilencet a jobbikosok mondtak el. Ezekben kritizálták a határzár kivitelezési költségét, a munkaerő szomszédos országokból történő Magyarországra csalogatását, valamint hét interpellációban követelték a letelepedési kötvények megszüntetését.

A témában feltett 24 azonnali kérdés közül 11-et tettek fel a Jobbik képviselői. Ezekben amellett, hogy általános kritikát fogalmaztak meg a bevándorlással szemben, kifejezték aggodalmukat a bevándorlás járványügyi kockázatával szemben, két alkalommal sürgették a kvótaügyi népszavazást, valamint öt alkalommal is kritizálták a letelepedési kötvényt, annak kivezetését követelve. Érdekes fordulat, hogy május 2-án Vona Gábor már a népszavazáson túllépve kizárólag az Alaptörvény módosítását követelte, arra hivatkozva, hogy a társadalom álláspontja a kérdésben ismert, illetve a népszavazás esetleges érvénytelensége súlyos politikai kockázatot hordoz magában (erre hivatkozva követelte az érvénytelen népszavazás másnapján, október 3-án Orbán Viktor távozását).

A napirend előtti felszólalások közül 28 kötődött a bevándorláshoz, melyek közül csak hetet mondtak el a Jobbik politikusai. Ezekben követelték az Alaptörvény-módosítást a határőrség visszaállításával együtt, a külföldi munkaerő idevonzásának leállítását, öt ízben a letelepedési kötvények megszüntetését, idővel összekötve azt az Alaptörvény-módosítással: támogatásukat a letelepedési kötvény eltörlésének feltételéhez kötve. Ennek október 24-i kijelentésével a Jobbik túllépett saját korábbi követelésein, és a népszavazás után újabb kérdésben konfrontálódott a Fidesszel.

A témához kötődő valamennyi napirend utáni felszólalást a Jobbik képviselői mondták el: ezekben a népszavazás kérdésének a visszatoloncolásokra való kiterjesztését, a migránstáborok és a Romániából érkező munkavállalók és családtagjaik kérdését tűzte napirendre.

2016-ban 12 törvényjavaslat született a bevándorlás kapcsán, melyek közül hatot jobbikosok nyújtottak be, hármat pedig kormánytagok. A jobbikos törvényjavaslatok

tárgysorozatba vételét négy esetben már bizottsági szinten elutasították, két esetben pedig az Országgyűlés plenáris ülése tette ezt, utóbbi két esetben a Jobbik-frakció tagjain kívül csak Kónya Péter, ekkor már pártonkívüli képviselő, valamint egy ízben a fideszes Kósa Lajos támogatta a tárgysorozatba vételt. Ezek a javaslatok közül a március 7-i újfent kezdeményezte, hogy új menekülttábort csak népszavazáson történő hozzájárulással lehessen nyitni, az október 25-i pedig a letelepedési kötvények megszüntetését.

A párt négy alkalommal kezdeményezte az Alaptörvény módosítását: február 23-án, április 12-én, szeptember 26-án és november 14-én. Az első javaslat a kvótaügyi népszavazás lehetővé tételét, a második és a harmadik a bevándorlók kvótával történő szétosztásának országgyűlési hozzájáruláshoz kötését, a negyedik pedig a népszavazás nyomán az ország alkotmányos identitásának védelmét, így a bevándorlók kvótás szétosztásának kizárását és a letelepedési kötvény megszüntetését mondta volna ki. A javaslat a letelepedési kötvény megszüntetésétől eltekintve megfelelt kormányoldal egy hónappal korábbi javaslatának.

A három kormánypárti törvényjavaslat közül az első március 10-én került benyújtásra, az idegenrendészeti eljárásokat egyszerűsítette és gyorsította. Maga a törvényjavaslat salátatörvényként jórészt EU-jogharmonizációt tartalmazott, jelentős része nem az aktuális bevándorlási válsághoz kötődött. A Jobbik kritikája elsősorban a határőrség visszaállításának követelésére, a népszavazás kérdésének a visszatoloncolásokra való kiterjesztésére, a letelepedési kötvény megszüntetésére, valamint a törvényjavaslat salátajellegére, kevéssé kapcsolódó részeire vonatkozott. Végül az Országgyűlés a kormánypártok támogatásával, a Jobbik tartózkodása mellett május 10-én elfogadta.

Május 3-i javaslatában a belügyminiszter a menekültügyi eljárásnak a határon, a tranzitzónában való lebonyolítását kezdeményezte. A Jobbik újfent a Határőrség visszaállítását követelte, valamint aggodalmát fogalmazta meg, hogy amennyiben a bevándorlók szétosztására vonatkozó kvóta mégis elfogadásra kerül, akkor a tranzitzónákban elindított eljárás miatt megtörténhet a Magyarországra történő későbbi visszatoloncolás. A javaslatot a kormánypártok végül az LMP támogatásával, a Jobbik tartózkodása mellett fogadták el.

Utolsóként október 10-én a kormányoldal is javasolta az Alaptörvény módosítását. Ez, hasonlóan a Jobbik korábban ismertetett, de későbbi keltezésű törvényjavaslatához, a népszavazás nyomán az ország alkotmányos identitásának védelmét, így a bevándorlók kvótás szétosztásának kizárását tette volna lehetővé. A Jobbik kritikája egyetlen egy kérdésre irányult: a letelepedési kötvényre, támogatását annak eltörléséhez kötötte. Mivel ez nem történt meg, a javaslat zárószavazásán nem szavaztak (annak ellenére is, hogy az összegző módosító javaslatot

támogatták), így a kétharmados többséget nélkülöző kormánypártok nem tudták javaslatukat elfogadtatni.

A 2016-os év újabb fordulatot hozott a Jobbik hatását tekintve. Egyrészt itt már beszélhetünk sikeres kezdeményezésekről: a bevándorlók szétoszlásáról szóló kvótát elutasító népszavazást a radikális ellenzék kezdeményezte még az előző évben, illetve az év első felétől már az Alaptörvény módosítását is javasolták. A kormányoldal mindkét javaslatot magáévá tette, ugyanakkor utóbbi épp a Jobbik ellenállása miatt nem vezetett sikerre. A másik fontos tényezője az évnek a korábbi együttműködés megszűnte volt: míg a Fidesz-KDNP eddig is formálisan következetesen visszautasított minden jobbikos javaslatot, ez évtől akkor, amikor tényleges döntésekre került sor, a Jobbik is elkezdte finoman (tartózkodással vagy nem szavazással) visszautasítani a kormányoldallal való együttműködést. A téma ügybirtoklása kicsúszott a Jobbik kezéből: főleg a nagyobb nyilvánosságot elérő eszközök terén (interpelláció, napirend előtti felszólalás) vesztette el dominanciáját.

A 2017-es év egyértelműen a téma háttérbeszorulását hozta el. A menedékkérők száma visszaesett a válság előtti szintre, lassan a közvélemény érdeklődése is lohadni kezdett, a parlamenti felszólalások között is jelentősen csökkent arányuk.

A témában elmondott egy-egy kérdés és napirend utáni felszólalás már nem jobbikos politikushoz volt köthető. A nyolc interpellációból csak kettőt mondtak el a párt politikusai: ezek sem a Közel-Keletről induló migrációs hullámhoz, hanem a külföldi munkavállalók Magyarországra csábításához kapcsolódtak.

A 19 azonnali kérdés közül szintén sokkal kevesebb, csak három hangzott el jobbikos képviselő tolmácsolásában. Ebből kettő a letelepedési kötvényeket tűzte napirendre (egyikük ráadásul annak örvén valójában a korrupciót kritizálta), egy pedig a 14 és 18 éves kor közötti migránsok Magyarországra való visszatoloncolásának engedélyezési folyamata kapcsán fogalmazott meg bírálatot.

A témában benyújtott 31 napirend előtti felszólalás közül csupán négyet mondtak el a Jobbik képviselői. Ezek között Vona Gábor május 2-án újra javasolta az Alaptörvény-módosítás elfogadását, valamint bírálta a 14 és 18 éves kor közötti migránsok Magyarországra való visszatoloncolását. Utóbbit másnap Z. Kárpát Dániel is megismételte. Május 8-án ezt megismételve egészítette ki Mirkóczki Ádám a letelepedési kötvény bírálatával. A letelepedési kötvény eltörlésének ígéretét a Határőrség visszaállításával együtt december 11-én újfent megígérte Vona.

Az év során háromszor kezdeményezte az Alaptörvény módosítását a Jobbik, május 2-án és kétszer szeptember 6-án. Ezek tartalma minden alkalommal megegyezett az előző évi

javaslatával, sorsuk is hasonló lett: tárgysorozatba vételüket az első két esetben a Jobbik-frakción túl csak a független Kónya Péter és Kész Zoltán támogatta, míg a harmadik, a másodikkal egy időpontban (valószínűleg véletlenül) benyújtott, azonos szövegű javaslat visszavonásra került.

A két nem jobbikos javaslat közül a szeptember 26-án benyújtott származott a kormányoldaltól. Ez a törvény salátatörvényként tartalmazott EU-jogharmonizációt, valamint az új polgári perrendtartásról és az általános közigazgatási rendtartásról szóló törvények jegyében a menekültügyi és idegenrendészeti eljárások szabályozását, de kitért sok egyéb területre is (pl. kéményseprés, vízgazdálkodás). A Jobbik elsősorban a törvény salátajellegét kritizálta, a zárószavazáson támogatta is a javaslatot.

Azt láthatjuk, hogy a törvényalkotás fókuszából 2017-re kikerült a bevándorlás kérdése, noha a politikai kommunikációnak továbbra is meghatározó eleme maradt. A Jobbiknak új javaslatai nem merültek fel, a két párt közötti együttszavazás visszatért, viszont újabb jobbikos kezdeményezések már nem kerültek átvételre.

Vizsgálatunk utoljára 2018 első hónapjaira tekint ki, a 2014-2018-as ciklus legvégére. Az idő rövidsége mellett a téma komoly visszaszorulása tapasztalható: kérdés, azonnali kérdés vagy napirend utáni felszólalás nem érintette. A négy vele foglalkozó interpelláció közül kettőt nyújtott be jobbikos: mindkettő a 2015 óta befogadott bevándorlók számát sokallta. A négy ide kapcsolódó napirend előtti felszólalásból egyetlen mondott el jobbikos, név szerint Vona Gábor, aki szintén ugyanemiatt bírálta a kormányt. A ciklus utolsó hónapjaiban a Jobbik már nem nyújtott be a bevándorlás kapcsán törvényjavaslatot, így érdemi kezdeményezések a párt részéről nem érkeztek.

Bevándorlással kapcsolatos törvény sem került ekkor már elfogadásra, noha a kormányoldal három törvényjavaslatot is benyújtott (a migrációt támogató szervezetekről, a bevándorlási finanszírozási illetékről, valamint az idegenrendészeti távoltartásról), ám ezek megtárgyalására már nem volt idő, és vizsgálatunk időkeretén kívül, május 29-én mindhármat vissza is vonták.

Mit mondanak el nekünk a bevándorlással kapcsolatos viták a Jobbik hatásáról? Egyrészt láthattuk, hogy a kérdés napirendre tűzésében volt szerepe a Jobbiknak. Ahogy emelkedni kezdett a Jobbikos felszólalások száma és aránya 2014-2015-ben, úgy követte azt a kormánypárti megszólalóké is, ami az ellenzéki pártok napirendjével foglalkozó első hipotézisünket (H1) alátámasztja.

Újfent felmerül a választók preferenciáinak kérdése. Az világos, hogy 2015-re azokban jelentős változás nem következett be, ahogy a következő évben is inkább árnyalatnyi

elmozdulás tanúi lehetünk. A Fidesz-KDNP magatartásának megváltozását tehát nem a közvélekedés átalakulása váltotta ki. Az sem igaz, hogy az eleve inkább bevándorlásellenes választók hatására vált a kormányoldal alkalmazkodóbbá: 2014-ig ugyanúgy elutasította a lakosság nagyjából fele a bevándorlást, mégsem lettek azok, így az adott ügy társadalmi megítélése hatására vonatkozó második hipotézisünket a bevándorlás kapcsán sem tudjuk elfogadni (H2). Ugyanakkor világosan kirajzolódik, hogy a preferenciák kismértékű változása mellett a bevándorlás jelentőségének megítélése kulcsfontosságú hatással bírt: a kormányoldal akkor tűzte napirendre a kérdést, amikor az a választók számára is kiemelt fontosságúvá vált. Ezzel az ügy közvélemény számára való fontosságával foglalkozó hatodik hipotézisünk (H6) alátámasztást nyert. A Fidesz-KDNP jól láthatóan azt a helyzetet akarta elkerülni, amibe az Egyesült Királyság került: amikor a radikális jobboldalnak kedvező ügyekkel a választók nem csak egyetértenek, de azt fontosnak is tartják, akkor ezek a pártok akár választási győzelemre is képesek. Épp ezért, amikor a bevándorlás kérdése immár nem csak egy marginális téma, hanem széles rétegeket foglalkozatott is, rákényszerült, hogy korábbi álláspontját elvesse, illetve hogy akár éles nemzetközi és belföldi konfliktusokat is vállaljon támogatottsága megőrzése érdekében. Hogy hatalmi szempontból ez a stratégia mennyire volt sikeres, jól jelzi, hogy míg a Jobbik a bevándorlási válság előtti utolsó és az azt követő első választás között még vesztett is 1%-nyi szavazót, a radikális jobboldal például a más utat követő Ausztriában 5,5%-ot, Olaszországban 17,5%-ot, Hollandiában 4,8%-ot, Svédországban 4,6%-ot, Németországban 7,9%-ot erősödött (Siaroff, 2019).

Bár ebben a fejezetben nem tértünk ki rá, de ahogy az 57. ábránál be fogjuk mutatni, a Jobbik támogatottsága 2015 nyarán tetőzött, pont akkor, amikor a bevándorlási hullám igazán berobbant a hírekbe. Azt láthatjuk, hogy a Fidesz-KDNP ekkor kezdte meg alkalmazkodását a Jobbik álláspontjához, akkor, amikor a párt támogatottsága már nem mutatott növekedést. Ugyanakkor megfigyelhető az, hogy komoly fenyegetést jelentett a kormányoldalra egy, a bevándorlás ügybirtokosaként tetszelgő párt működése akkor, amikor minden korábbinál több választópolgár tekintette a bevándorlást a legfontosabb közéleti kérdésnek. Azt láthatjuk tehát, hogy nem a Jobbik aktuális támogatottsága (mert hiszen ebben az esetben 2016-ra már csökkennie kellett volna az alkalmazkodás mértékének), sem annak változása (mert akkor már 2013 végén, de legkésőbb 2014 második felében elkezdődött volna az alkalmazkodás), hanem sokkal inkább a párt potenciális támogatottságnövekedése váltotta ki az alkalmazkodást. Azaz az ellenzéki pártok választói támogatottsága szintének és változásának hatására vonatkozó harmadik hipotézisünk mindkét alhipotézisét (H3a és H3b) ez esetben is el kell utasítsuk.

A Fidesz-KDNP alkalmazkodását elősegítette, hogy álláspontja eredetileg is közel esett a Jobbikéhoz, noha annál jelentősen mérsékeltebb volt. Azt láthattuk a CAP adatai alapján, hogy pártprogramjából a bevándorlási válságot megelőző időszakban teljesen hiányzott a kérdés, így tiszta lappal indulhatott, nem kellett útfüggőségi és hitelességi problémákkal bajlódnia. A CHES adataiból pedig jól látszik, hogy már 2010-ben is közelebb állt a kormányoldal radikális ellenzékéhez, mint bármely baloldali párthoz. Ezzel a kormánypárt és ellenzéke álláspontjának távolságára vonatkozó hetedik hipotézisünk (H7) is alátámasztást nyer.

Az intézményi tényezők szerepe kapcsán először is le kell szögezzük, hogy mivel a Jobbik nem rendelkezett olyan bizottságban elnöki tisztséggel, melynek profiljába a bevándorlás beletartozott volna, így a bizottsági elnökök szerepére vonatkozó ötödik hipotézisünket (H5) itt nem áll módunkban tárgyalni. Ellenben a kétharmados többség kérdése sokkal érdekesebb. Azt láthatnánk, hogy annak 2015-ös elvesztése fordulópont: míg előtte nem volt megfigyelhető a kormányoldal alkalmazkodása a Jobbik bevándorlással kapcsolatos álláspontjához, utána már sokkal magasabb fokú alkalmazkodást tapasztalhatunk. Ezt árnyalja az, hogy a bevándorlás mértéke 2015-re tetőzött.

Ami a vétópont feletti kormánypárti ellenőrzés elvesztésének hatását a gyakorlatban mutatja, az az itt bemutatott kvantitatív vizsgálat során feltárt dinamika: a kormánypárti többség továbbra is kivétel nélkül leszavazott minden jobbikos javaslatot, alátámasztva ezzel az ellenzéki törvényjavaslatok sorsáról való megállapításainkat. Ráadásul a Jobbik hiába kísérelte meg 2016-ban, az Alaptörvény módosításának támogatását feltételekhez kötni, a kormányoldal inkább veszni hagyta a javaslatot. A vétópont elvesztése ráadásul kétoldalú történetté vált: míg 2015-ig a Jobbik a kérdésben lojálisan viselkedve megszavazta a Fidesz-KDNP törvényjavaslatait, akkor is, amikor szavazatának kétharmados törvényről lévén szó, súlya is volt, 2016-ra szintén konfrontatívabb álláspontot vett fel. Immár a tőle átvett népszavazás mellett is félszívvel állt ki, a szintén általa kezdeményezett Alaptörvény-módosítást pedig kimondottan megakadályozta. Ezzel cáfolta a vétópontok szerepéről szóló negyedik hipotézisünket (H4).

A vétópontok kérdése közelebb visz minket ahhoz, hogy a Fidesz-Jobbik kapcsolatot ne kizárólag a társadalmi-gazdasági környezet vagy a Jobbik nyújtotta kínálat, az ellenzéki párt által birtokolt erőforrások szemszögén át szemléljük, hanem figyelmünket a kormányoldalra fordítsuk. A predomináns pozícióban lévő kormánypárt jól láthatóan máshogy viselkedik, mint ahogy a szakirodalom feltételezné egy kiélezettebb versenyhelyzetekben helytállni kénytelen kormánypártról. Láthatjuk, hogy a közvélemény változásaira nagyon érzékenyen reagálva

képes megőrizni a számára rendkívül kedvező status quo-t, hogy rendkívül rugalmasan és dinamikusan képes alakítani saját profilján, hogy a megváltozó környezethez alkalmazkodjon, és hogy az egyes erőforrások esetleges elvesztése sem növeli együttműködési készségét, ellenben inkább konfrontatívabbá válik, hogy az ellenőrzést a későbbiekben vissza tudja nyerni. A bevándorlás kapcsán azt láthatjuk, hogy ezen tulajdonságok és képességek megfelelő stratégia alapján kialakított kombinációja lehetővé tette nemcsak a Fidesz-KDNP számára a bevándorlási válság sérülésmentes átvészelését, hanem legfőbb riválisát is megfosztotta növekedési lehetőségeinek jelentős részétől.

8.3. A devizahitelek

A harmadik esettanulmányunk a devizaalapú lakáshitelek kérdése. A kutatásunk szempontjából kevésbé fontos okokból a 2000-es évek első felétől a magyarországi lakáscélú devizahitelek száma és aránya rendkívüli módon megemelkedett (részletesebben lásd Bethlendi, 2015 és Kolozsi – Banai – Vonnák, 2015). Ez jól látszik az 55. ábrán is, 2004 után egyre gyorsuló ütemben vette fel ezeket a hiteleket a lakosság. A Magyar Nemzeti Bank adatai alapján míg arányuk 2004 elején a teljes lakáshitel-állomány 1,2%-át tette ki, ez 2005-re 8,1%-ra, 2006-ra 21,5%-ra, 2007-re 34,9%-ra, 2008-ra 48,8%-ra, 2009-re pedig 63,5%-ra emelkedett. Arányuk 2010 után ekörül stagnált, majd 2012 elejétől esett vissza 53% körüli szintre, végül 2015 márciusától, a forintosításuk segítségével esett vissza 1% alá. Ez az emelkedés majd magas szinten stabilizálódás annak ellenére következhetett be, hogy a kezdetektől komoly kockázatot jelentett a hitel alapját jelentő devizák árfolyamának változása.

55. ábra A lakáscélú devizahitelek hóvégi állománya, milliárd forint

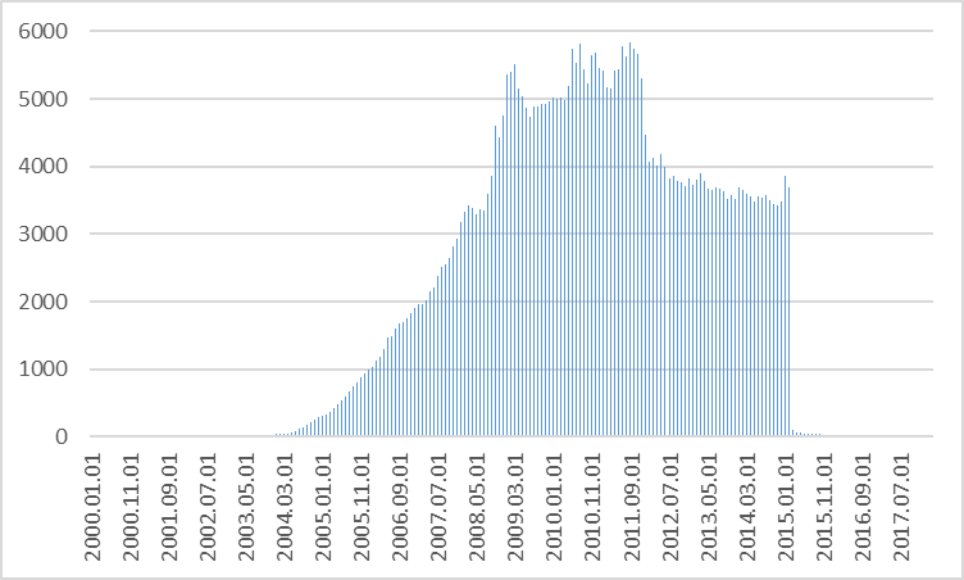

forrás: MNB

Az árfolyamingadozás problémája a gazdasági világválsággal éleződött ki igazán. A svájci frank árfolyama a 2007 eleji 157,08 Ft-ról 2009 elejére 187,35 Ft-ra emelkedett, eközben az euroárfolyam a 2007 eleji 253,83 Ft-ról 2009 elejére 279,84 Ft-ra emelkedett. Az emelkedés 2010 után is folytatódott tendenciaszerűen: egy svájci frank 2015 elején már 292,93 Ft-ot, egy euro pedig 316,5 Ft-ot ért (lásd 56. ábra).

56. ábra A svájci frank és az euro hóvégi árfolyam (forint)

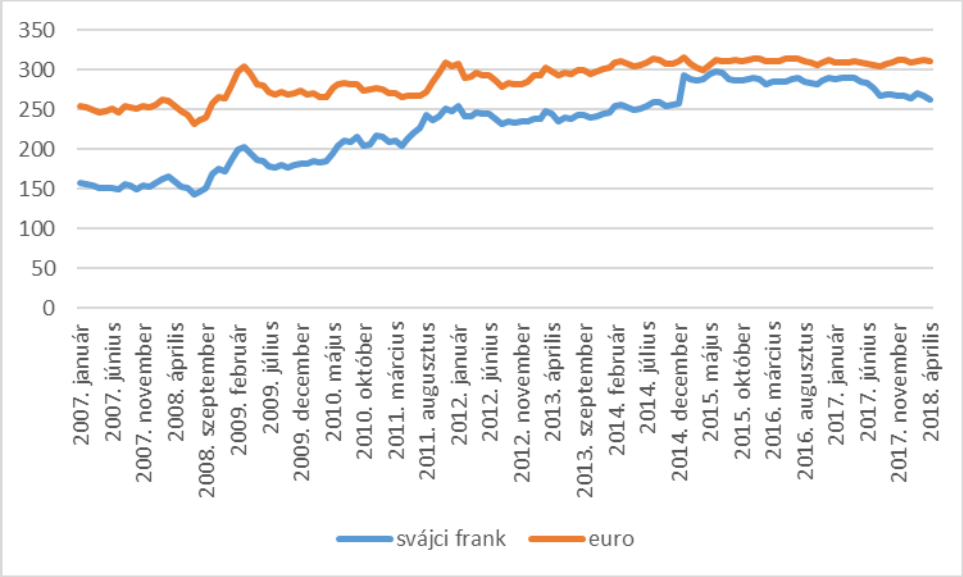

forrás: MNB

Ez azt jelentette, hogy a 2000-es évek közepén devizaalapú lakáshitelt felvevők törlesztőrészletei rendkívüli mértékben megemelkedtek. A törlesztőrészletek emelkedésének következményeit jól mutatja a nemteljesítő adósok arányának az 57. ábrán látható növekedése. Míg a forinthiteleknél az érték 2014 végéig sem érte el az 5%-ot, a deviza-lakáshiteleknél ez 20% közelébe emelkedett, a szabad felhasználású deviza-jelzáloghiteleknél pedig át is lépte a 30%-ot.

57. ábra A háztartási nemteljesítő hitelarány fő termékcsoportonként

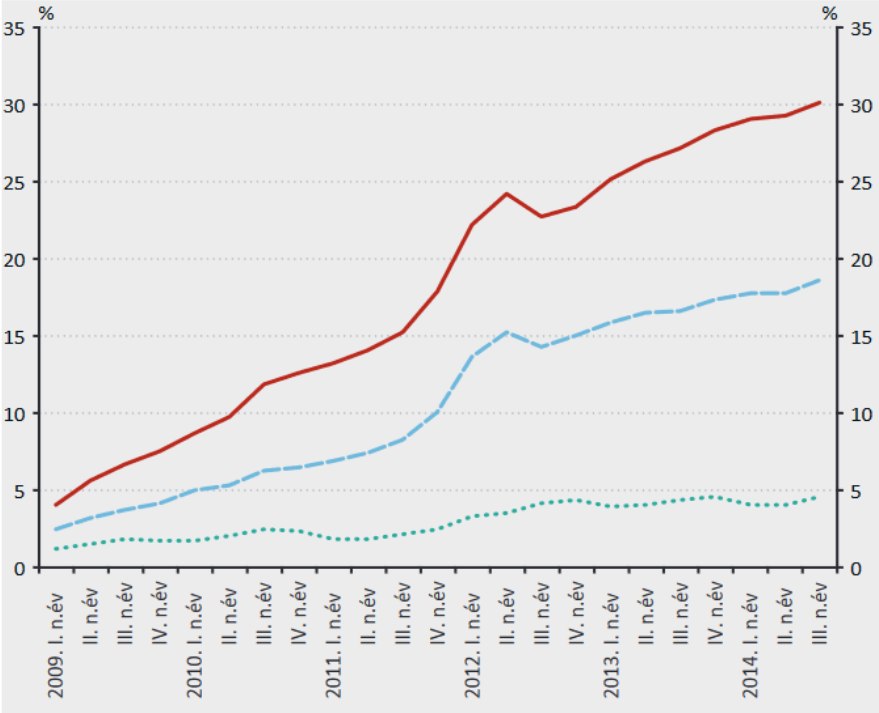

forrás: Bethlendi, 2015: 11

jelmagyarázat: folytonos piros vonal – szabad felhasználású deviza-jelzáloghitel, szaggatott kék vonal – deviza-lakáshitel, pontozott zöld vonal – támogatott forintlakáshitel

Bár nem tökéletes mérce, mivel más kérdések is ide tartoznak, az adósok helyzetének drasztikus romlása látványosan együttmozgott 2009-2015 között a lakhatást a két legfontosabb ügy között említő választópolgárok arányával (lásd 58. ábra). Míg ez az arány 2012-ig 3-4% körül alakult, 2014 végére már 7% felé szökött, és a devizahitelek később tárgyalt forintosításával esett vissza 4% közelébe. Az említésarányának későbbi emelkedése valószínűleg már nem a devizahitelek kérdésével, sokkal inkább a családok otthonteremtési támogatásaival függött össze.

58. ábra A lakhatást a két legfontosabb ügy között megnevezők aránya (százalék)

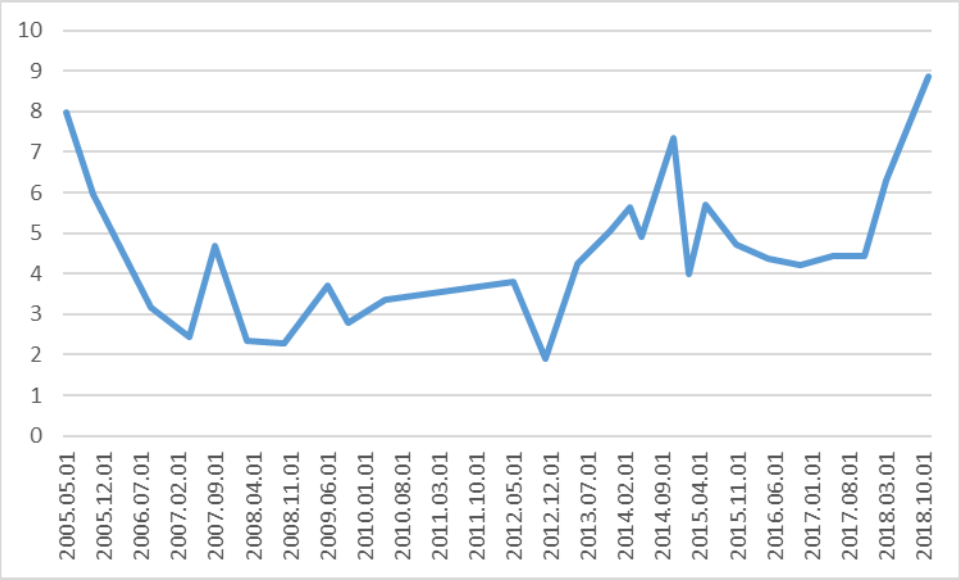

forrás: Eurobarometer

Annak ellenére, hogy a devizahitelek jelentette probléma egyrészt a kezdetektől jól előrejelezhető volt, másrészt 2010-re kezdett elfajulni, a parlamentbe jutó pártok programjaiban nem igazán jelent meg. Egyik parlamentbe jutott párt választási programjában sem jelent meg 2002-ben, és 2006-ban is kizárólag a Fidesz választási programja említi, az is egyetlen mondatban. A 2010-es választásokra készített pártprogramjában az MSZP egyetlen, míg a Jobbik kilenc mondatban szól róla. Ezzel kialakult a Jobbiknak egy igen komoly ügybirtoklása, melyet, mint látni fogjuk, a parlamentben is többnyire fenntartott. A 2014-es választásokra a Fidesz-KDNP nem bocsátott ki formális programot. Ugyanakkor az LMP programjában is viszonylag hosszan értekeztek róla (24 mondatban, mely a teljes terjedelem 2,1%-át teszi ki), az MSZP-nél továbbra is elenyésző említésaránnyal szerepelt (4 mondat, az összes 0,4%-a). A Jobbik ez esetben is a témát leghosszabban taglaló pártnak bizonyult: 64 mondatban, az összes közpolitikai tartalmú mondat 2,4%-ában foglalkozott vele.

59. ábra A devizahitelek előfordulási aránya a magyar pártok választási programjaiban (2002-2014), százalék

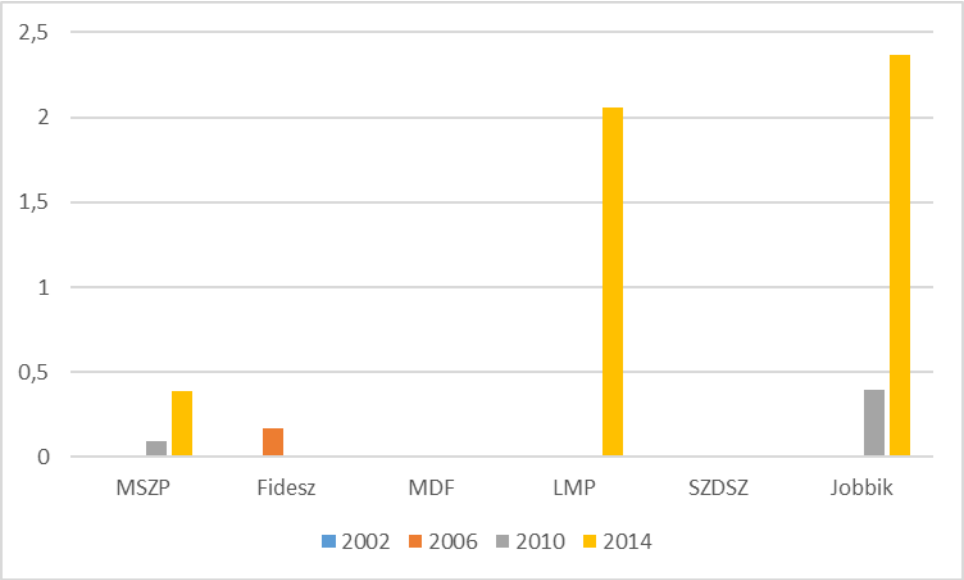

forrás: CAP alapján saját szerkesztés

A kérdés felfutása az Országgyűlés napirendjén szintén együttmozog a devizahitelezés által teremtett, előzőekben kifejtett helyzet válságossá válásával. Míg 2009 előtt elvétve került említésre (legelőször 2004. április 5-én a fideszes Mádi László beszélt róla), 2009-ben arányuk már az összes közpolitikai tartalommal rendelkező felszólalás 1,2%-ára nőtt. A következő években kis visszaesés után 2011-ben 2,5%-on tetőzött, majd 1-2% körül mozgott. A 2015-ös forintosítás után súlya visszaesett, majd 2017-2018-ban újra megugrott. Ugyanakkor ki kell emelni, hogy a devizahitelek említésaránya messze elmaradt az előző két esettanulmány témaköreinek előfordulási arányától.

60. ábra A devizahitelek aránya a közpolitikai tartalommal rendelkező országgyűlési felszólalások között, százalék

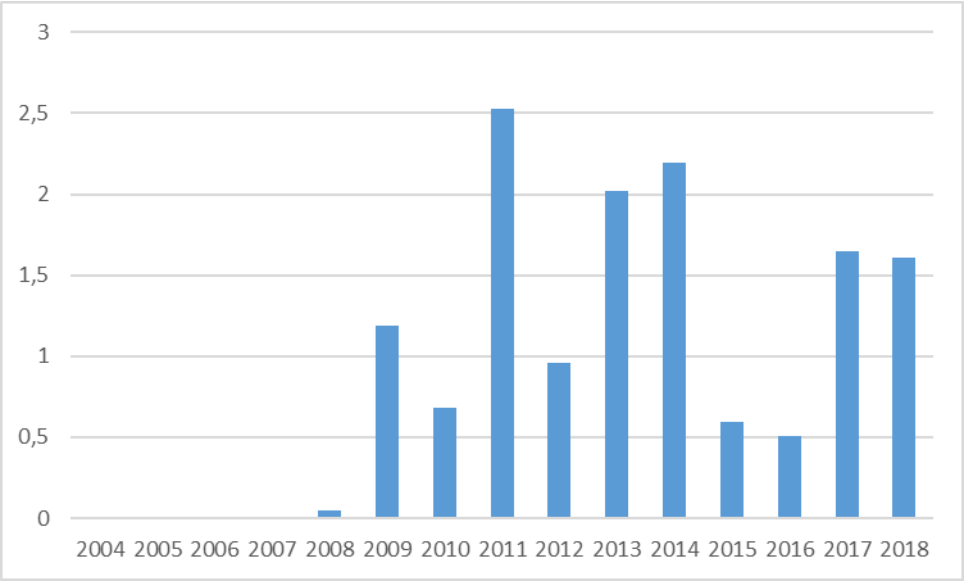

forrás: CAP alapján saját szerkesztés

Részleteiben vizsgálva, a napirend önálló formálását lehetővé tévő eszközöknél feltűnően erős a Jobbik felülreprezentáltsága. Miközben a párt a parlamenti mandátumok 11-12%-át birtokolta, a devizahitelekhez kapcsolódó kérdések 17,6%-át, napirend előtti felszólalások 29,3%-át, interpellációk 54,8%-át, azonnali kérdések 59%-át, napirend utáni felszólalások 100%-át mondták el politikusai. Ez a felülreprezentáció folyamatosan létezett, noha 2010-ben még épp hogy meghaladta a párt mandátumarányát.

2010-ben még csak Gyüre Csaba javasolta interpellációjában az idősek és többgyermekes családok kilakoltatásának lelassítását, valamint a kilakoltatásokra elrendelt egyéves moratóriumot. Az adósok megsegítésére ekkor fogadtak el először törvényt a kormánypártok a Jobbik és az LMP támogatásával. A javaslat megtiltotta az egyoldalú szerződésmódosítást és kamatemelést, kötelezte a bankokat a középárfolyam alkalmazására, illetve az előtörlesztés engedélyezésére.

A 2011-ben elhangzott kérdésekben Z. Kárpát Dániel (akinek aktivitását jól jelzi, hogy az itt vizsgált különösen nagy jelentőségű felszólalások 47,3%-át egymagában ő mondta el, beleértve valamennyi parlamenti képviselő tevékenységét) javasolta a hitelek forintosítását és a kilakoltatási moratórium meghosszabbítását, melyet megismételt interpellációiban is, kiegészítve a végrehajtók túlkapásai elleni felszólalásával, az adósok érdekegyeztetésbe való bevonásának követelésével, a törlesztési idő meghossszabbításával, valamint a bankokra kivetett extraprofitadó követelésével. Ez utóbbit azonnali kérdésben is megismételte. Napirend

előtt már a hitelezés felelőseinek büntetőjogi felelősségrevonását követelte. Párttársai megfogalmazták annak igényét, hogy a bedőlő hitelek terheiben az adósok mellett a bankok és az állam is osztozzon, az elárverezésre váró ingatlanok értékét független értékbecslők is mérjék fel, kritikával illették a végtörlesztés megvalósítását, valamint Lenhardt Balázs a teljes devizahitel-konstrukció érvénytelenítését is javasolta.

Ebben az évben három törvényjavaslatot nyújtottak be, melyek egyrészt illetékmentessé tették volna a devizahitelesek által a bankok ellen indított pereket, másrészt ingyenes jogi segítségnyújtást biztosítottak volna a végrehajtó cégek ellenében, harmadrészt pedig arra kötelezték volna a bankokat, hogy a végrehajtási eljárás lezárultával tekintsék rendezettnek az adósságot a nemfizetők esetében. A három javaslatból a harmadik a másodikként benyújtott javított változata volt, a másodikat épp ezért visszavonták. A másik kettő tárgysorozatba vételét az Országgyűlés plenáris ülése utasította el. A jobbikosokon túl a szavazatot leadó MSZP-s képviselők többsége, az LMP-frakció többsége, valamint néhány fideszes és független képviselő támogatta.

Hét törvényjavaslat került elfogadásra, ezeket egy kivétellel a Jobbik is támogatta. Ezek a törvények meghosszabbították a végrehajtási moratóriumot, majd az árfolyamgát és az ingatlanok értékesítésének korlátozásával elkezdték kivezetni azt (ezt nem szavazta meg a Jobbik), bevezették a végtörlesztést, több területen adó- és illetékmentességet vezettek be az adósoknak, létrehozták a Nemzeti Eszközkezelőt, újraszabályozták az adósnyilvántartást, valamint több ízben javították az elfogadott törvényeket. A törvényhozói aktivitáson, illetve a törvények konkrét tartalmán is jól látszik a Jobbik hatása.

2012-ben újra kilakoltatási és végrehajtási moratóriumot, a Nemzeti Eszközkezelő komolyabb anyagi támogatását, a bankok elszámoltatását, az adósok érdekegyeztetésbe való bevonását, a hitelszerződések semmissé nyilvánítását követelték, emellett bírálták a végtörlesztés kivitelezését és a végrehajtói túlkapásokat. Egyetlen ezévi törvényjavaslatukkal azt kívánták elérni, hogy ne lehessen végrehajtást elrendelni olyan ingatlanra, ahol terhes nő vagy 14 év alatti életkorú gyermek él jogszerűen. A javaslat tárgysorozatba vételét a bizottság elutasította. Az év során elfogadott mindkét törvényt támogatták a jobbikosok is. Ezek az árfolyamgát alkalmazásának szabályait módosították.

2013-ban újra a hitelek forintosítását, az egyoldalú szerződésmódosítások tilalmát, a fizetési moratóriumot, az adósok kárpótlását, az adósok érdekegyeztetésbe való bevonását, a magáncsőd hatékony intézményének bevezetését, a devizahitelesek által indított perek illetékmentességét és soronkívüliségét, illetve a bankok felelősségrevonását követelték, valamint kritizálták a kormányt, a bankokat és a végrehajtókat. 2013 során négy törvény került

elfogadásra, mindet támogatták a Jobbik képviselői is. Ezek módosították a Nemzeti Eszközkezelő működését, a gyűjtőszámlahitel, valamint az árfolyamgát szabályait.

A kérdés 2014-ben kissé visszaszorult a Jobbik (és általában az Országgyűlés) napirendjén: politikusai a kormány cselekvését sürgették, emellett a hitelezés felelőseinek elszámoltatását, a felvételi árfolyamon történő forintosítását, kilakoltatási moratóriumot, kárpótlást, a szerződések semmisségét követelték. Három törvényjavaslatuk tartalmazta az adósok számlájáról levonható összeg korlátozását, bankok ellen indított pereik illetékmentességét, számukra ingyenes jogsegélyszolgálat biztosítását, a végrehajtás bírósági ítélethez kötését, a végrehajtás során a minimális kikiáltási árnak az ingatlan becsült értéke 80%-ában való meghatározását. A három javaslatból kettőről egyszerűen nem született döntés, a harmadik tárgysorozatba vételét a bizottság elutasította.

Az év során három törvény került elfogadásra a téma kapcsán. Közülük a Jobbik a Kúria jogegységi határozatában hozott döntéseit törvényerőre emelőt támogatta. Ugyanakkor ellenezte mind a forintosításról, mind a fogyasztói hitelek szabályozásáról szóló javaslatot. Előbbinél azért, mert nem a hitelfelvételi árfolyamon történt, utóbbinál pedig azért, mert minden méltányolható, és általuk támogatott eleme mellett is salátatörvényként, más módosításokkal ömlesztve kellett róla szavazni.

2015-ben újfent a hitelek forintosítását, a magáncsőd intézményének hatékony bevezetését, bankadó kivetését, kilakoltatási kvóta megállapítását, a bankok felelősségre vonását, valamint a kérdéssel foglalkozó vizsgálóbizottság felállítását kezdeményezték. Ebben az évben fogadták el a vizsgált időszak utolsó ide kapcsolódó törvényét az autóhitelek forintosításáról, melyet ugyanúgy a nem hitelfelvételi árfolyamon történő forintosítás miatt elleneztek. Az ezt követő időszakban a Jobbik napirendjén is igencsak visszaszorult a kérdés, nem beszélve az Országgyűléséről.

2016-ban az adósok kárpótlását, kilakoltatási moratóriumot, az Eszközkezelő rendelkezésére álló pénzösszeg megemelését, a felvételi árfolyamon történő forintosítást, az otthonukat elvesztők otthonteremtésének támogatását követelték. 2017-ben a bankok és a végrehajtók elszámoltatása, a felvételi árfolyamon való forintosítása, az árfolyamgát terhének a forintosításból való kiiktatása alkalmazása, az otthonteremtési támogatások fokozása, állami lakásprogram indítása, a kilakoltatási moratórium érdekében, valamint a túlzott mértékű tartozáslevonások ellen lépett fel. 2014 után egyetlen törvényjavaslatot nyújtottak be a témában, mégpedig 2018-ban a kilakoltatási moratórium, valamint a végrehajtók által a számláról levonható összeg korlátozása érdekében. A törvényjavaslat ügyében nem történt döntés.

Összegzésül érdemes áttekinteni, mit állapíthatunk meg ezek alapján. A Jobbik napirendjének ismét megmutatkozott erős formáló hatása mind a kormánypártok, mind pedig a törvényalkotás napirendjére. A többi szereplőnél hamarabb tűzték napirendjükre a devizahitelek kérdését, hamarabb fogalmaztak meg konkrét javaslatokat, melyekhez valamilyen mértékben a kormányoldal alkalmazkodott. A hitelek forintosítása után a Jobbiknál is visszaszorult a kérdés, noha sokkal kevésbé, mint a Fidesz-KDNP-nél. Így megerősíthetjük az ellenzéki párt napirendjének hatásáról szóló első hipotézisünket (H1), mely szerint a hangsúlyosabban megjelenő ügyek kapcsán nagyobb hatást képes elérni egy ellenzéki párt. Fontos kiemelni, hogy a devizahitelek napirenden elfoglalt szerepe még a csúcson is messze elmaradt az előző fejezetekben tárgyalt közbiztonságétól vagy bevándorlásétól. Azaz azt láthatjuk, hogy egy kisebb súlyú területen elért arányaiban nagy változás is komoly hatással lehet a kormányoldal napirendjére.

A közvélemény álláspontja kevéssé ismerhető a kérdésben a rendelkezésre álló adatok alapján. Így az adott ügy társadalmi megítélésére vonatkozó második hipotézisünket (H2), mely szerint a Jobbik komolyabb hatást tud elérni azokban a kérdésekben, melyekben álláspontja közelebb áll a közvéleményéhez, nem tudtuk vizsgálni. Annyi támpontot kaphatunk, hogy hatása erősödött akkor, amikor a nehéz helyzetbe került adósok aránya nőtt. Ugyanez egybeesik az amúgy tágabb kérdéskört magában foglaló lakásügy felértékelődésével a közvélemény számára. Így óvatosan, de úgy vélhetjük, az adott ügy közvélemény számára való fontosságáról szóló hatodik hipotézisünk (H6) igazolható, mely szerint a Jobbik komolyabb hatást tud elérni a közvélemény számára fontosabb ügyekben.

Az ellenzéki párt választói támogatottságának szintjével és változásával foglalkozó harmadik hipotézisünk (H3) alhipotézisei szerint a Jobbik hatása akkor erősebb, amikor népszerűbb (H3a), vagy amikor támogatottsága növekszik (H3b). Szemben a korábbi esetekkel, itt a párt hatása 2011-2012 körül bizonyult a legerősebbnek, amikor a támogatottsága is tetőzött, illetve a devizahitelek ügye másodjára is egy ilyen időszakban került napirendre, 2014-2015-ben. Azaz nem csak támogatottsága egyik lokális csúcsán, hanem mindkettőnél megfigyelhető ez a hatás, azaz mindkét alhipotézist meg tudjuk erősíteni a devizahitelek kérdése kapcsán.

Az intézményi változók hatását részben tudjuk vizsgálni. A parlamenti bizottsági elnöki tisztségek hatásáról szóló ötödik hipotézisünket (H5) megerősíthetjük, mivel a kérdéssel részben foglalkozó bizottság elnöke 2010-14 között a jobbikos Sneider Tamás volt. Ebben az időszakban sikerült a pártnak napirendjét átvinnie a kormányoldalra, és javaslatai alapelveit elfogadtatnia. Gondot jelent a vétópontok szerepére vonatkozó negyedik hipotézisünk (H4), mely szerint a Jobbik hatása akkor erősebb, mikor a döntéshozatali folyamat valamely

vétópontja felett a párt ellenőrzéssel rendelkezik. Ugyanakkor az egyetlen vizsgálható vétópont, a kétharmados többség elvesztése idejére a devizahitelek kérdése jórészt lekerült a napirendről, így ennek érdemi vizsgálatára sincs lehetőségünk.

Hetedik hipotézisünk (H7) értelmében könnyebben tud hatást gyakorolni a Jobbik olyan kérdésekben, melyek kapcsán álláspontja nem tér el jelentősen a Fidesz-KDNP-jétől. A devizahitel, noha 2010 előtt elvétve jelent meg a Fidesz-KDNP napirendjén, ilyennek tekinthető: kritikusak voltak vele szemben mind a leendő kormánypártok, mind pedig a Jobbik. Ebben változás nem következett be, bár jól láthatóan a kormánypártok kevésbé fontos álláspontot foglaltak el. Így hetedik hipotézisünket meg tudjuk erősíteni.

Végül arra a megállapításunkra érdemes kitérni, mely szerint a Jobbik kezdeményezéseinek csak elenyésző részét fogadja el a többség formálisan is. A devizahitelek kapcsán teljes mértékben ez a helyzet: a párt hiába volt kiemelkedően aktív az ügy napirenden tartásában, egyetlen törvényjavaslatát, sőt egyetlen módosító javaslatát sem fogadta el a kormánypárti többség.

A devizahitelek segítségével világosan bemutatható, hogy még egy, a napirendet kevéssé meghatározó ügy kapcsán megvalósuló törvényalkotást is az ellenzék hasonló módon tud befolyásolni, mint a sokkal nagyobb figyelmet kapóakat. Láthatjuk továbbá, hogy amennyiben egy ügy kis súllyal jelenik meg a politikai napirenden, akkor az abszolút értékét tekintve kismértékű, ám relatíve komoly változások hatása is jelentős lehet.

9. Összegzés

A fentiekben egy radikális jobboldali párt példáján keresztül megvizsgáltuk, milyen hatással van a törvényalkotásra az ellenzék. A következőekben érdemes először röviden összegezni megállapításainkat, majd értékelni hipotéziseinket, végül pedig a tanulságok fényében finomítani az ellenzéki pártok hatásáról szóló szakirodalom megállapításain.

Az ellenzék hatásának megismerése kapcsán az első probléma rögtön abból fakadt, hogy részletesebben áttekintve a kérdést kiderült, sem az ellenzék, sem a hatás nem egyértelmű kifejezés. Ennek feloldására bevezetésül áttekintettük magának az ellenzék szónak a jelentésárnyalatait, politikatudományi definícióit. Kutatásunk szempontjából kiemelkedő jelentősége van annak, hogy az ellenzék messze többet jelent a parlamenti ellenzéki pártoknál. Kiterjed mind a társadalom egyéni és kollektív szereplőire, mind pedig akár a parlamenteken belül szerveződő nem pártalapú csoportosulásokra.

Ebben kellett eligazodást találnunk, amiben az ellenzék formális modellekkel történő megközelítése volt a segítségünkre. Így sikerült egyrészt modellezni mind a pártok, mind koalícióik létrejöttét, mind pedig a kormánypártok belső ellenzékének, lázadó, esetleg szakadár csoportjainak, mind pedig a kormánnyal kooperáló névleg ellenzéki pártok működését.

Fontos meglátás az ellenzékek, valamint az ellenzék és a kormány közötti kapcsolat dinamikus jellege, valamint az, hogy az ellenzékiség formális modell segítségével is értelmezhető skálaként: fokozatok vannak abban, egy szereplő mennyire ellenzéki, és mennyire működik együtt a kormánnyal.

Épp ez a fokozatiság vezet át minket az esetválasztásunk szempontjából kiemelkedő jelentőségű radikális jobboldali ellenzékhez. Kiderült, hogy a kérdéses pártcsaládnak már az elnevezését is rendszerint érzelmekkel fűtött viták kísérik. Részben ebből fakadóan nagyon eltérő megközelítéseket találhatunk a radikális jobboldali ellenzék lényegét illetően. Ezek a radikális (jobboldali) ellenzéket szemlélhetik felelőtlen, elitellenes, rendszerellenes, populista, rétegpárti vagy periferikus párti ellenzékként is. Vizsgálatunk szempontjából utóbbi kettőnek, a réteg-, illetve periferikus párti megközelítésnek van kiemelt jelentősége: ezek adnak magyarázatot a korlátozott erőforrásokkal rendelkező, különleges fókuszú ellenzéki szereplők működésére, a kormányzatra gyakorolt hatására.

Mielőtt rátértünk volna ezeknek a mechanizmusoknak a részletesebb átgondolására, fontos problémaként jelentkezett magának a kormányzatra gyakorolt hatásnak az értelmezhetősége. Ehhez röviden áttekintettük a kormányzati döntéshozatal módját, melynek során kiderült, hogy a törvényalkotás folyamatának zöme ténylegesen már a parlamenti

benyújtás előtt lezajlik, így kiemelt figyelmet érdemel a törvényalkotásra gyakorolt hatás vizsgálata során a közigazgatás és a kormánypárti politikusok, valamint a kormánypártok működése.

A konkrét hatásgyakorláshoz ugyanakkor bizonyos ismeretelméleti kérdéseket is tisztázni volt szükséges. Bár elsőre még egyszerű kérdésnek tűnik, gyorsan kiderül, hogy a hatásgyakorlás rengeteg különböző megközelítéssel rendelkezik. Bár ezek közül több alkalmazható társadalomtudományi kutatásokban is, kérdésünkhöz leginkább a valószínűségi elméletek illeszthetőek. Ezek azok, melyek a következtető statisztika ismeretelméleti alapját is jelentik. Ugyanakkor vizsgálatunk során nem korlátoztuk figyelmünket kizárólag ezekre: a Jobbik törvényjavaslatait vizsgálva, valamint a három esettanulmány kapcsán az okságifolyamat-elméletek hátteréhez nyúltunk. Ki kellett térnünk a társadalomtudományok sajátosságaiból fakadó ismeretelméleti megfontolásokra is.

Mivel a kormányok jellegükből adódóan a politikai hatalom birtokában vannak, komoly dilemmát jelent, egyáltalán miért szorulhatnak rá az ellenzékkel való együttműködésre. Ennek megválaszolásához újfent a formális modellek alkalmazását választottuk. Így először a parlamenti döntéshozatal magyarázatára levezettük a mediánszavazó, a vétópolitika, végül pedig az eljárási kartell elméletét. Szintén ezt szolgálta a parlamenti pártok különböző ügyek dimenziói alapján történő pozícionálásának modellje. A parlamenti döntéshozatal vizsgálatának utolsó vizsgált fontos formális megközelítése a hatalmi indexek alkalmazása, melyek közül a Shapley-Shubik-indexet a későbbiekben mi is alkalmaztuk.

Ugyanakkor, mint a fentiekben kiderült, a törvényalkotás megértéséhez nem elég a parlamenti munkát vizsgálni, meg kell érteni a kormányzati működést is, ahol azonban ezek a formális modellek nem alkalmazhatóak. Így elemzésükre külön térmodellek kidolgozása szükséges, melyek nagy előnye, hogy lehetővé teszik mind a kormányoldalon belüli csoportok, mind pedig a kormányon kívüli más intézmények szerepének megértését és integrálását is. Ezek segítségével a különböző döntéshozatali eljárások, valamint az eltérő stratégiákat követő aktorok működését is át tudtuk tekinteni, kiemelt figyelmet fordítva arra, milyen módon tudnak ezek hatást gyakorolni a kormányzati döntéshozatalra.

Miután ez megtörtént, kerülhetett sor az ellenzék kormányzatra és törvényalkotásra gyakorolt hatása politikatudományi irodalomban való értelmezésének vizsgálatára. Ezzel teremthetjük meg az összekötő kapcsot a pártok és a különböző intézmények, különösen a végrehajtó és a törvényhozó hatalom között. Így válik érthetővé a korábbi formális modellekben bemutatott döntéshozatali módok, valamint a kormány és az ellenzék belső megosztottságának és kapcsolatainak modelljei közötti kapcsolatok dinamikája.

Ennek fényében jelenik meg a befolyásgyakorlás három csatornája: a törvényhozáson, a végrehajtó hatalmon, illetve a más intézményeken keresztüli hatásgyakorlás, melyek közül utóbbi az esetválasztásból fakadólag nem vizsgálható jelen írásban. A másik két csatorna vizsgálatát a későbbiekben elvégezzük, a jobbikos törvényjavaslatokat vizsgálva a törvényhozáson, a Fidesz-KDNP parlamenti felszólalásai és a törvények napirendje, valamint az esettanulmányok kapcsán pedig a végrehajtó hatalmon keresztüli befolyásgyakorlás vizsgálatát végezzük el. Már itt felmerül az a központi kérdés, hogy egy ellenzéki párt mi alapján választja ki a döntéshozatal befolyásolásának csatornáját.

A heresztetika itt bevezetett elmélete visszacsatolást jelent számunkra a formális modellek megközelítéséhez, azon belül is a parlamenti pártoknak az egy-egy ügy kapcsán elfoglalt pozíciója, így az alternatív többségek elemzéséhez. A heresztetika bemutatása révén válik világossá a napirend-formálás kiemelt szerepe az ellenzék kormányzatra gyakorolt befolyásának vizsgálata kapcsán.

A napirendet vizsgálva válik igazán fontos kérdéssé, hogy egy ellenzéki szereplő mely ügyet kísérelje meg napirendre tűzni. Ennek mérlegelése során három tényező érdemel kitüntetett figyelmet. Az ellenzéki párt profilja magában foglalja a párt célkitűzéseit, jellegét, valamint korábbi napirendjét. Ennek kapcsán már megjelenik az ügybirtoklás kiemelt jelentősége, mely az ellenzéki hatásgyakorlás mechanizmusánál még visszaköszön. A másik döntő tényezőt az ellenzék rendelkezésére álló erőforrások képzik. Itt kiemelt szerep jut egyrészt a szavazóknak, másrészt pedig a döntéshozatal formális modelljei kapcsán már kifejtett vétópozícióknak és intézményi tényezőknek. Így bontakozik ki a Fidesz-KDNP minősített többségének, valamint a bizottsági elnöki tisztségeknek a jelentősége. Végül harmadik tényezőként az ellenzéki pártok környezetének szerepe bír döntő jelentőséggel.

A következőekben az ellenzék kormányzatra gyakorolt hatásának mechanizmusát vizsgáltuk meg. Kibontakozott az a szakirodalomban bevett állítás, miszerint a törvényhozó hatalmon keresztüli hatásgyakorlás korlátozott szereppel bír. Ezzel szemben a végrehajtó hatalmon keresztüli hatásgyakorlás nagyon komoly jelentőséggel rendelkezik. Értelmezésére a downs-i térmodell továbbgondolásához folyamodtunk, mely immár magába tudja integrálni mind a napirend-formálás, mind pedig a választói preferenciák szerepét. Így válik világossá immár véglegesen, hogy az ellenzék kormányzatra gyakorolt hatásának legfontosabb tényezője a politikatudományi szakirodalom számára a politikai napirend alakulása. Épp ezért tölt be a kérdés kiemelt szerepet kutatásunkban is, mind a parlamenti felszólalások és törvények napirendjének vizsgálata, mind az esettanulmányok során jórészt rá koncentráltunk. Itt fontos visszatérni arra, hogy a kormányoldal természetesen nem passzív elszenvedője az ellenzék

hatásgyakorlásának, azzal kölcsönhatásba lép. Ennek következtében volt fontos felvázolni lehetséges reakcióinak három módját: az elutasító, a versengő és az alkalmazkodó stratégiát. Így válik fontos kérdéssé magának a kormányoldalnak a pozíciója, amennyiben az ellenzék hatásgyakorlását meg kívánjuk érteni.

A radikális jobboldal hatásgyakorlását vizsgáló szakirodalom összefoglalása jól mutatja, hogy annak működése jól illeszkedik az eddig felvázolt elméleti keretbe, különlegességei a radikális jobboldali pártok profiljából, a rendelkezésükre álló erőforrásokból, valamint működésük környezetéből következnek. Ezzel lezártuk kutatásunk elméleti alapjainak kibontását, melynek során hét hipotézist alkottunk meg, melyek ismertetésére még visszatérünk.

Világosan kiderült, hogy az ellenzék törvényalkotásra gyakorolt hatása olyannyira sokrétű, hogy vizsgálata különböző kutatási módszerek együttes alkalmazásával, kevert módszertannal lehetséges csak. Ezek ismertetéséhez először részletesen indokoltuk kutatásunk esetválasztását, majd az elemzésünk szempontjából lényeges kutatási irányokat. Így a politikai napirend, az ígéretek és a törvényalkotási folyamat vizsgálatának módszertana is ismertetésre került. Ezután áttekintettük a három bemutatott esettanulmány tárgyának kiválasztását, vizsgálati módjának meghatározását.

A kutatás során felhasznált adatok és az alkalmazott eljárások ismertetését követően rátértünk magának, a kutatásunk eredményeinek bemutatására. A leíró statisztikai adatok ismertetését követően három részre tagolva ismertettük további eredményeinket. Először a Jobbik által benyújtott törvényjavaslatok pályáját, sorsát tekintettük át. Ezt követte a Jobbik önálló kezdeményezésre született parlamenti felszólalásainak hatása a Fidesz-KDNP parlamenti felszólalásaira, illetve a törvények napirendjére. Végül három esettanulmány segítségével vizsgáltuk meg a Jobbik hatását a közbiztonság (azon belül is a büntetőjog), a bevándorlás, valamint a deviza-lakáshitelek kapcsán született törvényekre.

A kutatás során hét hipotézis vizsgálatára került sor, melyek a következőek:

- az ellenzék azokban az ügyekben képes nagyobb hatást gyakorolni, melyek hangsúlyosabban jelennek meg napirendjükön (H1)
- azokat az ellenzéki kezdeményezéseket, melyeknek társadalmi támogatottsága magasabb, könnyebben elfogadják a kormánypártok (H2)
- az ellenzék kezdeményezéseit könnyebben elfogadják a kormánypártok, ha az ellenzék támogatottsága magasabb (H3a), illetve növekvő tendenciát mutat (H3b)

- az ellenzék nagyobb hatást tud gyakorolni, amennyiben ellenőrzéssel rendelkezik valamely vétópont felett (H4)
- az ellenzék nagyobb hatást tud gyakorolni azokon a közpolitikai területeken, melyeknek felügyelete általuk vezetett parlamenti bizottsághoz tartozik (H5)
- az ellenzéki pártok a közvélemény által fontosabbnak tartott ügyek kapcsán nagyobb hatást tudnak gyakorolni a kormányra (H6)
- azokban az ügyekben nagyobb hatást képes kifejteni az ellenzék, melyekben álláspontja közelebb áll a kormány álláspontjához (H7)

A következőekben áttekintjük, milyen eredményre jutottunk vizsgálatukkal (lásd 6. táblázat).

Már önmagában a fentebb ismertetett gondolatmenet alapján sem meglepő, hogy az ellenzéki pártok napirendjének milyen komoly hatása van a kormányoldalra. Hipotéziseink közül kettő volt, melyet minden lehetséges vizsgálat alapján egyértelműen ítélhetünk meg, ez volt közülük az egyik. Az ellenzéki pártok napirend-formálása (tegyük hozzá, még olyan mostoha körülmények között, olyan gyenge médiaeléréssel is, mint amilyennel a Jobbik a vizsgált időszak nagy részében rendelkezett) döntő hatással van arra, milyen hatást gyakorolnak a kormányzatra. Az általuk a parlamenti felszólalásokban nagyobb arányban napirendre tűzött ügyek jobban meghatározzák mind a kormánypártok jövőbeli felszólalásainak napirendjét, mind pedig az elfogadott törvények tematikáját. Amikor részletekbe menve, esettanulmányok segítségével vizsgáltuk meg a kérdést, világossá vált, hogy nem csupán a kormányoldal napirendjére van hatása a napirend-formálás intenzitásának, hanem a konkrét törvényalkotásra is. Ebből az ellenzéki pártok saját stratégiájának kialakítására vonatkozólag is fontos tanulság, hogy kitartóan napirendre tűzve, és ott tartva egy ügyet még a nyomasztó fölényben lévő kormánypárt(ok)kal szemben is sikert lehet elérni. Láthatjuk ugyanakkor, hogy ehhez az szükséges, hogy az ellenzéki párt saját napirendje mellett akkor is kitartson, amikor rövid távon látszólag ebből nem profitál. Mind a közbiztonság, mind a bevándorlás, mind pedig a devizahitelek kapcsán a Jobbik már évek óta azonos, koherens és kidolgozott javaslatokat fogalmazott meg, mire azok hatni kezdtek a kormányoldalra.

6. táblázat A hipotézisek kapcsán kapott eredmények összegzése

	Felszólalások napirendje	Törvények napirendje	Esettanulmányok
Az ellenzék hangsúlyosabb ügyeiben nagyobb hatást tud gyakorolni	Megerősít	Megerősít	Megerősít
Az ellenzék magasabb társadalmi támogatottságú kezdeményezéseivel nagyobb hatást tud gyakorolni	Cáfol	Cáfol	Ellentmondásos
Az ellenzék magasabb választói támogatottság esetén nagyobb hatást tud gyakorolni	Cáfol	Cáfol	Ellentmondásos
Az ellenzék növekvő választói támogatottság esetén nagyobb hatást tud gyakorolni	Cáfol	Cáfol	Ellentmondásos
Az ellenzék vétópontok birtokában nagyobb hatást tud gyakorolni	Cáfol	Cáfol	Cáfol
Az ellenzék bizottsági elnöki tisztségek birtokában nagyobb hatást tud gyakorolni	Megerősít	Cáfol	Megerősít
Az ellenzék a közvélemény számára fontosabb ügyekben nagyobb hatást tud gyakorolni	Cáfol	Cáfol	Megerősít
Az ellenzék nagyobb hatást tud gyakorolni olyan ügyekben, melyek kapcsán álláspontja kevésbé különbözik a kormányétól	Ellentmondásos	Cáfol	Megerősít

Egyértelmű eredményre jutottunk a parlamenten keresztüli hatásgyakorlás tekintetében is. Mind a jobbikos törvényjavaslatok vizsgálata, mind az esettanulmányok azt mutatták, hogy ennek szerepe mellékes. A Jobbik két teljesen önálló törvényjavaslata került elfogadásra, azok közül is az egyik egy marginális, ráadásul szimbolikus kérdésben (a nemzet sportolói számának megemelése, hogy az Aranycsapat valamennyi még élő tagja egyszerre birtokolhassa a címet). Az esettanulmányok alapján azt is láthatjuk, hogy még a párt számára rendkívül fontos kérdésekben sem sikerült javaslataikat formálisan is elfogadtatni. Ez vonatkozik nem csak a törvényjavaslataikra, hanem a kormánypárti törvényjavaslatokhoz benyújtott módosító javaslataik elsöprő többségére is: még utóbbiak közül is csak mutatóba szavazott meg néhányat a parlamenti többség. Ez pedig ismét a napirend-formálás szerepét emeli ki: a két vizsgált befolyásolási csatorna közül a törvényhozáson keresztüli hatásgyakorlás eredményeink szerint gyakorlatilag nem működik, míg a végrehajtó hatalmon keresztüli jól láthatóan működőképes.

Szintén egyértelmű a vétópontok kapcsán nyert eredmény, noha egyértelműen ellentmond várakozásainknak: a vétópont feletti ellenőrzés vagy nem befolyásolta, vagy kifejezetten rontotta a Jobbik hatásgyakorlási képességét. A Fidesz-KDNP 2015 elejétől kezdve nem mutatott változást abban, hogy felszólalásai mennyire alkalmazkodnak a Jobbik napirendjéhez, az elfogadott törvények pedig kifejezetten gyengébben követték azt. Az esettanulmányokat vizsgálva a büntetőjognál és a bevándorlásnál is ugyanez köszön vissza: 2015 előtt a Fidesz-KDNP inkább fogadta el a Jobbik javaslatait, mint utána (illetve utóbbinál a nyílt konfrontációt választotta még konszenzus esetén is), míg a devizahiteleknél ez a kérdés nem igazán vizsgálható, mivel az ügy 2015-től jórészt lekerült a napirendről. Ez pedig újfent annak jelentőségére hívja fel a figyelmet, hogy a kormánypártok nem pusztán elszenvedői az ellenzék befolyásgyakorlási kísérleteinek, maguk is az események irányító lehetnek, amire még visszatérünk a későbbiekben.

Ezeket az eredményeket két dolog árnyalja. Az egyik, hogy egyetlen egy, korlátozottan alkalmazható vétópont kormánypártok számára való elvesztéséről beszélhetünk. Nem szerzett a Jobbik ilyen pozíciót semelyik másik intézmény (pl. köztársasági elnök, Alkotmánybíróság) feletti ellenőrzés átvételével sem. Ráadásul ez egy olyan vétópont volt, mely a 2010-et megelőző két évtizedből mindössze négy évet volt egy amúgy sokkal megosztottabb kormánykoalíció ellenőrzése alatt. Ez a vétópont pedig viszonylag kevés területen jelenthette a törvényalkotási folyamat megakasztásának lehetőségét, amit jól jelez, hogy nélküle is stabilan működhettek a rendszerváltás utáni kormányok. Ugyanakkor nem szabad elfeledkezni arról, hogy a Fidesz-KDNP kormányzása alatt igen sűrűn nyúlt a kormánytöbbség a minősített többséget igénylő törvények módosításához. A másik mérlegelendő szempont, hogy a vétópont

feletti ellenőrzést nem egyedül a Jobbik szerezte meg: az megoszlott az ellenzéki pártok között, így a kormányoldalnak elegendő volt egyikükkel kiegyeznie egy-egy kérdés kapcsán (ez történt például az alkotmánybírák választásakor, amikor a Fidesz-KDNP az LMP-vel működött együtt). Ugyanakkor legalábbis jelzésértékű, hogy erre a kiegyezésre a Jobbikkal az általunk vizsgált ügyek kapcsán egyáltalán nem került sor. Azt is láthatjuk, hogy kifejezetten konfrontatívabb magatartást vettek fel a kormánypártok, miután elvesztették minősített többségüket az Országgyűlésben.

A bizottsági elnöki tisztségek birtoklása ellentmondásos eredményeket mutat. Míg a felszólalások napirendjére gyakorolt hatás és az esettanulmányok alátámasztják, hogy növeli az ellenzék hatásgyakorlásának erejét, a törvények napirendje kapcsán ez már nem mutatható ki. Az eredmény újfent illeszkedik a parlamenten keresztüli hatás kapcsán tett megállapításhoz. Azokban az esetekben, amikor a napirendet kell befolyásolni (felszólalások, illetve az esettanulmányoknál tárgyaltak), a bizottsági elnöki tisztségek hatékonyan felhasználhatóak az ellenzék számára. Tisztségük révén valamekkora napirendhez és közpolitikai hálózatokhoz való hozzáférésre, esetleg reputációra tesznek szert, melyet aztán lehetőségük van a politikai napirend számukra kedvezőbb átalakítására felhasználni. Ezzel szemben a törvényhozó szerv működésének befolyásolására kevés lehetőségük van, ott a bizottságok kormánypárti többsége bír meghatározó szereppel. Épp ezért a törvényalkotás napirendjére nem is tudnak komolyabb befolyást gyakorolni.

A befolyásolni kívánt területek választói megítélése kapcsán korlátozott eszközeink voltak a vizsgálatra. Ezek alapján ugyanakkor megfigyelhető, hogy míg a kormánypárti felszólalások napirendjére nincs szignifikáns hatása, a törvények napirendjére a várakozásokkal ellentétesen hat, míg az esettanulmányoknál a közbiztonság kapcsán alátámasztható, a bevándorlás kapcsán azonban cáfolható a hipotézis. A törvények napirendje kapcsán rajzolódik ki igazán, hogy a Fidesz-KDNP szavazótábora olyan nagy, hogy önmagában biztosítja számára a választási győzelmeket: nincs szüksége (még ha ez lehetséges lenne) megnyernie az ellenzéki szavazókat. Természetesen könnyen előfordulhat, hogy más eredményre jutnánk olyan eset vizsgálatával, melyet sokkal bizonytalanabb kimenetelű politikai verseny jellemez. Bár a közbiztonság kapcsán láthattuk a közvélemény hatását, a bevándorlás kapcsán nem. Előbbinél intenzívebb volt az alkalmazkodás a Jobbik kezdeményezéseihez, amikor a válaszadók komolyabb problémákat észletek, míg utóbbinál a közvélekedés lényegi változása nélkül következett be döntő fordulat a kormánypártok magatartásában.

Ennek magyarázatát az ellenzéki párt választói támogatottságának következményeit vizsgálva kaphatjuk meg. A két vizsgált alhipotézis egyike sem igazolódott a napirendre

gyakorolt hatást vizsgálva: sem a Jobbik magasabb választói támogatottsága, sem támogatottságának növekedése nem okozta önmagában a hatásának felerősödését. Ezt a meglepő eredményt az esettanulmányok segítenek értelmezni. Míg a közbiztonság és a bevándorlás kapcsán ez az eredmény ismétlődik meg, a devizahiteleknél mindkét hipotézis igazolható. Amit láthatunk, az az, hogy sem a magas támogatottság, sem a növekvő népszerűség önmagában nem elégséges. A Jobbik 2012-ben hiába volt népszerűsége egyik csúcsán, hiába növekedett számottevően támogatottsága, nem tudta befolyásolni a bevándorláspolitikát. Ugyanígy hiába volt 2015-ben másodjára is hasonló helyzetben, ekkor a közbiztonságra nem sikerült komolyabb hatást kifejtenie. Mi lehet az oka annak, hogy ezzel szemben 2012-ben a közbiztonság, 2015-ben a bevándorlás kapcsán komoly hatása lehetetett a pártnak?

Ennek magyarázata abban rejlik, hogy ezekben az években a két ügy választói megítélése a Jobbik számára kedvezően alakult: 2012-ben az igazságszolgáltatás és a rendőrség megítélése sokkal rosszabb volt, mint 2015-ben. 2015-ben a bevándorlást sokkal fontosabbnak találták a választók, mint 2012-ben. Mindkét ügy magában hordozta a lehetőséget, hogy a Jobbik, amennyiben továbbra is ügybirtokos marad, tovább növelhette volna támogatottságát. Ezzel szemben 2015-re a jogrendszerbe és a rendőrségbe vetett bizalom sokat javult (ekkortájt kerültek többségbe a bennük inkább bízók), a regisztrált bűncselekmények száma visszaesett, és a választók számára is csökkent valamelyest a kérdéskör fontossága. Ugyanígy 2012-ben ugyan bevándorlásellenes volt a lakosság, de csupán elenyésző részük tartotta a kérdést fontosnak, emellett a Magyarországra érkező menedékkérők száma is olyan alacsony volt, hogy nem volt reális esélye annak, hogy a kérdés rövid időn belül felértékelődjön.

Ezzel szemben a devizahitelek kapcsán 2012-ben és 2015-ben is komoly hatást tudott kifejteni a Jobbik. Mindkét évben komoly mennyiséget tett ki a lakossági devizahitel-állomány, mindkét évben romló tendenciát mutatott a forintárfolyam az eurohoz és a svájci frankhoz képest, mindkét évben növekedett a nemteljesítő adósok aránya, illetve mindkét év elején megfigyelhető volt a választók fokozódó érdeklődése a lakásügy iránt. A hatásgyakorlás sikerességét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az év végére mindkét esetben csökkenni kezdett a kérdés utáni választói érdeklődés.

A döntő különbség a két eset között az, hogy míg a devizahitelek napirenden tartásával a Jobbik tudta növelni támogatottságát, ugyanezt nem lehetett elmondani 2012-ben a bevándorlásról, illetve 2015-ben a közbiztonságról. Azt mondhatjuk tehát, hogy szemben az alhipotézisekben feltételezettekkel, sem az ellenzék aktuális támogatottsága, sem a támogatottságának változása nem befolyásolja a hatásgyakorlásának erősségét. Sokkal inkább megfigyelhető ellenben a támogatottsága potenciális növekedésének hatása: amennyiben erre

komoly kilátás van, a kormánypártok megpróbálják annak elejét venni, és fokozzák alkalmazkodásukat az ellenzéki kezdeményezésekhez.

Itt érdemes visszatérni a bevezetőben felmerült idődimenzió szerepéhez. Eredményeink jól jelzik, hogy a politikai környezetnek a vizsgált időszakon belüli változásai nem befolyásolták érdemben az ellenzék törvényhozásra gyakorolt hatásának mechanizmusait. A két befolyásolási csatorna közül a törvényhozáson keresztüli befolyásolás folyamatosan lényegtelen maradt, míg a végrehajtó hatalmon keresztüli végig jelentős szerepet játszott. A politikai intézmények jelentette erőforrások sem változtattak érdemben a Jobbik törvényalkotásra gyakorolt hatásának módján. A vétópont feletti részleges ellenőrzés megszerzése a kormánypártok kétharmados többségének megszűntekor nem értékelte fel az ellenzék befolyását. Ugyanígy a különböző országgyűlési bizottságokban betöltött elnökségek mindkét ciklusban ugyanolyan hatással voltak, függetlenül attól, hogy konkrétan melyik bizottság elnökét adta is a Jobbik. A ciklusok, így az idődimenzió jelentőségének másodlagosságát mik sem igazolják jobban, mint esettanulmányaink megállapításai: a Jobbik választói támogatottságának alakulása, valamint az egyes közpolitikai kérdések választói megítélése ugyanolyan módon hatott a Fidesz döntéshozatalára 2012-ben (amikor a devizahitelek és a közbiztonság kapcsán ért el a Jobbik sikereket), mint 2015-ben (amikor a bevándorlás és a devizahitelek kapcsán sikerült ugyanez).

Az ellenzék növekedési potenciálja vezet át minket a közvélemény preferenciái szerepéhez. Míg az esettanulmányok kapcsán azt láthattuk, hogy a nagyobb érdeklődésre számot tartó ügyekben az ellenzék komolyabb hatást tud gyakorolni, a napirend egyik vizsgálata sem támasztotta ezt alá. Mindkét esetben az derült ki ugyanis, hogy a magasabb fokú választói érdeklődés hatására még fokozódik is a Jobbik kezdeményező felszólalásai és a kormánypárti felszólalások, illetve a törvények napirendje közötti különbség. Bár az adataink nem tökéletesek (például több közpolitikai területről egyáltalán nem állnak rendelkezésre), az eltérések oka nem ez. Hasonlóan az előzőekben kifejtettekhez, a magasfokú érdeklődés nem feltétlenül egy konkrét ellenzéki párt támogatottságát növeli. Ahogy korábban szó volt róla, a hatásgyakorlásban döntő szerepe van egy párt profiljának. Különösen igaz ez a korlátozott erőforrásokkal rendelkező, sokszor koncentrált figyelmű periferikus- és rétegpártokra. Azaz hiába érdekel több választót például a környezetvédelem kérdése, ha azt az ügyet nem társítják a Jobbikkal: ebben az esetben aligha fogja a radikális jobboldali ellenzéki párt hatását fokozni. Más a helyzet, amennyiben a konkrét ügy kapcsán az ellenzéki párt ügybirtokos: az esettanulmányok három ilyen esetet mutattak be. Mindhárom esetben világosan kirajzolódik,

hogy ekkor igenis fokozza az ellenzék hatásgyakorlásának erejét a közvélemény fokozottabb érdeklődése.

Utolsóként azt vizsgáltuk meg, milyen hatással bír a kormánypártok és ellenzéki kihívójuk ideológiai távolsága. Adataink fő problémája itt az, hogy csak néhány közpolitikai terület kapcsán állnak rendelkezésre, illetve hogy minden ciklus vonatkozásában egy-egy alkalommal kerültek rögzítésre mind a pártprogramok, mind a szakértői becslés esetében is. Ráadásul a pártprogramoknál az évértékelő beszéd vizsgálata további módszertani kétségeket ébreszt. A szakértői becslések eredményei a napirendhez való alkalmazkodás kapcsán mindkét esetben ellentétesek: pont akkor figyelhető meg nagyobb fokú közeledés, ha a Jobbik és a Fidesz-KDNP közötti kiinduló távolság nagyobb volt. A pártprogramokat vizsgálva ugyanakkor ellentmondásos eredményre juthatunk: a felszólalások napirendjéhez alkalmazkodás kapcsán alátámasztja hipotézisünket, míg a törvények napirendjének közeledése kapcsán nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat. Ezzel szemben az esettanulmányoknál egyértelmű megerősítést nyer a hipotézis: leglátványosabban a bevándorlás mutatja meg a két álláspont közeledésének jelentőségét.

Ennek magyarázata hasonló, mint amit a kétharmados törvények kapcsán láthattunk: a kormánypártok is cselekvő részesei ezeknek a kapcsolatoknak. Főleg a kisebb napirendi jelenléttel rendelkező ügyek kapcsán szélesebb a mozgásterük, nem kötik őket gúzsba a kialakított profiljuk során létrejött útfüggőségek. A Fidesz-KDNP ugyan, ha szólni kellett róla, kritikus volt a bevándorlással szemben, de olyannyira jelentéktelen volt az ügy a politikai napirenden, hogy arcélvesztés nélkül liberalizálhatta a rá vonatkozó szabályokat 2015 előtt. Ezzel a mozgástérrel élnek is: amennyiben a nagyobb figyelem nem helyezi őket kényszerpályára, viszonylag szabadon alakíthatják közpolitikai elképzeléseiket.

Mindezek fényében elméletünk finomításra szorul. Az egyik fontos megállapítás az, hogy a végrehajtó és törvényhozó hatalmi ágon keresztüli befolyásgyakorlás mechanizmusa jelentősen eltér egymástól. Míg előbbi esetében a napirend-formálásnak az előzetes várakozásainkat messze felülmúló szerepe van, utóbbinál sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetni a kormánypártokra mint cselekvőkre. Világosan kirajzolódott ugyanis, hogy messze nem passzívan várják az ellenzéket, hogy hasson rájuk, ők maguk is döntenek arról, mégpedig gyakran igen széles mozgástérrel, hogy milyen hatásgyakorlásnak engednek. Világosan látszik ugyanis, hogy (legalábbis a magyar) kormánypártok nem törekszenek feltétlenül a konszenzusra, az ellenzék „megbékítésére". Nem egy esetben kifejezetten fokozzák a konfrontációt (gondoljunk csak a bevándorlás esettanulmányában bemutatott 2016-os eseménysorra a népszavazás és az alkotmánymódosítás kapcsán). Sok esetben, ahogy erre is

láthattunk példát, még a választók minél szélesebb rétegeinek megnyerésére sem törekednek: biztosabbnak vélt helyzetükben elegendőnek tarthatják saját szavazótáboruk kielégítését (ez természetesen közel sem valami magyar sajátosság, az Amerikai Egyesült Államok belpolitikáját átható polarizáció ugyanerre a jelenségre világít rá).

Áttérve a végrehajtó hatalmon keresztüli hatásgyakorlásra, felfedezhetjük, hogy a kormánypártok gondolkodása sokkal jövőorientáltabb előzetes várakozásainknál. Míg sem az ellenzék támogatottságának múltbéli változása, sem annak aktuális mértéke nem bír számottevő hatással, addig a várakozás, hogy a jövőben hogy alakul ez a támogatottság, komoly hatással van az ellenzék befolyásgyakorlásának mértékére. Azaz az ellenzék potenciális növekedése, melyet az adott ügy napirendi súlyából, megítéléséből, valamint a mögötte meghúzódó társadalmi-gazdasági probléma súlyosságából lehet kikövetkeztetni, jelentős hatással bír az ellenzék törvényalkotásra gyakorolt hatásának mértékére.

A kérdés további vizsgálatához két irány tisztázására lenne szükség. Az egyik kiegészítése Ilonszki és de Giorgi korábban idézett megállapításának, miszerint az ellenzéket, amennyiben meg akarjuk érteni, nem szabad egységes egészként vizsgálni, fel kell fedezni az ellenzéki csoportok közötti különbségeket. Ehhez hozzá kell tenni, hogy ugyanakkor egy ellenzéki szereplő hatásának vizsgálata sem lehet teljes körű, amennyiben csupán erre az egy szereplőre koncentrálunk. Még az olyan esetekben is, mint az itt tárgyalt, ahol a legtöbb ellenzéki csoportosulás elvesztette cselekvőképessége jelentős részét, jelentősége marad minden ellenzéki aktornak: az egyes közpolitikai területek fontosságának megítélése és a pártok profilja kapcsán ezt részletesen is tárgyaltuk. Így az ellenzék hatásgyakorlását érdemes lehet egy komplex rendszerben, valamennyi releváns ellenzéki szereplő együttes bevonásával vizsgálni.

A másik fontos szempont a kormánypártok alkalmazkodásának vizsgálata. Kiderült, hogy a kormánypártok ebben a kérdésben is sokkal aktívabb cselekvők, mint azt feltételezhetnénk. Ez különösen igaz a magyar esetben megfigyelhetőhöz hasonló predomináns pártokra, ahol a politikai váltógazdaság kvázi kiiktatásával a politikai innováció más csatornáit kell alkalmazni. Ez lehet egyrészt a hatalmon lévő pártok belső dinamikája, a párton belüli csoportoknak a 2.2. fejezetben már részletezett kapcsolata, a köztük lévő konfliktusok feloldása, másrészt pedig az (akár nem is pártalapú parlamenti) ellenzék részéről érkező kezdeményezések átvétele, domesztikálása, felkarolása. Ezt érdemes lenne minden esetben párba helyezni a kormánypártok jövőorinetáltabb gondolkodásával, az általuk követett stratégiák következményeinek vizsgálatba való bevonásával.

Mert az világosan látszik, hogy az ellenzék kormányzatra gyakorolt hatása mindenképpen további kutatásra érdemes. Az eddigiekben feltártuk, hogy egy erőforrásokkal igen korlátozottan rendelkező, elszigetelt, közepes támogatottságú ellenzéki párt is milyen komoly hatást tud gyakorolni egy szinte példátlan stabilitású és támogatottságú, összehasonlíthatatlanul komolyabb erőforrásokkal rendelkező kormánypártra. Ráadásul láthatóan maradnak még tisztázatlan kérdések, melyeket az ellenzék és a kormánypártok viszonyrendszerének komplex vizsgálata tudna csak megválaszolni.

Felhasznált irodalom

Abedi, Amir (2004) Anti-Political Establishment Parties. A comparative analysis, Routledge, London

Akkerman, Tijtske – de Lange, Sarah (2012) Radical Right Parties in Office: Incumbency Records and the Electoral Cost of Governing, in Government and Opposition, vol. 47, no. 4, pp. 574-596

Akkerman, Tjitske – de Lange, Sarah – Rooduijn, Matthijs [szerk.] (2016) Radical Right-Wing Populist Parties in Europe. Into the Mainstream?, Routledge, London

Alfahir.hu (2013) A Fidesz és a Jobbik támogatta az alkotmánybíró-jelölt Juhász Imrét, link: https://alfahir.hu/2013/03/25-24, letöltés ideje: 2022.05.25

Almeida, Dimitri (2010) Europeanized Eurosceptics? Radical Right Parties and European Integration, in Perspectives on European Politics and Society, vol. 11, no. 3, pp. 237-253

Almond, Gabriel A. – Dalton, Russel J. – Powell, Bingham G. Jr. – Strøm, Kaare (2006) Összehasonlító politológia, Osiris Kiadó, Budapest

Andeweg, Rudy B. – de Winter, Lieven – Müller, Wolfgang C. (2008) Parliamentary Opposition in Post-Consociational Democracies: Austria, Belgium and the Netherlands, in Journal of Legislative Studies, vol. 14, no. 1-2, pp. 77-112

Andeweg, Rudy B. – Nijzik, Lia (1995) Beyond the Two Body Image: Relations Between Ministers and MPs, in Döring, Herbert (szerk.) Parliaments and Majority Rule, Mannheim Centre for European Social Research, Mannheim, pp. 152-178

Angyal Emese Éva – Felner Zsófia – Fényes Csongor (2017) Új kihívók. Politikai szocializációs utak a Momentum Mozgalomban, in Politikatudományi Szemle, vol. 26, no. 4, pp. 55-79

Ansolabehere, Stephen, –Iyengar, Shanto (1994) Riding the Wave and Exercising Ownership Over Issues, in Public Opinion Quarterly, no. 58, pp. 335-57

Artés, Joaquín – Bustos, Antonio (2008) Electoral promises and minority governments: An empirical study, in European Journal of Political Research, no. 47, pp. 307-333.

Babbie, Earl (2008) A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, Balassi Kiadó, Budapest

Balázs Zoltán – Molnár Csaba (2019) Irányzatok a magyar politikai gondolkodásban. Jelen és múlt, Osiris Kiadó, Budapest

Balázs Zoltán (2020) A hatalmi ágak elválasztásának elve. A klasszikus felfogás védelme, ELTE Eötvös Kiadó – TK PTI, Budapest

Bale, Tim – Green-Pedersen, Christoffer – Krouwel, André – Luther, Kurt Richard – Sitter, Nick (2010) If You Can't Beat Them, Join Them? Explaining Social Democratic Responses to the Challenge from the Populist Radical Right in Western Europe, in Political Studies, vol. 58, no. 3, pp. 410-426

Bale, Tim (2003) Cinderella and Her Ugly Sisters: The Mainstream and Extreme Right in Europe's Bipolarising Party Systems, in West European Politics, vol. 26, no. 3, pp. 67-90

Baumgartner, Frank R. – Breunig, Christian – Green-Pedersen, Christian – Jones, Bryan D. – Mortensen, Peter B. – Nuytemans, Michiel – Walgrave, Stefaan (2009) Punctuated Equilibrium in Comparative Perspective, in American Journal of Political Science, vol. 53, no. 3, pp. 603-620

Bealey, Frank. - Johnson, Allan G. (1999) The Blackwell Dictionary of Political Science: A User's Guide to Its Terms, Blackwell Publishing Ltd., Malden, pp. 203-231

Bethlendi András (2015) Egy rossz termékfejlesztésből rendszerszintű piaci kudarc. A hazai lakossági deviza-jelzáloghitelezés, in Hitelintézeti Szemle, vol. 14, no. 1, pp. 5-29

Betz, Hans-Georg (2005) Against the System: Radical Right-Wing Populism's Challenge to Liberal Democracy, in Rydgren, Jens (szerk.) Movements of Exclusion: Radical Right-Wing Populism in Western World, Nova Science, New York, pp. 25-40

von Beyme, Klaus (1987) Parliamentary Opposition in Europe, in Kolinsky, Eva (szerk.) Opposition in Western Europe, Croom Helm, London and Sydney, pp. 30-48

Bíró Nagy András – Dúró József – Hajdú András – Róna Dániel (2011) Nemzet és radikalizmus, in Lánczi András (szerk.) Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése, Századvég, Budapest, 7-34

Bíró Nagy András – Róna Dániel (2011) Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a parlamentbe, 2003-2010, in Lánczi András (szerk.) Nemzet és radikalizmus. Egy új pártcsalád felemelkedése, Századvég, Budapest, pp. 242-283

Bíró Nagy, András – Boros, Tamás – Varga, Áron: A szélsőjobboldal Magyarországon, 2012 in http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/A%20sz%C3%A9ls%C5%91jobboldal%20Magyarorsz%C3%A1gon.pdf, letöltés ideje: 2015-03-11

Bíró-Nagy András (2018) Politikai lottóötös: a migráció jelentősége a Magyar politikában, 2014-2018, in Böcskei Balázs – Szabó Andrea (szerk.) Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018, MTA TK PTI – Napvilág Kiadó, Budapest, pp. 269-291

Black, Duncan (1987) The Theory of Committees and Elections, Kluwer Academic Publishers, Boston – Dordecht – Lancaster

Blondel, Jean (1997) Political Opposition in the Contemporary World, in Government and Opposition, vol. 32, no. 4, pp. 462–486

Böcskei, Balázs – Molnár, Csaba (2019) The radical right in government? – Jobbik's pledges in Hungary's legislation (2010–2014), in East European Politics, vol. 35, no. 1, pp. 1-20

Boda Zsolt – Patkós Veronika (2015) A „politikai kormányzás" a média és a közpolitikai napirendek tükrében, 2010 és 2014 között, in Politikatudományi Szemle, vol. 24, no. 4, pp. 68-93

Boda Zsolt – Sebők Miklós (2015) Előszó: a Hungarian Comparative Agendas Project bemutatása, in Politikatudományi Szemle, vol. 24, no. 4, pp. 33-40

Boda Zsolt – Sebők Miklós (szerk.) [2018] A magyar közpolitikai napirend. Elméleti alapok, empirikus eredmények, MTA TK PTI, Budapest

Bornschier, Simon (2018) Globalization, Cleavages, and the Radical Right, in Rydgren, Jens (ed.) The Oxford Handbook of Radical Right, Oxford University Press, Oxford, pp. 212-238

Bos, Linda – van der Brug, Wouter – de Vreese, Claes (2011) How the Media Shape Perceptions of Right-Wing Populist Leaders, in Political Communication, vol. 28, no. 2, pp. 182-206

Bräuninger, Thomas – Debus, Marc (2009) Legislative agenda-setting in parliamentary democracies, in European Journal of Political Research, no. 48, pp. 804-839

Budge, Ian (2006) Identifying Dimensions and Locating Parties: Methodological and Conceptual Problems, in Katz, Richard S. – Crotty, William (szerk.) Handbook of Party Politics, SAGE Publications, London, pp. 422-433

Buštiková, Lenka (2018) The Radical Right in Eastern Europe, in Rydgren, Jens (ed.) The Oxford Handbook of the Radical Right, Oxford University Press, Oxford, pp. 565-581

Capoccia, Giovanni (2002) Anti-System Parties. A Conceptual Reassessment, in Journal of Theoretical Politics, vol. 14, no. 1, pp. 9-35

Carter, Elisabeth (2005) The extreme right in Western Europe. Success or Failure?, Manchester University Press, Manchester

Christiansen, Flemming Juul – Damgaard, Erik (2008) Parliamentary Opposition under Minority Parliamentarism: Scandinavia, in Journal of Legislative Studies, vol. 14, no. 1-2, pp. 46-76

Copsey, Nigel (2018) The Radical Right and Fascism, in Rydgren, Jens (szerk.) The Oxford Handbook of Radical Right, Oxford University Press, Oxford, pp. 105-121

Costello, Rory – Thomson, Robert (2008) Election Pledges and their Enactment in Coalition Governments: A Comparative Analysis of Ireland, in Journal of Elections, Public Opinion and Parties, vol. 18, no. 3, pp. 239-256

Cox, Gary W. – McCubbins, Mathew D. (2005) Setting the Agenda. Responsible Party Government in the U.S. House of Representatives, Cambridge University Press, Cambridge

Cox, Gary W. (2006) The Organization of Democratic Legislatures, in Weingast, Barry R. – Wittman, Donald A. (szerk.) The Oxford Handbook of Political Economy, Oxford University Press, Oxford, pp. 141-161

Csizmadia Ervin (2017) A magyar politikai fejlődés logikája. Összehasonlítható-e a jelen a múlttal, és ha igen, hogyan?, Gondolat Kiadó, Budapest

Dahl, Robert A. (1966a) Political Opposition in Western Democracies, Yale University Press, New Haven and London

Dahl, Robert A. (1966b) Preface, in Dahl, Robert A. (szerk.) Political Opposition in Western Democracies, Yale University Press, New Haven and London, pp. xi-xix

Dahl, Robert A. (1966c) Patterns of Opposition, in Dahl, Robert A. (szerk.) Political Opposition in Western Democracies, Yale University Press, New Haven and London, pp. 332-347

Damore, David E. (2004) The Dynamics of Issue Ownership in Presidential Campaigns, in Political Research Quarterly, vol. 57, no. 3, pp. 391-397

Dowe, Phil (2009) Causal Process Theories, in Beebee, Helen – Hitchcock, Christopher – Menzies, Peter (szerk.) Oxford Handbook of Causation, Oxford University Press, Oxford, pp. 198-216

Downs, Anthony (1957) An Economic Theory of Democracy, Harper & Row Publishers, New York

Dúró József – Hajdú András (2020) Új nacionalizmus, in Dúró József (szerk.) Előzés jobbról? Radikális jobboldal Európában, Mathias Corvinus Collegium Alapítvány, Budapest, pp. 11-51

Elinder, Mikael – Jordahl, Henrik – Poutvaara, Panu (2015) Promises, policies and pocketbook voting. European Economic Review, vol. 75, no. 3, pp. 177-194

Ellinas, Antonis A. (2010) The Media and the Far Right in Western Europe: Playing the Nationalist Card, Cambridge University Press, Cambridge

Elster, Jon (1995) A társadalom fogaskerekei. Magyarázó mechanizmusok a társadalomtudományokban, Osiris Kiadó, Budapest

Enyedi, Zsolt – Róna, Dániel (2017) Governmental and Oppositional Populism: Competition and Division of Labour, in Wolinetz, Steven– Zaslove, Andrej (szerk.) Absorbing the Blow. Populist Parties and Their Impact on Parties and Party Systems, Rowman & Littlefield, London – New York, pp. 251-272

Enyedi, Zsolt (2016a) Paternalist populism and illiberal elitism in Central Europe, in Journal of Political Ideologies, vol. 21, no. 1, pp. 9-25

Enyedi, Zsolt (2016b) Populist Polarization and Party System Institutionalization. The Role of Party Politics in De-Democratization, in Problems of Post-Communism, vol. 63, no. 4, pp. 210-220

Erdős Csaba – Szabó Zsolt (2020) A normatív keretek változása és hatása a minőségi törvényalkotásra, in Sebők Miklós – Gajduschek György – Molnár Csaba (szerk.) A Magyar jogalkotás minősége. Elmélet, mérés, eredmények, Gondolat, Budapest, pp. 161-194

ESS Round 1: European Social Survey Round 1 Data (2002). Data file edition 6.6. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS1-2002.

ESS Round 2: European Social Survey Round 2 Data (2004). Data file edition 3.6. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS2-2004.

ESS Round 3: European Social Survey Round 3 Data (2006). Data file edition 3.7. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS3-2006.

ESS Round 4: European Social Survey Round 4 Data (2008). Data file edition 4.5. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS4-2008.

ESS Round 5: European Social Survey Round 5 Data (2010). Data file edition 3.4. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS5-2010.

ESS Round 6: European Social Survey Round 6 Data (2012). Data file edition 2.4. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS6-2012.

ESS Round 7: European Social Survey Round 7 Data (2014). Data file edition 2.2. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS7-2014.

ESS Round 8: European Social Survey Round 8 Data (2016). Data file edition 2.2. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS8-2016.

ESS Round 9: European Social Survey Round 9 Data (2018). Data file edition 3.1. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS9-2018.

Eurobarometer (2022) Eurobarometer: polit_issues_national, link: https://www.gesis.org/en/eurobarometer-data-service/search-data-access/eb-trends-trend-files/list-of-trends/polit-issues-national, letöltés ideje: 2022.07.20

Ezrow, Lawrence (2008) On the inverse relationship between votes and proximity for niche parties, in European Journal of Political Research, vol. 47, no. 2, pp. 206-220

Farkas Eszter (2018) Az „ellenzék ellenzéke". A Lehet Más a Politika, a Momentum, a Magyar Kétfarkú Kutya Párt és az Együtt szavazói a 2018-as választás idején, in Böcskei Balázs – Szabó Andrea (szerk.) Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018, MTA TK PTI – Napvilág Kiadó, Budapest, pp. 223-240

Fennema, Meindert (1997) Some Conceptual Issues and Problems in the Comparison of Anti-Immigrant Parties in Western Europe, in Party Politics, vol. 3, no. 4, pp. 473-492

Filippov Gábor (2011) A név kötelez. A szélsőjobboldal kutatásának terminológiai problémái, in Politikatudományi Szemle, vol. 20, no. 3, pp. 133-153

Ford, Robert – Goodwin, Matthew (2014) Revolt on the Right. Explaining Support for the Radical Right in Britain, Routledge, New York

Forestiere, Carolyn (2011) Opposition Politics, in Kurian, George Thomas (szerk.) The Encyclopedia of Political Science, CQ Press, Washington DC, pp. 1147-1149

Gajduschek György – Hajnal György (2010) Közpolitika. A gyakorlat elmélete és az elmélet gyakorlata, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest

Gallagher, Michael – Laver, Michael – Mair, Peter (2006) Representative Government in Modern Europe. Institutions, Parties and Government. Fourth Edition, McGrow-Hill, Boston

Garnett, Mark – Lynch, Philip (2012) Exploring British Politics. Third Edition, Person, Harlow

de Giorgi, Elisabetta – Ilonszki, Gabriella (2018) Introduction, in de Giorgi, Elisabetta – Ilonszki, Gabriella (szerk.) Opposition Parties in European Legislatures. Conflict or Consensus?, Routledge, Abingdon, pp. 1-16

Griffith, Phoebe – Glennie, Alex (2014) Alien nation? New perspectives on the white working class and disengagement in Britain. London, Institute for Public Policy Research

Gruber, Oliver- Bale, Tim (2014) And it's good night Vienna. How (not) to deal with the populist radical right: The Conservatives, UKIP and some lessons from the heartland, in British Politics, vol. 9, no. 3, pp. 237-254

Halikiopoulou, Daphne – Nanou, Kyriaki – Vasilopoulou, Sofia (2015) Radicalising the mainstream? The rise of Golden Dawn and its impact on Greek party politics, 8th Annual Conference of the Comparative Agendas Project, June 22-24, 2015, ISCTE – University Institute of Lisbon & FCSH.

Hammond, Thomas A. (1996) Formal Theory and the Institutions of Governance, in Governance: An International Journal of Policy and Administration, vol. 9, no. 2, pp. 107-185

Heinisch, Reinhard (2016) The Austrian Freedom Party: Organizational Development and Leadership Change, in Heinisch, Reinhard – Mazzoleni Oscar (szerk.) Understanding Populist Party Organisation. The Radical Right in Western Europe, Palgrave Macmillan, London, pp. 19-47

Helms, Ludger (2008a) Studying Parliamentary Opposition in Old and New Democracies: Issues and Perspectives, in Journal of Legislative Studies, vol. 14, no. 1-2, pp. 6-19

Helms, Ludger (2008b) Parliamentary Opposition and its Alternatives in a Transnational Regime: The European Union in Perspective, in Journal of Legislative Studies, vol. 14, no. 1-2, pp. 212-235

Helms, Ludger (2022) Political Oppositions in Democratic and Authoritarian Regimes: A State-of-the-Field(s) Review, in Government and Opposition, pp. 1-24, link: doi:10.1017/gov.2022.25

Hiroi, Taeko – Renno, Lucio (2014) Dimensions of Legislative Conflict: Coalitions, Obstructionism, and Lawmaking in Multiparty Presidential Regimes, in Legislative Studies Quarterly, vol. 39, no. 3, pp. 357-386

Ignazi, Pierro (2003) Extreme Right Parties in Western Europe, Oxford University Press, Oxford

Ilonszki, Gabriella – Dudzińska, Agnieszka (2021) Opposition behaviour against the third wave of autocratisation: Hungary and Poland compared, in European Political Science, vol. 20, no. 4, pp. 603-616

Ilonszki, Gabriella – Marangoni, Francesco – Palau, Anna M. (2021) Can Opposition Parties Be Responsible?, in Parliamentary Affairs, no. 74, pp. 722-740

Ilonszki, Gabriella – Vajda, Adrienn (2021) How Far Can Populist Governments Go? The Impact of the Populist Government on the Hungarian Parliament, in Parliamentary Affairs, no. 74, pp. 770-785

Inoguchi, Takashi (2008) Parliamentary Opposition under (Post-)One-Party Rule: Japan, in Journal of Legislative Studies, vol. 14, no. 1-2, pp. 113-132

Janky Béla (2020) A kísérleti módszer, in Jakab András – Sebők Miklós (szerk.) Empirikus jogi kutatások, Osiris Kiadó, Budapest, pp. 257-273

Jobbik Magyarországért Mozgalom (2010) Radikális változás. A Jobbik országgyűlési választási programja a nemzeti önrendelkezésért és a társadalmi igazságosságért, Jobbik Magyarországért Mozgalom, Budapest

Jobbik Magyarországért Mozgalom (2014) Kimondjuk. Megoldjuk. A Jobbik országgyűlési választási programja a nemzet felemelkedéséért, Jobbik Magyarországért Mozgalom, Budapest
Jobbik Magyarországért Mozgalom (2018) Magyar szívvel, józan ésszel, tiszta kézzel. A Jobbik 2018-as választási programja, Jobbik Magyarországért Mozgalom, Budapest
Jolly, Seth – Bakker, Ryan – Hooghe, Liesbet – Marks, Gary – Polk, Jonathan – Rovny, Jan – Steenbergen, Marco –Vachudova, Milada Anna (2022) Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999-2019, in Electoral Studies, no. 75, DOI: https://doi.org/10.1016/j.electstud.2021.102420
Juhász József – Szőke István – O. Nagy Gábor – Kovalovszky Miklós [szerk.] (1999) Magyar értelmező kéziszótár. A-K, Akadémiai Kiadó, Budapest
Jupskås, Anders Ravik (2016) The Norwegian Progress Party: Between a Business Firm and a Mass Party, in Heinisch, Reinhard – Mazzoleni Oscar (szerk.) Understanding Populist Party Organisation. The Radical Right in Western Europe, Palgrave Macmillan, London, pp. 159-187
Kahneman, Daniel – Tversky, Amos (1979) Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk, in Econometrica, vol. 47, no. 2, pp. 263–291
Kaiser, André (2008) Parliamentary Opposition in Westminster Democracies: Britain, Canada, Australia and New Zealand, in Journal of Legislative Studies, vol. 14, no. 1-2, pp. 20-45
Karácsony Gergely – Róna Dániel (2010) A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól, in Politikatudományi Szemle, vol. 19, no. 1, pp. 94-123
Kestel, Laurent – Godmer, Lauernt: Institutional inclusion and exclusion of extreme right parties, in Eatwell, Roger – Mudde, Cas (szerk.) (2004) Western Democracies and the New Extreme Right Challenge, Routledge, New York, pp. 133-149
Kincaid, Harold (2009) Causation in Social Sciences, in Beebee, Helen – Hitchcock, Christopher – Menzies, Peter (szerk.) Oxford Handbook of Causation, Oxford University Pres, Oxford, pp. 633-648
King, Anthony (1976) Modes of Executive-Legislative Relations: Great Britain, France, and West Germany, in Norton, Philip (1990) Legislatures, Oxford University Press, Oxford, pp. 208-236
Kitschelt, Herbert (2006) Movement Parties, Katz, Richard S. – Crotty, William (szerk.) Handbook of Party Politics, SAGE Publications, London, pp. 278-290
Klingemann, Hans-Dieter – Volkens, Andrea – Bara, Judith – Budge, Ian – McDonald, Michael D. (2006) Mapping Policy Preferences II: Estimates for Parties, Electors, and Governments in Eastern Europe, European Union and OECD 1990-2003, Oxford University Press, Oxford
Klüver, Heike – Sagarzazu, Iñaki (2015) Setting the agenda or responding to voters? Political parties, voters and issue attention, in West European Politics, vol. 39, no. 2, pp. 380-398

Kóczy Á. László (2020) A játékelmélet és a jog, in Jakab András – Sebők Miklós (szerk.) Empirikus jogi kutatások, Osiris Kiadó – MTA TK, Budapest, pp. 127-145

Kolinsky, Eva (2001) Ellenzék, in Bogdanor, Vernon (szerk.) Politikatudományi enciklopédia, Osiris Kiadó, Budapest, pp. 141-143

Kolozsi Pál Péter – Banai Ádám – Vonnák Balázs (2015) A lakossági deviza-jelzáloghitelek kivezetése: időzítés és keretrendszer, in Hitelintézeti Szemle, vol. 14, no. 3, pp. 60-87

Kopecký, Petr – Spirova, Maria (2008) Parliamentary Opposition in Post-Communist Democracies: Power of the Powerless, in Journal of Legislative Studies, vol. 14, no. 1-2, pp. 133-159

Körösényi András – Illés Gábor – Gyulai Attila (2020) Az Orbán-rezsim. A plebiszciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata, Osiris Kiadó, Budapest

Körösényi András – Tóth Csaba – Török Gábor (2007) A magyar politikai rendszer, Osiris Kiadó, Budapest

Körösényi András (2007) A demokratikus elitizmus konszenzusán túl, in Politikatduományi Szemle, vol. 16, no. 4, pp. 7-28

Körösényi András (2009) Escher lépcsőin: vezetés, manipuláció és demokrácia, in Századvég, vol. 15, no. 54, pp. 3-25

Körösényi András (2015) A magyar demokrácia három szakasza és az Orbán-rezsim, in Körösényi András (szerk.) A magyar politikai rendszer – negyedszázad után, Osiris – MTA TK, Budapest, pp. 401-422

Krehbiel, Keith (1998) Pivotal Politics. A Theory of U.S. Lawmaking, University of Chicago, Chicago & London

Krehbiel, Keith (2008) Pivots, in Wittman, Donald A. – Weingast, Barry R. (szerk.) The Oxford Handbook of Political Economy, Oxford University Press, Oxford, pp. 223-240

Krekó Péter – Juhász Attila – Molnár Csaba (2011) A szélsőjobb iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon, in Politikatudományi Szemle, vol. 20, no. 2, pp. 53-79

Krekó, Péter – Mayer, Georg (2015) Transforming Hungary – together? An analysis of the Fidesz-Jobbik relationship, in Minkenberg, Michael (szerk.) Transforming the Transformation? The East European radical right in the political process, Routledge, London and New York, pp. 183-205

Kreppel, Amie (2014) Typologies and Classifications, in Martin, Shane – Saalfeld, Thomas – Strøm, Kaare (szerk.) The Oxford Handbook of Legislative Studies, Oxford University Press, pp. 83-102

Krippendorff, Klaus (2004) Content analysis: an introduction to its methodology, Sage Publications, Thousand Oaks – London – New Delhi

Krouwel, André (2006) Party Models, in Katz, Richard S. – Crotty, William (szerk.) Handbook of Party Politics, SAGE Publications, London, pp. 249-269

de Lange, Sarah L. – Art, David (2011) Fortuyn versus Wilders: An Agency-Based Approach to Radical Right Party Building, in West European Politics, vol. 34, no. 6, pp. 1229-1249

Laver, Michael (2006) Legislatures and Parliaments in Comparative Context, in Weingast, Barry R. – Wittman, Donald A. (szerk.) The Oxford Handbook of Political Economy, Oxford University Press, Oxford, pp. 121-140

Loxbo, Karl (2010) The Impact of the Radical Right: Lessons from the Local Level in Sweden, 2002-2006, in Scandinavian Political Studies, vol. 33, no. 3, pp. 295-315

Lynch, Peter – Whitaker, Richard (2013) Rivalry on the Right: The Conservatives, the UK Independence Party (UKIP) and the EU issue, in British Politics, vol. 8, no. 3, pp. 285-312

M. Balázs Ágnes (2018) Pártprogramok, in Boda Zsolt – Sebők Miklós (szerk.) A magyar közpolitikai napirend. Elméleti alapok, empirikus eredmények, MTA TK PTI, Budapest, pp. 78-91

Mansergh, Lucy – Thomson, Robert (2007) Election Pledges, Party Competition, and Policymaking, in Comparative Politics, vol. 39, no. 3, pp. 311-329

Marchut Réka (2019) Ellenzék, in Pásztor Péter (főszerk.) Magyar politikai enciklopédia, Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány, Budapest, pp. 123-124

Martin, Lanny W. – Vanberg, Georg (2014) Legislative Institutions and Coalition Government, in Martin, Shane – Saalfeld, Thomas – Strøm, Kaare (szerk.) The Oxford Handbook of Legislative Studies, Oxford University Press, Oxford, pp. 437-455

Martin, Lanny W. – Vanberg, Georg (2015) Coalition Formation and Policymaking in Parliamentary Democracies, in Gandhi, Jennifer – Ruiz-Rufino, Rubén (szerk.) Routledge Handbook of Comparative Political Institutions, Routledge, London and New York, pp. 181-194

Mattson, Ingvar – Strøm, Kaare (1995) Parliamentary Committees, in Döring, Herbert (szerk.) Parliaments and Majority Rule in Western Europe, Mannheim Centre for Social Research, pp. 249-307

Mattson, Ingvar (1995) Private Member Initiatives and Amendments, in Döring, Herbert (szerk.) Parliaments and Majority Rule in Western Europe, Mannheim Centre for Social Research, pp. 448-487

Mayhew, David R. (2005) Divided We Govern. Party Control, Lawmaking, and Investigations, 1946-2002. Second Edition, Yale University Press, New Haven and London

McDonnell, Duncan – Vampa, Davide (2016) The Italian Lega Nord, in Heinisch, Reinhard – Mazzoleni Oscar (szerk.) Understanding Populist Party Organisation. The Radical Right in Western Europe, Palgrave Macmillan, London, pp. 105-129

Meguid, Bonnie M. (2005) Competition Between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success, in American Political Science Review, vol. 99, no. 3, pp. 347–359

Merkel, Wolfgang (2004) Embedded and Defective Democracies, in Democratization, vol. 11, no. 5, pp. 33-58

Metz Rudolf (2021) A politikai vezetés három arca. A vezetés értelmezési lehetőségei és gyakorlatai a demokráciában, Gondolat Kiadó, Budapest

Meyer, Thomas M. –Miller, Bernhard (2015) The Niche Party Concept and its Measurement, in Party Politics, vol. 21, no. 2, pp. 259–271

Mikecz Dániel (2012) Új pártok, változó mozgalmak, in Boda Zsolt – Körösényi András (szerk.) Van irány? Trendek a magyar politkában, MTA PTI – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 65-82

Minkenberg, Michael (2000) The Renewal of the Radical Right: Between Modernity and Antimodenrity, in Government and Opposition, vol. 35, no. 2, pp. 170-188

Minkenberg, Michael (2001) The Radical Right in Public Office: Agenda-Setting and Policy Effects, in West European Politics, vol. 24, no. 4, pp. 1-21

Molnár Csaba – M. Balázs Ágnes (2020) A törvényjavaslatok számának hatása a törvényalkotás minőségére, in Sebők Miklós – Gajduschek György – Molnár Csaba (szerk.) A magyar jogalkotás minősége. Elmélet, mérés eredmények, Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 225-245

Molnár Csaba (2016) Osztályozás (klasszifikáció), in Sebők Miklós (szerk.) Kvantitatív szövegelmzés és szövegbányászat a politikatudományban, L'Harmattan Kadó, Budapest, pp. 65-72

Molnár Csaba (2016) Szövegkódolás a gyakorlatban: kézi, géppel támogatott és gépi megoldások, in Sebők Miklós (szerk.) Kvantitatív szövegelemzés és szövegbányászat a politikatudományban, L'Harmattan Kiadó, pp. 24-36

Molnár Csaba (2018a) A néppártosodás próbája a nyerés? A Jobbik szereplése a 2018. évi országgyűlési választásokon, in Böcskei Balázs – Szabó Andrea (szerk.) Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018, MTA TK PTI – Napvilág Kiadó, Budapest, pp. 195-222

Molnár Csaba (2018b) Törvények, in Boda Zsolt – Sebők Miklós (szerk.) A magyar közpolitikai napirend. Elméleti alapok, empirikus eredmények, MTA TK PTI, Budapest, pp. 123-142

Molnár Csaba (2020a) Elfogadott ellenzéki törvényjavaslatok, in Sebők Miklós – Gajduschek György – Molnár Csaba (szerk.) A magyar jogalkotás minősége. Elmélet, mérés, eredmények, Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 362-376

Molnár Csaba (2020b) Útkereső radikalizmus. A Jobbik az Országgyűlésben, in Dúró József (szerk.) Előzés jobbról? Radikális jobboldal Európában, Mathias Corvinus Collegium Alapítvány, Budapest, pp. 501-547

Molnár Csaba – Sallay Gergely (2020) A törvényjavaslatok elfogadásának módja és hossza mint az eljárási minőség jellemzője, in Sebők Miklós – Gajduschek György – Molnár Csaba (szerk.) A magyar jogalkotás minősége. Elmélet, mérés, eredmények, Gondolat, Budapest, pp. 246-260

Molnár, Csaba – Sebők, Miklós (2021) The Data and Methods of the Hungarian Comparative Agendas Project, in Sebők, Miklós – Boda, Zsolt (szerk.) Policy Agendas in Autocracy, and Hybrid Regimes. The Case of Hungary, Palgrave Macmillan, Cham, pp. 63-73

Morgenstern, Scott – Negri, Juan Javier – Pérez-Liñán, Aníbal (2008) Parliamentary Opposition in Non-Parliamentary Regimes: Latin-America, in Journal of Legislative Studies, vol. 14, no. 1-2, pp. 160-189

Moury, Catherine – Fernandes, Jorge M. (2016) Minority Governments and Pledge Fulfilment: Evidence form Portugal, in Government and Opposition, vol. 53, no. 2, pp. 335-355

Moury, Catherine (2011) Italian coalitions and electoral promises: assessing the democratic performance of the Prodi I and Berlusconi II governments, in Modern Italy, vol. 16, no. 1, pp. 35-50

MTI (2011) A Jobbik egyedül Pokol Bélát támogatja alkotmánybírának, link: https://szegedma.hu/2011/06/a-jobbik-egyedul-pokol-belat-tamogatja-alkotmanybiranak, letöltés ideje: 2022.05.25

MTI (2014) Alkotmánybíróvá választották Czine Ágnest, Sulyok Tamást és Varga Zs. Andrást, link: https://www.alkotmanybirosag.hu/sajtomegjelenes/alkotmanybirova-valasztottak-czine-agnest-sulyok-tamast-es-varga-zs-andrast/nyomtatasi-nezet, letöltés ideje: 2022.05.25

Mudde, Cas – Kaltwasser, Cristóbal Rovira (2017) Populism. A Very Short Introduction

Mudde, Cas (1996) The war of words defining the extreme right party family, in West European Politics, vol. 19, no. 2, pp. 225-248

Mudde, Cas (1999) The Single-Issue Party Thesis: Extreme Right Parties and the Immigration Issue, in West European Politics, vol. 27, no. 3, pp. 182-197

Mudde, Cas (2007) Populist radical right parties in Europe, Cambridge University Press

Mudde, Cas (2013) Three decades of populist radical right in Western Europe: So What?, in European Journal of Political Research, no. 52, pp. 1-19

Nassmacher, Karl-Heinz (2006) Regulation of Party Finance, in Katzt, S. Richard – Crotty, William (szerk.) Handbook of Party Politics, SAGE, London, pp. 446-455

Naurin, Elin (2014) Is a Promise a Promise? Election Pledge Fulfilment in Comparative Perspective Using Sweden as an Example, in West European Politics, vol. 37, no. 5, pp. 1046-1064

Norris, Pippa (2007) Radical Right. Voters and Parties in the Electoral Market, Cambridge University Press, Cambridge

Norton, Philip (2008) Making Sense of Opposition, in Journal of Legislative Studies, vol. 14, no. 1-2, pp. 236-250

Origo (2010) Stumpf Istvánt és Bihari Mihályt javasolja alkotmánybírónak Orbán, link: https://www.origo.hu/itthon/20100716-stumpf-istvant-es-bihari-mihalyt-jeloli-alkotmanybironak-a-fidesz.html, letöltés ideje: 2022.05.25

Paul, L. A. (2009) Counterfactual Theories, in Beebee, Helen – Hitchcock, Christopher – Menzies, Peter (szerk.) Oxford Handbook of Causation, Oxford University Press, Oxford, pp. 153-174

Petrocik, John R. (1996) Issue Ownership in Presidential Elections, with a 1980 Case Study, in American Journal of Political Science, vol. 40, no. 3, pp. 825-850

Psillos, Stathis (2009) Regularity Theories, in Beebee, Helen – Hitchcock, Christopher – Menzies, Peter (szerk.) Oxford Handbook of Causation, Oxford University Press, Oxford, pp. 129-152

Pytlas, Bartek (2016) Radical Right Parties in Central and Eastern Europe. Mainstream party competition and electoral fortune, Routledge, London and New York

Rajnai Gergely (2021) A domináns pártok elmélete, in Csizmadia Ervin – Lakatos Júlia – Novák Zoltán (szerk.) Uralkodó párt. A Fidesz nemzetközi és hazai történeti összehasonlításban, Gondolat – Méltányosság Politikaelemző Intézet, Budapest, pp. 17-46

Rasch, Bjørn Erik (2014) Institutional Foundations of Legislative Agenda-Setting, in Martin, Shane – Saalfeld, Thomas – Strøm, Kaare (szerk.) The Oxford Handbook of Legislative Studies, Oxford University Press, Oxford, pp. 456-480

Rokkan, Stein (1970) Nation-Building, Cleavage Formation and the Structuring of Mass Politics, in Rokkan, Stein (szerk.) Citizens, Elections, Parties: Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development, Universitets-Forlaget, Oslo, pp. 72–144

Róna Dániel – Molnár Csaba (2017) Radikális változás? - A Jobbik néppártosodása, in Boda Zsolt – Szabó Andrea (szerk.) Trendek a magyar politikában 2. A Fidesz és a többiek: pártok, mozgalmak, politikák, MTA TK PTI – Napvilág Kiadó, Budapest, pp. 168-196

Róna Dániel – Sőrés Anett (2012) A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között?, in Szabó, Andrea (szerk.) Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Szeged, Belvedere, pp. 113-156

Róna Dániel (2016) A Jobbik-jelenség. A Jobbik Magyarországért Mozgalom térnyerésének okai. Budapest, KUK Könyv és Kávé Kft.

Rovny, Jan – Edwards, Erica E. (2012) Struggle Over Dimensionality Party Competition in Western and Eastern Europe, in East European Politics and Societies, and Cultures, vol. 26, no. 1, pp. 56–74

Royed, Terry J. (1996) Testing the Mandate Model in Britain and the United States: Evidence from the Reagan and the Thatcher Eras, in British Journal of Political Science, vol. 26, no. 1, pp. 45-80

Rydgren, Jens (2018) The Radical Right: An Introduction, in Rydgren, Jens (szerk.) The Oxford Handbook of Radical Right, Oxford University Press, Oxford, pp. 1-13

Saiegh, Sebastian M. (2014) Lawmaking, in Martin, Shane – Saalfeld, Thomas – Strøm, Kaare (szerk.) The Oxford Handbook of Legislative Studies, Oxford University Press, Oxford, pp. 481-514

Sári János (1995) A hatalommegosztás, Osiris Kiadó, Budapest

Sarkadi-Illyés Csaba (2016) A Jobbikot kirekesztették - így nem korrekt a bírák megválasztása, link: https://alfahir.hu/a_jobbikot_kirekesztettek_igy_nem_korrekt_a_birak_megvalasztasa, letöltés ideje: 2022.05.25

Sartori, Giovanni (1966) Opposition and Control Problems and Prospects, in Government and Opposition, vol. 1, no. 2, pp. 149–154

Sartori, Giovanni (2005) Parties and Party Systems. A framework for Analysis, ECPR Press, Colchester

Schain, Martin – Zolberg, Aristide – Hossay, Patrick: The Development of Radical Right Parties in Western Europe, in Schain, Martin – Zolberg, Aristide – Hossay, Patrick (2002) Shadows over Europe: The Development and Impact of the Extreme Right in Western Europe, Palgrave Macmillan, New York, pp. 3-17

Schain, Martin A. (2006) The Extreme-Right and Immigration Policy-Making: Measuring Direct and Indirect Effect, in West European Politics, vol. 29, no. 2, pp. 270-289

Schlett István (2018) A politikai gondolkodás története Magyarországon 3., Századvég Kiadó, Budapest

Schmitt, Carl (1932) A politikai fogalma, in Cs. Kiss Lajos (szerk.) Carl Schmitt. A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok, Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest, pp. 5-102

Schrire, Robert A. (2008) Parliamentary Opposition after Apartheid: South Africa, in Journal of Legislative Studies, vol. 14, no. 1-2, pp. 190-211

Sebők Miklós – Kubik Bálint György – Molnár Csaba – Csordás Noémi (2020) A joganyag szerkezete. A törvények és rendeletek hálózatának jellemzői, in Sebők Miklós – Gajduschek György – Molnár Csaba (szerk.) A magyar jogalkotás minősége. Elmélet, mérés eredmények, Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 399-420

Sebők Miklós – Molnár Csaba (2020) A jogalkotás minősége: elméleti alapok és mérési lehetőségek, in Sebők Miklós – Gajduschek György – Molnár Csaba (szerk.) A Magyar jogalkotás minősége. Elmélet, mérés, eredmények, Gondolat Kiadó, pp. 19-58

Sebők Miklós (2015) A képviseleti demokrácia megbízó-ügynök elméleti modellje, in Politikatudományi Szemle, vol. 24, no. 2, pp. 7-26

Sebők Miklós – Artner Zsófia (2020) A „frakciókormányzás" mint de facto rendeleti kormányzás, in Sebők Miklós – Gajduschek György – Molnár Csaba (szerk.) A Magyar jogalkotás minősége. Elmélet, mérés, eredmények, Gondolat, Budapest, pp. 290-304

Shepsle, Kenneth A. – Boncheck, Mark S. (1996) Analyzing Politics: Rationality, Behavior and Institutions, W. W. Norton & Company, New York

Shugart, Matthew Søberg (2006) Comparative Executive-Legislative Relations, in Rhodes, E. A. W. – Binder, Sarah A. – Rockman, Bert A. (szerk.) The Oxford Handbook of Political Institutions, Oxford University Press, Oxford, pp. 344-365

Siaroff, Alan (2019) Comparative European Party Systems. An Analysis of Parliamentary Elections Since 1945. Second Edition, Routledge

Smith, Gordon (1987) Party and Protest. The Two Faces of Opposition in Western Europe, in Kolinsky, Eva (1987) Opposition in Western Europe, Croom Helm, London and Sydney, pp. 49-71

Soós Gábor – Papp Zsófia – Gyulai Attila (2013) Tudhatjuk-e, mit akarnak?, in Soós Gábor – Körösényi András (szerk.) Azt tették, amit mondtak? Választási ígéretek és teljesítésük, 2002-2006, MTA TK PTI, Budapest, pp. 60-89

Soós, Gábor – Körösényi, András [szerk.] (2013) Az tették, amit mondtak? Választási ígéretek és teljesítésük, 2002-2006, MTA TK PTI, Budapest

Soós, Gábor [szerk.] (2015) Ígéret, felhatalmazás, teljesítés. Választási programok és kormányzati megvalósításuk, 1998-2010, MTA TK PTI, Budapest

Szalai Ákos – Markovich Réka (2020) Az okság és a bizonyítás a társadalomtudományokban és a jogtudományban, in Jakab András – Sebők Miklós (szek.) Empirikus jogi kutatások, Osiris Kiadó, Budapest, pp. 33-54

Szente Zoltán (2015) Az alkotmánybírák politikai orientációi Magyarországon 2010 és 2014 között, in Politikatudományi Szemle, vol. 24, no. 1, pp. 31-57

Taylor-Robinson, Michelle M. – Ross, Ashley D. (2011) Can Formal Rules of Order as an Accurate Proxy for Behaviour Internal to a Legislature? Evidence from Costa Rica, in Journal of Legislative Studies, vol. 17, no. 4, pp. 479-500

Thomson, Robert – Reyed, Terry – Naurin, Elin – Artés, Joaquín – Ferguson, Mark – Kostadinova, Petia – Moury, Catherine – Pétry, François (2014) Explaining the Fulfilment of Election Pledges: A Comparative Study on the Impact of Government Institutions, in American Political Science Association (APSA) Meeting in Washington, 28-31 August 2014

Török Gábor (2020) Pártok támogatottsága a teljes népességben (2010-), link: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1Z5wHlguzz-4ucEsNQCvx4w18geYc1v-DKKXK-aOx_lU/edit#gid=0, letöltés ideje: 2022.06.04

Tsebelis, George (2002) Veto Players: How Political Institutions Work, Princeton University Press, Princeton

van de Wardt, Marc (2015) Desperate Needs, Desperate Deeds: Why Mainstream Parties Respond to the Issues of Niche Parties, in West European Politics, vol. 38, no. 1, pp. 93–122

van Heute, Emilie – Pauwels, Teun (2016) The Vlaams Belang: Party Organization and Party Dynamics, in Heinisch, Reinhard – Mazzoleni, Oscar (szerk.) Understanding Populist Party Organisation. The Radical Right in Western Europe, Palgrave Macmillan, London, pp. 49-77

Volkens, Andrea – Burst, Tobias – Krause, Werner – Lehmann, Pola – Matthieß, Theres – Regel, Sven – Weßels, Bernhard – Zehnter, Lisa (2021) The Manifesto Data Collection. Manifesto Project (MRG/CMP/MARPOR). Version 2021a., Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Berlin, link: https://doi.org/10.25522/manifesto.mpds.2021a

Volkens, Andrea – Lehmann, Pola – Matthieß, Theres – Merz, Nicolas – Regel, Sven (2016) The Manifesto Data Collection. Manifesto Project (MRG/CMP/MARPOR). Version 2016b, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Berlin

Wagner, Markus – Meyer, Thomas M. (2014) Which Issues Do Parties Emphasize? Salience and Party Organization in Multi-Party Systems, West European Politics, vol. 37, no. 5, pp. 1019–1045

Wagner, Markus – Meyer, Thomas M. (2016) The Radical Right as Niche Parties? The Ideological Landscape of Party Systems in Western Europe, 1980–2014, in Political Studies, vol. 65, no. 1, pp. 84–107

Wagner, Markus (2012) Defining and Measuring Niche Parties, in Party Politics, vol. 18, no. 6, pp. 845–864

Webb, Paul– Kolodny, Robin (2006) Professional Staff in Political Parties, in Katzt, S. Richard – Crotty, William (szerk.) Handbook of Party Politics, SAGE, London, pp. 337-347

Weyland, Kurt (2017) Populism. A Political-Strategical Approach, in Kaltwasser, Cristóbal Rovira – Taggartr, Paul – Espejo, Paulina Ochoa – Ostiguy, Pierre (szerk.) The Oxford Handbook of Populism, Oxford University Press, Oxford, pp. 48-72

Williams, Michelle Hale (2006) The Impact of Radical Right-Wing Parties in West European Democracies, Palgrave Macmillan, New York

Williamson, Jon (2009) Probabilistic Theories, in Beebee, Helen – Hitchcock, Christopher – Menzies, Peter (szerk.) Oxford Handbook of Causation, Oxford University Pres, Oxford, pp. 175-197

WL (2012) A bizottság támogatta Salamon megválasztását, link: https://magyarnemzet.hu/belfold-archivum/2012/12/a-bizottsag-tamogatta-salamon-megvalasztasat, letöltés ideje: 2022.05.25

Wolinetz, Steven B. (2002) Beyond the Catch-All Party: Approaches to the Study of Parties and Party Organization in Contemporary Democracies, in Gunther, Richard – Montero, Jose Ramon – Linz, Juan J. (szerk.) Political Parties: Old Concepts and New Challenges, Oxford University Press, Oxford, pp. 136-165

Woodward, James F. (2009) Agency and Interventionist Theories, in Beebee, Helen – Hitchcock, Christopher – Menzies, Peter (szerk.) Oxford Handbook of Causation, Oxford University Press, Oxford, pp. 217-240

Zajc, Drago (2016) Role of Opposition in Contemporary Parliamentary Democracies – the Case of Slovenia, in Journal of Comparative Politics, vol. 9, no. 1, pp. 19-35

Zaslove, Andrej (2004) Closing the door? The ideology and impact of radical right populism on immigration policy in Austria and Italy, in Journal of Political Ideologies, vol. 9, no.1, pp. 99-118

Zulianello, Mattia (2018) Anti-System Parties Revisited: Concept Formation and Guidelines for Empirical Research, in Government and Opposition, vol. 53, no. 4, pp. 653-681